

3321

GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRK BASININDA
SERBEST CUMHURİYET FIRKASI
AĞUSTOS - KASIM 1930

Hava ÖZEN

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Korkmaz ALEMDAR

ANKARA - 1988

3321

ÖNSÖZ

Hızla değişen dünya şartları, insanları ve toplumu, bu değişen koşullara çok çabuk ve kısa yoldan uyumunu gerekli kılmaktadır. Kitle iletişim araçlarının da değişen koşullara paralel olarak gelişmesi, değişmesi, bu alanı ele alışımızı büyük ölçüde etkilemektedir. Bununla birlikte bazı özellikler vardır ki, öneminden bir şey kaybetmeden güncelliğini korumaktadır. Bunu gösteren en güzel örnek "gazete" olgusudur. Gazete, ülkemiz de, çıktığından itibaren geliştiği ortamı bütün yönleriyle ortaya koyması açısından, gerek kronolojik, gerek ansiklopedik açılardan başlıca başvuru kaynağı olmuştur. Kısa-
ca söylemek istersek, gazete, toplumsal, ekonomik, kültürel ve doğal olayları ve olguları tespit eden ve böyle olması itibariyle de tarihsel bir kolleksiyon niteliği taşıyan bir yayın organıdır.

Gazete, toplumsal olayların incelenmesinde pek çok kaynaktan sadece biri olmasına rağmen, süreli olması ve içeriğinin zenginliği ile diğer kaynaklara üstünlük taşımaktadır. Ancak, başka kaynaklarda olduğu gibi, gazete için de gözardı edilmemesi gereken bir konu vardır ki o da, gazetenin olaylara bakış açısının bilinmesidir. Başka bir deyişle, yazılanların objektif değerlendirmeler taşıması önemli bir olgu olarak ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla, bu açıdan yaklaşıldığında gazetelerin politikası ve kimlikleri de önem kazanmaktadır.

Bu çalışma Türk Siyasal yaşamındaki önemli bir gelişimi sözü edilen kaynaklardan izleme amacındadır. Hazırlanmasında büyük bir anlayış göstererek yardımlarını esirgemeyen Servis Müdürümüz Sn. Halise Duman'a, Servis Şeflerimiz Sn. Ceyhan Günaydın'a, Sn. Mine Erer'e, Sn. Ahmet Ünal'a ve diğer servis arkadaşlarıma, TBMM kütüphanesi çalışanlarına ve Sn. Orhan Topçuoğlu'na, Yapı ve Kredi Bankası kütüphane yetkilisi Sn. Sevim Gün'e ve

arkadaşım Adnan Şenel'e teşekkür borçluyum. En büyük
teşekkür Tez Danışmanım Doç. Dr. Korkmaz Alemdar'a.
Çalışmanın hazırlanmasında ve yönlendirilmesindeki
yardımları ve sabrı için.

Ankara, Mart 1988

Havva ÖZEN

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ	1
BÖLÜM -I-	
SCF'NİN KURULMASINA NEDEN OLAN SİYASAL VE TOPLUMSAL ORTAM	
1. Devrimler ve Tepkileri	36
2. Siyasal Ortam ve Tepkileri	57
A) Hürriyetçi Demokrasiye Geçiş İsteği	62
B) Sistemin Oturmuşluğunun Denenmesi ve Toplumun Siyasi Eğilimlerinin Anlaşılma İstenmesi	70
C) Muhalefeti Görünür Kılma İsteği ve Homojenliğin Sağlanması	74
Ç) Rejimin Tıkanması ve Denetim Eksikliğinin Giderilecek Olması	80
D) Siyasi Çekişmeler	86
E) Diğer Nedenler	88
3. SCF'nin Kurulmasında Basının Etkisi	90
4. SCF Karşısında Basın	100
BÖLÜM -II-	
SERBEST CUMHURİYET FIRKASI VE BASIN	
1. SCF'nin Programı	117
A) Örgüt	122
B) SCF'nin Kurucuları	128
2. SCF'nin Gördüğü Desteğin Nedenleri	142
3. SCF ve Kadınlar	146
4. CHF Karşısında SCF	151
5. SCF'nin Gelişiminde Siyasi Hayatı Canlandıran Olaylar -I-	
A) Basın	168
B) İsmet Paşa'nın Sivas Söylevi	170
C) Fethi Bey'in İzmir Gezisi ve Olaylar	176

BÖLÜM -III-

SCF KAPANIŞI ve BASIN

1. SCF'nın Gelişiminde Siyasi Hayatı Canlandıran Olaylar -II-	
A) Yeni Parti Basın ve Belediye Seçimleri	189
a) SCF'nın Adayları (İstanbul, İzmir, Adana ve Mersin)	200
b) Seçim Sonrasındaki Olaylar	204
c) Seçim Sonuçları	212
B) Milli Blok	222
2. SCF'nın Kapatılışı	233
3. SCF'nı Kapatma Kararı ve Basın	246
4. SCF Kapandıktan Sonra	259
SONUÇ	267
EKLER	
EK-1, Fethi Bey'in Mektubu	276
EK-2, Gazi Hazretlerinin Fethi Bey'e Cevabı	277
EK-3, SCF'nın Programı	279
EK-4, Milliyet, 25.10.1930	281/a
EK-5, Menemen Olayı İle İlgili Gazete Haberleri	282-283
EK-6, Basında Çizgilerle SCF	
A) Kuruluş Aşaması	
a) Cumhuriyet, 15.8.1930	
b) Yarın, 16.8.1930	
c) Cumhuriyet, 21.8.1930	
d) Cumhuriyet, 25.8.1930	
e) Cumhuriyet, 29.8.1930	
f) Akbaba, 1.9.1930	
g) Cumhuriyet, 4.9.1930	
ğ) " , 5.9.1930	
h) " , 10.9.1930	
ı) " , 12.9.1930	
i) " , 17.9.1930	

- j) " , 21.9.1930
k) Akbaba, 28,9.1930
l) " , 6.10.1930
- B) SCF ve Kurucuları
a) Vakit, 6.9.1930
b) Akbaba, 8.9.1930
c) Cumhuriyet, 25.9.1930
ç) Yarın, 2 Teşrinisani 1930
d) Vakit, 5.11.1930
e) Akbaba, 8.11.1930
f) " , 8.11.1930
g) Vakit, 9.11.1930
h) Yarın, 18.4.1931
- C) SCF ve Basın
a) Cumhuriyet, 2.8.1930
b) Yarın, 21.8.1930
c) " , 22.8.1930
ç) " , 27.8.1930
d) Akbaba, 15.9.1930
e) Yarın, 1 Teşrinisani 1930
f) " , 20 " 1930
g) " , 28 " 1930
h) " , 30 " 1930
ı) Yarın, 3.12.1930
i) Vakit, 10.12.1930
j) Son Posta, 28.4.1931
- Ç) SCF ve CHF Hükümeti
a) Akşam, 11.8.1930
b) Yarın, 15 Teşrinievel 1930
c) " , 16 " 1930
ç) " , 3 " 1930
d) " , 5 Teşrinisani 1930
e) " , 19 " 1930
f) " , 23 " 1930

- g) Yarın, 24 Teşrinisani 1930
 - h) " , 25 " 1930
 - ı) " , 25.11.1930
 - i) " , 26 Kanunuevvel 1930
 - j) Son Posta, 6.5.1931
- D) SCF ve Kadınlar
- a) Cumhuriyet, 1.8.1930
 - b) " , 22.8.1930
 - c) " , 27.8.1930
 - ç) Akbaba, 15.9.1930
 - d) Cumhuriyet, 15.9.1930
 - e) " , 16.9.1930
- E) İsmet Paşa'nın Demiryolları Siyaseti ve Sivas Söylevi
- a) Milliyet, 20.8.1930
 - b) Cumhuriyet, 26.8.1930
 - c) " , 30.8.1930
 - ç) Akbaba, 1.9.1930
 - d) Cumhuriyet, 6.9.1930
 - e) Yarın, 21.9.1930
 - f) " , 14 Kanunuevvel 1930
 - g) Yarın, 14.5.1931
- F) Belediye Seçimleri
- a) Cumhuriyet, 28.8.1930
 - b) " , 13.8.1930
 - c) Yarın, 22.9.1930
 - ç) Akbaba, 25.9.1930
 - d) Yarın, 28.9.1930
 - e) Milliyet, 29.9.1930
 - f) Akbaba, 29.9.1930
 - g) Yarın, 30.9.1930
 - ğ) Yarın, 1.10.1930
 - h) " , 2.10.1930
 - ı) Milliyet, 2.10.1930

- i) Akbaba, 2.10.1930
- j) Yarın, 3.10.1930
- k) " , 4.10.1930
- l) " , 8.10.1930
- m) Milliyet, 8.10.1930
- n) Akbaba, 13.10.1930
- o) Vakit, 14.10.1930
- ö) Vakit, 15.10.1930
- p) " , 16.10.1930
- r) Milliyet, 20.10.1930
- s) Vakit, 2.11.1930
- ş) Milliyet, 5.11.1930

G) SCF ve İrtica

- a) Akbaba, 18.9.1930
- b) " , 16.10.1930
- c) " , 20.10.1930
- ç) " , 3.11.1930
- d) " , 10.11.1930
- e) " , 17.11.1930

E) Milli Blok

- a) Milliyet, 14 Teşrinisani 1930
- b) Yarın, 11 Teşrinisani 1930
- c) Vakit, 14.11.1930

H) SCF'nın Kapatılışı ve Sonrası

- a) Akbaba, 29.9.1930
- b) Son Posta, 13.4.1931

GİRİŞ

Bu çalışmanın konusu Türkiye'de çok partili demokratik düzene geçiş denemesi olarak bilinen ve sadece 97 gün yaşayan Serbest Cumhuriyet Fırkası (SCF) ile ilgili gelişmelerin Türk basınında ele alınış biçimini incelemektir.

SCF'nin kuruluşu Türk siyasal hayatında önemli bir gelişim aşaması oluşturur. Bir kere Atatürk'ün isteği ile yakın arkadaşları tarafından 12 Ağustos 1930'da kurulmuştur. Cumhuriyet Halk Fırkası (CHF)'na karşı muhalefet yapacaktır. Ama 17 Kasım 1930 tarihinde yine Atatürk'ün telkini ile kapatılır (1). SCF konusunda daha sonra pek çok şey söylenmiştir. Gazi Mustafa Kemal'in bu konuda verilmiş kesin kararının olduğu inancı (2) ve SCF'nin toplumsal bir gelişmenin sonucu olmaması da bu konunun halen tartışılmasına neden olmuştur.

SCF'nin kuruluşu bir görüşe göre çok partili demokratik hayata geçişi sağlamak için bir adımdır. Başka bir görüş onun 1929 sonrası ekonomik bunalıma bir çözüm olarak ve halkın hoşnutsuzluğunu yatıştırmak için kurulduğunu düşünür. İsmet Paşa'ya karşı bir güç oluşturmak için ortaya

(1) Taner Timur, Türk Devrimi ve Sonrası (1914-1946), Doğan Yayınları, Bilimsel Araştırmalar Dizisi, 13 Mart 1971 Ankara, s.207.

(2) Fethi Okyar, Üç Devirde Bir Adam (Hatıralar), Yayına Hazırlayan Cemal Kutay, İst. 1980, s. 378.

atıldığını savunanlar da vardır. Gelişmelere bakıldığında SCF'nin ortaya çıkışı, Türkiye'nin Paris Büyükelçisi Fethi Bey'in (Okyar) tatil için 1930 yılında Türkiye'ye gelişi ile başlar.

Fethi Bey, Gazi ile görüşmelerinde İsmet Paşa hükümetini ve özellikle de onun ekonomi politikasını ve devletçilik girişimini eleştiriyordu. Bunun üzerine Gazi, Fethi Bey'in bu dediklerini yapabilmesi için siyasi bir parti kurmasını ve bu işte kendisine yardımcı olacağını söyler (3).

Bu teklif karşısında tereddüt geçiren Fethi Bey'in endişeleri, Gazi'nin kızkardeşini ve çok yakın arkadaşı Nuri Bey'i (Conker) de bu partiye vereceğini söylemesiyle ortadan kalkar. Karşılıklı birer mektupla da durumlarını tespit etmişlerdir (Ek:1-2). Fethi Bey bu mektupla izin istemiş ve ayrıca, en önemlisi SCF için bizzat Cumhurbaşkanınca güvence verilmesi kararlaştırılmıştır (4).

Mektuplar Anadolu Ajansı (AA) aracılığı ile (5) basına ulaştırılmış ve 10 Ağustos 1930 günlü gazeteler Fethi Bey'in mektubunu 11 Ağustos 1930 günlü gazetelerde Cumhurbaşkanının mektubunu yayınlamışlardır (6).

(3) Fethi Okyar, a.g.e., s. 387-400 ve ayrıca bkz.: Çetin Yetkin, Serbest Cumhuriyet Fırkası Olayı, Karacan Yayınları: 109 Dizi Dışı, Şubat 1982, s.30.; Şevket Süreyya Aydemir, Tek Adam, 3.cilt, Remzi Kitabevi, Evrim Mat. Ltd. Şti. İstanbul s. 409.

(4) Fethi Okyar, a.g.e., s. 411-420.

(5) y. a.g.e., s. 443.

(6) Çetin Yetkin, a.g.e., s. 35, ayrıca bkz. Günlük Gazeteler.

Atatürk Fethi Bey'e verdiği cevapta, yeni kurulacak siyasi partinin kimliğinin özellikle "Laik Cumhuriyet" temeli üzerinde ısrarla durmaktadır(7).

Gazi'nin yeni partinin belediye seçimlerine katılmasını istemesi üzerine Fethi Bey parti örgütünü kurmak üzere harekete geçer ve önce İzmir'e gider.

Fethi Bey'in İzmir'de büyük bir coşkunlukla karşılanması CHF'ndaki tedirginlikleri arttırır.

Olaylı İzmir gezisinden (8) sonra Manisa'ya geçen Fethi Bey burada da büyük ilgi görür. SCF çeşitli kesimlerden gördüğü büyük ilgiyle Belediye seçimlerine hazır olduğu düşüncesindedir.

Gelişmelerden tedirgin Yunus Nadi, Gazi'ye yazdığı açık mektupta "Serbest Fırka'ya karşı vaziyet almadığı takdirde CHF'nın kendi başının çaresine bakacağını" belirtmesi, Gazi'nin yanıtında CHF'nın genel başkanı olduğunu ve resmi görevi bitince Partinin başında fiilen çalışacağını açıklaması (9) SCF yöneticileri arasında tedirginliğe yol açmıştır.

SCF içinde de giderek artan özgürlük gösterilerinden endişe duyanlar artmaktadır. Buna belediye seçimlerin-

(7) 10 Ağustos 1930 ve 11 Ağustos 1930 tarihli gazeteler.

(8) İzmir Gezisi için bkz. 3. Bölüm.

(9) Mahmut Goloğlu, Devrimler ve Tepkileri (1924-1930), Türkiye Cumhuriyeti Tarihi. 1. Kitap, Başnur Mat. Ankara, 1972, s. 28.; Fethi Okyar, a.g.e., s. 502-503, (Mektuplar için bkz. 3. bölüm, 3. Kısım).

de parti taraftarları arasında çıkan tartışma ve kavgalarla, Fethi Bey'in partiler arasında kavgada Gazi'nin tarafsız kalmasını istemesinin eklenmesi gerginliği daha da şiddetlendirir. Meclis'te süren eleştirilerin de katkısıyla Gazi ile karşı karşıya gelmek durumunda bırakılan SCF liderleri 17 Kasım 1930'de partiyi kapatma kararı alırlar(10).

CHF'lılar bu kararı "dinci gericiilerin partiyi kendi amaçları için bir kalkan gibi kullanmış olduklarını" ileri sürerek yerinde bulmuşlar, SCF yöneticileri ise, partiyi Gazi ile karşı karşıya gelmek durumunda kaldıkları için kapattıklarını ileri sürmüşlerdir.

Bu gelişmeler, basın organlarının siyasi görüşlerine göre olumlu ya da olumsuz, ancak çok geniş biçimde ele alınmıştır.

Çok partili hayata geçişte başarısız bir deneme olarak nitelenen SCF, Cumhuriyet döneminin ne ilk muhalefet grubu ne de ilk muhalefet partisidir. Geleneksel yapıya bağlı güçler ile yeni bir toplumsal-siyasal düzen isteyen yenilikçi güçler arasındaki mücadele I. B.M.M. döneminde ve daha sonra çeşitli görüntülerle varlığını sürdürmüştür. Çünkü, I. .BMM 'nde, II. Meşrutiyetten beri süregelen ideolojik mücadele içinde yetişen, hatta çeşitli biçimlerde o mücadelede yer alan milletvekilleri vardır.

(10) Kemal Karpat, Türk Demokrasi Tarihi-Sosyal, Ekonomik, Kültürel Temeller, İstanbul 1967, s.63 ve Mahmut Goloğlu, a.g.e., s.290-298.

I. TBMM İÇERİSİNDE MUHALEFET

23 Nisan 1920 günü dini törenle açılan I. BMM (11) her türlü fikirde ve görüşte insanların bulunduğu bir yapı oluşturuyordu(12). Bu aslında Osmanlı İmparatorluğundaki yapının devamıydı. Bir yanda İngiltere'nin himayesi ile saltanatı, hilafeti kurtarmaya çalışan düşünce, diğer tarafta ise saltanat ve hilafetle birlikte ata yurdunu kurtarmayı amaçlayan bağımsızlık taraftarları düşünce(13).

I. TBMM, , amaçta bir, ancak düşün açısından farklı gruplardan oluşan bir meclis görünümündedir(14). Bu görüntü, meclis açıldıktan ve Mustafa Kemal Başkan seçildikten sonra da devam etmiştir. Saltanata bağlılık düşüncesi yüzünden daha hükümet kurulmadan, 26 Nisan 1920'de Meclisten "Hiyanet-i Vataniye Kanunu" çıkarmak gerekmiştir.

-
- (11) T. Zafer Tunaya, Devrim Hareketleri İçinde Atatürk ve Atatürkçülük, Turhan Kitabevi Yayınları: Atatürk'ün 100. Doğum Yılı Armağanı, Bilimsel Eserler Dizisi, No: 9 İstanbul 1981, s.212-213.
- (12) T.Zafer Tunaya, Türkiye'de Siyasi Partiler, İstanbul 1952, s.529.
- (13) İhsan Güneş, Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Düşünce Yapısı (1920-1923), Anadolu Üniversitesi Yayınları, No: 92, Fen Edebiyat Fakültesi Yayınları, No: 4, Anadolu Üniversitesi Basımevi, Eskişehir 1985,s. 91.
- (14) İhsan Güneş, Bu görüntüyü eleştiren ve yetersiz kişilerin yönetiminde görevlendirildikleri yolundaki görüşleri Mustafa Kemal Paşa doğrudan doğruya yadsımayarak, bunun yetişmiş adam azlığından kaynaklandığını belirtmiştir. M. Tuncay "... bu gibi kanıtlanmamış kuruntu ve savlamalarla, A-RMH sistemini zayıflatmaya kalkmak, eğer câhilâne bir cinnet değilse, herhalde bir hıyanet olarak telâkki edilmelidir." görüşüyle bu eleştirilerin karşısında yer almaktadır; Mete Tuncay, Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetimi (1923-1938), yurt yayınları: 1, Ankara, 1981, s.44.

Buna rağmen bütün milletvekilleri Misak-ı Milli konusunda aynı görüştedirler(15) ve partileşme eğilimine giremeyeceklerine dair seçmenlerine söz veren bu milletvekilleri ülke şartları normale dönüp, ülkenin geleceğini daha sağlam temellere oturtmak için bir takım öneriler getirmekten kaçınmışlardır. Her tür düşüncedeki milletvekilleri yeni parti kurup eskinin kısır ideolojik mücadelesini yeniden başlatmamaya dikkat etmişlerdir (16). Çünkü I. TBMM ni oluşturan milletvekilleri ülkenin içinde bulunduğu durumun bir nedeni olarak da ülkedeki parti çekişmelerini görmektedirler (17).

Ayrıca TBMM üyeleri, II. Meşrutiyeti her zaman partililik bakımından eleştirdikleri için de mecliste partileşme olaylarına karşı ve hassastırlar (18).

Arnold Toynbee, Mustafa Kemal'in iktidardaki ilk iki yılının en popüler olduğu devre olarak kabul etmekte, ulusunu kurtarmış bir kahramana ilk yıllarda karşı çıkılmamasının doğal olduğunu, başlangıçta hükümetin hiç muhalefetle karşılaşmamasının nedeni olarak bunun yanında, yöneticilerin çok güçlü olmasını ve uğrunda herşeyin göze alındığı davanın ortak Cumhuriyet davası olmasını göstermekte-

(15) Z. Tarık Tunaya, Türkiye'de Siyasi....., s.529.

(16) İhsan Güneş, a.g.e., s. 118; Afet İnan, Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Genel Yayın No: 9, Atatürk Dizisi: 9, 4. br., Türk Tarih Kurumu, Basım-evi, Ankara 1984, s. 126.

(17) İhsan Güneş, a.g.e., s. 319.

(18) T.Zafer Tunay, Devrim Hareketleri İçin Atatürk ve Atatürkçülük, s. 235.

dir. Ayrıca Mustafa Kemal'in Trabzon ve Samsun söylevlerinin de bunda etken olduğunu vurgular (19).

Ancak, bazı milletvekillerinin yükselmek hırsı ile her konuda muhalefet yapması karşısında bu birlik ve beraberlik bozulmuş, grup politikaları oluşmasına yol açmıştır. Kişisel çıkarların da ön plana geçmesiyle en önemsiz konularda oylar dağılmış, yasama-yargı ve yürütme görevini üstlenen meclisten iş çıkarmak güçleşmiştir(20).

Oysa I. TBMM A-RMHC (Anadolu ve Rumeli Müdafai Hukuk Cemiyeti)'nin siyasal bir grubu niteliğindeydi ve Cemiyet'in temel ilkesi Meclis genel kurulunun da temel ilkesi olarak kabul edilip Mıska-ı Millî adı altında özetlenerek, ulusun bağımsızlığını ve yurdun bütünlüğünü sağlayacak bir barışın elde edilmesine çalışılıyordu. Grupların oluşması bu ilkelerin sağlanmasını güçleştiriyordu.

Halkçılık programına karşı belirli adlar altında oluşan grupların yanında adsız olarak çalışan özel amaçlı, üyesi az, çok sayıda grupların meclis düzenini sağlamak için kurulmalarına karşın bunların varlığı tersine bir sonuç vermiştir (21). Ancak hizip niteliği taşıyan bu zümre ve gruplar mecliste parti olmamalarına rağmen Meclis'in

(19) Arnold I. Toynbee, Türkiye, Türkçesi: Kasım Yargıcı, Tarih Kitapları Dizisi: 12, Milliyet Yayın Ltd. Şti. Yayınları, I. bs. Baha Matbaası, Ağustos 1971, s. 211-212.

(20) İhsan Güneş, a.g.e., s. 118-119.

(21) Mustafa Kemal, Söylev, Türk Dil Kurumu Yayınları: 220/2, Atatürk dizisi, A.Ü. Basımevi, II. Cilt, 6. baskı, Ankara 1978, s. 436.

demokratik bir ortam içinde çalışmasına sağladıkları katkılar gözardı edilemeyeceği gibi bireysel amaçlarla da kurulmamışlardı (22).

Ağustos 1920'de bazı milletvekillerinin iç politika- da izlenecek yolu saptamak amacıyla Halkçılık temeline dayalı bir yasa tasarısı hazırlamalarından sonra özünde var olan gruplaşmalar da su yüzüne çıkmıştır (23).

Bütün bu grup ve zümreleri biraraya toplamak, meclisin birliğini iade etmek ve üyelerin bir parti disipliniyle hareket etmelerini sağlamak amacıyla Atatürk, 10 Mayıs 1921 tarihinde Meclis'te bir programla "Anadolu ve Rumeli Müdafa-i Hukuk Grubu"nu kurmuş ve başkanlığa da kendisi seçilmiştir (24).

A-RMHG'nun kuruluş nedenleri iki nokta üzerinde toplanmaktadır. Buna göre: A-RMHG, Misak-ı Millî esasları çerçevesinde yurdun bütünlüğünü ve ulusun bağımsızlığını sağlayacak bir barışın gerçekleştirilmesi için ulusun maddi ve manevi gücünü gereken amaçlara yöneltecek, devletin ve ulusun örgütlerini Anayasaya uygun olarak yavaş yavaş belirlemeye ve hazırlamaya çalışacaktır(25).

20 Mayıs 1921'de kabul edilen ve meclis'teki nisbi birliğin bozulmasına neden olan 1921 Anayasası(26) ile sal-

(22) İhsan Güneş, a.g.e., s. 319.

(23) İhsan Güneş, a.g.e., s. 119.

(24) Mustafa Kemal, a.g.e., s. 436.

(25) Mustafa Kemal Atatürk, a.g.e., s. 436-437.

(26) Kemal Karpat, a.g.e., s. 38-39.

tanat kaldırılmıyordu ama, egemenliğin kaynağının artık hükümdarda olmadığı, millete intikal etmiş olduğu açıkça vurgulanıyordu.

Grup iç tüzüğünde de artık saltanattan ve hilâfetten bahsedilmemektedir (27).

TBMM 'nde A-RMHG'nun kurulması ve ayrıca programında belirttiği gibi Anayasasının hükümlerine uygun olarak devlet ve ulusu tarif etmek işini üzerine alması tutucu milletvekilleri arasında Osmanlı düzeninin değiştirilerek yerine Cumhuriyet rejimine geçileceği endişesi yayılmış ve Müdafa-i Hukuk Cemiyetlerinde yer yer tepkiler uyandırmıştır (28) (29).

Mustafa Kemal'in rejim değişikliği konusundaki kuşku-
kuların yersiz olduğunu bildirmesine rağmen (30) Mecliste
iki grup arasında henüz üstü örtülü ama gittikçe artan bir
çatışma vardır.

Bu muhalefet hareketleri, bir yıl içinde büyüyerek,
1922 Temmuz'unda mecliste II. A-RMHG'nu oluşturmuştur. Esas

(27) Mete Tuncay, a.g.e., s. 42.

(28) K. Karpat, a.g.e., s. 39- M. Tuncay, a.g.e. s. 44.

(29) Bunun bir örneğini Erzurum, Milletvekili Hoca Ragıp Efendi ve Kazım Karabekir Paşa'nın endişelerinden görüyoruz. (Mete Tuncay, a.g.e. s. 44); Kazım Karabekir Paşa Mecliste bazı kimselerin rejimi değiştirmek niyetinde olduğunu, yeni rejim görüşlerine memlekette çok küçük bir azınlığın benimsediğini önemle belirtiyor ve devlet teşkilatında köklü değişikliklere gidilmeden önce gerekli işlemlerin yapılmasını tavsiye ediyordu. Kazım Karabekir'in endişeleri yersiz değildir. Daha sonra Mustafa Kemal'in belirttiği gibi 1921 Anayasası, gerçekte Cumhuriyetin ilânıdır. (K.Karpat, a.g.e., s. 39.)

(30) M.Kemal, a.g.e., s. 438-441; M.Tuncay, a.g.e., s. 44-45.

amacı Mustafa Kemal Paşa'nın kişisel egemenlik kurmasına karşı çıkmaktan ibaret olan II. Grup muhalefetinin çok daha eskilere dayandığı bellidir (31). Nitekim İ. Güneş Meclis'teki hizipsel savaşın daha Ağustos 1920'den itibaren kendini gösterdiğini açıklamaktadır(32). Ancak bu hizip savaşının o günün şartları değerlendirildiğinde, bu gruplaşmalara neden olan endişelerin yersiz olmadığı görülmektedir (33) (34).

Muhalefet grubunun Mustafa Kemal'in şahsi diktatörlük peşinde olduğu görüşünü paylaşanlar olduğu gibi Ali Fuat (Cebesoy) (35) ile birlikte pekçok yazar da şiddetle karşı çıkmıştır (36).

(31) M.Tuncay, a.g.e., s. 45-47.

(32) İ.Güneş, a.g.e., s. 119.

(33) Bütün millet varolmak savaşı verirken, son ümidi yok etmek korkusu Meclisi Milli meselelerde çok hassas olmaya itti, o kadar ki, kendi kuruluşunu da borçlu olduğu meclis başkanına bile karşı geldiği zamanlar olduğu gibi O'na verilecek yetkiler üzerinde de uzun uzadıya tartışmıştır (İnci Engünün, I. BMM'nin açılışı ve Yazarlarımız, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, sayı: 6, s. 735).

(34) Yakup Kadri Sakarya Şavaşı'na M. Kemal'in ordunun başında katılmasını teklif edenleri üç gruba ayırırken son grubun O'na "fiilen ordunun kumandanlığını deruhte etmesini mahzurlu" bulanların oluşturduğunu belirtiyor. Buna neden olarakta milletin son ümidinin de O'nun yıldızıyla sönüp gideceği korkusu olarak açıklıyor. (Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Vatan Yolunda, İletişim Yayınları, Yakup Kadri Karaosmanoğlu Bütün Eserleri: 6, 3. Baskı İstanbul 1983, s. 126-127.

(35) Ali Fuat Cebesoy, Ali Fuat Cebesoy'un Siyasi Hatıraları, II. Kısım Doğan Kardeş Yayınları, İstanbul 1960.

(36) Bu görüşü paylaşanlardan birisi olan Feroz Ahmad'a göre; Uygulamada Kemalistler için askeri bir diktatörlük kurmaktan daha kolay bir şey yoktur. Eğer Mustafa Kemal isterse orduya iktidarı ele geçirmekten alıkoyacak hiçbir şey yoktur.(Feroz Ahmad, İttihatçılıktan Kemalizme, Çeviren: Fatmagül Berkatay, Kaynak Yayınları, Sistem Ofset Matbaacılık Yayıncılık ve Ticaret Ltd. Şti. II. Baskı, Şubat 1986. İstanbul s. 218.)

Y.K. Karaosmanoğlu Atatürk'ün isterse sultanlık tacını, isterse hilafet hiliyatını giyebileceğini, Türklük ve İslâmlık dünyasının böyle bir hareketi beklediğini hat- ta istediğini yazar (37). Mustafa Kemal'in de diktatörlük konusunu soran bir profesörü, "Ben diktatör olsam bu suali bana soramazdınız" demesini de not etmek gerekir (38).

Ancak Mustafa Kemal'in ülkenin kaderini tayin eden şahsi bir güce ulaşması A-RMHC içerisindeki muhalefetin dahasonra II. Grup olarak örgütlenmesine katkıda bulunmuş- tur.

II. Grubun direnmelerinin sonucunda MHG'nun seçtiği Fevzi Paşa Başkanlığındaki hükümetin yerine muhaliflerin de istediği Rauf Bey Başkanlığında 12 Temmuz 1922 de yeni bir hükümet kurulmuştur (39).

Hasan Rıza Soyak da anılarında Atatürk'ün memleket işleriyle az ilgilendiğini ve ilgisiz olduğunu söyleyenlere şiddetle karşı çıktığını ve bu memleketin herçekiğinin şahsi idareden kaynak- landığını savunduğunu belirtmektedir; Hasan Rıza Soyak, Atatürk'ten Hatıralar, Yapı Kredi Bankası Yayınları, 1973, s. 407.; D. Selahaddin Çiller, Atatürk İçin Diyorlar ki, Varlık Yayınları 4. bs. Mayıs 1981 İstanbul, s. 16.; Karşı düşünenlerden Arnold J. Toynbee, a.g.g., s. 212, Kazım Karabekir de kendisine kadar ge- len dedikoduların Atatürk'ün daha şimdiden bir diktatör gibi dav- randığı yolunda olduğunu belirtiyorlar. Kâzım Karabekir, İstiklal Harbimiz, Türkiye Yayınevi, I. Cilt 2. basım İstanbul 1969, s. 1079-1080.

(37)Y.Kadri Karaosmanoğlu, Atatürk (Bir Tahlil Denemesi), Remzi Ki- tabevi 4. bsm. İstanbul 1971, s. 124.

(38)Hasan Ali Yücel, Hürriyete Doğru (Köşemden: 1) Gün Basımevi, İs- tanbul, 1954, s. 206. Ayrıca bkz; Lord Kinross, Atatürk (Bir Mil- letin Yeniden Doğuşu), Türkçesi: Ayhan Tezel, Sander Yayınları, 5. bsm. Ekim 1973, s. 661; Bu konuda Gazi'nin kendi görüşüne de bakılırsa, Gazi kendi deyimiyle; "Eğer zor, tazyik ve tehdit ile fikirlerini kabul ettirenlere diktatör derlerse" bir diktatör değil, eğer O'nun çevresindeki insanlar O'nun "...fikirlerinin isa- betini takdir ederek kendi gönül razıları ile bu fikirleri kabul ediyor ve ona göre çalışıyorlarsa..." bir diktatördü. (Celal Ba- yar, Atatürk'ten Hatıralar, Atatürk Kütüphanesi, 1, Sel, Yayın- ları İstanbul 1955, s. 84) Demokrat bir diktatör (Asım Aslan, Şö- mürülen Atatürk ve Atatürkçülük, 5. bsb., İstanbul, 1985, s.23).

(39)İ.Güneş,a.g.e., s. 139-140.

Zaferden sonra Müttefiklerin Ankara ve İstanbul hükümetlerini Lozan'a davet etmeleri, bunun sonucunda iki hükümetin yakınlaşması gerektiği inancının yoğunluğu üzerine Mustafa Kemal 1 Kasım 1922'de saltanatı kaldırarak bu kuruma son vermiştir (40). Ancak halifelik makamının korunması ve bu konuda Afyon Milletvekili Şükrü Hoca ve arkadaşlarının propagandaları ile (41) Mustafa Kemal'in her gittiği yerde ve İzmit toplantısında din ve hilafetle ilgili sorular sorulması canını sıkıştır (42). İstanbul basınının da hükümeti eleştirmekten kaçınmaması meclis içi muhalefete eklenince (43) Mustafa Kemal çabuk davranmak gerektiğine karar vererek, barış sağlanınca siyasal bir parti kurulacağını Ankara basını aracılığı ile açıklamıştır (44).

CHF ve MUHALEFET

Mustafa Kemal'in parti kurma kararı toplumun çeşitli kesimlerinde tepki ile karşılanmıştır. Buna 4 Şubat 1923 günü Dışişleri Bakanı İsmet Paşa'nın Lozan görüşmelerinin kesilmesi ile yurda dönüp, hükümete ve Meclis'e haber vermeden Eskişehir'de Mustafa Kemal ile görüşmesi de eklenince yeni bir huzursuzluk kaynağı çıkmıştı. Bu ortamda Mec-

(40) K. Karpat, a.g.e., s. 40.

(41) Ş.S. Aydemir, II. Adam: 1, Remzi Kitapevi, 3. Bsm., İstanbul 1984, s. 255.

(42) M. Tuncay, a.g.e., s. 47.

(43) Ömür Sezgin, Türk Kurtuluş Savaşı ve Siyasal Rejim Sorunu, Birey ve Toplum Yayınları Tarih dizisi, 1, 1. bsb. Şubat 1984. Ankara s.120

(44) M. Tuncay, a.g.e., s. 47 ve Mustafa Kemal, a.g.e., s. 524.

lis karar veremeyecek duruma gelmiştir (45). Bütün bunların altındaki neden muhalefetin, barışın Mustafa Kemal idaresindeki hükümet tarafından imzalanması ile kendi sonlarının geleceği korkusu yatmaktadır. Bu nedenle de Meclis'te sert tartışmalar olmaktadır (46).

Sonuçta barışın ve reformların bu Meclis'le yapılamayacağı ortaya çıkmıştır (47). Meclis 1 Nisan 1923 kendisini feshetmiş, seçimlere gidilmiştir (48). Seçimleri Müdafaa-ı Hukuk listesindeki adaylar kazanmıştır (49). Muhalefet grubundan artık kimse yoktur (50).

II. dönem muhalefete geçmeden önce I. TBMM'nde sol muhalefete kısa da olsa değinmek gerekir.

Birinci Büyük Millet Meclisi içinde veya çevresinde 1920 Mayıs ile 1921 Ocak ayı arasında Anadolu'da Yeşil Ordu Hareketi (hem, gizli, hem açık), Türk Komünist Partisi (gizli), Halk İştirakiyun Partisi (Açık), Türkiye Komünist Partisi (açık ve resmi) olmak üzere dört parti ve hareket olarak dikkati çekmektedir (51). Ayrıca bir de Halk Zümresi hareketinden bahsedilmektedir (52).

(45) Mustafa Kemal, a.g.e., s. 526-627.

(46) Ş. Süreyya Aydemir, II. Adam, s. 253-254.

(47) K. Karpat, a.g.e., s. 40.

(48) Y. a.g.e., s. 41.

(49) Kadri Karaosmanoğlu, Politikada 45 Yıl, II. bsb. İstanbul 1984, s. 35.

(50) Sezgin, Mustafa Kemal'e muhalif olanların seçilmesinin nedeni olarak seçimlerin baskı altında yapıldığı şeklinde, ya da halkın siyasi bilinci ile açıklanamayacağını, seçimlerin savaş ya da barış ikilemi ortamında yapılmış olmasının gözönünde tutularak değerlendirilmesi gerektiğini hatırlatmaktadır. Muhalefetin bir çözüm önerisi getirememesi, halkın artık barış istemesi ve sonu belirsiz maceralardan korkmasının da bu sonuçta katkıları vardır. (Ö.Sezgin, a.g.e., s. 134).

(51) Ö.Sezgin, a.g.e., s. 35.

(52) M.Tuncay, a.g.e., s. 42.

Kurucuların önemli bir kısmı ittihatçı olan Yeşil Ordu Örgütünün kuruluşunu gösterir resmi bir belgeyi vermemesi onu gizli bir örgüt konumuna sokmuştur(53).

İslamcı Sosyalizmi savunan Yeşil Ordu Cemiyeti Hazi-
ran ortasında "Nizamnamesini" yayınlamıştır(54). Nizamname-
de "Batının ahlâksızlığına karşı Asya'nın saf ve nezih ah-
lâk ve yaşayışını savunan, bunu da İslâm dinine bağlayan
bir anlayış söz konusudur"(55).

Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası, Yeşil Ordu hare-
ketinin durdurulması kararının arkasından Yeşil Ordu'nun
sol kanadını oluşturan bazı kişiler tarafından kurulmuş-
tur (56). Kısa sürede gelişen parti, Ankara'da "Yeni Ha-
yat" adında bir de dergi yayımlamıştır(57).

Hükümetin politikası bunlara karşı olduğu için çe-
şitli bakanlıklar bu partiye girenleri azletmek gibi ön-
lemler almışlardır. Bunların yanında parti üyelerinden
tutuklananlar da olmuştur (58). 9.5.1920 tarihli mahkeme
kararıyla bu partinin lideri Baytar Binbaşı Salih Hacıoğlu
mahkûm edilir(59).

Halk zümresi, 1920 sonbaharında, Meclis içinde oluş-
muş Yeşil Ordu Cemiyetinin yasal görünüşü olarak kabul edi-

(53) Ş. Süreyya Aydemir, Tek Adam, 2. Cilt, s. s. 369.

(54) Mete Tuncay, Türkiye'de Sol Akımlar, Ankara Bilgi Yayınevi, 3.
bsb. 1978 s. 130-152.

(55) Ö. Sezgin, a.g.e., s. 37.

(56) M. Tuncay, Türkiye'de Sol Akımlar, s. 177-185.

(57) Ş. Süreyya Aydemir, Tek Adam, 2. Cilt, s. 379.

(58) İ. Güneş, a.g.e., s. 112.

(59) Ş. Süreyya Aydemir, Tek Adam, 2. Cilt s. 379.

len ve güçlü olduğu izlenimi uyandıran bir gruptur. Ayrıca bazı olaylar da Halk Zümresi'nin mecliste oldukça etkili olduğunu göstermektedir.

Ömür Sezgin, Zümrenin Mustafa Kemal'in Ali Fuat Paşa'ya gönderdiği 14 Eylül 1920 tarih ve 1347 numaralı şifreden de anlaşılacağı üzere bu tarihlerde dağılmış olabileceğini ifade etmektedir (60).

Halk İştirakiyun Fırkası'nın yeniden toparlanmaya çalıştığı bir sırada II. Grup Milletvekilleri etkinliklerini arttırarak Sivas Milletvekili Rauf Bey'i Bakanlar Kurulu Başkanlığına getirmişlerdir (12 Temmuz 1922). Hükümet Bakanlar Kurulu Başkanı olan Rauf Bey 21 Temmuz'dan itibaren sosyalistlerin çalışmalarını yasaklamıştır (61).

Ömür Sezgin, sola karşı girişilen sindirme hareketinin, komünist ideoloji ve örgütlerin güçlerinden çekinildiğinden değil, meclis içinde ve dışında muhafazakârlara karşı durumu sağlamlaştırmak için yapıldığını belirtmektedir (62).

II. TBMM DÖNEMİNDE MUHALEFET

11 Ağustos 1923'te II. Dönem çalışmalarına başlayan TBMM'nde Başkanlığa 13 Ağustos'ta Mustafa Kemal, İkinci

(60) Ö. Sezgin, s. 41-44.

(61) İ. Güneş, a.g.e., s. 113-114.

(62) Ö. Sezgin, a.g.e., s. 52.

Başkanlığa da Ali Fuad Paşa seçilirken aynı gün Lozan Barış görüşmeleri sırasında Başdelege ve Dışişleri Bakanı ile durmadan çekişen Rauf Bey Başbakanlıktan istifa ederek yerine Fethi Bey getirildi (63).

Seçimlerden sonra, A-RMHC Halk Fırkasına dönüşerek, 9 Eylül 1923'de kuruluşunu tamamlamıştır. Yeni kurulan parti, 11 Eylül 1923'te de kurucusu Mustafa Kemal Paşa'yı genel başkanlığa seçmiştir (64).

Yeni Meclisin ilk büyük siyasal kararı, 23 Ağustos 1923 te yeni Türkiye'ye uluslararası bir statü sağlaya Lozan Antlaşmasını imzalamak oldu. Bunu yurt içinde de önemli sonuçlar izledi (65).

Ancak bu gelişmelerle birlikte çok geçmeden Meclis'te gene bir takım çekişmeler ve huzursuzluklar başlamıştır (66). Bu çekişmelerin tekrar gündeme gelmesine İsmet Paşa ve 14 arkadaşının Meclis'e sunduğu önerge neden olur. Bu önerge ile Ankara Hükümeti şimdi temel önemde yeni bir karar karşısında bulunuyordu. 9 Ekim'de İsmet Paşa'nın Halk Fırkasının bir toplantısında Türkiye Devletinin Başkenti Ankara'dır. şeklindeki Anayasa değişikliği önergesini (67) Mustafa Kemal'in çok daha önceden tasarladığı

(63) M. Tuncay, Türkiye Cumhuriyetinde...., s. 57.

(64) Hamza Eroğlu, Türk İnkılap Tarihi, Milli Eğitim Basımevi, I. bsm, İstanbul, 1982, s. 283.

(65) Bernard Lewis, Modern Türkiye'nin Doğuşu, Çeviren: Metin Kıratlı II. bsm, TTK Basımevi, 1984, Ankara, s. 260.

(66) Y. Kadri Karaosmanoğlu, Politikada....., s. 56.

(67) Bernard Lewis, a.g.e., s. 260.

anlaşılmaktadır. Bu önemli bir hareketti. Yeni Türkiye gözlerini artık Anadolu'ya çeviriyordu (68). Meclis önergesi dört gün sonra 13 Ekim 1923'te kabul edildi (69).

Başvekil Fethi Bey ve arkadaşları, Hükümetin alması gereken böyle bir kararı, İsmet Paşa ve arkadaşlarının bir kanun teklifi şeklinde götürmesinden şikayetçiydiler. Meclis içinde de bütün milletvekillerinin tek bir parti grubu oluşturmalarına rağmen, birtakım hizipler belirmişti (70).

Saltanatın kaldırılıp, hilafetin korunması, devlet başkanlığında tehlikeli bir belirsizlik yaratmıştır (71). Bunun üzerine Mustafa Kemal Genel Kurmay Başkanı Fevzi Paşa dışındaki bü-

(68) Ş. Süreyya Aydemir, II. Adam, I. cilt, s. 275-276.

(69) Karar geçmişten yeni bir uzaklaşma-saltanatın kaldırılmasının bir sonucu anlamına geliyordu. Bir yabancı gözüyle bile; 500 yıla yakın Osmanlı İmparatorluğu'nun başkenti olan İstanbul bir yandan camileri ve sarayları, kutsal yerleri ve saray çevresiyle Türk İstanbul, öte yandan müteahhitlerin ve komprodorların kozmopolit tüccar topluluğuyla tatlısu Frenklerinin dış mahallesi Beyoğlu, bunlar gerçekte yeni Türkiye'ye bir merkez sağlayamıyacak kadar geçmişle yakın ortaklık içindeydi. (Bernard Lewis, a.g.e., s. 260); Ayrıca bu karar yeni Türkiye'nin dirliğinin bir ifadesi olduğu kadar, hükümeti askerisavunma bakımından da da iyi korunabilir bir yerde bulunmak ve Millet Meclisini, halkın ve basının büyükçe bir kısmı halife taraftarı olan İstanbul'un uzak tutmak gibi faydalar sağlıyordu. (Kemal Karpat, a.g.e., s. 42). Bunun yanında başkentini Ankara'ya taşınması ile ticaret ve sanayi yalnız mali değil psikolojik zararlara da uğramıştı (A.J. Toynbee, a.g.e., s. 252); Mustafa Kemal ise Ankara'nın başkent olmasının kesin önemini ordu güdümü ve coğrafya durumu olduğunu belirtmektedir. Başkentini Ankara olacağı ya da İstanbul'da kalacağı üzerine öteden beri tartışmalar vardır. İstanbul'da Yeni Milletvekillerinden bir bölümü Refet Paşa başta olmak üzere İstanbul'un başkent olması gerektiğini çeşitli örneklerle dayanarak kanıtlamaya çalışmışlardır. Ankara'nın gerek iklim, ulaştırma, araçları, gelişim seviyesi, gerekse elde bulunan yapılar ve kuruluşlar bakımından hiç de uygun olmadığını söylüyorlardı. Mustafa Kemal bu sözlerle bakılarak bunlarla kendilerinin başkent teriminden çıkardıkları anlamın çok farklı olduğunu belirtiyordu. (Mustafa Kemal, a.g.e., s. 581); İstanbul'daki Bizans havası da gözükmemekte gecikmez. Ankara'ya ve Ankara'nın başkent oluşunda öncü görünen İsmet Paşa'ya karşı saldırı başlar. Bu saldırılar bilhassa İstanbul basınında dile gelmektedir.

(70) Ş. Süreyya Aydemir II. Adam, I. Cilt, s. 276.

(71) B.Lewis, a.g.e., s. 261.

tün bakanları ve başbakanı istifa ettirerek siyasal bunalım çıkmasını sağlamıştır (72).

HF içerisindeki muhalefet hareketi yeni siyasal bunalımdan, İsmet Paşa'nın Başbakanlığa geleceği endişesi ile huzursuzdur (73). Korkuları bu gelişmeler sırasında bir oyuna gelmek endişesinden kaynaklanmaktadır (74).

Bakanların seçilme şekliyle ileri gelen bunalım giderek derinleşir. Ekim sonlarında Mustafa Kemal siyasal sistemdeki belirsizliğin (75) Anayasadan doğduğunu, çünkü yasa organı ile yürütme organı arasındaki ilişkilerin iyi düzenlenmediğini, Anayasayı Cumhuriyetin ilanını mümkün kılacak şekilde değiştirmeyi teklif eder (76).

Nihayet 29 Ekim 1923'de 20 Ocak 1921 tarihli Teşkilat-ı Esasiye Kanununda yapılan bir değişiklikle siyasi rejim sorunu hukuken çözülür (77). Bunun sonucunda 20-30 Ekim 1923'de uzun süren görüşmelerden sonra Cumhuriyet ilân edilir. Türkiye bir Cumhuriyet, Mustafa Kemal ilk Cumhurbaşkanı ve İsmet Paşa da ilk başbakan olur (78).

1923-30 DÖNEMİNDE MUHALEFET

İsmet Paşa'nın başbakan olmasıyla muhalefetin korkuları gerçekleşmiş olur. Cumhuriyetin ilânı ile İsmet Paşa'nın iktidara gelmesi sonucu ortaya çıkınca muhalefet ve İstanbul basınındaki hoşnutsuzluk da artar (79).

(72) M. Tuncay, Türkiye Cumhuriyeti s. 59-60.

(73) Y.K. Karaosmanoğlu. Politikada...., s. 58-60.

(74) F. Rifki Atay, Niçin Kurtulmamak?, Varlık Yayınları, Sayı 203, Varlık Cep Kitapları: 82, İstanbul, Ekim 1953, s. 44-49.

(75) B. Lewis, a.g.e., s. 261.

(76) K. Karpat, a.g.e., s. 38-F.R. Atay, Kurtuluş, İstanbul, 1981, s.62-65.

(77) Ö. Sezgin, a.g.e., s. 134.

(78) Benoist Mechin, Kurt ve Pars-Mustafa Kemal, Yabancı Gözü ile Atatürk: 1, Çevirenler: Zahir Güvemli-M. Rasim Özgen, Cilt 1, 1955 İstanbul, s. 144-146. K. Karpat, a.g.e., s. 42-43.

(79) Y.K.K. , Politikada.... s. 57.

Milli Mücadele yıllarında basından İstanbul basını ya da Anadolu basını olarak söz edilir. Bu ayırım büyük ölçüde Milli Mücadeleye bakış açılarındaki farklılıktan kaynaklanır. Bu dönemde Anadolu'da, kimisi resmi il matbaalarında, kimisi ya bir yük vagonunda oluşturulan ilkel bir matbaada ya da şapoğrafla, genellikle zor koşullar altında yayınlanan gazeteler, kuruluş mücadelesinin sözcülüğünü yapmışlardı (80). Milli mücadele basını olarak değerlendirilen Anadolu basını, en basit baskı araçları ile çalışmış, bazı yerlerde "Esercedid" adı verilen yazı kağıtlarına basılmış, baskı makinaları at ve öküz arabaları ile ilden ile taşınmıştır. Meslekten mürettip yoktur, kağıt yoktur, mürekkep yoktur, yedek parça yoktur.. ama her şeye rağmen gazete çıkmış ve kurtuluş hareketini desteklemiştir(81). Bu dönemde Milli Mücadele'den yana olmak koşuluyla her türlü düşünceye yer verilmiştir. Aynı dönemde çeşitli siyasal akımların ayrı ayrı sözcüleri olduğu gibi, belirli dergi ya da gazeteler etrafında farklı görüşler yanyana barınabilmişlerdir (82).

Hakimiyet-i Milliye ve Yeni Gün, (Ankara) Albayrak, (Erzurum), Açıkgöz (Kastamonu), Babalık (Konya), Yeni Adana (Adana), Edirne ve Samsun'da Ahali, Trabzon'da İstikbal

(80) Uygur Kocabaşoğlu, "1919-1938 Dönemi Basını", Yıllık S.B.F.B.Y.Y.O. 100. Doğum yılında Atatürk'e armağan dizisi, 1981, s. 109.

(81) Hıfzı Topuz, 100 soruda Türk Basın Tarihi, 100 Soruda dizisi, 36, Gerçek Yayınevi, I. bsm. Mart 1983, s. 127.

(82) Kocabaşoğlu, a.g.m., s. 109.

ve başkaları, Emel (Amasya) Milli Mücadele yıllarının önemli gazeteleridir.

İstanbul basını ise bir yanda hilafetçi, diğer yanda Anadolu'daki harekete hoşgörülü ya da ondan yana çıkan gazeteler olmak üzere iki grupta değerlendirilebilir. Hilafet taraftarı olarak Sabah, Peyam, Alemdar, İstanbul, (Türkçe), Milli Mücadele taraftarı Vakit, Tasvir-i Efkâr, Memleket, Tercüman, Tarik, Akşam, Ifham, Yeni Gazete, Karagöz, İkdam ve İleri... sayılabilir (83).

I. TBMM ve II. TBMM nde ortaya çıkan muhalefet hareketleri, farklı düşünüşe sahip toplumsal güçlerin, Ulusal Egemenlik ve Misak-ı Milli kavramlarını farklı yorumlamalarından kaynaklanmaktadır (84). Aslında sorun eski geleneksel yapıdaki kurum ve düşüncelerin yeni yapıda alacağı biçimden doğmaktadır.

1923 yılının Kasım ayına gelindiğinde artan hoşnutsuzluğun bahanesi hazırdır. Cumhuriyet, Meclis va kamuoyunda açıkça ve serbestçe tartışılmadan "acele" ilân edilmiştir. Bu konuda en büyük tepki İstanbul basınından özellikle de H.Cahit (Yalçın) ten gelir (85). Mustafa Kemal'in Cumhurbaşkanı seçilmesi ile halifenin durumu hakkında muhafa-

(83) H. Topuz, a.g.e., s. 127.

(84) Ö. Sezgin, a.g.e., s. 115.

(85) F. R. Atay, Çankaya, Bateş Yyn. s. 380-387.

zakâr çevrelerde başlayan endişeler Rauf Bey çevresinde bir muhalefet odağı oluşturmuştu (86). Muhafazakâr çevrelerdeki endişe ve rahatsızlıklar aynı zamanda yurt dışından da körüklenmektedir (87).

Bu ortamda Mustafa Kemal, Hilafet sorununa artık köklü bir çözüm gerektiği kanısındadır. Kısa ve özlü bir kampanya sonucunda meclis 3 Mart 1924'de Halifeliği kaldırır, son Halife de Türkiye'den çıkartılır (88).

Halifeliğin kaldırılmasını diğer bir dizi reformlar izler. Butürden köklü değişiklikler kaçınılmaz olarak eylemli ve yaygın bir kızgınlık uyandırmıştır (89). Tepki yalnız içerden değil aynı zamanda dışardan da gelir(90). Ancak Yurt dışına sürülen halifeyi ve hilafet makamını diğer müslüman devletlerden hiçbiri benimsememiş ve bu makamı devletlerinin başına getirmemişlerdir (91).

(86) M. Tuncay, a.g.e., s. 68.

(87) Niyazi Berkes, Türkiye'de Çağdaşlaşma, Doğu-Batı Yayınları, 1, s.507. Hilafetin kaldırılması konusunda, Mustafa Kemal'i süratle harekete geçiren bir olay da, İsmailiye Mezhebinin imamı Ağa Han ile Ali Han'ın halifenin siyasi durumunun korunması için İsmet Paşa'ya yazdıkları mektup ve bu mektubun daha İsmet Paşa'nın eline geçmeden muhalefeti temsil eden Tanin'de yayınlanmasıdır. Bunun üzerine hükümet basına karşı sert tedbirler alır. İstiklâl Mahkemesi, bazı gazeteciler ile sorumlu yazı işleri müdürlerini tutuklar. Yapılan mahkeme sonucunda gazeteciler beraat ederler (Y.K. Karaosmanoğlu, Politikada...., s. 65-67.)

(88) K. Karpat, a.g.e., s. 43.

(89) B. Lewis, a.g.e., s. 264-265.

(90) Mısır'da El'Ezher Şeyhi 25 Mart 1924'te ulemanın görüşünü açıklayan bildiri'de ".....Türkler saltanatı hilafetten ayırmakla tarihte görülmediği birbid'at izlemişlerdi. Şimdi hilafeti de kaldırmakla buna bir tanesini daha eklediler.." şeklinde olumsuz tavırlarını belirtiyorlardı. N. Berkes, a.g.e., s. 506-507.

(91) Afet İnan, Mustafa Kemal Atatürk'ten Yazdıklarım, 1000 Temel Eser. 55, M.E. Basımevi, V. Basım, İstanbul, 1971, s. 10.

Devrimcilere göre halifeliğin kaldırılması ile layikliği, dolayısıyla, yenileşmeyi önleyen en önemli engel de ortadan kalkmış (92), Türkiye demokratik layik gelişme yolunda son ve önemli bir adım daha atmış oluyordu. Hilafetin kaldırılmasının Türkiye'de ve dünyada geniş yankıları olmuştur. Batı alemi bu karar karşısında hayranlık ve şaşkınlığını saklayamamıştır (93).

Fakat Cumhuriyetin ilânından sonra arka arkaya gerçekleştirilen devrimler (94) toplumda hoşnutsuzluk kaynağı da olmuştur (95). Ortaya çıkan tepkiler ülke ekonomisinin kötü durumunu hükümetin dış ticaret üzerine koyduğu sınırlamalar yüzünden daha da ağırlaştırmıştı (96). CHF'na karşı muhalefet çalışmaya, gazeteler hükümeti devamlı bir eleştiri altında bulundurmaya başlamıştı (97). Partinin, meclis üzerinde baskı yaptığı iddia ediliyor, bunun kaldırılması isteniyordu (98).

CHF içinde ortaya çıkarak yoğun eleştiriler yapan muhalefet hareketinin henüz kendi siyasal bir örgütü yoktur.

Bu arada Mentеше milletvekili Esat Efendinin, mübâdil ve muhacirlerin yerleştirilmesinde yapılan yolsuzluk-

(92) K. Karpat, a.g.e., s. 43.

(93) N. Eroğlu, a.g.e., s. 274-275.

(94) B. Lewis, a.g.e., s. 263.

(95) Mahmut Goloğlu, a.g.e., s. 63.

(96) Karpat, a.g.e., s. 44-45.

(97) Naci Cevat Akkerman, Demokrasi ve Türkiye'de Siyasi Partiler Hakkında Kısa Notlar, Ulus Basımevi 1950, Ankara, s. 37.

(98) H. Eroğlu, a.g.e., s. 285.

larla ilgili olarak İmar ve İskân Bakanı Refet Bey'e yönettiği soru öngesi Türk siyasal hayatında, yeni bir siyasal partinin kurulmasına yol açan bir olay olmuştur (99).

Bu soru öngesi ile hükümete karşı tavrını açıkça ortayakoyan muhalefet hareketi, artık açığa çıkmış durumdadır (100) (101).

Mustafa Kemal'in niyeti ise muhalefetin bir kısmını kendi tarafına çekmek, geri kalanları ise örgütlenmeye teşvik etmektir (102).

Sonunda 17 Kasım 1924'te yeni parti kurulur. Böylece Türkiye Cumhuriyetinin siyasi yaşantısında yepyeni bir aşamaya varılmış ve çok partili siyasi hayat başlamıştı (103).

"Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası" (TPCF) adını alan yeni partinin Başkanlığına Kâzım K.Paşa, Umumi Katipliğine Ali Fuat Paşa, Fırka İdare Heyetine ise Rauf Bey, Erzincan Milletvekili Sabit Bey, Mersin Milletvekili Besim, Trabzon Milletvekili Muhtar, Dr. Adnan Beyler Erzurum Milletvekili Rüştü Paşa, İsmail Canbolat, A. Şükrü Bey, Bursa Milletvekili Ordu Milletvekili Faik beyler seçilir (104).

(99) Ali Fuat Cebesoy, a.g.e., s. 108.

(100) Lord Kinross, a.g.e., s. 596.

(101) Orduda da ilginç gelişmeler olmaktadır. Kâzım Karabekir Paşa, Ali Fuat Paşa ordudaki görevlerinden istifa ederek, meclis toplantılarına katılmaya başlamışlardır. Mustafa Kemal Paşa bu davranışı, kendisine karşı bir komplo olarak nitelendirir. Mustafa Kemal "Paşalar Komplosu" olarak da adlandırılan bu hareket karşısında kendisine bağlı komutanları meclisten çekip, ordudaki denetimini pekiştirme yoluna gider. Kazım Karabekir Paşa ve Ali Fuat paşa'yı da; devir teslim işlemlerini tamamlamadıkları bahanesi ile meclis toplantılarına katılmalarına izin vermez. (A. Emin Yalman, Yakın Tarihte Gördüklerim Geçirdiklerim, İstanbul 1970, s. 26-27).

(102) M. Tuncay, a.g.e., s.

(103) Lord Kinross, a.g.e., s. 597-598; M. Tuncay, a.g.e., s. 103.

(104) T.Z. Tunaya, Türkiye'de Siyasi..., s.621; Ş.S.Aydemir, II. Adam, II. Cilt, s. 296.

TPCF programı özünde liberal ve demokratik özellikler taşımaktadır (105).

Yeni parti hakkındaki izlenimler Mustafa Kemal ve Halk Fırkası açısından olduğu kadar sol muhalefet açısından da olumsuzdur. HF yöneticileri, yeni partinin eski geleneksel yapının devamını isteyen unsurların eline geçtiğini ileri sürmektedirler.

Bunların yanında, Mustafa Kemal Paşa ve İsmet Paşa ile yıldızı bir türlü barışmayan İstanbul basını yeni partinin en önemli destekçisidir (106).

Partinin kuruluşundan üç gün sonra partinin Meclis Grubu toplantısında sıkıyönetim önerisi reddedilince, İsmet Paşa 21 Kasım 1924'de istifa etmiş, yerine ılımlı kanadı temsil eden Fethi Bey getirilmiştir (107).

Fethi Bey'in izlediği ılımlı politika sonucu siyasal hayattaki çalkantılar, gerginlikler bir süre de olsa durmuştur (108). Ancak bu durum uzun sürmemiş, 21 Şubat 1925 ta-

(105) A.F. Cebesoy, a.g.e., s 114; M.Tuncay, a.g.e., s. 104. Fırka programında ticaretin serbestçe gelişebilmesi için var olan güçlük ve müdahalelerin kaldırılacağı yolunda ifadeler (31.ve 32. maddeler) yer almıştır. Bu nedenle muhalefetin İstanbul basınına yanına çekmesinde de bu kentte yoğun olarak bulunan tacirlerin etkisi olmuştur ; Nükhet Turgut, Siyasal Muhalefet, Batı Demokrasileri, Sosyolist Ülkeler, Türkiye, Birey ve Toplum Yay. Teorik Sorunlar Dizisi, 3, 1, bsm. 1984, s. 258.

(106) Y. K. Karaosmanoğlu, Politikada, s. 90-91.

(107) A. F. Cebesoy a.g.e., s. 117; M. Göloğlu, a.g.e., s. 81.

(108) Y. K. Karaosmanoğlu, Politikada..., s. 91.

rihinde patlak veren Şeyh Sait İsyanı, HF ile muhalefet arasında yeni bir anlaşmazlık konusu olarak ortaya çıkmıştır. Doğu'daki ayaklanma, toplumsal ve siyasal muhalefetin susturulması sonucunu da beraberinde getiren bir hareket olmuştur. (109).

İsyan karşısında HF'nın sertlik yanlısı kesimi sert önlemler alınmasını isterken, Fethi Bey olayı basit bir dağ eşkiyalığı olarak gördüğü için bu fikre katılmaz (110). Ancak Mustafa Kemal'in ağırlığını radikal kanattan yana koyması ile Fethi Bey 2 Mart 1925'te Başbakanlıktan istifa eder (111) Yerine İsmet Paşa getirilir. İsmet Paşa ise, içinde isyancılara karşı sert hükümler yer alan Takrir-i Sükûn Yasasını (x) çıkartır (112).

(109) İktidar, muhalefetin özellikle taşra örgütleri aracılığıyla Şeyh Sait Ayaklanmasına karıştığını öne sürmüş ve buna resmi gerekçe olarak da, muhalefetin programındaki, partinin dinsel inanç ve fikirlere saygılı olacağı yolundaki hükmü esas alınmıştır. (Nükhet Turgut, a.g.e., s. 260)

(110) Y.K. Karaosmanoğlu, Politikada..., s. 91-92.

(111) M. Tuncay, a.g.e., s. 139.

(x) Üç maddeden oluşan Takrir-i Sükûn Yasasının ilk maddesi şöyle der: "İrticaa ve isyana ve memleketin nizamı içtimaisini ve huzur ve sükununu ve emniyet ve asayişini ihlale bâis bilûmum teşkilât ve tahrikat ve teşvikat ve teşebbûsat ve neşriyatı Hühûket, Reısicumhurun tasdikıyla re'sen ve idareten men'e mezdur.

"İşbu ef'al erbabını Hükümet İstiklâl Mahkemesine tevdi edebilir". İki yıl için çıkartılan bu yasa 1927 Martında iki yıl daha uzatıldı. Düstur, 3. tertip, c. VI, s. 144. TBMM Kavanin Mecmuası, 2. Devre C. 3, s. 98 (İkinci baskı)

Bu yasanın Mecliste görüşülmesi sırasında Müdafaai Milliye vekili Recep (Peker) Bey basının devlet nüfuzu ve kuvvetine karşı mücadele ettiğini, "manzarayı Za'fın sebebi aslisi"nin İstanbul basını olduğunu söylüyordu. TBMM Zabıt Ceridesi, C.15, s.139, Takriri Sükûn Yasasına karşı çıkan Kâzım Karabekir "...bu yasanın kabulüyle, matbuat memleketimizde tamamiyle takyid edilmiş (bağlanmış) olacaktır" diyordu. TBMM Zabıt Ceridesi, C. 15, s. 146. Kemal Atatürk Nutuk" da İstanbul basınının Ankara hükümetine karşı yaptığı yayınları aktardıktan sonra, cumhuriyete karşı yenileşmeye karşı çabaların hükümet ve meclisi olağanüstü tedbirler almaya, takriri sükûn yasası çıkarmaya götürdüğünü anlatır. Nutuk, c. 2. s. 653, 1966.

(112) A. F. Cebesoy, a.g.e., s. 149-150.

1925'te çıkartılan ve 1929 yılına kadar yürürlükte kalan bu yasaya dayanarak, TPCF'nin dini politikaya alet ettiği nedeniyle 3 Haziran 1925'günlü toplantıda Bakanlar Kurulu partinin kapatılması kararını alır (113).

Böylece Türk Siyasal hayatında çok partili siyasi dönem sayfası 1930'a kadar kapanmıştır.

1925-1930 DÖNEMİNDE MUHALEFET

Partilerinin kapatılması ile örgütsüz kalan muhalefet, 1926 yılı içinde ağır baskılara maruz kalmış ve Mustafa Kemal'e yönelen suikast girişimi ile ilgili olarak TPCF yöneticileri ve milletvekilleri tutuklanır(114). İzmir suikastı sonucu, 15 kişi idam mahkum olmuştur (115).

1926'dan 1931 'e kadar Türk siyasal hayatından durgun bir yapı hakimdir. Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal, siyasal ve toplumsal yapıya tamamen hakim olmuş, otoritesini kabul ettirmişti. Siyasal yapıda ise tek seslilik hakimdir. CHF tek parti olarak, siyasal rejimde etkinliğini sürdürmektedir.

Buna rağmen Türkiye'de 1922-1930 yıllarında ve sonraları yapılan devrimler hükümete karşı bir direnme yaratmış-

(113) Y. a.g.e., s. 161.; T.Z. Tunaya, a.g.e., s. 621-622.

(114) M. Kamel'e yapılması planlanan İzmir Suikastı, TBMM I. Dönem Lazistan Mebusu Ziya Hurşit ve iki yardımcısı tarafından gerçekleştirilemeden, aralarından bir kişinin ihbarı ile ortaya çıkarılmıştır. Hepsi de İstiklal Mahkemesine verilmişlerdir. (H. Eroğlu, a.g.e., s. 290-292):, Geniş bilgi için bkz, Kandemir, Siyasi Dargınlıklar, ekicigil Tarih Yayınları, No: 8 Cilt 3, İstanbul 1955, s. 115-120.

(115) Bu idamlardan öndürdü yerine getirilmiş, Kazım Karabekir, Cafer Tayyar, Ali Fuat, Refet ve Mersinli Cemal Paşalar Mustafa Kemal'in özel isteği ile beraat ettirilmiştir; (Ali Fuat Cebesoy, a.g.e, s. 219-224.)

tir. Sanayileşme siyaseti, alkollü içkilerin, sigara, şeker ve tuzun, deniz nakliyatının devlet tekeline alınması bu hoşnutsuzluğu daha da arttırmıştır.

Hükümetin güttüğü, ekonomik siyaset dar bir devletçi görüşten hareket ederek ekonomik durgunluğa sebep oluyordu. 1928-1929 yıllarında kötü mahsül alınması (116) ve 1929 Dünya ekonomik bunalımı, zaten iyi sonuç vermeyen ekonomik politikayı iflas ettirmişti. 1929 bunalımı bütün dünyadaki tahıl fiyatlarına koşut olarak Türkiye'deki tahıl fiyatlarını da korkunç bir biçimde düşürünce Türk köylüsü çok zor durumda kalmıştır (117).

Bu sırada TBMM'nde derin bir sessizlik vardır. Milletvekilleri eleştiride bulunmuyor, aleyhde ya da çekimser oy kullanmıyorlardı. Oylamalarda 100-150 milletvekilinin oyu hep eksikti.

Buna basının sert eleştirileri, dıştan gelen kışkırtmalar ve yardımlar, Doğu Anadolu sınırındaki başkaldırma olayları da eklenmişti. Gerçi ayaklanmalar bastırılmıştı fakat eleştiriyi kaldırmanın, basını kontrol altına almanın iktidarda olmanın bunalımı yoketmeye, huzuru getirmeye yararı olmuyordu. Tersine, denetimsiz parlamentonun yarattığı hoşnutsuzluk günden güne büyüyordu. Toplumdaki hoşnutsuzluğu Mustafa Kemal Paşa'da görmüş, tek doğru ve güçlü tedbirin çok partili siyasi hayat olacağı kanısına varmıştı.

(116) K.Karpat, a.g.e., s. 60

(117) V. Baskın Oran, "U.A. İlişkiler İç Politika Açısından 1930'lar Devletçiliği" Yıllık, S. B.F.B., Y.Y.O. Sayı : VI. 1981, Ankara, 1982, s. 548.

Bu şartlar altında ortaya çıkan SCF'nin kurucuları arasında Ağaoğlu Ahmet Bey, Nuri Conker, Makbule Atadan (Mustafa Kemal'in kızkardeşi) bulunmaktadır.

Kurucuların dikkati çeken özellikleri, Atatürk'e yakın kişiler ve İsmet Paşa Hükümetine muhalif olmalarıdır. Ancak bunlar bile basında ve kamuoyunda Gazi'nin, CHF yöneticilerinin ve SCF kurucularının kontrol edemeyeceği bir taraftar bulmasına yetmiştir. SCF'nin taraftarları memnun olmayan kitlelerden oluşmuştur.

Selim İlkin-İlhan Tekeli'ye göre, muhalefetin kamuoyunda etkin olmasındaki asıl pay, programında yer alan bu hükümler çerçevesinde hükümete yönelttiği eleştirilerdir. CHF'nin uygulamasının devlet eliyle kişileri zengin ettiğini göstermek, kısa ömrü süresinde SCF muhalefetinin temel uğraşısı olmuştur (118).

Muhalefetin iktidara yönelttiği eleştiriler ve bu yüzden girişilen tartışmalar, başlangıçta onun programında öne sürdüğü esaslar çerçevesinde ve özellikle ekonomik konulara ilişkin somut noktalar üzerindeki tartışmalar daha sonra devletçilik ve liberalizm kavramları üzerinde genel nitelikle bir tartışma şekline ulaşmıştır.

Muhalefet, iktidara yönelttiği tüm bu eleştirilerde kimi zaman önerilerini belirtmekle beraber, çoğu kez eleş-

(118) Selim İlkin-İlhan Tekeli, 1929 Dünya Buhranında Türkiye'nin İktisadi Politika Arayışları, ODTÜ Yayınları, Ankara 1977, s.159.

tirmek ve hatta suçlamakla yetinmiştir. Hükümet kendisini yıpratmak için yapılan muhalefete bazan kendisini savunarak, savunmanın güç olduğu zamanlarda da karşı suçlamalarda bulunarak cevap vermiştir(119).

SCF bu muhalefet kampanyasını yürütürken, parti kurulmadan kısa bir süre önce basına sızarak yayınlanmaya başlayan Müller raporundan yararlanmış, bu raporu kendi iddialarının bir kanıtı olarak ileri sürmüştür (120).

SCF'nın birşey getirmemesine rağmen özellikle ekonomik bakımdan hareketli bölgelerde halk, bu partide kendi şikayetlerinin, sorunlarının ifadesini bulmuştur (121).

Partinin gerek kuruluşunda gerek kısa bir süre içinde umulandan çok başarı kazanmasında, ülkenin içinde bulunduğu iç ve dış koşullar rol oynamıştır. Gerçekleştirilen Devrimlerle toplumun ekonomik yapısına dokunulmamış, bu alandaki sorunların köklü bir çözümüne gidilememiş ve CHF toplumuyla diyalogunu kaybetmiş, toplumdaki kopmuş, uzaklaşmıştır(122).

Bu aşamada Gazi SCF'nın illerde örgütlenerek yaklaşan belediye seçimlerine girmelerini ister. SCF daha örgütlenmeye fırsat bulamadan seçim hazırlıklarına girişir.

 (119) Nükhet Turgut, a.g.e., s. 265.

(120) İ. Tekeli, S. İlkin, a.g.e., s. 159.

(121) Ş. S. Aydemir, Tek Adam III., s. 415.

(122) N. Turgut, a.g.e., s. 263.

Türkiye'nin hemen her yerinde, SCF coşkunlukla karşılanmış ise de asıl parti başkanının ve yöneticilerinin İzmir gezisi CHF çevrelerinde geniş tedirginliklere yol açmıştır. Gezi sırasında, bütün idari baskılara ve CHF'nin karşı tedbirlerine ve **propagandasına** rağmen SCF için bu gezi büyük bir başarı olmuştur. Ancak ilginçtir ki, Mustafa Kemal SCF'ni desteklediği, hatta bizzat onun tarafından bu parti kurulmuş olduğu halde, bürokrat kadro SCF'na karşı bir baskı havası yaratmaktan kaçınmamıştır.

Bu nedenle de 7.9.1930 günü İzmir'de yapılan ve büyük bir kalabalığın katıldığı mitingde halk polisle çatışmış ölen ve yaralananlar olmuştur (123).

Fethi Bey'in İzmir ve çevresine yapacağı gezi ilk andan başlayarak CHF'ni endişelendirmiş (124), CHF yanlı basında SCF'nin İzmir'de gördüğü ilgiyi kamuoyuna başından beri farklı olarak yansıtmıştır.

Basının yanısıra CHF ileri gelenleri İzmir olayları üzerine Gazi'ye SCF hakkındaki şikayetlerini arttırmışlardır. Üzerinde en çok durulan şikayet konusu ise SCF'nin içerisinde rejim aleyhtarı unsurları barındırdığı iddiasıdır (125).

(123) M. Goloğlu, a.g.e., s. 492; A. Ağaoğlu, a.g.e., s. 46-47.

(124) Ç. Yetkin, a.g.e., s. 175.

(125) M. Goloğlu, a.g.e., s. 494.

Fethi Bey'i İzmir'de karşılamadığı gibi, ziyaret ettiğinde makamında da bulunmayan İzmir Valisi Kâzım Paşa'nın(126) olaylardan sonra gönderdiği raporların gerçekleri yansıtmaması mümkündür. Ancak halkın SCF'na devam eden ilgisi Fethi Bey ve arkadaşlarını tedirgin etmektedir. CHF gazeteleri yeni partiye karşı ölçsüz bir saldırıya girmişlerdir. Çünkü CHF'nın karşısında şimdi bir parti değil, büyük bir halk topluluğu vardır. Toplumun tek parti yönetimine karşı duyduğu küskünlüğü yeterince bilememiş, hesaplamamamış olanlar eşsiz bir kuşku ve korku içindedirler. Çözümü ise Mustafa Kemal'i bu duygunun içine çekmekte bulurlar (127).

Hatta bu arada Cumhuriyet Gazetesinde Y. Nadi, Gazi'ye yayınladığı bir açık mektupta; "Serbest Fırka'ya karşı vaziyet almadığı takdirde CHF'nın kendi başının çaresine bakacağını" yazmıştır. Gazi'nin de mektuba yine bir mektupla cevap vererek, "Ben CHF'nın umumi reisiyim.. Resmi vazifem bitince Fırkanın başında fiilen çalışacağım" demesi Serbest Cumhuriyet Fırkası idarecilerinin gelecekları hakkında endişelenmesine neden olmuştur(128).

Bu sırada belediye seçimleri de başlamıştı. Belediye seçimleri bugünkü gibi tek dereceli idi ama bugünkü gibi bir günde bitirilmiyor, on gün sürüyordu. Oy hakkı olan her vatandaş da bu on gün içinde istediği zaman oyunu kullanabiliyordu.

(126) F. Okyar, a.g.e., s. 502-503; M.Goloğlu, a.g.e., s. 284.

(127) M. Goloğlu, a.g.e. s. 285-286.

(128) M, Tuncay, a.g.e., s. 267.

Fakat günler geçtiği halde oyunu kullanmaya gelen Halk Partililerin sayısı çok azdı.

Buna karşılık Serbest Cumhuriyet Fırkası kendini bütün bir hoşnutsuzlar zümresinin temsilcisi durumuna sokmuştu. SCF'na oy vermek isteyenler, birbirleriyle yarışmasına büyük bir hevesle sandık başına koşuyorlardı. Bu umulmadık ilgiyi gören Halk Partililer de, halkın değer bilmezliğinden yakınıyorlar ve üzüyorlardı. SCF taraftarları arasında ise her düşünce ve yapıdan insan vardı. Özgürce yazıları olan bütün gazeteler içeriği bilinmeden okuma yazma bilmeyen halk tarafından alınıyor ve okutuluyordu

İç politika işte böyle bir çuşma ve dalgalanma içindeydi. SCF içindeki olgun ve samimi aydınlar bile bu sınıır tanımadan çış gibi büyüyen özgürlük gösterilerinin memlekete zarar vermesinden kormaya başlamışlardı (129). Buna belediye seçimlerinde iki partinin taraftarları arasında çıkan kavga ve tartışmalar da eklenince huzursuzluk iyice artmıştı. Bu arada Meclis Milli paranın değeri üzerinde bazı kararlar almak üzere olağanüstü toplantıya çağrılır.

Ankara dönüşünde Gümüşhane milletvekili olan Fethi Bey, hükümeti ve kendi partisi taraftarlarına "mürteci" diyenleri şiddetle eleştirir. Halkçılar da Fethi Bey'e hücum ederek onu Mondros Mütarekesini imzalamış olmak ve

(129) M. Goloğlu, a.g.e., s. 286-287.

Mustafa Kemal'e karşı şahsi ihtiraslar beslemekle suçlanmışlardır. Fethi Bey'in, partiler arası kavgada Mustafa Kemal'in tarafsız kalmasını istemesi gerginliği daha da şiddetlendirir (130).

Meclisin 1.11.1930'da tekrar normal toplantılarına başlaması üzerine bir konuşma yapan Mustafa Kemal, partilerin içine giren samimiyetsiz kişilerden kaçınılmasını söyleyerek sözlerine şöyle devam eder

"...Memlekette kalem özgürlüğünün de, demokrat bir idareye layık ağırbaşlılıkla kullanılmasında dikkatli bulunulacağını umarım. Özgürlüğü kötüye kullanmanın doğurduğu birçok felaketleri çekmiş olan memlekette, bu dikkatin özellikle gerekli bulunduğu kanısındayım" (131).

Bu sözlerden de anlaşılacağı üzere muhalif basına ve muhalefete uyarı niteliğinde mesaj vardır. Nitekim Fethi Bey'in Belediye seçimlerindeki fesat ve yolsuzluklar hakkında İçişleri Bakanlığı'ndan gensoruda bulunmak üzere görüşme açılması teklifinin İçişleri Bakanı Şükrü Bey'in İzmir'de bulunması nedeniyle ertelenirken, bu sırada Mustafa Kemal Paşa'nın tutumu, başlangıçtaki tam tersine bir noktaya gelmiş, dahası SCF Genel Başkanı Fethi Bey'e de "SCF'na karşı vaziyet almak ve sizinle mücadele etmek zorundayım" (132) diyerek kesin tavrını açıklamıştır. Durum bütün açıklığıyla ortadadır.

(130) K. Karpat , a.g.e., s. 62.

(131) M. Goloğlu, a.g.e., s. 289.

(132) Ahmet Ağaoğlu, Serbest Fırka Hatıraları, I. basım, İstanbul, s. 80-92.

Başlangıçta, parti çekişmelerinde tarafsız olduğunu söyleyen Mustafa Kemal'i CHF'lular nihayet durumunu değiştirmeye ve CHF'ni desteklemeye ikna etmişlerdir. Böylece Mustafa Kemal'e karşı gelmek durumunda bırakılan Serbest C. Fırkası lideri ve SCF yöneticileri 17 Kasım 1930'da partilerini kapatma kararı aldılar (133).

CHF'lular dinci gericilerin, serbest Fırkayı kendi maksatları için bir kalkan gibi kullanmış olduklarını ileri sürerek bu partinin kapanışını yerinde bir karar olarak görüyorlardı. Muhalif Basın ise partiyi kapatmaya SCF liderlerinin hakkı olmadığını savunmaktadır (134).

Gerçi, SCF deneyi başarısız olmuştu, ama CHF bu deneyden çok şey öğrenmişti (135). Bazılarının yanlış bir adım olarak, bazılarının ise bir kişiler çatışması olarak gördükleri kısa ömürlü SCF denemesi temel bir gerçeği açığa vurmuştu. Ne kadar büyük olursa olsun, siyasi bir reform ancak ekonomik ve toplumsal reformlarla tamamlanacağı zaman ayakta durabilirdi. Özellikle Türkiye gibi ekonomik ilerleme ihtiyacının şiddetle duyulduğu memleketlerde bu gerçek bir kat daha kuvvetleniyordu (136).

Muhalefet olgusu üzerinde durmak konuyu dikkatlerden kaçırmış gibi görünebilir. Onun için tekrar etmekte

(133) K. Karpas, a.g.e., s. 63; M. Goloğlu, a.g.e., s. 290-298.

(134) Son Posta, Yarın, Yeni Asır v.d. günlük gazetelerin 17-25 Kasım 1930 günlü sayıları.

(135) Feroz Ahmad, a.g.e., s. 227.

(136) K. Karpas, a.g.e., s. 63-64.

yarar var. Biz bir muhalefet hareketinin gelişimini basın aracılığıyla gözlemek ve bunların karşılıklı etkileşimini belirlemek çabasındayız.

SCF'nın kurulduğu yıllar Türkiye'de çağdaş anlamda basın özgürlüğü olmadığı yıllardır. Hükümet basından rejim desteklemesini beklemekte, basın ise bütünü dikkate alındığında böyle bir rolü oynama isteğinde değildir.

Çalışma bir yandan gelişmeler karşısında basının tutumunu sergileyecek ve gelişmelerin basını nasıl etkilediğini vurgulayacaktır.

Bu amaçla ;

1. Bölümde SCF'nı Hazırlayan Siyasal ve Toplumsal Ortamı,
 2. Bölümde SCF ve Basını,
 3. Bölümde SCF Kapanışı ve Basın,
- konularını ele alacağız.

BÖLÜM I

SCF'NİN KURULMASINA NEDEN OLAN SİYASAL VE TOPLUMSAL ORTAM

I. Devrimler ve Tepkileri

Kurtuluş savaşı kazanılmış, milliyetçilerin siyasal programı başarılı olmuş silahlı mücadeleye hukuki ve siyasi bakımdan yön veren ve yeni kurulan Türk Devletinin dünyaca kabul edilmesini sağlayan Lozan (Lausanne) Andlaşması imzalanmıştı. Ancak halk yorgun, bitkin ve yoksuldu. Çünkü bu savaş, az gelişmiş ve yarı sömürge durumuna düşürülmüş bir ülkenin yaptığı ve on yıl süren bir savaşın son aşamasıydı. Kaldı ki, ülkenin bu savaşın başındaki ekonomik yapısı ilkel bir tarım, yok denecek bir endüstriden oluşmaktaydı ve batı dışında kapalı aile tarımı geçerliydi. Pazara yönelik bir üretim de yoktu(1).

Ülkenin ekonomik bakımdan gelişmesi yanında Atatürk, toplumun yapısı, düşüncesi, hukuk düzeni değişmedikçe uygarlık yolunda adım atamayacağı kanısındadır. Yukımlara uğrayan bir ulus için kurtuluşun ancak sosyal yapıdaki hastalığı bulmak ve iyileştirmekle mümkün olacağını kabul etmektedir. Ona göre ulusu yapan, ilerleten ve yetiştiren güçler, düşünce ve sosyal güçlerdir.

(1) Yetkin Çetin, a.g.e., s. 18-19.

"Düşünceler, anlamsız, mantıksız, safsatalarla dolu olursa o düşünceler hastalıklıdır. Bir de toplumsal yaşayış akıldan, mantıktan uzak, faydasız, zararlı birtakım gelenek ve göreneklerle dopdolu olursa yaşam felce uğrar, ilerleyemez gelişemez"(2). Öyleyse uygarlık yolunda ilerleme her türlü yeniye açık olmak ve yenilikleri kavrayıp uygulamaktır.

Bunun için şimdi sıra yıkılan düzenin yerine yenisini kurmaya, sosyal hayatın gereklerine uygun olarak topluma ve yeni kurulan devlete şekil ve düzen vermeye gelmişti. Bu amaçla Mustafa Kemal, Cumhuriyetin ilânıyla birlikte, toplumsal hayatın değişik alanlarında (siyasî , iktisadî, kültürel ve hukukî alanlarda), değişik zamanlarda bir dizi reform ve yenilik hareketlerine girişmişti.

İlk bakışta birbirinden farklı zaman ve alanlarda değişik yollardan meydana getirilen bu reform ve yenilikler arasında, aslında derin bir tutarlılık ve bağlantı vardır. Çünkü, çeşitli alanlarda oluşturulan reform ve yenilikler ancak birlikte ele alındıklarında bir bütün oluştururlar ve bir anlam ifade ederler (3).

Karşılıklı bağlantıların varlığı değişik alanlardaki reformların ortak kaynağının, Türkiye'nin hızla modernleş-

(2) Bugünün Diliyle Atatürk'ün Söylevleri, Bugünkü dile çeviren: Behçet Kemâl ÇAĞLAR, TDK Yayını, Ankara 1968, s. 86.

(3) Osman Okyar, "Giriş", Atatürk ve Cumhuriyet Dönemi Türkiye'si, T.T.A.S.A ve T.B.B., 1981, s. 15-16.

mesini, çağdaş uygarlık düzeyine yükselmesini sağlamak üzere, Atatürk'ün seçtiği radikal ve topyekün batılaşma yönteminden ileri gelmektedir.

Türkiye'nin Batıya nazaran kaybettiği mesafeyi tekrar kazanması için yalnızca üst tabakanın dünya görüşünü etkilemesi yeterli olmuyordu. Değişmeler milletin bütün fertlerine sirayet etmeli, kişiler eski dar kalıplarını kırmaya, serbest düşünmeye ve hareket etmeye sevk edilmeliydi.

Bununla beraber siyasi reformların tam olarak gerçekleşmesi çok güçtü. Çünkü, yüzyıllardır kendi içine çekilmiş olan halkın birdenbire düşünce özgürlüğü ile siyasi özgürlük ortamına uyum sağlamasını beklemek seçenlerin ve seçilenlerin sorumluluk duygusunu geliştirmelerine dayanan bir rejimin halkı arasında köklü ve çabuk olarak yerleşebileceğini ummak, fazlasıyla iyimserlik gerektiriyordu(4). Üstelik bu siyasi ve hukuki reformlar gerek iç ve gerekse dış nedenlerle iktisadi reformlarla desteklenmemişse yeni siyasi rejimin halk arasında köklü ve çabuk yerleşmesini beklemek çok daha fazla iyimser olmayı gerektiriyordu.

Bir toplumda devrimle kurulan Cumhuriyet rejiminin bireylere yararlı bir şekilde yaşayabilmesi için herşeyden önce o toplumda eskiden beri varolan kurumlarının yerleşmiş örf ve adetlerin toplumsal yaşayış tarzlarının, kültürel ilişkilerin, dini inançların rejimin gereklerine göre değiştirilmesi gereklidir.

(4) Osman Okyar, a.g.a., s.4-10.

Girişilecek reform hareketlerinden esaslı ve köklü sonuçlar elde edebilmek için reformların genel ve toplumun yapısına göre değişebilen özel şartlarına uygun olarak hareket edilmelidir. Çünkü Recep Peker'in de deyimiyle";

Bir inkılâbın yapılışındaki zorluk, yerinden sökülüp atılacak ve yeniden yerine konacak şeylerin çokluğu, derinliği ve eskiliği ile ölçülür. Bu unsurlar ne kadar eski ise onun yerine yenisini koymak o kadar güçleşir. Bir anane ne kadar köklü ise o kadar güç sökülür. Bu bakımdan Türk inkılâbı diğer inkılâplara nazaran en güç, en çetin olanıdır. Çünkü başka inkılâpçıların bir vey birkaç maksadını görürüz. Yalnız bizim inkılâbımız ise çeşit ve derinlik itibari ile diğerlerine benzemeyecek ve onlarla mukayese edilemeyecek kadar çetinlik ve güçlük arzeder" (5).

Böylece aynı zamanda uygulanmaya konmak istenilen çeşitli reformların arasında gelişkili durumlar ortaya çıkabilir, çeşitli alanlardaki reformların halk tarafından kabulü ve benimsenmesi hususunda toplumun yapısına göre az veya çok endişe ve tepkiler olabilirdi. Çünkü, devrim yapan bir ülkede belli bir programın yürütülmesini tutucu güçlerin etkisinden, baskısından kurtarmak anlamını kazanmaktadır. Ve ortaya değişimden yana ve karşıt güçlerin çatışması çıkmaktadır (6). Bu çatışmaların yani toplumdan bazı tepkilerin gelmesi özellikle Cumhuriyetin ilânından sonra, arka arkaya yapıla gelmekte olan devrim ve aşamalar karşısında olağandır. Nitekim ilk tepki en yakın arkadaşlarından gelmiştir.

(5) Recep Peker, Recep Peker'in İnkılâp Dersleri Notları, Ankara, Ulus Basımevi 1935, s. 8.

(6) Suna KİLİ, Atatürk Devrimi-Bir çağdaşlaşma modeli, Türkiye İş Bankası kültür yayınları, Genel Yayın No: 221, Atatürk'ün doğumunun 100. yılı Dizisi No: 1 Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1981Ankara,s.106.

Atatürk Nutuk'da arkadaşlarının kendisini birer birer bıraktığını ve ancak düşünce ve ruh yapılarının kavrama sınırına kadar kendisini izlediklerine değinerek şöyleder:

"Ulusal savaşa birlikte başlayan yolculardan kimileri, ulusal yaşamın bugünkü cumhuriyete ve cumhuriyet yasalarına değin uzayan gelişmelerinde, kendi düşünce ve ruh yapılarının kavrama sınırı bittikçe bana direnmeye ve karşı çıkmaya başlamışlardır" (7).

Gazi'nin sözünü ettiği durum Rauf Bey çevresinde oluşan bir grubun ortaya çıkmasıdır. Rauf Bey saltanatı kaldıran yasanın hızla çıkartılmasını unutamıyordu(8).

Bazı İstanbul gazetelerinin de desteklediği Rauf Bey grubu, saltanatın kaldırılmasından hilafetin kaldırılmasına kadar geçen sürede bir muhalefet kaynağı olmuş, uzun ve kısa dönemde bazı muhalefet akımlarının oluşmasına neden olmuştur (9)(10).

Meclisten ve basından gelen bu tepkiye rağmen Beonist Mechin, 1 Kasım 1922 akşamı saltanatın kaldırıldığını duyan halkın Gazi'nin Çankaya'daki evinin önüne toplanarak O'nu saatlerce alkışladığını belirtiyor(11).

(7) M.Kemal (Nutuk) Söylev, TDK Yayını 220/1 Atatürk dizisi 1.1. Cilt d. basım Ankara 1978, s. 11-12.

(8) B. Lewis, a.g.e., s. 257-259.

(9) M. Tuncay, a.g.e., s. 68.

(10) Talat Köseoğlu, asırların kötü alışkanlık ve düşünüşleri, dini batıl inançların yarattığı gericilik, örf ve adetlere alışkanlığın verdiği muhafazakârlık, eski idareden çıkarı olanların doğurduğu bencillik ve ihtilali yapanlar arasındaki kişisel çekişmelerin etkisiyle meydana gelen bu gibi reaksiyonların, o cemiyette huzursuzluğun kaynağını teşkil ettiğini belirtirken saltanat konusunda muhalefeti eski idareden çıkarı olanların oluşturduğu yadsınamaz bir gerçek olarak karşımıza çıkmakta olduğunu belirtmektedir. Talat Köseoğlu, Demokrâside Davalarım, İstanbul 1962, Türkiye Basımevi, 1931, s. 191).

(11) Benoist Mechin, a.g.e., s. 137.

Saltanatın kaldırılması sırasında mecliste çıkan tartışmaların kaynağını halifeliğin akibetinin ne olacağı sorusu oluşturmaktaydı.

1923 seçimleri Mustafa Kemal'in gücünde bir dönüm noktası oluşturmuştur. Yakınındaki subaylar birer birer ondan uzaklaşıyorlardı. Aleyhinde muhalefet hareketleri de belirmeye başlamıştı, iş başından çekilmesini önerenler vardı. Bu gelişmeler üzerine Mustafa Kemal, Müdafai Hukuk Cemiyeti'ni Halk Fırkası'na dönüştürmeye karar verir ve arkasından da 29 Ekim 1923'de Cumhuriyet ilân edilir (12).

Mustafa Kemal Türkiye'yi geçmişe bağlayan bağları böylece bir biri arkasına koparıyordu. Fakat Gazi'nin şimdiye kadar harekete geçmediği, pek geniş çapta tepki yaratacak ve hiç aklından çıkarmadığı hilafet sorunu vardı. (13)

Muhalefet yalnız basında değil, Meclis'te de artmıştı. Bu devrede basın kanunu da değiştirilir. Fakat basın hürriyetini vadeden maddeler yayında basını baskı altına alan hükümler de yer alır. Bütün muhalefete rağmen 3 Mart 1924'de halifelik te kaldırılarak halife ve yakınları yurt dışına sürülmüştür. Şeyhülislama da kabinede yer verilmemiştir.

(12) B. Mechin, a.g.e., s. 147-148.

(13) Y. a.g.e., s. s. 149.

Hilafetin kaldırılmasının arkasından Şeriat ve Evkaf Vekaleti, 8 Nisan 1924'de Şeriat Mahkemeleri kaldırılmış(14), 20 Nisan 1924'de Meclisten geçen Anayasa, son beş yıl içinde gelişen politik gerçekleri, yeni bir biçime sokarak daha güçlü hale getirmiş, medreselerde kapatılmıştı.

Kısa bir zaman içinde ülke büyük değişmelere şahit olmuş, din örgütü adına ne varsa hepsi bir hafta içinde yıkılmış bulunuyordu. Cumhuriyet düzeninin geliştirilip tamamlanması yolundaki çabalar sürdürülürken, aynı zamanda devrimlerle aşamalarının yarattığı tepkiler de su yüzüne çıkmak üzeredir.

Karpat, bu layıkçi reformların yarattığı derin tepkinin ülke ekonomisinin kötü durumu ve hükümetin dış ticaret üzerine koyduğu tahditler dolayısıyla daha da arttığını, duyulan hoşnutsuzluğun BMM 'nde de kendini gösterdiğini belirtiyordu (15). Basında ve Meclis'de baş gösteren muhalefet ise bu yeni atılan adımlara karşı idi. Halk Partisi içinde bile ilkeler etrafında tam bir anlaşma yoktu. Muhalifleri Atatürk'ün kurduğu Halk Partisi'nin kurtuluş savaşında önderlik ettiğini, fakat artık normale dönüldüğünün söylüyor, diğer partilerin de eşit haklara, yetkilere sahip olmasını istiyorlardı (16).

(14) Sabiha Sertel, Roman Gibi (Anılar) 1919-1950, Ant Yayınları: Şubat 1969, İstanbul, s. 102.

(15) K.Karpat, a.g.e., s. 44-45.

(16) Sabiha Sertel, a.g.e., s. 103.

1924'te ordudakilerin siyasetten ayrılması konusu tartışılırken İstanbul basınının yayın ve eleştirileri daha da sertleşmiştir. Bunların başında ise Vatan, Tevhidi Efkâr ve Tanin gazeteleri geliyordu (17).

Bu didişme Halk Partisi'nin içinden yeni bir partinin "Terakkiperver Partisi"nin ortaya çıkması sonucunu vermişti. Parti 17 Kasım 1924'te kurulmuş ama kısa zamanda ihtilallerin kanunu hükmünü yürütmüş hem de ihtilal yapan önderlerin en ünlülerinden bir kısmı hazin bir şekilde tasfiye edilmişlerdi. Halbuki Mustafa Kemal onlara da başarı dilemişti. Fakat henüz erkendi. Şevket Süreyya Aydemir de hareketin erken olduğunu savunuyordu (18).

O sırada Cumhuriyet düzeninin getirdiği basın özgürlüğü, bazılarınca sınırsız bir şekilde ve kötü etkiler yapacak belki de özel amaçlar güdecek şekilde kullanılmaktadır. Fakat basın özgürlüğünden yararlanarak en tehlikeli yayınları yapanlar, İstanbul'da çıkan Rumca gazetelerdir (19). Bu da tepkilerin yalnızca din sorunundan kaynaklanmadığını, aynı zamanda kişisel ve ekonomik nedenlerin de bunda rolü olduğunu ayrı bir kanıtı olmaktadır.

Buna rağmen; 1925 yılından sonra Türkiye'de yenileşme ve layiklik hareketinin halkı fazla tedirgin etmeksizin,

(17) M. Goloğlu, a.g.e., s. 68-69.

(18) Şevket Süreyya Aydemir, Menderes'in Dramı, (899-1960) İstanbul 1980 3. basım, s. 79.

(19) M. Goloğlu, a.g.e., s. 88-89.

ama eski kuşak aydınlar arasında derin etkiler yaratarak devam ettiğini (20) savunanlar olduğu kadar karşı görüşte olanlar da çoğunluktadır. Ve bu görüşlerini de örneklerle desteklemişlerdir. Bunlardan biri olan Falih Rıfkı, şapka devrimine İstanbul'un aydınlarından bazılarının bile Mustafa Kemal düşmanlığı yüzünden, bu kararı hoş görmediklerini söylüyor ve o vakitler doksan yaşlarında olan eski sadrazam Tefik Paşa'nın "..bu fësten de kolay geçti, sokakta kimse taşlanmadı" dediğini duyduğunu belirtirken aynı zamanda da şapkanın benimsenmesinin uzun zaman aldığına dik-kati çekiyordu (21)(22).

(20) K. Karpat, a.g.e., s. 55.

(21) F.R. Atay, a.g.e., s.435.

(22) Aradan beş yıla yakın bir süre geçmesine rağmen SCF lideri Fethi Bey'in İzmir gezisindeki bir olay Falih Rıfkı Atay'ın görüşünü doğrularken aynı zamanda halkın halen şapkayı hazmedemediğini göstermiştir.

SCF'nın Alsancaktaki nutkunda sesi kısıldığı ve o devirde henüz hoparlör bulunmadığı için Fethi Bey'in sözlerini Parti Genel Sekreteri Nuri Conker tekrar etmektedir. Devrimleri kabul etmeyen bir çok softa Fethi Bey'in feshi tekrar getireceğini yaymışlardır. Söylentileri duyan Fethi Bey bu sözleri yalanlamak için söze başlar. Nuri Conker de tekrar edecektir.

Fethi Bey- Bazı kimseler !

Nuri Conker Bazı kimseler!

Fethi Bey-Bizim Nuri Conker Bizim !

Fethi Bey Tekrar fesi getireceğimizi !

Nuri Conker-Tekrar fesi getireceğimizi

der demež halk cümlelerin tamamlanması beklemeden başlarındaki şapka ve kasketleri yere atmışlardır. Nuri Conker ve arkadaşları birkaç dakika süren karışıklığı yatıştıırırlar ve cümleyi "Bazı kimseler şapkayı atıp, tekrar getireceğimizi zanediyorlar, yanılıyorlar. Gazi'nin inkılapları devam edecektir". şeklinde tamamlarlar.

Cümlelerin böyle olduğu anlaşılınca ortalığı derin bir sessizlik ve hayal kırıklığı kaplar. Önce şapka ve kasketlerin üzerinde hora tepenler şimdi tekrar yerden alıp giymişlerdir. "şapka devriminin üzerinden beş yıl geçmesine rağmen Türkiye'nin en ileri ve uygar bölgesine bile inkılapları sakamadığımız anlaşılı-mıştı . "Aslan Tufan Yazman, İstiklal Savaşının "50. Yılı Hatırası- ATATÜRK'le Beraber, Devrimler Olaylar Anılar (1922-1938 TİB. Kültür Yayınları 1969 s. 229-290; Ayrıca bkz. TBMM. Zabıt ceridesi C. XX-XXII, İnikat: 84, Celse 1, 2.10.1930 s. 49.

"Yemek hazmetmek değildir. Şapkanın benimsenmesi, giyilmesinden çok uzun sürdü şapka Kemalizmin Osmanlı ıslahat hareketlerinden tavizi ve muazzacı olmamak hareketleri ile ayırır. Şapka bir başlık taklidi değil, tefekkür inkılabının bir sembolü idi".

Gazi, fese ve tekkelere karşı kampanyanın başlangıç noktası olan İnebolu ve Kastamonu gezisinde, ilk kez çarşaf giyme alışkanlığını ve kadına uygun görülen koşulları sert ve kesin bir dille kınamıştı. Ancak Mustafa Kemal bunu yaparken ne kadar şiddetli bir muhalefetle karşılaşacağını biliyordu. Çünkü fesi yasak etmek, yaygın olan görüşe göre Türk psikolojisinin en hassas noktasına dokunmaktı (23).

Fes için yapılmış olanın tersine çarşaf giyilmesini yasaklayan hiçbir karar çıkarılmamış (24) ancak, mahalli nitelikli bazı kararlar, bu alanda uygulanmıştır. Bazı belediyeler çarşaf sokağa çıkmayı yasaklamış, hatta bu şekilde sokağa çıkanları en yakın karakollara götürmüşlerdir. Benzer nitelikli önlemler de yavaş yavaş diğer illere yayılırken bu gelişmeye paralel olarak çarşaf lehinde propaganda yapanlara da cezai yaptırım uygulanmaya başlanmıştır.

Halkın en duyarlı olduğu konuyu kendi çıkarları doğrultusunda kullanma çabasında olanlar çıkmış ve alınan bütün batılılaştırma önlemleri hedef olmuştur. Kadınlarla ilgili

(23) B. Mechin, a.g.e., s. 186.

(24) Lord Kinross, a.g.e., s. 632.

değişikliklerin ahlâkın aleyhine olarak geliştiği daha kapalı biçimde ima edilmeye çalışılmıştır.

İstanbul'da çıkan Akşam'da yayınlanan bir karikatürde balona binen bir genç kız, havalanmadan önce bırakılan fazla ağırlıklar olarak namus, edep ve öteki erdemleri atarken gösterildiği için başyazar beş ay, yönetici ve sahibi üçer ay hapis cezası almaktan kurtulamamışlardır (25).

Lewis'e göre Hilafetin uzaklaştırılması, 1925 olayları üzerine yetersiz kalmıştı, eski düzenin gittiğini yerine yeni bir düzen geldiğini herkese anlatacak bir darbe gerekliydi, bu da fesin gitmesiyle mümkündü. Fes müslüman üzdeşliğinin ve ayrılığının son sığınağıdır. Şapka, her Türk'ü kendi kişiliğinde etkilemiş, karşılığı da daha büyük olmuş, bunu doğuda yeni, başka yerlerde de kötü karşılıklar izlemiştir (26).

Muhalefet hareketlerinin silahlı çatışmaya dönmesi bakımından 1925 Doğu olayları önemliydi.

1925 Aralık ayındaki ayaklanmanın görünüşte en önemli nedeni giyimde yapılan reformdur. Alışılmış kıyafetin, özellikle fes'in değiştirilmesi o kadar ani olmuştur ki, buna karşı bir muhalefet de kendini göstermemiştir. Erzurum dolaylarında ve kuzeydoğu Anadolu'da ayaklananlar duvarlara "Hıristiyan şapkası" aleyhinde bildiriler

(25) Bernard Caporal, Kemalizm ve Kemalizm Sonrasında Türk Kadını, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Genel Yayın No: 33, Atatürk'ün Doğumunun 100. yılı Dizisi. 9, 1982 Ankara, s. 647-649.

(26) B. Lewis, a.g.e., s. 267.

asarak, kendilerine bir yararı olmadığını sandıkları reformları protesto etmişlerdir. Ayaklanma olur olmaz, eski isyanı hatırlayan hükümet zaman kaybetmeden harekete geçmiş, Sivas, Erzurum ve Maraş'ta askeri mahkemeler hemen faaliyete koyulmuştur. Hamidiye kruvazörü Rize önlerine gönderilmiş, yüzlerce kişi tutuklanmıştır (27).

Goloğlu'nun bu konudaki düşünceleri de A.J. Toynbee ile paralellik gösterir. Goloğlu, ülkedeki karışıklık ve diktaya gidiş söylentilerinin devam ederken, Nakşibendi tarikatının en çok etkili olduğu doğu bölgesinde hükümetin dinsizliği, milleti dinsizliğe götürdüğü şeklindeki propagandalarla Devrim tepkilerinin belki de en büyüğü denilebilecek olan ayaklanmanın başladığını belirtir (28).

Ayaklanmanın nedeni, ele geçen belgelere göre şeriatı kurmaktır. Ancak 17.2.1925 günlü bir raporda olay, padişahlığı, hilafeti, şeriatı ve Abdülmecid'in oğullarından birinin saltanatını sağlamak gibi gerici bir propaganda perdesinin altında kürtçülüktür (29). Fakat, bir tarikat tarafından yöneltilen bu hareket, kürtlerle ilgili sorunlarla ilgilenmeksizin Cumhuriyet ve layikliğe karşı fikirleri ileri sürerek hızla yayılmıştı (30).

(27) A. Toynbee, a.g.e., s. 293.

(28) M. Goloğlu, a.g.e., s. 101.

(29) Y. a.g.e., s. 103.

(30) Kurt Stânhaus, Atatürk Devrimi Sosyolojisi, Sosyo Ekonomik Yönden Az Gelişmiş Ülkele-de Burjuva Toplumunun Gelişmesi Sorunu Üzerine Bir Araştırma, Çeviren: M. Akkaş, İstanbul 1973, s. 112.

Şeyh Sait olayı halkın yıllarca geri kalmışlığın acısını çıkarmak, insanca bir yaşama önlemi ile çağdaş uygarlık düzeyine ulaşmak için yapılan hızlı devrim aşamalarına karşı en büyük, en önemli, en korkulu tepkisiydi (31).

Kürt ayaklanmasıyla uğraşmak üzere 1925 Mart'ında "Takrir-i Sükûn Kanunu" getirilmişti. Bu yasa muhalefete bir son verme ve bizzat Mustafa Kemal'in görüşüne göre halka sevimli gelmeyen birçok önlemin alınmasına olanak sağlayacaktı. Bunlar arasında cahilliğin, yobazlığın, ilerleme ve uygarlık kininin simgesi olan fesin kaldırılması da vardır (32).

Lewis, şapka devriminin karakteristik bir hız ve etkinlikle yürütüldüğünü belirtirken, çarşafın kaldırılmasının çok yavaş bir gelişme gösterdiğini belirtiyor (33).

Devrimlerin hızlı ya da yavaş yapılmasının önemi hareketlerin oturmuşluğu açısındandır. Toynbee, Kürt İsyanını çok hızlı girişilmiş siyasal devrimlerin tepkisi olarak kabul etmektedir ve bu noktaya da özellikle dikkati çekmektedir. Toynbee, genç Türkiye Cumhuriyeti tarihinde de devrimlere karşı olan ya da gericici olan güçlerin kaçınılmaz muhalefetinin görüldüğünü belirtir. O'na göre bu muhalefet yalnız sultanlığa karşı olan rejime değil, aynı zamanda dine karşı olan rejime de karşıdır. Eski düzenin

(31) M. Goloğulu, a.g.e., s. 127.

(32) Caporal, a.g.e., s. 371.

(33) B. Lewis, a.g.e., s. 267.

en tutmuş kurumlarını arka arkaya parçalayan milliyetçilik fanatizmini affetmeyecek olanların sesi ergeç yükselecektir. Bu muhalefet kısmen basında görülmüş fakat çabuk susturulmuştur. Ancak muhalefet üzeri külle örtülmüş bir kıvılcım gibi için için yanmaktadır (34).

1925'de Türkiye'yi ziyaret etmiş olan Dudley Heathcote Cumhurbaşkanı ve eseri hakkında şöyle der:

"Mustafa Kemal, reform saatini çok hızlıya kurmuştur. Bu yüzden iktidarını sarsacak gerileme gününün yaklaşıp yaklaşmadığını düşünüyorum. Acaba halen ülkenin içinde bulunduğu topyekün değişme, halkın zihinlerinde de radikal bir değişimin işaretimidir ?Türk....reform isteklerinde Mustafa Kemal kadar ateşlidir... Vatansaverlerin bazılarının endişelerini belirtirken söyledikleri gibi Mustafa Kemal in bu reformlar yarışında, kendisine muhalif olan ve halen yeraltınasınmış olan gerici kuvvetleri sonunda birleştirilmesi tehlikesi vardır" (35).

Nitekim Serbest Fırka'nın arkasında patlak veren Menemen Olayı bu görüşün doğruluğunu kanıtlamış gibidir. Bernard Lewis Şapka devrimi için "Hareket, karakteristik bir hız ve etkinlikle yürütüldü" (36) derken devrimlerin hızla gerçekleştiği konusunda A. Toynbee'ye katılmaktadır. Mete Tuncay ise, hilafetin niçin saltanatla birlikte kaldırılmadığı konusunda, iç politikaya ilişkin ikinci bir neden olarak "devrimleri birdenbire değil, adım adım gerçekleştirme taktiğinin izlenmesi(37) şeklindeki açıklamasıyla yukarıdaki görüşe katılmamaktadır.

(35) Toynbee, a.g.e., s. 292-293.

(36) Arnold Toynbee, a.g.e., s. 216-218.

(37) B. Lewis , a.g.e., s. 267.

Ö. Sezgin de; Mustafa Kemal'in yaptığı devrim hareketlerini, Türk toplumunu hazırlayarak gerçekleştirdiğini ve yerine oturmasını (38) sağladığını belirtmektedir.

Goloğlu'na göre de, Cumhuriyet düzenini tamamlama yolunda türlü alanlarda yapılan hızlı devrim aşamaları; eskiye bağlı olmaktan kurtulamayan, eski düzenden ayrılmayan, yeni düzene doğru olan hızlı gidiş tehlikeli bir şekilde temelden kopma sayanları ve cumhuriyet düzeninin esasına aykırı sananları tedirgin etmişti. Bu huzursuzluk; Şeyh Sait Ayaklanması'nın bastırılmasında uygulanma yoluna gidilen şiddet tedbirlerinin ve şiddet politikasının yarattığı endişelerle de birleşince sert bir tepki durumuna gelmişti. (39)

Nitekim, devrim hareketlerini zor yoluyla çökertmek isteyen başka bir hareketi de polis 1926 yılında İzmir'de ortaya çıkarmıştır. Gizli bir örgüt Atatürk'e karşı bombalı bir suikast hazırlamıştı(40). Suikast başarısız olmuştur. Bundan sonra kendini Türk Dil ve Türk Tarih çalışmalarına veren Atatürk, ortalık yatışındadır ki, Türk yazısının ıslahına başlar. Yeni alfabenin öğrenilmesinde hızlı bir başarı meydana gelmiştir. Bütün İstanbul, yeni yazıyı öğrenmeye başlamıştır. Mustafa Kemal bundan sonra bütün yurdu dolaşır.

(38) Ö. Sezgin, a.g.e., s. 189.

(39) M. Goloğlu, a.g.e., s. 189.

(40) Kurt Stenhaus, a.g.e., s. 112.

Bu işte de başarı umulanın üstüne çıkar, Benoist Mechin "Bu hareketin tesiri fesin kaldırılmasından büsbütün başka mahiyette idi" derken, buna neden olarak da; Türklerin öğrenmeyi çok arzu ettiklerini, okumak ve yazmayı büyük ayrıcalık olarak gören halkın ayağına yeni alfabeye bu ayrılacağı getirmiş, bu da onlar için cehaletten kurulmak gibi bir servet olarak kabul ettiklerini göstermektedir (41).

Ancak kültürel alanda derin yankılar yaratan bu devrime Halide Edip gibi karşı olanlar, bu tür önlemlerin Türk Kültürünü geçmişteki bağlardan koparacağını ileri sürüyor ve harf devriminin en az onbeş yılı kapsamasını istiyorlardı (42).

Halide Edip kadar olmasa da onun gibi düşünenlerden biri de 17 Temmuz'da Dil Encümeni ve Latin Harfleri Komisyonu toplantısına katılan İsmet Paşa'dır.

İsmet Paşa bu konuda ve ilk adımda Mustafa Kemal kadar cesur ve kararlı değildir. Y. Kadri Karaosmanoğlu'na göre İsmet Paşa, Türk harflerine geçiş için 7 yıllık bir geçiş dönemini görmektedir. Gazi'nin gerekli gördüğü geçiş süresi ise 7 aydır (43). Ahmet Cevdet Emre, İsmet Paşa'nın bu görüş ve tereddüdünü böyle bir inkılap hamlesinin mutlaka gerekliliğine inanmamasından kaynaklandığını belirt-

(41) Benoist Mechin, a.g.e., s. 191.

(42) Kurt Stenhaus, a.g.e., s. 124.

(43) Atatürk'ün Geçiş süresi için yeterli bulduğu zaman hakkında farklı görüşler mevcut bulunmaktadır.

mektedir(44). Komisyonda çalkalanan görüşe göre ise uzun bir intikal devresi geçirilmedikçe bu iş başarılamazdı; lâtin harflerinin bütün hayata tatbik ve yayılması için en az beş yıl gereklidir; GAzi buna karşı kesin direktifini vermiştir.

"Ya üç ayda olur, ya da hiç olmaz"

Aralık 1928'de Türk basını, yeni harflerle çıkıyor ve 1 Ocak 1929 dan itibaren Türk harfleri tamamen uygulanmaya başlıyordu(45).

Ancak Millet Mekteplerin daha ilk günlerini yaşadığı bu dönemde genel nüfusun yüzde onunu oluşturan okur yazarlar (Arap harflerini bilenler) de başlangıçta gazeteleri okuyamaz hale gelince bir "matbuat buhranı" baş göstermiştir.

Küçük harfler getirtmiş olan Ali Naci'nin idaresindeki İkdam, buhrana dayanmayıp kapanmış, onu da bazı gazete ve dergiler takip etmiştir. Geride kalanların geleceği de farklı gözükmenektedir.

Yeni harflerle yayına başladıktan beş ay sonra, buhranın şiddetlendiği bir sırada "İstanbul Matbuat Cemiyeti Reisi" Giresun Mebusu Hakkı Tarık Us'un, Türk harflerinin kabul edildiği tarihte yayımlanmakta olan Türkçe basına

(44) Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam*, 3 Cilt s. 340.

(45) *Maşit Uluğ Atatürk Biyografisinin Esasları ve Belgeler, Atatürk Devrimleri, 1. Milletlerarası Simpozyumu Bildirileri, İ. Ü. Atatürk Devrimleri Araştırma Ens. Yay. Rektörlük Yay. No: 1967 Enst. Yay. No: 5 İstanbul 1975, s. 198-200.*

beş yıl için geçerli olmak üzere, rotatifte basanlara yılda beşer bin düz makinada basanlara yılda binbeşyüz lira prim verilmesi hakkında Meclise verdiği teklif, Bütçe ençümenince tetkik edilmeğe başlanmıştır.

Gazeteler, "Eski harfleri yok pahasına sattık, okkaya verdik Avrupa'dan uçaklarla yeni hurufat getirttik, satışlar da düştü" diyerek, bu yardımın bir an önce yapılmasını istiyorlardı. Ancak Meclis, bazı maddeleri reddederek yardıma dair kararı üç yıl için geçerli olmak üzere 29 Mart 1930'da alıyordu. Prim verilmesi gazetelerin aralıksız çıkmalarına bağlı olduğu gibi inkılabın ilk günlerinde çıkmakta olup, buhran dolayısıyla kapananlar da yardım alamıyacaklardı.

Fakat bu arada tirajlar da düşmüştür. O günlerde tirajı en yüksek olan 14-15 binle Tasvir dir. Yeni harflere geçildikten sonra bu tiraj yedi hatta beşbine düşmüştü(46).

Buna rağmen Naşit Uluğ 1930 yılından sonra basın hayatındaki dirilmede, "Hükümetçe verilen bu primden ziyade, millet mekteplerine gösterilen rağbet yeni harfleri öğrenerek mezun olanların kabarık sayısı mühim rol oynamıştır. Okuyup yazanların sayısı çoğaldıkça, yeni yeni gazeteler, dergiler çıkmış, yeni matbaalar kurulmuştu.." derken aynı

(46) Naşit Uluğ, Üç Büyük Devrim, İstanbul, 1973 s. 212.

zamanda harf devriminde beş yıl gibi kısa bir süre sonra İstanbul ile diğer şehirlerde yayınlanan gazete ve dergilerin sayısının 230'u bulduğunu belirtiyor(47).

Fakat bu görüşü savunanlar Türk halkının onda dokuzunu bu kültürle hiçbir ilişkisi bulunmadığını ve öngörülen süre içinde bu durumda hiçbir değişikliğin meydana gelmeyeceğini hesaba almıyorlardı. Dil devriminin yapılmaması ya da geciktirilmesi, Türk toplumundaki gelişmeyi önleyen kültürel engellerin ayakta kalmalarını sağlayacaktı. Kemalizm'e tamamen karşı olan bu görüşlerin birkaç yıl önceden Amerikan mandasına taraftar olan çevrelerce ileri sürülmesi bir raslantı değildir (48).

Ancak derece derece ilerleme yankılarına karşı Cumhurbaşkanı'nın bu konuda hızlı hareket edilmesi gerektiğini vurguladığı anlaşılmaktadır.

Gelenekçiliğe karşı olan politik, görüşün batılılaşma hareketlerinde de büyük rolü olmuştur. Bu özellikle ilk bakışta ikinci derecede bir sorunmuş gibi görünen yeniliklerde göze çarpmaktadır (49).

Nitekim Benoist Mechin sadece alfabe ile anlayışın değişmesinin kolay olmadığı, yirmibeş yıl sonra bile okur yazar sayısının dikkati çekecek kadar artmadığı görüşündedir(50).

(47) y. a.g.e., s. 213.

(48) Kurt Stainhaus, a.g.e., s.124.

(49) y. a.g.e., s. 124.

(50) Benoist Mechin, a.g.e., s. 189.

Alfabenin değişmesi imlâ sorunu ile birlikte başka sorunlar ortaya çıkarmıştı. Türkçe'ye Arab ve Farscağan pek çok kelime girmişti. Bu durum ençok basını etkilemiştir. Özellikle de yeni harflerin bulunmasında oldukça zorluk çekilirken mete Tuncay, yazı devriminin, gazetelerin zaten düşük olan baskı sayılarını olumsuz yönde etkilemiş olduğunu ve söylendiğine göre de toplam tirajların 1934 yılına kadar 1928 düzeyine çıkamadığını belirtmektedir. Ayrıca yazı devriminin gazeteleri etkilemesine karşı Devlet yardımına başvurmanın zorunlu olduğuna da dikkat çekiyor(51).

Falih Rıfkı Atay, İstanbul Gazetelerinde hergün yeni yazı örnekleri yayınladıklarını belirtirken bu konuda bir muhalefetin var olduğunu da vurgular:

"Açıkca muhalefet yoksa da muhafazakâr ilim ve edebiyat çevreleri bu kadar kökten bir değişikliğin aleyhinde idiler, doğrusunu isterseniz inandırıcı bir delilleri de yoktur. Bir gün öncesine kadar Osmanlı kütüphanesinin yoksulluğundan şikayet edenler şimdi geçmişin hazinesinin ne olacağını soruyorlardı. Yeni yazının Arap diline uymayacağını ileri sürenler hiç şüphesiz haklı idiler. Fakat Türkçe'ye de uygun gelmiyeceği üzerine akıl yatırır hiçbir tenkitlerine rastlamıyorduk".

Falih Rıfkı, ayrıca bütün zorluğun eski yazı ile yetişen kendi nesilleri için olduğunu belirtirken bu konuda örnek olmak için İnönü ve Atatürk'ün bir daha eski yazıyı

(51) Mete Tuncay, a.g.e., s. 232-233.

kullanmadıklarını (52) belirtiyor. Atatürk, yeni yazıyı tatınmak için çıktığı yolculuktan sonra inzivaya çekilerek kendini tarih çalışmalarına verir.

1926 dan 1930'a kadar Türk siyasal hayatında gelişmelerin etkisiyle bir durgunluk hakimdir. Buna rağmen 1922 llerde başlayan devrim hareketlerine karşı var olan tepki henüz uzun süren savaş yıllarının sıkıntısını üzerinden atamamış olan halkın, bir de 1929 Dünya Ekonomik bunalımının kötü etkileriyle karşılaşınca daha da artmıştır.

Ülke ekonomisinde, batı dışında, kapalı aile tarımı yaygındır. Piyasaya yönelik bir üretim olmadığı gibi endüstri de İzmir ve İstanbul'da kümelenmiş bulunmaktadır. Büyük iş yerlerinin yokluğu ve bu nedenle de bir işçi sınıfı bulunmaması ve var olan kesiminin de düşman işgali altındaki yerlerde kalmış olması Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın ister istemez sivil-asker aydınların, eşrafın ve yer yer de din adamlarının öncülüğünde yürütülmesi sonucunu doğurmuştur. Bu öncü sınıf, zaferden sonra doğul olarak ülkeyi yöneten sınıf durumunu kazanmış, buna karşılık Ç. Yetkin'in deyimıyla "Geniş halk kitleleri görelî bir edilgenliğe itilmişlerdir". Ülkenin yönetimi, 1923-1930 yılları arasında bu öncü kadronun damgasını taşır. Genellikle İttihat ve Terakki Cemiyetinden kaynaklanan bu kadronun sivil ve asker kesiminin, bu yönetimi ister istemez bir "seçkin-

(52) F. Rıfkı Atay, a.g.e., s. 443.

ler yönetimi" niteliğine bürünmüştür (53). Bu seçkinlerin hemen hepsi, yani Ankara'nın yeni sakinleri batı kültürü içinde yetişmiş bulunuyorlardı (54) (55).

2- Siyasal Ortam ve Etkenler:

Cumhuriyet yoksul bir ülkede gerçekleşmiş ve geniş halk kitleleri ile yönetici kesim arasındaki farklılıklar çok derindir.

Suna Kili, Türk devriminin köylü kitlesinin toplumsal ve ekonomik durumunda belirgin bir değişiklik yaratmadığını ve Serbest Cumhuriyet Fırkasının kapatılmasına yol açan nedenlerin, reformların köylüye ulaşmamış olduğunu kanıtladığını ve 1930 yılında çok partili düzene geçildiğinde bu gerçeğin açık bir biçimde kendini gösterdiğini belirtmektedir (56).

A. H. Başar 1923 den 1930 senesine kadar geçen sürede devrimleri korumak için kurulmuş disiplin rejiminin halkın şikayetlerini ve haklı dileklerini yansıtmaya engel olduğunu (57), Goloğlu ekonomik olayların yarattığı bu-

(53) Ç. Yetkin, a.g.e., s. 18.

(54) Toynbee, a.g.e., s. 152.

(55) Bunlardan çoğu İttihat ve Terakki devrindeki nüfuz ve kazançlarına hasret çeken veya Kuvayi Milliye'nin çetecilik günlerinde vurgun ve yağma zevki tatmış olanlardır. Ve Gazi'nin yanında Meclistedirler. Bir çoklarının inkılap umurlarında bile değildir. Kemal Tahir, Yol Ayrımı, Roman, Sander Yay. Türk Yazarları Dizisi: 4,2. bsm. İstanbul 1973, s. 103.

(56) Ç. Yetkin, a.g.e., s. 21-22.

(57) Ahmet Hamdi Başar, Atatürk'le Üç Ay ve 1930'dan Sonra Türkiye, A.İ.T.İ.A. Yay. 155, G.H.İ.Y.O. Yayın No: 4, 2. basım, Ankara 1981, s. 22.

nalımın kötü niyetlilere fırsat verdiğini (58), Karaosmanoğlu oğlunun devrimciler kadrosunun bir kazanç ve menfaat şirketi niteliği taşıdığını belirtirler (59)(60).

Bu arada halk gittikçe artan geçim sıkıntısından şikayet etmeye başlamıştı. Hemen herkes bunun nedenini hükümetin beceriksizliğine bağlıyor, denetimden uzak iş çevrelerinin etkisi kimsenin gözüne çarpmıyor ve susmağa alışmış olan basın da ses çıkartmamakta devam ediyordu(61).

Ş. Süreyya Aydemir, 1930 yıllarında CHF'nin halkın dışında, dar basit bir bürokrat hizbi ile, bu hizbe ancak seçim ve çıkar bağıntıları olan mahalli, fakat dar bir taşralı taraftar kadrosundan ibaret olduğunu belirtir(62).

Tüm bu sıkıntılara bir de dünya ekonomik bunalımının ülke üzerindeki kötü sonuçları eklenmişti. Buğday fiyatlarının düşmesi sonucunu da doğuran bunalım, bir tarım ülkesi olan Türkiye'de etkisini şiddetle duyurmuştur.

Bunalımın daha önceki yıllarda başladığını gösteren işaretler ve görüşler de var . Bu görüşe göre Türkiye 1929 Dünya bunalımı ile birlikte bunalım girmemiştir. Türkiye ekonomisinin yapısı ve özellikle dış kredi, dış ticaret sorunlarından doğan dar boğazlar, ekonomiyi 1926 dan başlayarak hızla, kendi dinamiğinin etkisiyle de bir buna-

(58) M. Goloğlu, a.g.e, s. 268-269.

(59) Y.K. Karaosmanoğlu, Politikada,,s. 86.

(60) Kemal Tahir de birkaç örneğin süratle Ankara'da ancak nüfuzlu milletvekilleri vasıtasıyla iş çıkarılabileceği kanaatinin yayılmasına neden olduğuna değinirken bu görüşleri doğrulamaktadır. (K. Tahir, a.g.e., s. 104).

(61) Y. K. Karaosmanoğlu, Politikada,,s. 114.

/62) Ş. S. Aydemir, Tek Adam, 3. cilt, s. 386.

lıma doğru sürüklemiş ve Dünya bunalımı var olan bu gidişi hızlandırarak ekonomik çıkmazın en üst düzeyine ulaşmasına yol açmıştır (63).

Ticaret kesimi içinde, önemli olan basını ile, politikacısı ile sesini en gür çıkartabilen alt kesimi ithalat ve ihracaatçılar oluşturmuştur.

Dış ticaret açığı, 1923-1938 döneminde en yüksek 1929 yılındadır. Bütün bunlar, 1929 yılı dış ticaretinin ve özellikle ithalatın anormal olduğunun ilk işareti olmaktadır (64). Yalçın Küçük şöyle yazar:

"Ticaret burjuvazisinin stokçuluğa başlaması ve bunu sürdürmesi, gelen daha derin bir bunalımın sezildiğini gösteriyor. Ancak 1930 yılında cari fiyatlarla ticaret kesimi hasılasının yüzde 21,6 oranında düşmesi, ticaret burjuvazisinin stokçuluktan, beklediği ölçüde kâr edemediğinin bir işaretidir (65).

Türkiye'de bunalım en çok etkisini dış satıma yönelik üretim yapan bölgelerde göstermiştir. Bu nedenle, başta İzmir ve çevresi, demir yollarının ulaştığı bölgeler ve genellikle de kıyılardaki ovalık yerler dünya ekonomik bunalımından en çok etkilenen yerler olmuşlardır. Ayrıca, 1927 ve 1928 yıllarında Orta Anadolu'da büyük boyutlara varan kuraklık, tarımsal üretim üzerinde ikinci olumsuz etkiyi oluşturmuş bulunmaktadır (66).

(63) Yalçın Küçük, Türkiye Üzerine Tezler -3- (1908-1998)

Tekin yayınevi, Aralık 1986. s. 120; Bu konuda Cemil Koçak da "Genç Cumhuriyetin ülkenin ekonomik sorunlarını çözmek yolunda attığı adımların başarılı olmadığı, 1929 Dünya Ekonomik Buhranının dıştaki ve SCF'nın içteki etkileriyle daha yakından anlaşılmıştır" derken bunalımın daha önceden var olan ve o güne kadar yansıyan başarısızlıkların bir sonucu olduğunu belirtir. Cemil Kocak, Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945) Dönemin iç ve Dış Politikası Üzerine Bir Araştırma, Yurt Yay. 12, Ankara. 1986, s. 12

(64) Y. Küçük, a.g.e., s. 125-130.

(65) y. a.g.e., s. 127.

(66) İ. Tekeli, S. İlkin, a.g.e., s 31.

Ancak halkın şikayetlerini iletebileceği bir merci yoktur. Gazi'ye her gelen rapor olumludur. Gazetelerden ve idarecilerden de iyi haberler gelmektedir:

"Yalnız kötüniyetliler, inkilaptan memnun olmayanlar ve mürteciler memnun değildir. Onun için kim tenkit yöllu bir şey söylese onun ne söylediğine bakmamalı niçin söylediğini düşünmemeliydi. O, ancak kötülüğünden ve irticain adamı olmasından, nihayet hasta ruhundan dolayı şikayet edebilirdi....Bu ortamda FethiBey fırkası ile ortaya çıkınca, her tarafta hükümetten ve HF'dan memnun olan halkın şiddetli mukavemeti ile karşılaşacak; bu suretle yanıldığını anlayacak; HF ve hükümet ise millet karşısında büyük ve parlak bir imtihan geçirmiş olacaktı" (67).

Feroz Ahmad da, yeni partinin hükümeti açıkça eleştirecek olan önderlerinin devlet korumasına muhtaç olacağına içtenlikle inanacak kadar rejimin kitlelerden kopuk olduğuna değinir (68).

Bu şartlarda, bu niyetlerle ortaya çıkan ve kuruluş nedeni üzerinde hala tartışılan SCF için bu nedenle birkaç başlık altında toplayabileceğimiz görüşler öne sürülmüştür. Normal olarak herhangi bir partinin kuruluş nedeni ve amacı, program ve yapısından anlaşılabilir. Ancak SCF'nin kuruluş biçiminde izlenen yöntem ve kurucularının buldukları konum, bunu geçersiz kılmış ve bu partinin kuruluşuna ayrı bir boyut kazandırmıştır.

Kuruluş nedenini açıklayabilecek olan en yetkili kişi şüpheşiz Gazi Mustafa Kemal'dir. Ancak o da bu konuda karanlık

(67) A. Hamdi Başar, a.g.e., s. 22.

(68) Feroz Ahmad, a.g.e., s.226.

noktalar bırakacak açıklamalarla yetinmiştir. Bunu ona en yakın kişilerden biri olan F. R. Atay şu sözleriyle doğrulamaktadır.

"Devrimci Atatürk, irtica henüz olanca hıncı ile dip diri iken, bir muhalefet partisinin kurulmasına neden izin verdi? Bu suale hiç kimse doğru cevap veremez. Çünkü, hiç kimseye açıkça fikrini söylememiştir"(70).

Bu konuda Gazi'den sonra yetkili olan kişiler doğal olarak partinin kurucuları ve milletvekilleri'dir. Ancak onların da cevaplarında subjektif oluşu, bu konuda birçok soru işareti bırakmış ve günümüzde de üzerinde halen fikir yürütülen bir konu olmuştur. Subjektif, çünkü partinin ilk günlerinde açıkladıkları kuruluş nedeni ile, parti kapatılıp aradan yıllar geçtikten sonra yazdıkları anıları arasında en azından üslûp farkı var. Başlangıçta gayet ılımlı görüşler ileri sürerken kapandıktan sonra Gazi'yi suçlayan bir dille kuruluş nedeni üzerinde açıklamalar yapmışlardır.

Bu nedenledir ki kuruluş nedenlerini beş grupta topladık:

- A) Hürriyetçi Demokrasiye geçiş isteği,
- B) Sistemin Oturmuşluğunun Denenmesi isteği (Toplumun Siyasi Eğilimlerinin Anlaşılma istenmesi)
- C) Muhalefeti Görünür Kılma isteği ve Mecliste Homojenliğin Sağlanması

(70) Falih Rıfkı Atay, a.g.e., s. 462.

Ç) Rejimin Tıkanması ve Denetim Eksikliğinin Giderilecek Olması

D) Siyasi Çekişmeler

E) Diğer nedenler.

açılılarından değerlendirmeye çalıştık.

A) Hürriyetçi Demokrasiye Geçiş İsteği:

Birçok yazar, siyaset ve bilim adamlarının SCF'nin kuruluş nedenlerinden, üzerinde en çok birleştikleri nokta olarak karşımıza "Hürriyetçi Demokrasiye geçiş isteği" çıkmaktadır. Bu görüş ve buna ilişkin tartışmaların odağını Atatürk'ün kişiliği oluşturmaktadır. Atatürk'ün "demokrat" olup olmaması konusundaki görüşlerin SCF'nin kuruluşunun açıklanmasına yansıdığını ve bunda da etkili olduğunu görüyoruz.

Bunlardan biri olarak, uzun süre Türkiye'de ABD Büyükelçiliği yapmış olan John Grew, bir süreden beri şartlar elverdiğinde iki partili sisteme geçme konusunun bazı liderleri meşgul ettiğini belirterek, Gazi'nin, kurduğu rejimin özelliklerinin farkında olduğuna dikkati çekiyor;

"Gazi 1925'den beri Türk politik hayatının taşıdığı anormal karakterin açıkca farkındaydı.. Gazi'nin çok yakın bazı arkadaşlarıyla iki partili sistemi 1928'de tartıştığına inanmak için nedenler vardır ve Gazi'nin emriyle bir muhalefet partisi kurulmasının öteki reformların yapıldığı şekillerine tamamen uygun olduğunu kabul etmek gerekir"(71).

(71) John Grew., a.g.e., s. 103.

Mahmut Goloğlu ise 1929-1930'ların genel çizgisini çizerken toplumdaki bunalımlara değinerek John Grew'in bu görüşüne de katılmaktadır.

"Politika ve basın hayatını baskı altına almakla işlerin düzelmesine imkân olamayacağı açıkca meydana çıkmıştı ve toplumdaki genel hoşnutsuzluğun gerçek nedenini Mustafa Kemal Paşa'da görmüş tek doğru ve güçlü tedbirin çok partili siyasi hayat olacağı kanısına varmıştı. Gerçi Terakkiperver Cumhuriyet Partisi'nin ortaya çıkışından hoşnut olmamıştı ama o parti kendiliğinden doğmuştu ve beceriksiz ellere düşmüştü diye düşünüyordu"(72).

Bu görüşte olanlara göre, bir ülkede demokrasinin var olabilmesi için birden çok partinin olması gerekmektedir. Madem ki Türkiye'de Cumhuriyet rejimi vardır, o halde birden çok partinin de kurulması gereklidir. Goloğlu'nun da özellikle belirttiği gibi gerek politikada gerekse basında özgür tartışmanın gerçekleştirilebilmesi, demokratik düzen ile olanaklıdır. Cumhuriyet de halkın egemenliğine dayandığı için Gazi Mustafa Kemal bu nedenle SCF'nı kurmuştu (73).

Bu görüşü savunanlardan birisi de SCF'nın kurucusu ve Gazi 'nin yakın arkadaşı A. Fethi Okyar'dır. Fethi Bey'in anılarında belirttiğine göre Gazi, arkasında bir istibdat idaresi bırakmak istemediği için kendi sağlığında çok partili demokratik hayata geçmek istemiştir. Ve bu nedenle de SCF'nın kurulmasını istemiştir. Gazi, Fethi Bey'in uygar ülkelerde ülke sorunlarıyla ilgili tartışmaların kişiselleştirilmemesi ve herhangi bir konuda muhalif olan iki

(72) Mahmut Goloğlu, a.g.e., s. 276.

(73) Mahmut Goloğlu, a.g.e., s. 276.

kişinin birbirine düşman olmama kuralının bizde işlemediği ve fikir mücadelesinin hemen şahsi düşmanlıklara dönüştüğünü söylemesi üzerine şu cevabı verir:

"Bunlara tahammül edeceğiz. Başka çare yoktur. Bugünkü manzaramız aşağı yukarı bir diktatör manzarasıdır, Vakıa bir meclis vardır. Fakat dahilde ve hariçte bize diktatör nazarıyla bakıyorlar. Geçen sene Ankara'yı ziyaret eden Alman yazarlarından Gemil Wolwing, idare şeklimiz hakkında tuhaf sualler sormuş, diktatörlüğümüze hükmederek geri dönmüş ve bu kanaatını da yazmıştır. Halbuki ben Cumhuriyeti şahsi menfaatim için yapmadım. Hepimiz faniyiz. Ben öldükten sonra arkamda kalacak müessese bir istibdat müessesesidir. Ben ise millete miras olarak bir istibdat müessesesi bırakmak ve tarihe o surette geçmek istemiyorum. Bütün müşküllere katlanacağız"(74).

Fethi Bey'in anılarını yayına hazırlayan Cemal Kutay, Atatürk'ün Alman tarihçisinin ve vardığı sonuçlardan ne kadar etkilenmiş olduğuna ve kararından bir yıl geçmesine rağmen SCF hareketini başlatırken gerekçe olarak ileri sürdüğü düşünceler arasında Alman tarihçisinin kararının esaslı ve müstakil yer aldığını (75) belirtirken bir gerçeğe de ışık tutmaktadır. Çünkü Mete Tuncay'da SCF'nin kuruluş nedenlerini açıklarken, Atatürk Türkiye'si'nin kendini dış dünyaya (Özellikle de Batıya) beğendirmek istediğinin önemli bir yer tuttuğunu belirtmektedir (76).

Önce parti içi muhalefeti teklif eden fakat Gazi'nin kabul etmemesi üzerine de yine aynı nedenle bu görüşü benimseyenlerden biri de dönemin Meclis Başkanı Kazım Özalp Paşa'dır. Kazım Paşa böyle bir teklif getirmesinin nedeni şöyle açıklamaktadır.

(74) Fethi Okyar, a.g.e., s. 392-393.

(75) Fethi Akyar, a.g.e., s. 394.

(76) Mete Tuncay, a.g.e., s. 245.

"Ben bilhassa o günün ahval ve şeriatı içinde açık muhalefeti mümkün görmüyordum. İktisadi buhrandan halk yığın ve dertli idi. Bilhassa Fethi Bey gibi ciddiliği ve mazi hizmetleri ile tanınmış, tecrübeli ve kıymetli bir şahsiyetin, reisliğini yapacağı muhalefet fırkasına halkın bir ümit ile kayacağından şüphe yoktu. Bunun da, başta İsmet Paşa, Halk Fırkası tarafından tabî, hatta memleketin hayrına görülmesi çok güçtür, Hüsrânı mukadder saydığım için muhalefetin de lüzumuna inanarak evvelâ Halk Fırkası içinde hizip muhalefeti tavsiye ettim."(77)

Muhalefeti gerekli görmesinde ise yukarda olduğu gibi yine kendimizi Batı Dünyasına beğendirmenin etkisi büyüktür(78).

Fakat Tek Parti yönetimine olumlu gözlerle bakanlar da vardı. Bunlardan biri olan M. Duverger, Türk Tek Parti sisteminin, hiçbir zaman bir tek parti doktrine dayanmamış, tekele resmi bir nitelik vermemiş ve onu çeşitli yollarla meşrulaştırmaya çalışmış olduğunu belirtirken gerek Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın gerekse SCF'nin kuruluş nedeni olarak yukarıdaki görüşü savunmaktadır;

(77) Fethi Okyar, a.g.e., s. 396.

(78) Kazım Paşa muhalefetin gerekliliği konusunda kendisini etkileyen olayı şöyle ifade etmektedir; ".. Geçenlerde Viyana'da bulunduğum zaman, Nuve Freie Presse Gazetesi benden mülakat istemiş ve " Türkiye'de kaç siyasi parti vardır" sualini sormuştu. "Bizde yalnız bir fark vardır. cevabını verdim. Gazeteci hayret etti. Hükümet işleri sadece bir fırka ile nasıl kontrol edilebilir. O halde sizde parlamento mürakabesi de yok demektir. Dedi" Kazım Paşa'da gazeteciyi tatmin için açıklamalarda bulunur. Gazeteci ertesi gün Kazım Paşa'nın söylediklerini yazmakla beraber Kazım Paşa Gazetecinin- kendi tabiriyle- "şu budalaya bakın Avrupa'nın ortasında bize parlamento dersi vermeye gelmiş" mealinde bir de fıkra ilâve etmişti.(Fethi Okyar, a.g.e., s. 396-397.) Şirin Tekeli'de Atatürk'ün o sıralarda içte ve dışta özellikle Terakkiperver Fırka'nın kapatılışı ile ilgili olarak kendisine yöneltilen diktatörlük ithamlarından tedirgin olduğunu, 21/24 Mart 1930 tarihlerinde Vossiche Zeitung'a gazetesine verdiği demece değinerek, bu suçlamalara karşı bir çözüm olarak da demokratikleşme sürecine geçişin gerekliliğine karar verdiğini belirtiyor. Tekeli "Demokratikleşmek" ölçülü, kontrollü bir biçimde demokratik hakları vermek de bunun çözümü olacaktır.. bilindiği gibi aynı yılın sonlarında Serbest Fırka deneyine girişilecek..." diyordu. Şirin Tekeli, Kadınlar ve Siyasal Toplumsal Hayat, Birikim Yayınları Yerli Araştırmalar Dizisi, Mart 1982, s. 214.

"...Sahip olduğu tekelden dolayı daima rahatsızlık, hatta utanç duymuştur. Türk Tek partisi, bir suçlu vicdanına sahip olmuş ve bu noktada, kendilerini taklit edilmesi gerekli mealler olarak gösteren Faşist ya da komünist kardeşlerinden ayrılmıştır. Parti liderlerinin gözünde tekel Türkiye'deki özel siyasi durumun bir neticesi olmuş ve çok partili sistem ideal olmakta devam etmiştir. Kemal, çeşitli fırsatlarda bu tekelele bir son vermeye çalışmıştır ki, bu olgu tek başına bile derin bir anlam taşımaktadır... 1924'te Kazım Karabekir'in Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, ilk plüralizm denemesini teşkil etmiş;... 1930'da Kemal, arkadaşı Paris Elçisi Fethi Beyi özel olarak davet ederek, ona ansızın bir "serbest Fırka" kurdurmuştu.... Bir muhalefet yaratma yolundaki bu çabalar çoğu zaman gülünç karşılanmışsa da bunlar her şeye rağmen Kemal rejiminin plüralizme üstün bir değer tanıdığını ve plüralist bir devlet felsefesi çerçevesinde faaliyet gösterdiğini ifade etmektedir" (79).

SCF'nın kuruluşunun demokratik hayata geçiş çabası olarak değerlendiren Duverger meslekdaşları arasında bu konuda yalnız değildir.

Feroz Ahmad da SCF'nın kuruluşuna değinirken, Takrir-i Sükun yasağının yürürlükten kalkmasını siyasi alanda liberalleşmenin izlediğini bu durumun Ağustos 1930'da bir muhalefet partisinin kurulmasına yol açtığını belirtiyordu Bunun da Mustafa Kemal'in çoğulculuk konusundaki yöneliminin samimi ve gerçek olduğunu ve birçok kişi tarafından da öyle kabul edildiğine(80) dikkati çekmektedir. SCF'nın kuruluş nedenlerini sınıflandırırken dikkati çeken bir noktada da bu nedenlerin birkaçını birden ileri sürenlerin varlığıdır. Bazı otoriteler birkaç nedenin birden SCF'nın kuruluşunda etken olabileceğini ileri sürerken bazıları da tek bir neden üzerinde durmaktadır.

(79) Maurice Duverger, Siyasi Partiler, Türkçesi: Doç. Dr. Ergun Özbudun, Bilgi Yayınları, Bilgi Dizisi: 10, 2. bsm., Mayıs 1974, s. 360-361.

(80) Feroz Ahmad, a.g.e., s. 216.

Kemal Karpat SCF'nın HP'nı denetlemek amacıyla kurulması yanında aynı zamanda Hürriyetçi Demokrasinin çok partili yaşamı gerektirmesinin de kuruluş nedenlerinden biri olduğunu belirterek şöyle der:

"Bu partinin kurulmasından Mustafa Kemal'in beklediği pratik faydalar her ne olursa olsun, onun bu muhalefetin zamanla gelişerek, normal bir parti haline geleceğini ümit etmiş olduğunu da güvenle söyleyebiliriz(81).

Nükhet Turgut bu yorumun büyük ölçüde doğruluk taşıdığına katılanlardandır (82).

Atatürk'ün 1925-1930 yılları arasında bir diktatör gibi davrandığını belirtmekle birlikte O'nun Batı tipinde bir demokrasi biçimi arzusunda olduğunu söyleyen Osman Okyar, Atatürk'ün otoriter kişiliğine dikkati çekerek;

"Otoriter kişiliğine rağmen 1. Meclis döneminde muhalefeti kabul ederek, meclisle birlikte çalışmıştır. Tek parti dönemini ise Mete Tuncay gibi tenkit edenler var. Türkiye'de bunca zaman Osmanlı sistemi içinde yaşayan topluma bir anda bunu uygulamak mümkün değildi Ama benim kanaatimce diktatör olmak istemiyordu. Bu gibi nedenlerle SCF'nın kurulmasına karar veriyor" derken aynı zamanda bu görüşüde desteklemiş oluyordu (83).

Dönemin basınının büyük bir çoğunluğu da bu görüşü savunmuştur. O günlerin önde gelen gazetelerinden Cumhuriyet başyazarı, Yunus Nadi'ye göre, gerçek demokrasinin ku-

(81) Kemal Karpat, a.g.e., s.61.

(82) Nükhet Turgut, a.g.e., s.263.

(83) Osman Okyar ile yapılan görüşmeden.

rulması ancak demokrasinin uygulanmasıyla başlayacak bir iştir. Demokrasi için gidilebilecek başka bir yol yoktur

(84). Yine Yunus Nadi'ye göre:

"Tesis ettiğimiz Cumhuriyetin hakikaten halk idaresi olarak tekamül edebilmesi için bütün hürriyetlerin tam ve kamil olarak istimal edilebilmesi lâzımdır. Fikir hürriyeti, matbuat hürriyeti, tenkit ve münakaşada serbesti bu cümleden- dir. Nihayet memleketin büyük menfaatleri en hurda tafsi- latına kadar esaslı prensiplere icra ve isnat olunabilme- lidir. Bazan yekdiğerinden farklı olan bu prensipler mil- let efradını muhtelif manzumelerde cemedir, ki tatbikatta bunların adı da farklı olur. İşte Serbest Cumhuriyet Fır- kası bu ihtiyaca cevap veren esaslı bir adımdır"(85).

Hakimiyet-i Milliye'de parti resmi olarak ku- rulmadan önce yayınlanan bir makalede şu görüşe yer ver- mektedir.

"Memleket, siyasi ihtiraslardan, şahsi menfaatlerden, ir- ticai fikirlerden mülhem bir muhalefet fırkasının memleke- te ne kadar zarar verdiğini pek hafi tecrübelerle anladı. Onun için maziye ve irtiacaa dayanan, memleketin vahdet manzumesini bazan kara kara teşükküllerinde daima muhali- fi kaldı

Fakat bu muhalefet hiç bir zaman başta büyük Lider, Gazi Olduğu halde memleketin bünyesinin, meşrû, Liberal hatta CHF'dan daha sol bir fırkanın teşekkülünü memmuniyetle telakki etmesine mani olacak sebeplerle maal değildi. Rejimi kuranlar rejimin iltizam ettirdiği siyasi bütün teşekkülleri ve müsaadekârlıkları kelimelerin tazammun ettiği mananın bütün kuvetiyle anlaşmış tam demokrat ve cumhuriyetçidirler. Onun için bizde teşekkül edecek fır- ka ancak bu vasıflara haiz olmak şartıyla terviş edile- bilirdi" (86).

Gazeteye göre partinin kuruluşu, rejimin gerektir- diği bir kuruluş olmasındır. Fakat gazete aynı zamanda ye- ni partinin kurulmasından dolayı rejim adına duyduğu kuş- kuları da dile getirmektedir.

(84) Cumhuriyet, 20.8.1930.

(85) Cumhuriyet, 17.8.1930.

(86) Necmettin Sadak "Yeni Fırka", Hakimiyeti Milliye, 10.8.1930

Bunlardan başka Yarın'ın görüşü (87) ile Yeni Muhit'in görüşü de bu yöndedir. Yeni Muhit'te sürekli olarak bu görüşü işleyen Ahmet Cevat'a göre SCF'nın kurulması "Modern demokrasilerin normal siyasi hayatı" gereği olduğu gibi, artık devrim sırasında gerekli olan tek parti sistemi, bu devrimler gerçekleştirildiğinden olağan ekonomik ve toplumsal yaşam için en uygun olanı çok partili sistemdir(88).

Çetin Yetkin aynı zamanda Dr. Geoffrey Lewis'in, D.E. Webster, ve M. Philips Price'in da aynı görüşü desteklediklerini belirtmektedir(89).

Çok partili siyasal yaşam anlayışının SCF'nın kuruluşunda en önemli neden olduğu görüşünü savunanların çokluğundan anlaşılabilirliği gibi Gazi'nin çok partili siyasal yaşam için "Benim gençliğimden beri aşık ve taraftar olduğum bir sistemdir" şiklendiki sözlerinden de anlaşılmaktadır. Toplumdaki hoşnutsuzlukların giderilmesinin çözümlerinin çok partili siyasal hayat olacağı kanısı muhakkak ki, Atatürk'ün demokratik kişiliğinin bir eseridir. Yeni bir partinin kurulması ile Cumhuriyet rejiminin tam anlamıyla gerçekleşeceği düşüncesinin de etkin olduğu bu görüş, SCF'nın kuruluşunda gerçek nedeni oluşturduğunu söylemek fazla iyimserlik olmasa gerektir.

(87) Yarın, 22.8.1930.

(88) Çetin Yetkin, a.g.e., s. 71.

(89) Çetin Yetkin, a.g.e., s. 73.

B) Sistemin Oturmuşluğunun Denenmesi ve Toplumun
Siyasi Eğilimlerinin Anlaşılacak İstenmesi

Bu görüşü savunanlara göre, SCF'nın kurulmasının gerçek nedeni, toplumun devrimler karşısındaki tepkilerinin açığa çıkmasını sağlamak ve çok partili bir hayat için gerekli koşulların hazır olup olmadığını anlamaktır. Arka arkaya yapılan siyasi devrimler toplumun yıllardır kökleşmiş inançlarına ve geleneklerine, yaşam biçimlerine yöneldiği için doğal olarak bir tepki yaratmıştır. Hasan Rıza Soyak, Atatürk'ün halkın hoşnutsuzluğunun nedenleri arasında ekonomik sıkıntılarla birlikte, devrim eylemlerinin kökleşmiş inanç ve alışkanlıklar üzerinde yaptığı derin etkilerin önemli yer tuttuğuna inandığını belirtir. Soyak, Atatürk'ün bu eylemleri hasta bir insan üzerinde yapılan operasyonlara benzettiğini, böyle bir insanın ilk günlerde göstereceği tepkiyi, devrim eylemlerine karşı gösterilen tepkiye benzettiğini ve bu durumda ortaya çıkacak her türlü olumsuzluklara karşı dikkatli ve tedbirli olmak gerektiğine inandığını açıklar(90).

Gazi 1930 senesinde memleketi dolaşmaya başladığında ülkede beklediği canlılığın olmadığını görür. Bu arada halkla ilişkileri gevşemiştir. Bakanların raporları da gerçek olmaktan uzaktı. CHF ile halk arasında gerçek bir uçurum açılmıştı. Halk kendi gücünün üstünde istenen çabadan bitkin bir hale gelmiş ve şikayetlerini hükümete dinletememekten muztarip, sessiz bir muhalefete geçmişti. Gazi bu du-

(90) H.R.Soyak, a.g.e., s. 408.

rumdan kendisini sorumlu olduğunu düşünür.

Hükümetin yönetim biçimi bir çok bakımlardan faydalıdır. Ancak CHF'na milli temsil tekelini vermekle milletvekili adaylarını kendisi tayin etmekle Gazi, muhalefete nefes aldirmiyordu. Bir taraftan yalnız susmaya mahkum etmişti. Bir seçmen tepkisini ancak oy vermemekle ve susmakla gösteriyordu. Bu nedenle her yeni seçimde oy vermeyenlerin sayısı artıyordu(91).

Bunun için Meclis'te CHF'nın yanında ikinci bir partinin bulunması çeşitli toplum kesimlerinin suskunluğuna son verecek, böylece de rejimin toplumda ne ölçüde yerleşmiş olduğu, ayrıca da toplumda sezilen hoşnutsuzluğun dile getirilmesi ile sorunlar öğrenilerek bunlara çözüm aranmış olacaktır.

Temelde aynı olan fakat değişik biçimlerde anlatımını bulan bu görüşü savunanların başında Ş.S. Aydemir gelmektedir. İktisadi buhranın yarattığı çaresizlik ile halkın artan hoşnutsuzluğuna değinerek görüşlerini şöyle açıklıyor.

"İktisadi buhran, vilayetlerde tam bir çaresizlik havası yaratmıştı. İşte o sıralarda Gazi, havayı dalgalandırmanın artık vakti geldiğine inanmış olacaktı ki, yeni bir teşebbüs ele aldı. Bu teşebbüs iktisadi değil, siyasi olacaktı. Fakat bu yönde bir sondajla da halkın duygularını belki daha iyi kanalize etmek mümkün olabilirdi. Bu

(92) Benoist M. a.g.e., s. 198-199.

yeni teşebbüs, yeni bir siyasi parti kurma çabasıydı. Ama bir vesayet partisi.."(92).

Fakat böyle bir muhalefeti yaratmak kolay birşey değildi; çünkü o muhalefet, istediği gibi bir şey olacaktı, muhalefet, aynı zamanda hem hür, hem de uysal tenkitlerinde anlayışlı ve hüsnü niyet sahibi olmalı idi.

Gazi;

"Hiçbir devlet reisi, böyle bir teşebbüste bulunmaya cesaret edememiştir. Bu tedbirle, milletimin siyasi olgunluğunun derecesini anlayacağım. Ona epeyce şey öğrettim. Onun hürriyet muallimi de olamaz mıyım) (93). diyordu.

Bu görüşün taraftarlarından olan Hamza Eroğlu ise çok partili rejime geçişi Gazi'nin bu nedenle istediğine dikkati çekmektedir.

Halkın genel eğilimlerini yakından izlemek ve milletin her an nabzını yoklamak isteyen Atatürk, bu amaçla, çok partili rejimin yerleşmesini istemişti (94).

Nükhet Turgut ise SCF'nın "halkda var olduğu sezilen huzursuzluk ve hoşnutsuzlukları, kontrol edebilecek birmuhalefet partisi içine kanalize etmek ve bu sayede belli bir ölçüde de olsa hafiflemelerini sağlamak.." için kurulduğunu yazmaktadır (95).

(92) Ş. Süreyya Aydemir, Tek Adam, 3. cilt s. 407, Bu görüşü paylaşanlardan biriside Asım Üs'dür. A. Us; "...Atatürk memleketi büyük tehlikelerden kurtarmış bir kahraman olmak itibariyle milletin büyük itimadını haiz olduğunu bilirdi. Bununla beraber halk efkârının içindeki cereyanları da yakından takip etmek isterdi. Büyük Millet Meclisi'nde tenkitlerin kesilmesi bu işi zorlaştırıyordu. Serbest Fırka'nın kurulmasını Atatürk'ün memleket idaresinde milletin nabzını yoklamak arzusu ile tefsir etmek daha doğrudur. Asım Us, Gördüklerim, Duyduklarım, Duygularım, (Meşrutiyet ve Cumhuriyet Devirlerine Ait Hatıralar ve Tetkikler, VakıfMat. İstanbul 1964, s.134.

(93) Benoist Mechin a.g.e., s. 199.

(94) Hamza Eroğlu, a.g.e., s. 292-293.

(95) Hükhet Turgut, a.g.e., s. 263-264.

SCF'nin siyasal bir deney olduğu görüşüne katılanlardan Ahmet H. Başar Atatürk'ün SCF ..deneyi ile yapılan işleri ve ulusal yapının iktidar ve kuvvetini denemek istediğini (96) belirtmiş, diğer nedenlerin yanı sıra Atatürk'ün bir muhalefet partisinin kurulmasına yol açarken o keskin önsezisi ile hissettiği yeraltı gericilik hareketlerini meydana çıkarmak amacını güttüğünü ve bununla aynı zamanda, devrim düzeninin memlekette yerleşmiş bulunduğunu zanneden hükümeti uyarmak (97) istediğini ifade ederken aynı zamanda Gazi'nin halk arasında var olan hoşnutsuzluğunun bir muhalefet partisinde yüksek sesle açıklan açığa ifade edilen eliştiriler haline gelmesini (98) düşündüğünü açıklarken bu görüşü de savunmaktadırlar.

SCF'nin kuruluşunun en güçlü nedeninin Gazi'nin sağlığında çok partili yaşama geçmek için, güvendiği arkadaşları ile gerekli koşulların hazır olup olmadığını denemek istemisi olduğunu yazan Falih Rifkı Atay (99) konuya değişik bir anlatım biçimi ile açıklarken Kemal Karpat ta, SCF'nin kurulmasında amacın, birikmiş olan hoşnutsuzlukların giderilmesini sağlamak (100) şeklindeki ifadesi ile bu görüşe bilimsel çevrelerde de değinildiğini göstermektedir.

(96) Ahmet H. Başar, a.g.e., s. 22.

(97) Y.K.Karaosmanoğlu, a.g.e., s.105.

(98) Y.K. Karaosmanoğlu, a.g.e., s. 101.

(99) Falih R. Atay, a.g.e., s. 462-463.

(100) Kemal Karpat, a.g.e., s. 63.

Ş.S. Aydemir ikinci bir partinin kurulması için Atatürk'ün vakit geldiğine inanmış olacağını söylerken haklıdır. Çünkü aynı görüşü Çetin Yetkin İ. İnönü'nün şu sözleriyle desteklemektedir;

"Serbest Fırka teşebbüsü Atatürk'ün de vakit vakit inkilap meselelerinin hallonulduğu ve yerleştiği fikrini taşıdığını ve bunun muvaffakiyet ile serbest bir imtihana arz olunabileceği, arz olunması lazım geldiği kanaatine vardığını gösterir. SF tamamıyla bu düşüncenin mahsulüdür." (101)

Ancak böyle bir teşebbüs için vakit henüz erkendir. Siyasi devrimler yapılmıştır ama bunların yerleşip kökleşmesini sağlayacak iktisadi devrimler henüz gerçekleşmemiştir.

C) Muhalefeti Görünür Kılma İsteği ve Homojenliğin ağılanması.

SCF hakkında herhalde en çok sorulan ve kafaları en çok meşgul eden soru Atatürk'ün böyle bir girişimi neden desteklediği yolundaki soru olsa gerektir. Bu da SCF'nin kuruluşu hakkında pek çok nedenin öne sürülmesi sonucunu doğurmuştur. Bu nedenlerden birisi muhalefeti görünür kılma isteği, ikincisi Meclis'teki eleştirileri, muhalif fikirlerle ve girişimleri kökünden yoketmek düşüncesidir.

Muhalefeti görünür kılma isteğini savunanlara göre Meclis, mozaik yapıdadır. İçinde her görüşte insan, Falih Rıfkı Atay'ın deyişiyle ilk onu diğer onuna taban tabana

zıt bir kalabalık vardır. Bu kalabalık önceden bazı görüş ayrılıkları olsa da Misak-ı Milli de savaş kazanıldıktan sonra fikir ayrılıkları yüzünden Mecliste iş çıkmasını önlemişler, Gazi'yi uğraştırarak çeşitli önlemler almasına neden olmuşlardı. Ancak ne alınan önlemler ne de TPCF meclisi yatıştıramamıştır. 1929'lara gelindiğinde meclis yine için için kaynamaktadır. Bu nedenle de Atatürk herşeyin açığa çıkmasını ve açıktan açığa ifade edilmesini istediği için SCF'nı kurdurmuştur.

Bu görüşü geçmişle de bağlantı kurarak nedenlerden biri olarak değerlendiren Taner Timur'a göre Atatürk, Kurtuluş Savaşı yıllarında Komünist Partisini kurdurarak sol akımları denetim altına olmak istediği gibi, rejimi muhalefeti açığa çıkararak denetlemek için SCF'nın kuruluşunu desteklemiştir (102).

Mete Tuncay ise SCF ile ilgili tartışma ve yorumlarda Atatürk'ün içtenlikli olup olmadığı ya da sözünde durup durmadığı gibi tartışmaların anlamlı olmadığını, Atatürk'ün ne yaptığını anlamaya çalışmak gerektiğini vurgulamaktadır.

"İnönü'nün satranç meraklısı olmasına karşılık, Atatürk'ün bu oyunla ilgisini bilmiyorum. Fakat SCF deneyinde, onun kendi kendisiyle satranç oynar gibi bir durumda olduğu duygusuna kapıldım: karşı takımın adını koyuyor, taşlarını bir bir seçiyor, kimin nerede oynayacağını belirliyor, programını denetliyor, ilgili yazışmaları (kendisine yazılanları bile) dikte ediyor, parasını veriyor vb. Fakat bütün bunları rastgele yakıştırmalarla yaptığını düşünmek doğru olmaz.

(102) Taner Timur, age., s.207.

Hükümete karşı kimlerin neler düşündüğünü bilmektir. Yaptığı onların kendisini istediği bir biçimde örgütlemekten böylece de bütün ülke çapında ortaya çıkan ya da gizli duran karşıt eğilimleri bu odakta toplayarak denetleyebilmekten ibarettir (103).

M.Tuncay'ın bu görüşünde kesin bir yargı bulunmakla birlikte başka nedenlerin yanında SCF'nın kurulmasının temel nedenini aynı gerekçeye dayandıran Y.Kadri Karaosmanoğlu'nda şöyle der.

"O, Cesur devlet ve siyaset adamı halk arasındaki mırıltıların, dırıltıların muhalefet partisinde yüksek sesle açığa ifade edilen tenkitler haline girmesini istemişti" ve aynı zamanda; "Atatürk, bir muhalefet partisinin kurulmasına yol açarken o keskin "Intuition" kudretiyle sezindiği yeraltı gericilik hareketlerini meydana çıkartmak maksadını gütmüştü" (104).

Ancak, Gazi Mustafa Kemal hükümete karşı kimlerin ne düşündüğünü zaten bilmektedir. Çünkü, SCF'nın kurucularının ortak olan özelliklerinden birisi de İsmet Paşa Hükümetine aleyhtar olanlardır. Cemal Kutay, Fethi Bey'in anılarından yararlanarak yazdığı bölümde; SCF'nın kapatılması sırasında Gazi Mustafa Kemal'in Fethi Bey'e partiye girmiş olan milletvekilleri için;

"Siz bilmezsiniz.. Bunların çoğu zaten İsmet Paşa'ya ve siyasetine aleyhtardır. Ben rastgele teklifte bulunmadım Ağaoğlu, bana senelerce evvel aynı mevzu üzerinde rapor vermişti Nuri bile yapılan işleri beğenmez. Tahsin kaç kere İttihat ve Terakki, taşrayı bu kadar sıkıyordu. Meclis daha hürdü. demiştir. Sizin teşebbüsünüz onlar için nimet oldu" (105).

dediğini belirtmektedir.

(103) Mete Tunçay, a.g.e., s. 248-249

(104) Yakup K. Karaosmanoğlu, a.g.e., s. 115-118.

(105) F. Okyar, a.g.e., s. 537.

Nitekim Ağaoğlu, 1926 yılında verdiği raporda tek Partinin zararlarından murakabesizliğin doğuracağı ağır durumlardan bahsetmiş olmasına rağmen ilk başta SCF'na girmek istememesi karşısında Gazi'nin

"Bana senin karıştırıcı adam olduğunu söyledilerdi Ben inanmadım hakikaten sen karıştırıcısın".

dediğini belirtirken bu nokta da gayet açık olarak ortadadır. Kimin ne düşündüğünü biliyor ve bütün yetkiler de elinde. Kitleler açısından ise, seçimlere katılma oranı toplumdaki hoşnutsuzluğu sayısal olarak belirtmektedir. Halk durumu sessizliği ile protesto etmektedir. Eylem olarak da bu ortadadır. Düşünde ise kına değil muhalif bir partinin etrafında, kaba kuvvetle bile engel olmak mümkün değildir. Kaldı ki, bu konuda fikir yürütenlerin çoğu zaten hoşnutsuzluğun ve kendisinin bir diktatör gibi görüldüğünün farkında olan Atatürk'ün bu yüzden SCF'nın kurdurduğu konusunda anlaşılmaktadır. Dolayısıyla bu görüş de yalnızca bir fikir olarak kabul edilebilir.

Meclis'te Homojenliğin Sağlanması:

Atatürk'ü TPCF'nın olaylı bir şekilde kapanmasının arkasından beş yıl sonra böyle bir teşebbüsü desteklemesi, dahası önyak olup kendi kurdurması doğal olarak o ortamda kuşkuyla karşılanmıştır. SCF'nın kurulmasının nedeni olarak mecliste çeşitliliğin giderilmesini savunan bu görüşe göre, Atatürk Meclis içindeki eleştirileri önlemek muhalefet fikri ve fırka teşkili gibi girişimleri kökünden yok

etmek için kurdurmuştur. Bu görüşün bayraktarlığını SCF'nin nin ideoloğu olan Ağaoğlu Ahmet Bey yapmaktadır. Ağaoğlu'na göre SCF fırka teşkili, muhalefet fikri gibi cüretleri ta kökünden söküp atmak (106) için kurulmuştur.

Ağaoğlu'nun görüşünü destekleyen ve SCF'nin kuruluşunu kuşkuyla karşılayanlardan biri de Taner Timur'dur. Taner Timur SCF'nin kuruluşu nedenlerinden biri olarak Meclisteki muhalif fikirlerin temizlenmesi görüşünü kabul etmektedir (107).

Aynı görüşü yabancı basından Times'de savunmaktadır. Değişik bir anlatım biçimi ile SCF'nin kuruluşunu değerlendiren gazete oldukça karamsardır. Ona göre, "Bu iki fırkanın esaslarda fazlacak itilaf edeceklerini zannetmek hata olur. Belki yeni fırkanın teşekkülü BMM'nin feshine ve intihabatın tecdidine sevk olur(108) du.

Ancak bu görüşün tamamen karşısında olanlar da vardır. Bunlardan F. Rıfki Atay bu görüşü kabul etmeyen ve tamamen karşısında olanlardan biridir. F. R. Atay kendine özgü anlatım biçimiyle bu görüşü savunanların geçersizliğini kanıtlamak için görüşünü şu cümlelerle savunmaktadır.

"Bazıları derler ki, Fethi Okyar'ın da katılmakta olduğu sağ temayüllü politikayı açık munakaşalar içinde iflas

(106) Ahmet Ağaoğlu, a.g.e., s. 95

(107) Taner Timur, a.g.e., s. 207.

(108) Vakıf, 13.8.1930.

ettirmek için öyle yapmış. Bu ihtimal de, SCF kuruculuğuna ayırdığı arkadaşları ile kendi arasındaki hususiyetine uymamaktadır "(109).

F.Rıfkı Atay, bu konuda gerçekten haklı olabilir. Çünkü en yakın arkadaşlarını, kendisine "Mustafa ismi ile hitap edebilen tek kişiyi Nuri Conker'i" hatta kız kardeşi Makbule Atadan'ı bu iş için seçmiştir. Bu durum ile ilk etapta bazı soruların olumlu karşılanmasını sağlarken yine de bazı noktalarda soru işaretlerinin oluşmasına engel olmamıştır. Fethi Bey'in anılarında yer verdiği bir olay da bu soru işaretlerinin iyice belirginleşmesine yol açmıştır. Tartışma Fethi Bey'in Necmeddin Sadak, Fazıl Ahmet, Nuri ve Salih Beylerin Gazi ile oldukları bir toplantıdan ayrılıp diğerlerinin kaldığı gece geçmiş, Gazi'nin;

"Siz aklınızca İsmet Paşa'ya muhalefetmi yapmak istiyorsunuz? sizin İsmet Paşa'ya karşı muhalefet yapmak hakkınız mı) İsmet Paşa sizi yakında Sivas'ta söyleyeceği nutukla paçavraya çevirecektir"

sözleri oradakileri şaşkına çevirmiş, Nuri Bey'in İsmet Paşa değil, bizi kimse paçavraya çeviremez demesi üzerine Gazi;

"Lozan'da Lord Curzon'u ve Avrupa murahhaslarını düşürmüş olan İsmet Paşa'ya karşı çıkanların aklına şaşarım. İsmet Paşa'dan kuvvetli adam Türkiye'de yoktur. Lord Curzon'u mağlup etti, sizi berbat edecektir"(110).

demesi ile tartışma uzamış fakat sonuçsuz kalmış, sonra da Fethi Bey'i bunun Nuri Bey'e yapılan bir şaka olduğuna inandırmıştır.

(109) F. Rıfkı Atay, a.g.e., s. 463.

(110) Fethi Okyar, a.g.e., s. 462-463.

Fakat bütün bu söylenenlere rağmen, SCF kapatıldıktan sonra Ahmet Ağaoğlu ile birlikte üç kişi CHF'na alınmamış diğerleri yine CHF'na dönmüşlerdir. Uran, Ahmet Ağaoğlu için "...Serbest Fırkaya Karşı beslenen hincin sembolü gibi görülmüştü"(111) derken, Onun CHF'na alınmama nedenini açıklamış oluyordu. Bu durumda şayet yukardaki görüş geçerli olsa bu milletvekillerinin hiçbirisi CHF'na dönmeyezlerdi. Ve hiç kimsede yalnızca kendi isteği ile bunu başaramazdı.

Ç) Rejimin Tıkanması ve Denetim Eksikliğinin Giderilecek Olması:

1929-1930 yılları içinde dışarıdan gelen ekonomik bunalımın dalgalarından sonra içerden gelen ve meydana çıkardıkları hoşnutsuzlukları ve alt kademelerden gelen tepkilerini göstermesi bakımından önemli olan kıpırdanmalar, kaynaşmalar, dalgalanmalar vardır. Buna bir neden de ekonomik sorunların yanında CHF'nın kuruluş amacına rağmen halkın partisi olamaması idi. Çünkü bütün halkın partilileştirilebilmesi için güçlü ve yaygın bir teşkilâtçı kadronun, Gazi'nin zihniyetini paylaşmasıyla mümkündü. Oysa 1930 sıralarında CHF halktan kopmuştu. Ş.S. Aydemir'in deyimiyle; "Merkezde veya taşralarda partili olmak demek, gelecekden bir şey, bir menfaat veya kariyer bekleyen insan demek olmuştu. Hulâsa inkilap partisi bir klik haline gel-

(111) H. Uran, Hatıralarım, Ankara, 1959, s. 230.

mişti. Kapalı, dar bir klik Eğer bir rüzgar, yeni bir takım hedefler ve sloganlarla bu durgunlaşan suyu dalgalan dırmazsa, parti tamamen sönebilirdi" (112).

Bu dalgalandırma siyasi bir teşebbüsle olacaktı.

Bu arada basın, hiçbir konuda hükümeti eleştirmemekte ve suskunluğunu sürdürmektedir. Aynı sırada TBMM'de de büyük bir sessizlik vardı. Milletvekilleri eleştiri yapmaktaydı, oylamalarda aleyhde ya da çekimser oy kullanmamaktaydı (113).

Oysa Meclis'de ikinci bir siyasal partinin bulunması durumunda bu sakınca giderilmiş olacak ve daha sağlıklı bir yönetim gerçekleştirilecekti. Partinin kendi milletvekilleri tarafından eleştirilip denetlenmesi çeşitli nedenlerle mümkün olmamaktadır. Bunun için ikinci bir partiye ihtiyaç vardı. Bu şartlar altında doğan SCF'nin kuruluş nedeni bu görüşe göre TBMM'nden başlayarak yönetimi ve HF hükümetini eleştirmek ve denetlemektedir.

Gazi Mustafa Kemal'in SCF'nı gerçekten bu amaçla kurduğunu savunanların başında Hasan Rıza Soyak gelmektedir. Soyak, Gazi Mustafa Kemal'in genel sekreterliğini yapmış ve O'nun çoğu zaman yanında bulunmuştur. SCF'nin kurulmasında önceki günlerde Gazi Soyak'a şöyle demiştir.

(112) S.S. Aydemir, Tek Adam 3. Cilt, s. 405-406.

(113) Goloğlu, a.g.e., s. 274.

"Memleketi, çağdaş memleketler seviyesine yükseltmek için yapılan devrimler akyhinde, tartışmalara meydan vermemek, her samimi ve aydın vatanperverin kabul ettiği bir zaruret; fakat aynı derecede zaruri olan bir şey daha var İnkilap esasları dışındaki meselelerimizi imkân nispetinde en iyi, en verimli hal şekillerine bağlamak... Bu, ancak karşılıklı, açık, serbest, ciddi ve samimi tartışmalarla temin edilebilir. Binaenaleyh biz, biran evvel, Meclis'te böyle bir cihaz, bir serbest tenkit ve münakaşa cihazı yaratmaya bakmalıyız"

bu düşünce de fırkanın kuruluşunda temel oluştur (114). Ayrıca Soyak Gazi'nin fırsat düştükçe, bu konuya temas ederek, devrim esasları ile beraber bunlarla hiç ilgisi olmayan ülke ve hükümet işlerinin de tartışma dışı kalmakta olduğunu, idaredekilerin bu kolay idareden hoşlandıklarını bazı çıkarıcıların da bu sessizlikten yararlandıklarını belirtir ve şöyle der:

"Belliydi ki, kafası mütamadiyen bununla, Büyük Millet Meclisi'nde şuurlu, ölçülü bir münakaşa ve mürakabe cihazı yaratmak, bahsettiği iki zaruret arasında bulunmanın tabii icabı olarak devlet bünyesinde beliren mühim arızayı, mümkün merteye, zararsız bir hale getirmek çarelerini aramakla meşguldü" (115).

Yine Atatürk'ün yakınında görev yapanlardan Nejat SANER, SCF'nin kuruluş nedeni olarak bu görüşü savunmaktadır;

"1930 yılında Atatürk, devlet işlerinin daha iyi yürütülmesi, iktidarda bulunan HP hükümetinin de daha fazla çalışması ve hükümetin bir taraftan da denetlenebilmesi için ikinci bir siyasi teşekkülün mecliste doğmasını istedi.

Bu düşüncenin dışında başka bir şeyin bunda amil olacağına, bu devrede Atatürk'ün durumunu bilenler için, imkân olamazdı. (116).

(114) Hasan Rıza Soyak, a.g.e., s. 408.

(115) Hasan R. Soyak, a.g.e., s. 408.

(116) Nejat Saner, Atatürk Dönemi, 19 Altın Yılın Öyküsü, Yaşayan Tarih: 2, Milliyet Yayınları, b. bsm. Kasım 1975, s. 167-168.

Y.K.K., SCF'nın kuruluş nedenlerinden biri olarak da "devrim nizamının memlekette yerleşmiş olduğu zehabına düşmüş bulunan HP'yle hükümeti uyarmak istemişti." derken (117). Benoist, Gazi'nin seçim usulünü değiştirerek tam bir muhalefet yaratmak için cüretkarca bir işe kalkıştığına dikkatle bu muhalefetin, serbestçe hareketlerini tenkit edecek, hatalarını ortaya atacak, kendisini müşkül mevki de bırakacak , hükümeti devirmek hakkına da haiz olacak "Zaten, uzun uzadıya rakipsiz yaşaması ve etrafını, her söylediği şeyi tasvip eden "evet efendim"cilerle sarılmış görmesi usanç verici birşeydi. O, "ben böyle hep boşluğa mı hitap edeceğim. Beni tahrik edecek, doğru düşünce ve meseleleri kavramama yardım edecek bir muhataba muhtacım. Bu da bana muhalefet olabilir. Tezadsız bir hayatın tadı yok"dediğini (118) belirtirken, Karpat, da muhalif bir partinin kurulması amacının hükümetin kusurlarını düzeltmeye, ekonomik duruma yeni çözümler aramaya yönelik bir kontrol sistemi yaratmak(119) olduğunu söylerken bu görüşün sözcülüğünü yapmış olmaktadırlar.

Aynı görüşü paylaşan Feroz Ahmad, "SCF'ndan beklenenler arasında iktidardaki milliyetçi CHF'na ılımlı bir muhalefet sunması" olduğuna dikkati çekiyor (120).

(117) Y. K. Karaosmanoğlu, a.g.e., s. 118.

(118) Benoist Mechin, a.g.e., s. 199.

(119) K. Karpat, a.g.e., s. 61.

(120) Feroz Ahmad, a.g.e., s. 226.

Farklı bir anlatım biçimiyle konuya yaklaşan M. Tunçay, "Cumhurbaşkanının bakış açısından; ülkenin yararlarıyla CHF'nin yararları özdeştir. Dolayısıyla SCF'nin yaratılması, rejim için olmaktan çok parti için faydalı olacak diye düşünülmüştür. Bu sayede partinin çürük yanları açığa vurulacak, temizlenecek dolayısıyla parti güçlenecektir" (121), şeklinde görüşlerini açıklarken. daha sonraları aynı görüşü paylaşan Hilmi Uran, hatıralarında Atatürk" Avrupai bir hayat için birer birer millete kabul ettirdiği inkılap hamleleri arasında BMM'nin böyle bir murakabe organı ile techizini görmüş" bulunduğunu söyleyerek bu görüşe de katılıyordu (122).

Basında ise Son Posta'nın kuruluş nedeni olarak bu fikri savunduğunu görüyoruz.

Gazete firkanın kuruluşuna neden olarak idari, mali ve siyasi alanlarda gözükten yanlışlıkları görmektedir. Yeni fırka hükümetin bilhassa üç alandaki siyasetine muhalefet edecektir (123).

M. Zekeriya'ya göre 14 Ağustos 1930'da açıklanan parti programının CHF programından ayrıldığı nokta uygulamaya ait olan kısımlardır. Uygulamada bile bazı maddeler İsmet Paşa hükümeti tarafından yapılmaya başlanmıştır.

(121) M. Tunçay, a.g.e., s. 247.

(122) Hilmi Uran, a.g.e., s. 212.

(123) Son Posta 10.8.1930.

Bu bakımdan bu parti CHF'nın değil, sadece o partinin programını başarıyla uygulamayan hükümete karşı kurulmuş bir partidir (124). Bu yorumla Son Posta basınının büyük bir kısmı ile farklı bir görüşe sahip olmaktadır.

Başlangıçta da belirtildiği gibi ülkenin içinde bulunduğu güç koşulların her zamankinden çok daha isabetli kararların alınmasını gerektirdiği bellidir ve bu ortamda denetimsiz bir idarenin sakıncalarının toplumda daha büyük sorunlara neden olacağı apaçık ortadadır. CHF'nın halktan kopması, taşra örgütlerindeki mutemetlerin denetimden çıkması parti düzenine yansıdığı gibi meclis sıralarına da yansiyarak tek partinin sakıncalarının daha belirgin olarak ortaya çıkmasına neden olmuştur.

CHF 'ı içinden birisi olan Hilmi Uran'ın 1930 Belediye seçimlerinin hemen arkasından parti umumi katipliğine yazıp yolladığı seçimler hakkındaki raporunda bu durumu açıkça ortaya koymaktadır.

".. Uzun bir sükunet devresinin uyuşukluğuna kendimizi kaptırmamış değildik. Hükümet, fırkamız hükümeti olduğu için; teşkilatımızdan fazla enerji yerine, hükümetle mütesanit yürümeyi, halkın ihtiyaç ve şikayetlerini kongrelerimizde tesbit ve hükümete arzettikten sonra artık bir saniye mutalli olmamayı istemekte., derken özellikle

de fırkaya adam almakta çok kışkanç davrandıkları(125) konusunda aynı gerçeği vurgulamaktadır. Uran , SCF'nın kapa-

(124) Son Posta, 14.8.1930.

(125) Hilmi Uran, a.g.e., s. 220.

tılmasının arkasından "tek parti hayatı yine eski uyuşuk temposuna dönmüştü" (126) derken bu gerçeği bir kere daha açık olarak vurguluyordu. Bu durum karşısında ise Gazi'nin siyasi bir girişimden başka alternatifini hemen hemen yok gibidir. Nitekim SCF'nin kuruluşunda demokratik hayata geçiş isteğinin yanında en çok taraftar toplayan ve mantık sınırları içinde düşünülebilen neden bu olsa gerektir.

D) Siyasi Çekişmeler:

Bazı siyasetçilerin, bunların başında da özellikle SCF'na İstanbul milletvekili olarak katılmış Süreyya Paşa'nın ısrarla ileri sürdüğü bu görüşe göre SCF'nin kuruluş nedeni Gazi ile İsmet Paşa arasındaki siyasal ilişkilerin almış olduğu konudur.

Süreyya Paşa'ya göre arkadan arkaya İsmet Paşa'nın Gazi için Gazi'nin de İsmet Paşa için "bıktım artık" gibi sözleri söyledikleri fısıltı kabilinden kulaktan kulağa yayılmış, "adeta, Gazi Paşa taraftarları ve İsmet Paşa taraftarları gibi iki hizip oluşmuştu ve yine Süreyya Paşa'ya göre İsmet Paşa'nın etrafında onun aleyhine bazı oyunlar dönmekteydi. Gazi, bu ikilikte İsmet Paşa'nın ağırlık kazandığını, Gazi'nin ise memlekette kimsenin sivrilmesine tahammül edemediğini hatta birgün Cumhurbaşkanlığı seçiminde meclis'de İsmet Paşa'nın kendisine karşı kazanması olanağı olduğunu gördüğü için buna çözüm olarak SCF'ni kurmuştu. Süreyya Paşa'ya göre;

(126) Hilmi Uran, a.g.e., s. 230.

"Gazi ile İsmet Paşa'nın sureti zahirede, gayet dost göründükleri halde aralarında gizli bir rekabet-i siyasiye bulunduğunu gösteriyor; binaenaleyh, SCF'nın doğması bu rekabet-i siyasiden ileri geldiği muhakkaktı" (127).

İlmen'e katılanlardan birisi de Yakup Karaosmanoğludur. Y. Kadri, SCF'nın kuruluş nedenlerinden birinin belki İsmet Paşa'nın gittikçe kişiselleşen politikasını firenlemek isteği olduğunu yazar (128).

Şevket Süreyya Aydemir de Meclis'te bazı milletvekillerinin Gazi'nin yeni bir parti yaratmak girişimini İsmet Paşa'nın, kendilerince biraz fazla sivrilmiş otoritesine ve söz sahipliğine karşı bir yedek kuvvet ve şahsiyet çıkarmak gibi kabul ettiklerini belirtiyor (129).

Buna rağmen Çetin Yetkin, SCF'nın kuruluş nedenini siyasal çekişmelere bağlayan görüşün siyasal gerçeklere aykırı olduğunu Gazi'nin SCF milletvekillerinin çoğunu kendisinin seçmiş olmasının siyasal çekişmeyle ilgisi olmadığını, bunun işi yapaylıktan kurtarmak, karşı görüşte olanları bir parti içinde toplayarak gerçek muhalefetin oluşmasını sağlamak olduğunu ileri sürmektedir (130).

Çetin Yetkin ile hemfikir olanlardan birisi de Falih Rıftı Atay'dır. Gazi'nin İsmet Paşa'nın politikasını beğenmediğini ve onu firenlemek için SCF'nı kurduğunu ileri sürerlere Atay;

(127) Süreyya İlmen, Dört Ay Yaşamış olan Zavallı Serbest Fırka, 3. kitap hatıralarım 1951, s. 36-37.

(128) Y. Kadri Karaosmanoğlu, Politikada, 45 yıl s. 115.

(129) Ş. S. Aydemir 2. Adam C.I., s. 389; ayrıca bkz. K. Karpat, a.g.e., s. 63.

(130) Çetin Yetkin, SCF olayı, s. 89.

" O Zamanı hatırlayanlar bilir ve tarih de pek kolay öğrenecektir ki kuruluş devri idaresi baş başa bir idare idi. Hükümet politikasını frenlemek için Atatürk'ün başkasına ihtiyacı yoktu. Zati böyle bir ihtiyaç zaafı onun büyük gurur ve nefis güveni hassaları ile uzlaşamaz" şeklinde cevap vererek bu görüşün gereksizliğini savunmaktadır(131).

19.8.1930 tarihli Vakit Gazetesinde Mehmet Asım'ın konu ile ilgili yorumu da bu görüşü desteklemektedir.

"Eğer İsmet Paşa'nın herhangi bir sebeple iş başından çekilmesi, onun yerine Fethi Bey'in gelmesi mevzu bahis olsaydı bunun için en kısa yol herhalde Fethi Bey'in Cumhuriyet Halk Fırkasından çekilerek ayrı bir fırka teşkil etmesi değildi. Bilfarz İsmet esbabı sıhhiye dermiyan ederek çekilir, onun yerine Fethi Bey gelebilirdi".

Gerçekten de Gazi Toynbee'nin de belirttiği gibi, o dönem bütün yetkileri elinde toplamıştır. İsmet Paşa'ya "dur" demek için böyle bir riski göze almasına gerek yoktur. Bu iş için başkalarını kullanmaya da ihtiyaç yoktur.

E) Diğer Nedenler:

SCF'nin kuruluşunu sözünü ettiklerimizden farklı nedenlere bağlayanlar da vardır. Örneğin Selim ilkin ve İlhan Tekeli'ye göre SCF'nin 1929 Dünya ekonomik bunalımından bağımsız olarak düşünmek yanlıştır.

Ekonomik bunalıma yalnız ekonomik politika önlemlerini kullanarak çözüm aranmıyor, aynı zamanda da siyasal düzenlemelerle çözüm aranıyordu. Bu yoldaki en önemli giri-

şim SCF'nin kuruluşu olmuştur. SCF'nin kuruluşunu buhrandan bağımsız olarak bir iki partili rejim ya da demokratikleşme arayışı olarak görmek yanlış olurdu(132).

Niyazi Berkes ise SCF'nı dünya ekonomik bunalımının tepkilerinin bir ürünü olarak değerlendirirken aynı zamanda Selim İlkin-İlhan Tekeli'nin görüşlerini de desteklemiş olmaktadır (133).

SCF'nin kuruluşunu başlıca iki nedene dayandıran Weiker, bunlardan birisinin ekonomik sorunların çözümünde yeni bir siyasal ve yönetsel mekanizmaya gerek duyulması sonucu ortaya çıktığı görüşündedir (134).

Sabiha Sertel de partinin halkın hoşnutsuzluğunu yatıştırmak, ekonomik bunalımdan kurtulmak için çareler aramak üzere doğrudan doğruya Atatürk'ün emriyle kurulduğunu belirtirken bu konudaki görüşleri de özetlemiş olmaktadır(135).

Ancak özel sektöre yönelik şikayetler karşısında dünya bunalım olmasıydı bile hükümetin hür teşebbüs siyasetini gözden geçirmek zorunda kalacağını belirten Feroz Ahmad, dünya bunalımının bazı hareketleri kaçınılmaz kıldığına dikkati çekerek dünya bunalımı karşısında ülkedeki siyasi gerginlikleri azaltmanın ve zorunlu mali ve ekonomik reformların yapılmasını kolaylaştıracak bir uzlaşmayı gerçekleştireceğini belirtmiştir.

(132) İlhan Tekeli, Selim İlkin, a.g.e., s. 154.

(133) N. Bersek, Türk Düşününde Batı Sorunu, Bilgi Yayınları, Bilgi Dergisi, 22. 1. basım, Mayıs 1975, Ankara s. 103.

(134) Weiker Walter F., Political Tutelage and Democracy in Turkey The Free party and its Aftermath ; E Brill, deiden,1973, s. 56.

(135) Sabiha Sertel, a.g.e., s. 184.

tirmenin bir yolu olarak iki partili sistemi denemeye karar verildiğini yazıyor(136).

The Times'inceleyen Feroz Ahmad, gazetenin bu olayı biraz basitçe demokratik cumhuriyet maskesi altında bir "askeri otokrazi" olarak baktığından hareketle şunları söylüyor:

"Times'a göre, milletvekilleri, bir halk seçimleri maskesi altında hükümet tarafından atanıyordu. Ve ne basın ne de tam bir söz özgürlüğü vardı. "Milliyetçiler" ve "liberaller" arasında siyasal bir değişmeye yol açacak bir gerginlik vardır.

"The Times için bütün bu olup bitenleri Genç Türkler dönemindeki politikanın yeniden sahnelenmesinden ibaretti.

"CHF-İttihat ve Terakki Cemiyetinin SF ise liberal birliğin (Ahrar ile Hürriyet ve İtilaf Fırkası) rolünü oynuyordu" (137).

Times, bu şekilde konuya farklı bir yorum getirirken aynı zamanda baş yazısında, muhalefete izin vermek kararını da alkışlamaktadır.

Yeni parti karşısında Daily Telgraph, İsmet Paşa'nın bir haftaya kadar istifa edeceğini belirtirken, Gazi'yi iki partili sistemi denemeye iten nedenin, siyasi olmaktan çok ekonomik olduğu düşüncesindedir (138).

3. SCF'nin Kurulmasında Basının Etkisi

SCF'nin kuruluşu basında da bir tartışmayı başlatmıştır. Basın, SCF'ni destekleyen basın(muhalefet basını) ve

(136) F. Ahmad, a.g.e., s. 226.

(137) F. Ahmad, a.g.e., s. 268-269.

(138) Vakit, 18.8.1930.

iktidar yanlısı basın olarak ikiye bölünmüş görünmektedir. Ancak, muhalif gazeteler politik baskılar yüzünden yine de sınırlama altındadırlar. İncelenen dönemin basınının dan söz etmeden önce Son Posta'da çıkan bir yazıya göz atmakta yarar vardır.

Bu yazıda, Amerika Cumhurbaşkanı'nın başyazarlara verdiği bir yemekte, basın özgürlüğü hakkında söylediklerinin Türk Basınıyla ilgisine dikkat çekilmektedir.

"Bugün, isimlerini zikretmeğe lüzum görmediğim iki millete, matbuat, tamamen hükümetin emir ve nüfusu altındadır. "Bu hal, matbuatı sahte bir efkârı umumiye organı haline koyar. Matbuatın vazifesi sadce hükümetin emir ve noktayı nazarını halka bildirmekten ibaret kalır.

"Bu şartlar dahilinde bir gazete, hükümetin üzerine ilânlarını astığı büyük bir karatahtadan başka bir şey değildir.

"Matbuatın bir fırkanın emrine tabi olma, hükümet taziyi kadar o fırka için de muzırdır" (139)

Gerçekten bu değerlendirme Türk basını için de geçerliliğini korumuştur. Çünkü Türk basını ne zaman görelî de olsa bir özgürlük olanağı elde etse arkasından siyasi hayatta olağanüstü bir döneme girilmiş, basın da olağanüstülükten kurtulamamıştır. İncelenilen dönemde de etkisini gösteren Takriri Sükûn Yasası, Kurtuluş Savaşı ertesinde, 1925 yılı olayları nedeniyle çıkartılmış, 1927'de tekrar iki yıl uzatılarak 12929 yılına kadar sürmüştür. Bu dönemde hükümetin basın üzerindeki denetleyici etkisi mutlaklıktır.

(139) Z. Sertel "Gazetelerimizin Ağız Birliği Hariçte Nasıl Görülüyor2 Son Posta, 28 Temmuz 1930.

U. Kocabaşoğlu, 1923-25 yılları arasındaki dönemi Türk basınının serbestlik yılları olarak nitelendirirken Takriri Sükûn Yasası ile 1925-1931 döneminde tefrikacılığa yöneldiğini vurgulamaktadır (140). Zaten gazetelerin tirajlarında yeni harflerin kullanımından sonra bir azalma görülmüştür. Bu dönemde gazete sahiplerinin büyük çoğunluğunu da küçük burjuva kökenli aydınlar oluşturmaktadır. Basını kontrol etmek için başvuru olan bir başka yöntem daha olduğunu belirten U. Kocabaşoğlu bu yöntemle göre yalnızca Atatürk'ün sağlığında 40 gazetecinin milletvekili olarak görev aldığına dikkati çekerek şöyle devam ediyor;

" ...Türkiye'nin önde gelen gazetelerinden muhalefet yapmayanların sahip ya da başyazarları, en az dört dönem olmak üzere Mecliste bulunmuşlardır. Friedrich Frey, Turkish Political Elite adlı araştırmasında, "Basının işbirliğini sağlamak için baş vurulan bir yol basının büyük bir kesimini Meclis'e sokmaktı" (141).

Dönemin diğer bir özelliği ise Takriri Sükûn Yasasının kaldırılmasıyla 1929'u takibeden iki yıl içinde basın konusunda yasal bir boşluk bulunmasıdır. Bu boşluk fiilen yaratılan yönetim anlayışı ile dolduruluyor. Buna rağmen, bu iki yıl içinde özellikle de SCF döneminde Türk basını görece de olsa bir özgürlük dönemi yaşamış , bazı sorunların yönetici kadroya yansımada önemli bir rol oynamıştır. Gerçi A.H. Başar müfettişlerin, idarecilerin, basının herşeyi toz pembe gördüğünü, bu nedenle de sorunların yönetici kadroya yansıtılmadığını belirtmekte (142).

(140) U. Kocabaşoğlu, a.g.m., s. 109.

(141) Y. a.g.m., s. 109-117.

(142) A. Hamdi Başar, a.g.e., s. 22.

Ama basında siyasi alandaki ılımlı havaya göre bir değişme başlamış, muhalif bir basın oluşmuştur. John Grew'un sözleri bu değişimi yansıttığı gibi aynı zamanda da basının SCF' nin kuruluşundaki etkisi konusunda açıklayıcı olmaktadır. John Grew'un bu konuda şöyle der;

...Ancak kabul etmek gerekir ki, o partinin (TPCF) ansızın doğuşu o sırada hoşnutlukla karşılanmamıştı, oysa şimdiki yeni partinin durumu hiç böyle değil.. geçen yıl hükümetin politikası ve çalışması hakkında da basında çıkan tenkitlere tamamen değilse bile tolerans gösterilmişti. Söz özgürlüğüne daha çok yer verilmesi için genel bir eğilim gösterilmiştir. Bunun için yeni partinin doğuşunu bu eğilimin bir sonucu ve Türkiye'nin batılılaşma isteğinin tahakkukunda yenibir adım olarak kabul etmek mümkündür" (143).

SCF'nin doğuşunda basının tek başına büyük rolü olduğu söylenemezse de diğer etkilerle birleştiğinde bu konudaki önemi açığa çıkmaktadır . Nitekim, basının tümünü ilgilendiren konularda gazeteler ortak tavır ortaya koyabilmiş bu konuda görevini yapmıştır. Bu konudaki örneklerden biri, bazı gazeteci milletvekillerinin yasama dokunulmazlığının kaldırılması konusunda hükümet girişimleri karşısında basın bu girişimlere karşı çıkmıştır (144). Örneklerden ikincisi, İstanbul Savcısının gazeteler aleyhinde açılan davalarda İstanbul'daki yargıçların "tarafsızlıktan ayrılacakları şüphesi ile davaların Bursa'ya nakledilmesi

(143) John Grew, a.g.e., s. 104.

(144) Yasama dokunulmazlığının kaldırılması istenen gazeteci milletvekili arasında Vakit'in sahibi Giresun milletvekili Hakkı Tarık, Son Saat sahibi Artvin Milletvekili Mehmet Asım, Cumhuriyet'in Sorumlu Müdürü, Muğla Milletvekili Yunus, Nadi, Milliyet'in imtiyaz sahibi Siirt Milletvekili Mahmut, Akşam'ın sahibi Necmettin Sadık Resimli Ay imtiyaz sahibi Trabzon milletvekili Hamdi, İzmir'de çıkan Anadolu'nun imtiyaz sahibi Denizli Milletvekili Haydar Rüştü Bey'ler bulunmaktadır(M. Goloğlu, a.g.e., s. 273).

isteğinin yargıtayca kabul edilmesidir (145). Bu durum gazetecilerin sert eleştirilerine yol açar. En büyük tepki CHF'nın sözcüsü durumundaki gazetelerden biri olan Cumhuriyet'in başyazarı Yunus Nadi'den gelir (146). Yunus Nadi yargıtayın bu kararını ağır bir şekilde eleştirir. Zekeriya sertel de bu konuda Y. Nadi'ye yalnız bırakmaz ve Adalet Bakanı'nın konuyu Meclis'e getirmesine değinerek, bu yazının devlet otoritesini ihlal eder nitelikte olmadığını belirtir. Ayrıca diğer ülkelerdeki basının eleştirilerinin devlet otoritesini zayıflatmadığını savunur. Bizde devletle hükümet arasında fark olmadığını, oysa ikisinin başka başka şeyler olduğunu (147) vurgulayarak hükümeti ve idare şeklini eleştirir.

Basının bu dönemde bir etkinliğide halkın sorunlarına ağırlık vererek, onların yöneticilere yansıtılmasını sağlamakla olmuştur. "Özellikle de Yarın ve Son Posta bu konuda örnek olmuştur.

Son Posta, halkın sorunlarını yansıtmakla kalmamış, halkın sorunlarını söylemeye korktuğunu, bunun ise demokrasiyi ihlal ettiğini belirtmiştir (148). Yarın'ın da aynı konularda duyarlı olduğunu görüyoruz. Yarın, eleştirinin vatandaşlık hukukunun şartı olduğunu, millet egemenliğinin

(145) M. Goloğlu, a.g.e., s. 274.

(146) Cumhuriyet, 3.6.1930

(147) Mardin Milletvekili İrfan Bey bir soru ile konuyu Meclis'e getirir. Adalet Bakanı Mahmut Esat Bey, Y. Nadi'nin yazısının yargıçların onurunu kırıcı nitelikte olduğunu söyler. Y. Nadi Bey ise, yargıçların onurunu, savcının isteğinin zedelediğini ileri sürer (M. Goloğlu, a.g.e., s. 274)

(148) Son Posta, 29.7.1930-1.8.1930.

bir taraftan BMM'nde ifade edilecek diğer taraftan da yanlış ve hatalı görülen davranışları eleştirmek ve basın aracılığıyla düşündüklerini söylemek şeklinde gerçekleştiğini belirtir. Her türlü amaçdan uzak olarak milli çıkarların gözetilip basının bu konuda görevini yerine getirmesi gerektiğini savunur. Kendilerinin görevlerini yaptığını, ancak meslektaşlarının ne yaptığını merak ettiğini sorar(149).

Yarın, İsmet Paşa'nın Cumhurbaşkanı yardımcısı olması ihtimalinden söz ettiği bu nedenle kamuoyuna asılsız haber verdiği için hakkında soruşturma açılır. Yarın bir başbakan hakkında haber vermeye hakları olduğu gibi(150) onu eleştirmenin de cumhuriyetin gereklerinden olduğunu(151) belirterek Son Posta'ya katılır.

Yarın ve Son Posta"basın özgürlüğü"konusunu en çok işleyen gazetelerden Yarın,basın özgürlüğü konusunu tizlikle ele almış ve 15.4.1930 tarihinden itibaren kısa aralıklarla "Matbuata Ait Mülahaza" başlığı altında konuyu gündeme getirmiştir. Ayrıca bu konuda diğer gazetelerle polemiğe girmekten kaçınmaz ve Milliyet'te Y. Kadri Bey'in "Hürriyet Düşmanları" başlıklı yazısına karşı şöyle der;

"Demokratik, halkçı bir cumhuriyet devrinde hürriyet düşmanlarından bahsetmeğe neden lüzum hasıl oluyor?

Yakup KadriBey acaba hürriyet olmadığını veyahut : hürriyeti boğmağa çalışan bir hizbin keyfi hareketlerini görüyor da bunlar ve bunların taraftarlarına haykırmak mı istiyor"

diyerek, hürriyet düşmanlarının kim olduğunu soruyordu.

(149) Yarın, 20.4.1930

(150) Yarın, 12.1.1930

(151) Yarın, 13.1.1930

Gazeteye göre; Yakup Bey, basın özgürlüğüne taraftar bir gazeteci olarak görünüyordu. Ancak böyle sakat ve zararlı bir görüşü ortaya atmakla bizzat kendisi basın özgürlüğüne leke sürüyordu. Modern bir toplum kurduktan sonra basında ufak bir tehlike sözkonusu olmayacaktı.

Hakiki özgürlük düşmanları, özgürlük taraftarı görünüşte ussal ve yasal eleştirilere tahammül edemiyenlerdi(152).

Bu yazıda özgürlüğün yokluğu vurgulanıyor ve bu tip eleştiriler de sık sık yapılıyordu. Aynı zamanda polisin ne zaman ve ne için kapıya geleceğide belli olmayan istikrarsız bir hava mevcuttur.

İktidar yanlısı basında ise Arif Oruç aleyhinde yayınlar başlamıştır. Arif Oruç'un tutuklu bulunduğu günlerde "Politika", Yarın için "Bir gazete hayasızlığın, iğrençliğin bayrağı oldu"başlığı altında yazdığı bir yazı üzerine Yarın okuyucularından, onların bir daha bu gazeteyi okumamaya karar verdiklerini belirten pek çok mektup aldıklarını yazıyordu. Aynı zamanda;

"Politika"da demokrasinin, Meclisin, Hükümetin vatandaşların karşılıklı durumlarını, karşılıklı sorumluluk ve yükümlülüklerini bilmeyen anlamayan ya da anlamasına ihtimal olmayan bir adamın yazdıklarından etkilenmeğe gerek olmadığını belirtir"(153)

(152) Yarın, 21.4.1930.

(153) Yarın, 21.5.1930.

Karşılıklı tartışmalar devam ederken, irtica soruşturmalarına ait yayından ve diğer muhalif yazılardan aleyhlerine dava açılıp, sonra da Bursa'ya nakledilen gazetelerin mahkemesi de devam etmektedir. 22.5.1930 günü İsmet Paşa Hükümetinin hazırlayıp Meclise sunduğu iktisadi program için Yarın "Buna bir program demekten ise bir temenniname yahut bir teşhisi maraza raporu" demeyi daha uygun buluyordu (154). Aynı zamanda da Ankara Asliye Ceza Mahkemesinde tutmuş oldukları yoldan dolayı yargılanmaktadır (155). Buna rağmen, Arif Oruç, 1925'ten sonra muhalif hareketlerin odağı haline gelen İzmir ve yöresindeki üreticilerin 1929 dünya bunalımının etkisinde iflas ettiklerini, bir çok konuda hükümetin görevlerini yerine getirmediğini, sorumluluk yüklenmediğini, belirtir (156). Yarın hükümetin son girişimlerinde başarı gösterememesinin aynı zamanda bakanlıkların yetersiz olduğunu gösterdiği düşüncesindedir (157). Daha öncede hükümetin ekonomik politikasının işleyişine engel olan nedenleri açıklamaya çalışırken aynı zamanda olayların çok azının basına yansıdığını, basındaki boşlukta yalnız gazetecilerin değil aynı zamanda okuyucuların da suçlu olduğunu belirterek basın suçlarında jüri usulünün kabulünü teklif etmiştir (158).

(154) Yarın, 24.5.1930.

(155) Yarın, 27.5.1930.

(156) Yarın, 3.6.1930 ve takip edengünler.

(157) Yarın, 1.9.1930.

(158) Yarın, 11.4.1930.

Basının üzerinde çok durduğu ve bu nedenle hükümetin politikasını eleştirdiği konulardan birisi de "Duyunu Umumiye" sorunu ve hayat pahalılığıdır. Özellikle "Duyunu Umumiye" sorunu üzerinde en çok durulan konulardan biri olmuş, öyleki Asım Us SCF'nın kuruluşunun bile Duyunu Umumiyenin ürünü olduğunu ileri sürmüştür.

Asım Us' göre;

"Fethi Okyar'ın Paris'ten gelerek dert dökmesi ve altında kendi imzasının bulunduğu bir anlaşmanın tatbik edilmesi ile Paris'te yabancılara karşı zor bir duruma düşeceğini söylemesidir ki İnönü hükümetine karşı BMM'nde Fethi Okyar'ın karşı çıkarmak fikrini Atatürk'e telkin etmiştir. Gerçekte 1928 anlaşmasını imzalamış olan Fethi Okyar mesul bir devlet adamı olarak artık Paris Sefaretinde duramazdı. İstifa etmek zorunda kalacaktı. Atatürk onun prestijini kurtarmak için bir çare düşünmüş ve SCF lideri olarak BMM'ne getirmek kararını vermiştir (159).

Vakit ise hükümetin borç taksitlerini mutlaka İngiliz lirası ya da altın olarak ödemek zorunluluğunda olmadığını savundu . Bu sene için devletin borçlarını ödemesi için gerekli İngiliz lirası vardır. Bu nedenle ortada acil bir sorun yoktur. Düşünülecek şey bu borç taksitlerinin bundan böyle ödemeler dengemizi bozmasına dikkat etmektir.

Mevcut itilafnamenin bugünkü şartlar içinde ne kadar ağır bir yük teşkil ettiğini de inkâr etmeye imkan olmadığını açıklarken ayrıca bu konuda ne düşündüğünü bilmediğini hükümetin çok zor bir görev karşısında bulunduğunu da takdir etti (160).

(159) Asım Us, a.g.e., s. 136.

(160) Vakit, 8.1.1930.

Hayat pahalılığı konusunda muhalif basın ısrarla durmuş, bu da hükümeti tedirgin etmiş ve gazeteler sık sık kapatılma kararı ile karşı karşıya kalmışlardır. Bu arada hakkında hayat pahalılığına ait yayınından dolayı açılan muhalif ve heyecan verici (müheyyiç) yayın davası devam eden Son Saat bunlardan yalnızca birisidir. Bunlardan birine temel olan yazıda halkın soyulduğu, ihtiyacı olan şeylere yüzdeyirmibeş oranında fazla ödediği belirtilmektedir(161).

Basın da eleştiriler devam ederken Meclis'de kıpırdanmalar vardır. Vakit, "Maarif ve İktisad bütçeleri" görüşülürken Millet Meclisi'nde bazı milletvekillerinin önemli eleştirilerde bulunduğu dair geniş bilgi veriyordu(162).

Toplumsal ve siyasal ortamdaki değişmeden basın yararlanmaya çalışıyordu. M.Goloğlu'na göre; hükümete karşı olan gazeteler çok satıyor, okuma yazma bilmeyen halk tarafından bile satın alınıyordu (163). Son Posta, çıkışının üçüncü günü gazetede ki yangın olayını başarısını çekemeyenlerin eseri olarak değerlendirir (164).

Gerek vergilerden, gerekse 1929 dünya ekonomik bunalımıyla ne yapacağını şaşırarak halk gerçekten şikayetlerinin muhalif basında yer almasıyla isteklerini onlarda

(161) Vakit, 12.1.1930.

(162) Vakit, 19.5.1930.

(163) M. Goloğlu, a.g.e.,s. 282.

(164) Son Posta, 10 Temmuz 1930.

bulmuşlar ve bu gazetelerin özellikle Yarın'ın tirajı o zamanlara kadar görülmemiş bir biçimde artmıştır (165). Muhalif basındaki bu gelişme siyasi alandaki ılımlı havanın bir sonucudur. Çünkü ülke her alanda büyük bir huzursuzluk içindedir. Yönetici kadro ise, eleştiriye kaldırmanın, basını susturmanın, Meclis muhalefetine imkan vermemenin, tek başına iktidarda olmanın bunalımı yok etmeye yararı olmadığını anlamıştı (166). Bu anlayışta değişen ılımlı hava içinde basının fonksiyonunu yerine getirmesini sağlamıştır (167).

4. SCF Karşısında Basın

SCF'nin kısa ömrü süresinde temel uğraşısı CHF'nin uygulamasının devlet eliyle kişileri zengin ettiğini göstermek olmuştur (168). Bu uğraşıda da oynadığı rol yadsınamayan basının bir kısmı SCF'nin yanında muhalefet yaparken, diğer bir kısmıda CHF'nin yanında yerini almış ve hükümeti desteklemiştir. Ancak kuruluş aşamasında gerek muhalif basın, gerekse hükümeti destekleyen basın SCF'ni büyük coşkunlukla karşılamışlardır.

(165) Hıfzı Topuz, a.g.e., s. 145-146.

(166) M. Goloğlu, a.g.e., s. 276.

(167) Dönemin en önemli gazeteleri Cumhuriyet, Vakit, Akşam, Hakimiyeti Milliye, Yarın, Son Posta, Son Saat ve İzmir'de çıkan Yeni Asır, Hizmet, Halkın Sesi, Anadolu, Serbest Cumhuriyet ve İnkılap'ı sayabiliriz. Ayrıca bu dönemde Halk Dostu, Hür Adam, Hür Gazete ve Son Havadis'i de görüyoruz. Dergilerden ise Akba-
ba, Piliç, Yeni Türkistan, Ayın Tarihi, Görüş, Köy Hocası, v.b. lerini görmekteyiz. (Feridun Fazıl Tülbentçi, Cumhuriyetten sonra Çıkan Gazeteler ve Mecmualar], (29 ilk teşrin 1923-31 İlkânun 1940) Devlet Matbaası, 1940.

(168) Tekeli- İlkin a.g.e., s. 159:

Yeni bir siyasal partinin kurulacağını ilk olarak Hakkı Tarık Bey'in Gazetesi Vakit (*) 8 Ağustos günü ikinci baskı ile duyurur. Öteki Gazeteler haberi bir gün sonra verirlerken Son Posta okurları olayı iki gün sonra öğrenirler (169).

İsmet Paşa Hükümetini ve onun mali ve ekonomik politikasını sürekli eleştiren Son Posta, yeni bir partinin kuruluşunu büyük bir memnunlukla karşılar. Gazeteye göre, tek partinin egemenliğini haklı gösterebilecek nedenlerden birisi de toplumun önemli devrimler geçirmekte olmasıdır. Devrim bir çok kimseyi hoşnut etmeyebilir, alışılmış bir çok kurumu değiştirdiği için bazı sınıfları incitebilir.

Devrimin yaşayabilmesi için tek partinin varlığı gerekebilir. Ancak devrimler tamamlanınca başka partilere de yaşam hakkı vermesi gereklidir.

Fethi bey'in ikinci bir parti kurma girişimi devrimlerin sarsıntıdan korkmadığını ve doğal durumun mevcut olduğunu göstermesi bakımından sevinilecek bir olaydır. Ayrıca ".yeni fırkalar tesisi imkanlarının görünmesi tam

(*) Vakit'i 1917'de Ahmet Emin Yalman'la Asım Us kurmuştur. 1934'te gazete adını değiştirerek Kurun olmuş, fakat bir süre sonra tekrar Vakit olmuştur. Gazetenin yazı kadrosunda Sadri Ertem ve Refik Ahmet vardır o yıllarda 22-26 Ocak 1937 tarihinde Atatürk bu gazetede Asım Us imzasıyla Hatay sorununu içeren başyazılar yazmıştır. Vakit, SCF döneminde de hükümet yanlısı basın yanında yer almıştır. Yalman, 1920 Mart'ında Malta'ya sürgüne gönderilince gazetenin yönetimi Asım Us'a kalır. 18 Mart 1923'te de Yalman, hissesini 12.000.- lirayı Asım Us'a satarak Vatan'ı çıkartır. Yalman, a.g.e., C. III. s. 38.

(169)M. Tuncay, a.g.e., s. 249.

demokrasiye doğru gittiğimizi" (170) gösteren^(x) büyük delil olarak kabul etmektedir.

Diğer gazeteler de Son Posta'nın sevincine katılmış ve büyük çoğunluğu ortak bir karar almışcasına, ülkenin daha önceki muhalefet partilerinden ne kadar zarar gördüğüne değinerek demokrasinin yerleşmesinin ancak demokrasinin uygulanmasıyla başlayabileceği, SCF'nin da ülkede çok partili rejimin yerleşmesi nedeniyle kurdurulmuş olduğunu savunmuşlardır (171).

(170) Son Posta 10.8.1930.

(x) Son Posta, 1930'da Zekeriya Sertel, Selim Ragıp Emeç, Ekrem Uşaklıgil ve Halil Lütfi Dördüncü tarafından çıkarılmıştır. Bu dört gazeteci arasında bir görüş ve düşünce birliği yoktur. Ama gazetenin politikasını yönetme işi Zekeriya Sertel'e bırakılmış ve Son Posta hemen bir muhalefet gazetesi olmuştur.

SCF kurulduğunda bu partiden yana bir politika izlediği görülür. Ancak Sertel, anılarında Fethi Okyar'ın kendilerine yakınlık göstermesine rağmen bağımsız bir politika izlediklerini belirtiyor. Son Posta o dönemde çıkan muhalefet gazetelerinin en uzun ömürlüsü olmuş, Zekeriya Sertel'in ayrılmasından sonra bütün kişiliğini yitirerek ufak bir İstanbul gazetesi olarak 1960'lara kadar yaşamıştır.

(171) 17.8.1930 tarihli Cumhuriyet şöyle yazar; "Tesis ettiğimiz Cumhuriyetin hakikaten halk idaresi olarak tekammül edebilmesi için bütün hürriyetlerin tam ve kamil olarak istimal edebilmesi lazımdır. Fikir hürriyeti, matbuat hürriyeti, tenkit ve munakaşa da serbesti bu cümledendir. İşte SCF bu ihtiyaca cevap veren esaslı bir adımdır; 10.8.1930 günlü Hakimiyeti Milliye şöyle der; "..Rejimi kuranlar rejiminiltizam ettirdiği siyasi bütün teşekkülleri ve müsaadekarlıkları kelimelerin tazammun ettiği mananın bütün kuvvetleriyle anlamış ve tam demokrat ve cumhuriyetcidirler. Onun için bizde teşekkür edecek fırka ancak bu vasıfları haiz olmak şartıyla terviç edilebilirdi; 9.8.1930 günlü Vakit te aynı konuda şu açıklamayı yapar. "İlim ve Fen aleminde senelerce muayyen bir maksat için taharriyat yaptıktan sonra günün birinde yeni ve mühim bir keşifte bulunan bir alim neler hissederse, bende gazetecilik sahasında buna benzer bir haleti ruhuya içindeyim. Çünkü dün gece baloda duyduğum ve gördüğüm şeylerin delaletile memleketimizin siyasi mücadele hayatında pek yakın bir zaman içinde vukubulacak mühim ve bazı inkişafı adeta gözlerimle görür gibi oluyorum. Yine aynı yazıda ; Burada duyduğum sözler gazetecilik hayatımın en mühim bir hadisesi olarak edebiyen hafızamda yaşayacaktır.

Vakit ise CHF'nin yanında olmaya kararlıdır (172). Ayrıca Vakit yeni bir siyasi partinin kurulacağı haberini verdiği sayısı 80.000 basılır (173).

Basılan bütün sayıların satılması ve SCF'na basının gösterdiği ilginin daha fazlasını halkın göstermiş olduğunun bir kanıtı olsa gerektir. SCF'nın halk kitleleri arasında büyük sayıda taraftarlar bulmuş olduğu tartışmasız bir gerçektir. İkinci bir partinin kurulduğunu duyan halk bu partiye koşmuştur. Nitekim bunu Y.K. Karaosmanoğlu kararın açıklandığının ertesi gecesi Fethi Bey'in Yalova'da kaldığı otele gittiklerinde, otelde yüzlerce telgrafın kendilerini beklediğini, bu telgraflarda Fethi Bey'in bir kuratıcı gibi karşılanıp kutlandığını ve SCF'na girmek istediklerinin açıklandığını belirtmektedir (174).

Akbaba* "Hikmeti hüda, Fethi Bey meydana çıkar çıkmaz herkese bir kabadayılık geldi. Ramazan davulcusunun

Çünkü bu sözler memleketimizin umumi hayatında yepyeni bir ufuk açmak üzere olduğunu bana göstermiştir." şeklinde duygularını açıklarken ayrıca 8-8-30 günü ikinci baskı ile haberi ilk olarak verdikten sonra akşam gazetelerinden birisinin haberi kendisininmiş gibi kullanmasına bir taraftan kızarken diğer taraftan da bu konudaki isteklerini belirtmektedir. "Bilhassa böyle mühim bir havadisın nereden iktibas edildiğini tasrih etmek lazım iken buna riayet edilmemiştir. Bugün bunun tekrar edilmesini rica ederiz. Eğer havadisimiz alınacak ise Vakit'in ismide yazılmalıdır!"

(172) Kemal Tahir, a.g.e., s. 34.

(173) y. a.g.e., s. 39.

(174) Y. K. Karaosmanoğlu, Politikada..., s. 102-103.

(x) Akbaba, (7.12.1922 Kasım 1930) Yusuf Ortaç ve Orhan Seyfi Orhon tarafından çıkarılmıştır. Akbaba SCF döneminde CHF'nin yanında yerini almıştır. Ancak, SCF muhalefeti Akbaba'nın tirajının 25.000 'den 2.000'e düşmesine SCF ile birlikte kapanmasına neden olmuştur. (Ferit Öngören, Cumhuriyet Dönemi Türk Mizah ve Hicvi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları Ankara 1938, s. 96-97. Zamanın başlıca karikatüristlerini kadrosunda toplamış olan dergi yine de zaman zaman siyasi yazı ve çizgileri dolayısıyla mahkemeye verilmekten kurtulamamış, ülkemizin en eski mizah dergesi olarak geniş bir okuyucu kitlesine hitap etmiştir. (Fuat Süreyya Oral, Türk Basın Tarihi (1919-1965 Cumhuriyet Dönemi) Doğu Matbaa. Ltd.

peşine giden mahalle çocukları gibi hepimiz bu zatın peşine takılmak istiyoruz" (175) derken Yarın^x, İstanbul'da yaşayan vatandaşların büyük bir sevinç içinde olduklarını ve böyle bir kararı uzan zamandır Gazi'den beklediklerini belirtir (176).

Son Posta'da bu ilgiyi attığı başlıklarla dile getirir (177). SCF'nin kuruluşunu basın büyük bir memnuniyetle karşılamasına rağmen, aynı zamanda çeşitli nedenlerle duyulan endişeyi açıklamaktan da kaçınmazlar. Örneğin; Vakit, Daily Telgraph'ın Fethi Bey'in Osmanlı borçlarını iktidara gelirse ödemek arzusunun iş dünyasında Türkiye'nin itibarını arttıracak olduğunu ve bunu yaptığı için de yeni grubun sağ gruptan daha az milliyetçi olmadığını da belirtmesi üzerine; İsmet Paşa'nın istifasının sözkonusu olmadığını, parlamentoda çoğunluğun İsmet Paşa ile beraber, gelecek seçimlerde çoğunluğun ise yeni CHF'na ait olacağını belirtir (178).

Diğer bazı gazeteler de geçmişi hatırlatarak, dikkatli olma konusunda hükümeti uyarırlar. Yeni fırkanın programında yer alan "fikir hürriyetine riayet edilecektir." maddesine dayanan Vakit, 1908'den beri pek çok defalar hürriyet ilan edildiğini, her yeni parti ve her yeni kabinenin

(175) Yusuf Ziya "Herkes Muhalif", Akbaba, 21.8.1930.

(x) 1929 yılında Arif Oruç tarafından çıkartılan YARIN'ın yazı işleri müdürlüğünü o dönemde Mekki Sait Esen yapmaktadır. Nizamettin Nazif Tepedelenlioğlu Şemsi ve Burhanettinadlı iki gazeteci de yazı kadrosundadır. YARIN, CHF'na muhalefet yapmaktadır. 1930'da onu destekler. Gazetenin baskısı o zamanlara kadar görülmemiş ölçüde artar.

(176) Yarın, 9.8.1930.

(177) Son Posta, 20.8.1930.

(178) Vakit, 18.8.1930.

bu görüşü savunduğunu, aksini iddia ederek de gelemeyeceklerini belirtirken yeni parti hakkında bir şey söylemek için kurucularını tanımakla beraber henüz erken olduğu görüşündeydi ve iyi düşünmek isteyen bir kafa için şüpheden daha iyi yastık yoktur (179) diyordu. Ancak hükümet yanlısı basının başlangıçtaki tartışmalarda uslûbu doğal olarak hoş görünmektedir. Örneğin İsmet Paşa'ya göre; SCF daha ilk anda, hükümetin siyasetini ve icraatını tasvip etmiyen bir yönde olduğunu göstermekteydi. Bu yüzden eski arkadaşı ile büyük sorunlar üzerinde ciddi tartışmalar yapacaklardı. Ancak o an böyle bir tartışmaya girişmeyi gereksiz buluyordu. Çünkü her ne kadar tartışma konuları, genel ve ana hatları ile anlaşılıyorsa da SCF liderinin konuları daha net ve ayrıntılı olarak açıklamasına ihtiyaç vardı. Bu konuda İsmet Paşa, yeni partinin endişe ve çatık yüzle değil güler yüzle karşılanması gerektiği kanısındadır (180)*.

(179) Son Posta, 12.8.1930.

(180) Akşam, 12.8.1920.

(x) Akşam, 1918 yılında dört arkadaşın 200.-'er lira ortaya koyarak çıkardıkları bir gazetedir. Necmettin Sadak, Kâzım Şinasi. Dersan Falih Rifki Atay ve Ali Naci Karacan'dır bu dört arkadaş Gazete çıktıktan bir süre sonra Ali Naci ile F. Rifki ayrılırlar. Gazete Necmettin Sadak ile Kâzım Şinasi'nin yönetiminde kalır (H. Topuz, a.g.e., s. 122).

Bu dönemde gazetenin yazı işleri Müdürü olan Enis Tahsin Til, kuruluşundan beri Akşam'a güven sağlamış görgülü ve bilgili bir gazetecidir. Gazetenin başında da Necmettin Sadak vardır. (H. Topuz, a.g.e, s. 172) incelenen dönemde Akşam'ı hükümet ve CHF'nin yanında görünmekte.

Weiker, Yunus Nadi ve Ahmet Ağaoğlu'nun eleştirisi üzerindeki tartışmalarını örnek vererek basının SCF'nı ele alış biçiminde önemli değişiklik olduğunu , Cumhuriyet'in* önderlik ettiği birkaç gazetenin dürüst ve açık fikirli davrandığını yazar.

Ancak, ilk günlerin ılımlılığı çabuk kaybolmuştur. Bunda öncülüğü oldukça ağır bir dil kullanan CHF yazarları yapmıştır (181)

İsmet Paşa, muhalefetin dünü ve bugününü değerlendirirken bir taraftan muhalefetin bütün karanlık geçmişine rağmen gerekli olduğunu bunun için buna imkan bırakmak ve yardımcı olmanın devlet adamlarının görevleri olduğunu diğer taraftan da Fethi Bey'in eleştirilerinin genel olduğunu, bunları olay göstererek yapmasını isterken tartışmaların da bir anlamda kişileşmesine yol açıyordu.

Fethi Bey ise, eleştirelerinin ana hatlarını söylediğini, başlangıçtan berisöylediği gibi ayrıntılara girip siyasi tartışmalara başlamak istemediğini, ancak Meclis açıl-

(x) 8 Mayıs 1924'te Atatürk'ün en yakın arkadaşlarından Yunus Nadi'nin kurduğu bu gazete İstanbul'da Cumhuriyet rejiminin en yetkili sözcüsü olmuştur. Falih Rıfkı Atay, Atatürk'ün Cumhuriyet'i kendi gazetesi saydığını belirtir.

Cumhuriyet, o yıllarda İstanbul'daki hilâfet propagandalarına karşı cumhuriyet rejimini savunmak, Cumhuriyeti halka sevdirmek ve benimsetmek amacıyla kurulmuştur. Gazetenin ilk kurucuları Yunus Nadi, Zekeriya Sertel ve Nebizade Hamdi'dir. Kurucular onar bin lira ortaya koyarak gazeteyi çıkarmışlardır. Kısa bir süre sonra gazetenin baskısı çoğalmış vesermayesi artırılmış, Sertel de bu sermaye artışına katılamadığı için Cumhuriyet'ten ayrılmıştır. Sertel'den sonra yazı işlerinin başına Kemal Salih Sel getirilmiş ve gazetenin kadrosu çok zenginleşmiştir . H. T. a.g.e., s. 155-157.

(181) Çetin Yetkin, a.g.e., s. 161.

dığında bunları Meclis kürsüsünden teker teker açıklayacağına belirtiyor(182) ve elinden geldiğince de eleştirilen kişileşmesinden SCF kurulduğundan beri

uzak durmaya çalışıyordu. Ayrıca kendisinden açıklama isteyenlerin Müller Raporunu okumasını tavsiye ediyordu. Müller Raporu hem Son Posta hem de SCF'nın eleştirilerinin odak noktasını oluşturmuştu.

İsmet Paşa ile Fethi Bey arasındaki polemik İsmet Paşa'nın 12.8.1930 tarihli demecinde daha beş yıl iktidarda kalacaklarını söylemesi üzerine Fethi Bey'in buna hayret etmesiyle (183) sürmüştür.

24.8.1930 günlü sayısında SCF'na karşı kesin bir muhalefete başlayan Vakit, öteki gazeteleri eleştirir;

"....Bazı Gazetelerde tuhaf bir kurbağa görüşlülük peydah oldu. Nasıl kurbağalar ileriye bakıyorum diye sırtlarında asılı gözleriyle geriyi, geride bıraktığı manzaraları görürlerse bizimkiler de öyle".

Vakit Demokrasiden bahsedenlerin herşeyden önce demogojiden uzaklaşmaları gerektiği kanısındadır:

"Nedir bu imalı sözler....Tekrar dağa mı çıkacağız. Önümüzde tekrar yıkılacak bir yıldız mı var?

Yoska.....Yoksa.... Geçmişe hasret mi?

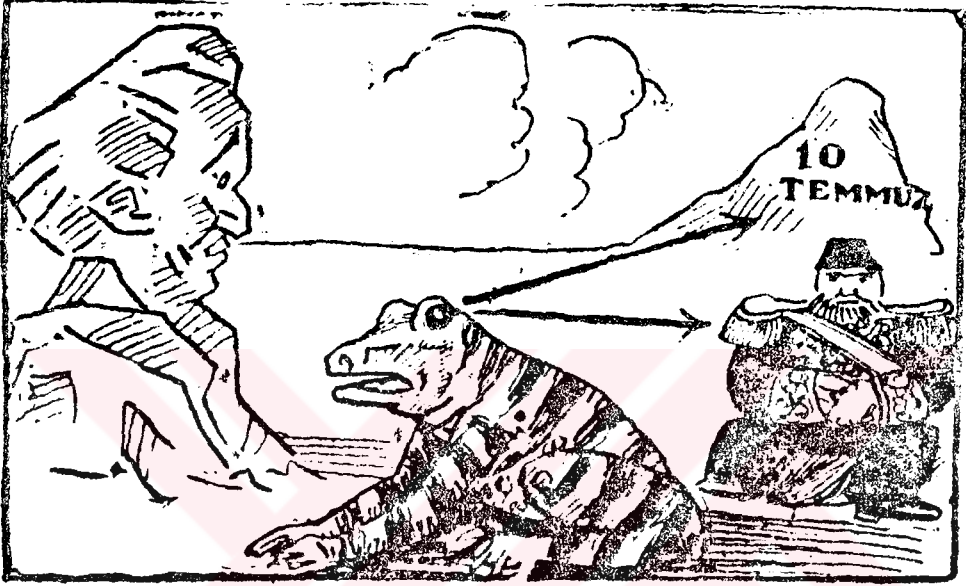
Biz hürriyet istiyoruz demogoji değil.

Fakat neye yarar ki, demogoji yürüyor. Hem de Yengeçleri sallana sallana arazıma geliyor

(182) Son Posta, 16.8.1930.

(183) Vakit, 19.8.1930.

Demokrasiye düst olanlar demogojiyi nerede bulurlarsa beynine basmalıdır (184) .

Demagoklar hakikatı böyle görür !

Oysa Gazi'nin Fethi Bey, Nuri ve Tahsin Beyler gibi en yakın arkadaşları ile kızkardeşi yeni partide bulunuyordu Gazi'nin ilk zamanlarda gösterdiği ilgi ve rağbete, partinin maddi giderlerini karşılaması, kurucularına iltifatta, itinada kusur göstermemesine rağmen yeni ile iskepartinin arası gittikçe açılıyor ve yavaş yavaş bunlar birbirine adeta düşman oluyorlardı. İşin bu yola dökülmesinin neden-

(184) Vakit, 24 Ağustos 1930.

lerini Ağaoğlu Ahmet Bey birkaç noktada topluyordu;

Birincisi, SCF'nin kurulmasından önce çıkmakta olan Yarın'ın sahibi, Arif Oruç'un Serbest Fırkayı benimsemesi idi. Gazi'ye ve onun yakın arkadaşlarına saygıda kusur etmeyen Arif Oruç, İsmet Paşa'ya ve CHF'na muhalefet yapıyordu. Hakkında diğer gazetecilere karşı yapıldığı gibi ciddi tedbirlerin alınmadığını belirten Ağaoğlu bunun İsmet Paşa ile Gazi'nin arasının açık olduğu ve Gazi'nin İsmet Paşa'ya karşı Arif Oruç'u koruduğu yolunda söylentilere neden olduğunu belirtiyordu. Ağaoğlu'nun bütün ısrarlarına rağmen Oruç ile görüşmeyi sürdüren ve ona açıklamalarda bulunan Fethi Bey'in, bu davranışı nedeniyle Ağaoğlu ile arası açılmıştı. Fethi Bey, Gazi'nin de Yarın'ın parti organı olmasını arzu ettiğini söyler. Ancak Ağaoğlu Ahmet Bey bunu kabul etmez ve o sıralar yeni çıkmakta olan Son Posta gazetesinde yazar.

Yarın ise yayınıyla sağı ve solu, önüne gelen herkesi kızdırdığından eski parti ileri gelenlerinin ve üyelerinin (tarafdarlarının) arasında yeni partiye karşı derin düşmanlık duyguları uyandırmakta ve onları İsmet Paşa'nın etrafında sıkı bir surette birleşmeğe sevketmekte devam ediyordu (185). Bunun yanında CHF yazarlarının da ilk günden başlayarak Gazi Mustafa Kemal'i etkilemeye çalışmış olmaktan başka SCF'ni yıpratmaya başlamaları da gözden kaçmamıştı. Partinin konumu ve kuruluşundaki özellik bile bu

(185) Ağaoğlu, Ahmet, a.g.e., s. 32-33.

yazarların SCF'na ağır eleştiriler yöneltmelerine engel oluşturmamıştı (186). Bu davranışı ortada daha ne İzmir olayları ve ne de belediye seçimleri yokken görmekteyiz.

Belediye seçimleri ise Ağaoğlu'na göre, iki fırkanın arasının açılmasına başka bir nedendir. Örgütlenme henüz tamamlanmadan merkez heyetinin seçimi idare ve kontrol altında bulundurmak imkânı olmazdı. Buna ek halkın büyük çoğunluğu yeni partiyi tutmağa başladı. Seçimlere girerse çoğunluğu alacağı şüphesizdi. Fakat Fazi buna tahammül edebilir miydi? Bu durumda Gazi'nin karşı önlemler almağa koyulacağından endişe etmemeliydi (187).

Diğer bir neden de halkın yeni partiye tahminlerin çok üstünde bir ilgi göstermesiydi. Bu CHF ileri gelenlerinin hiç beklemedikleri bir sürpriz olmuştu. Doğal olarak hazmetmeleri de çokgüçtü.

Nitekim daha SCF'nın kuruluşunun onikinci gününde, Siirt milletvekili Mahmut (Soydan) Bey'in özgürlüğün bir ülkede herşeyin üstünde tutulması gerektiği görüşünün kuramsal olarak iyi bir şey olabileceğini, ancak şuna buna hoş gözükme yerine ülkenin yaşamına bağlı gerçekçi devlet adamlarının böyle yanılığalara düşmemeleri gerektiğini yaz-

(186) Çetin Yetkin, a.g.e., s. 218.

(187) Ağaoğlu Ahmet, a.g.e., s. 34-37.

ması ilginçtir (188)*

Bu vüzdən SCF'nı tutan kitle, CHF, yazar ve sözcülerince hor görülmüş ve küçümsenmiştir. Örneğin, SCF'na üye olmaya gelenleri sınıflandırırken, 24.8.1930 günlü Vakit, başvuruların azaldığını, bunların çoğunun da liman, müsirat gibi idarelerden açıkta kalan memurlar olduğunu yazıyordu. 25.8.1930 günlü Vakit'te ise gün geçtikçe azalan kayıt sayısının yirmi kişiye indiğini, yine bunların da esnaf ve açıkta kalan memurlar olduğunu belirtir. Milliyet ise SCF'na karakteri şüpheli kimselerin üye olduğunu çeşitli sayılarında belirtiyordu.

Mehmet Asım (Us), 9.9.1930 tarihli Vakit'te SCF'nın kimlerden oluştuğuna değinirken bu genel tutum, "münakaşa edilen mevzuları ihata ve idrak etmekten âciz olan basit kalabalık" sözleriyle yansıtmıştır.

Bu tür tepki gazetelere özgü değildir. Mizah dergisi Akbaba; kibar bir fikir muhalefeti beklerken, onun ayağı başa tercih ettiğini ve kaldırım taşlarını dile getirdiğini savundu. Particilikte göz bir kere döndümü insan neler

(188) Hakimiyeti Milliye, 24 Ağustos 1930.

(x) 1919 yılının son günlerinde Ankara'ya gelen Mustafa Kemal MHC'nin kararlarını duyuracak bir gazetenin çıkartılması için, Konya'dan bir baskı makinasının getirtilerek, Meclis bahçesindeki binaya yerleştirilmesini sağlar. Bütün Hazırlıklar iki haftaya sığdırılır. Gazetenin adını da Mustafa Kemal koyar: Hakimiyeti Milliye. 10 Ocak'ta çıkmaya başlayan gazetenin ilk sayısındaki başyazı Mustafa Kemal'indir.

1934 yılında "Ulus"olarak karşımıza çıkan gazete önce Milli Mücadeleyi desteklemiş, A-RMHF.nun faaliyetlerini duyurmuş, daha sonra da Hükümetin ve CHF'nın sözcülüğünü yaparak F. Rıfki yönetiminde yine çok zengin bir yazı kadrosuyla uzun yıllar hayatını sürdürmüştür.

yapmıyordu. İşte, Fethi Bey de, bir zamanlar selâmlık resmi âlisinde padişahım çok yaşa diye bağırarlara, bir zamanlar Beyoğlu Caddesinde Zito Venizelos diye bağırarlara şimdi SCF kapısında oy pusulası dağıtıyordu. Denize düşenin yılanı sarıldığı gibi SCF da galibe CHF'nın büyük çoğunluğu içinde boğulmamak için çingene çadırı ile Fener Patrikhanesine sarılıyordu. Ama zavallı muhalefet bu satılmışlardan ne bekleyebilirdi. Çünkü, onlar ucuz tabanca gibiydiler. Önce sahibini vururlardı (189).

Hilmi Uran'a göre;

" Yeni partinin yandaşları ahlâksızlığı dolayısı ile memuriyetten çıkarılanlar, dönekler, Ağrı hesabını soracağız diyen Kürtler, milliyetleri kabaran Araplar, belediyeden ağır ceza gören esnaf, polis tazyikinden kurtulmak isteyen irili ufaklı her çeşit serseri, kumarbaz, esrarkeş ve kaçakçı, hatta komünizm fikri besleyenler.."di(190).

Bu tartışmaların bir yararı bazı gerçeklerin ortaya çıkmasına ışık tutmasıdır. Örneğin 16 Teşrinievel 1930 günlü Vakit'te Yahudilerin SCF'na neden eğilimli oldukları tartışılıyordu. Bu yazıya ertesi gün bir Türk yahudisinden gelen mektup Yahudilerin Serbest Fırka'ya oy vermelerinin nedenini Serbest Fırka'nın iktidara geldiği takdirde takip edeceği Serbest ticaret ve serbest sanayi politikasında aramanın çok hayali bir gayret olduğunu belirtiyordu.

"Halk Fırkası hakikaten bu memlekete ettiği hizmeti meşkûrenin kutsiyetini muhafaza etmek istiyorsa siyaset ve programındaki bu garip benliğinden bir parça

(189) Yusuf Ziya, "İntihabat" Akbaba, 13.10.1930.

(190) Hilmi Uran,a.g.e., s.219.

fedâ ederek halka doğru biraz temayül etmek usulünü takip etmeli ve hamiyet ve hizmeti vataniye babında kendisinde fark ve tahayyül eylediği bu infirat ve inhisarda inat etmeyerek biraz da başkalarını vatan ve memlekete hizmet etmek hususunda tebellür eden amal ve niyatına yardım etmeli.."ydi (191).

CHF'nın ikinci tepkisi de SCF'nı destekleyenleri gericilikle suçlamak olmuştur. Bu suçlama 15 Kasım 1930 günü Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde yapılan tartışmalarda büyük boyutlara varmıştır.

CHF'na göre, işbu "gayrimemnunlardan oluşan tabanı, SCF'nın gerici ve bozguncu bir yörüngeye" sokmasıdır.

SCF yöneticileri ise partilerini oluşturan kitlelere yöneltilen suçlamaları kabul etmemişler, bu konuda muhalif basın da kendilerine yardımcı olmuştur. SCF'nı destekleyenlerin gerçek demokratik düzen içinde maddi sıkıntılarını çözümlenmeye çalışanlardan oluştuğunu, kurtuluş yolunu kendilerinde bulduklarını savunmuşlardır. Nitekim, gerek İzmir olaylarının değerlendirirken, gerekse 15 Kasım 1930 günü TBMM'nde Fethi Bey'in aşağıdaki sözleri SCF'nın bu konudaki görüşünü yansıtmaktadır.

"Daha henüz teşkilat yapmadan memleketin içerisine girip ayaklandırmışım. Bundan maksatları zannederim İzmir seyahati olacaktır. Hakikaten gelipte ahâlinin bu suretle ayaklanmış olması yok mu? İşte bu en büyük kabahatimdir. Fakat ne yapayım ki bu kabahati bilerek yapmadım. ben İzmir'e gittiğim zaman halkın bu suretle sizin tabiriniz veçhile ayaklanacağını bilemezdim. İmkânı yoktu (görültüler). Fakat niçin ayaklanmışlar neden bu hareket bu heyecan hasıl olmuştur? Bunun sebeplerini tahlil

etmek lâzımdır. Fevkalâde içtimadaki nutkumda da izah etmiştim. Bu heyecanı muhriklere, baldırı çıplaklara, şuna, buna atfetmek doğru değildir. Bunun derin bir manası vardır. "O da halkın iktisadî zaruretten dolayı hissettiği derin memnuniyetsizliktir. Bunda da benim Sun'u bir taksirim yoktur" (192).

A. Ağaoğlu da SCF kurulur kurulmaz ortaya Türk halkının ikiye bölündüğü varsayımının çıktığını, buna göre, Cumhuriyetin bütün şartlarını yerine getiren efendi ve centilmenlerin CHF tarafına gittiği, SCF tarafına geçenler ise şu kişilerden oluştuğunun söylendiğini belirtir.

"hep baldırı çıplaklardan, ipsiz sapsız, sokak süprütülerinden, yankesicilerden, veyahut saltanat ve hilafet arkasına koşan, fesin ve arap hurufatının avdetini arzu eden, devlet ve millete hiçbir alâka ve münasebetleri olmayan, talih ve saadetlerini sokak gürültülerinde, meydan iğtişâşlarında arayan bir takım yeşil bayraklı ve gök sarıklı sergüzeştçi halitadan ibarettir" (193).

Ağaoğlu'na göre, İzmir'de SCF'nin halk zengin olduğu, CHF gibi devlet hazinesine göz dikmedikleri ve basınıyla birlikte daha aydın oldukları için desteklemişlerdi (194).

Yarın ise kuruluşları yönetenlerin avukatlar, doktorlar ve serbest meslek sahipleri olduğunu, partinin temelinin çiftçi, işçi ve müstahsil halk olduğunu, politika sergüzeştçilerine partide yer verilmediğini söylerken (195). bu konudaki eleştirileri de cevaplamış oluyordu.

(192) TBMM, Zabıt Ceridesi, C. XXII, Devre: 3, İçtima 4, İ: 5, s.61

(193) Çetin Yetkin, a.g.e., s. 119.

(194) Ağaoğlu, Ahmet, a.g.e., s. 49.

(195) Yarın, 14.9.1930.

Yarın, İzmir'de görevli bulunan ve işi erken bitiren gazetecilerin o akşam eğlenmek için bir yere gitmek istedikleri zaman, kendilerine yeni gelen polis müdürü ile beraber İzmir'e bir ağırlık geldiğini ve memleketteki medeni ihtiyaçlara set çekildiğinin söylendiğini haber veriyordu. Bu durum karşısında ise tek danslı yer olan bir "bar"a gidilir. Fakat orada halen haremlik-selamlık usulünün polis müdürünün emriyle uygulandığını gören Burhanettin Ali;

"SF'ya irtica kisvesini giydirmek isteyen bu medeni kafaların bu cevherlerine ne buyrulur!"

diye soruyordu.

Gazete yine aynı gün şu haberi veriyordu;

"Halk Fırkası gazeteleri yeni fırka içinde sarıklılar bulunduğunu iddia ederken mutemetleri içinde yalnız sarıklılar değil şapka giymekten kaçanlar ve bu yüzden cezaya çarptılanlar bile vardır. İşte birisi:

"İnebolunun(Örüne) kasabasında bir mutemet varki bu mürteci adam şapka giymeyerek takke ile geziyor; Mahkeme tarafından beş lira cezayı naktiye mahkûm edildiği halde gene aynı halde geziyormuş. Bu takkeli mürtemedin enstantene alınmış resmini koyuyoruz. Halka verir talkını, kendi yutar salkımı.

"Halk Fırkası yeni fırkada mürteci arayacak yerde kendi gözündeki şu mertekleri görse"(196).

Bu konuda karşı savunmaya geçen gazetelerden birisi de Akın'dır. Akın, 29.9.1930 günlü sayısında Mersin'den aday olan Müştak Bey'i karşılayanların bir kaç baldırı çıplaktan ibaret olduğunu söyleyen taraftarlarına şöyle cevap veriyordu;

"Vatanın, acı günlerinde düşman çizmeleri altında ezilirken bu toprağı kurtarmak için eli bastonlu boynu gravatlı efendilerden evvel atılan, canla başla çalışan ve çırpınan

(196) Yarın, 17.9.1930.

bu vatan evlatları daha dönü kadar efendimiz olurken bugün nasıl oluyorda nazarınızda baldırı çıplak zavallı oluyordu. Çünkü bu zavallı baldırı çıplak şunlar bunların ağızlarındaki kilit kaldırıldı, kollarındaki zencir söküldü. Gözlerine çekilen perde açıldı. Aç sefil arpa ekmeği ile gününü geçiren nasırlı elleri ile ağırırmaş saçları ile kararmış yözleri ile geceli gündüzlü çalışarak kazandıkları üç beş kuruşu ellerinden alarak ceplerine indirenlerden yüz çevirdiler. Dünkü şeref bu günkü HF'nın değil HF'nın eski simalarınındır. Onlarda bugünkü SF'daki yüksek simalarından aldıkları birkaç görevi çıkarlarına alet ederek ceplerini dolduranların değildir".

SCF yanlısı basının da eleştirdiği noktaların başında yukardaki cevaptan da görüleceği üzere görevi kötüye kullananlar ve rüşvet alanlar olmuştur.

Fethi Bey, İzmir olaylarının arkasından şöyle der;

"Fırkamız ne mürtecidir ne de fırka fikrini şahsi menfaat addeden bir teşekküldür. Biz inhisarlıardan halkın zararına olarak ceplerini doldurmak isteyenlerin gayri meşru hareketlerine karşı mücadele edeceğiz" (197).

Bu konuda Fethi Bey'in TBMM. tutanaklarına geçen şu sözleri daha da aydınlatıcıdır.

"...Fes giymesini arzu eden adam memleketin dahilinde varsa elbette bunun mühim bir kısmı da çıkan yerlerin ekseriyetinin orada olduğunu iddia ettiğinize nazaran HF, arasında bulunmak lazım gelir" (198).

(197) Yarın, 8.9.1930.

(198) TBMM, Zabıt Ceridesi, C. XXII, Devre 3, İçtima 4, İnikat:5, s. 17.

BÖLÜM II

SERBEST CUMHURİYET FIRKASI VE BASIN

1. Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın Programı:

Parti, kurulduktan kısa bir süre sonra hemen hemen hiç bir hazırlık yapmadan 11 maddelik bir program yayınladı(1). Aslında bu program Ağaoğlu'nun anılarına göre, bir taslak olmasına rağmen Gazi Mustafa Kemal'e sunulan parti programı olmuştur(2). Nitekim Fethi Okyar, sonradan bu programın gerek zaman ve gerekse başka açılardan sınırlı olanaklar içinde hazırlanmış olduğunu açıkça anlatmıştır(3). Fethi Bey'in Mustafa Kemal'e sunduğu mektup bir program

(1) Program metni için bakınız Ek:3 , Fethi Okyar, a.g.e., s. 469-471; Çetin Yetkin, a.g.e., s. 253-254.

(2) A. Ağaoğlu, a.g.e., s. 16.

(3) Gazi Mustafa Kemal'in de program üzerinde değişikliktiyaptığını Fethi Bey aktarır:

"Geçirdiğimiz esas prensipleri Gazi'ye gösterdiğim zaman temel muhtevadan çok memnun kaldı ve beni tebrik etti. Şahsi teşebbüs, Duyun-u Umumiyye, tek dereceli seçim, kadınlara seçim hakkı gibi maddeler üzerinde durdu, düşüncelerini söyledi. Esaslar baki kalarak teferruatta bazı değişiklikler yapmıştır: Okyar Gazi: Fırka, vatandaşların refahınamali veiktisadi her türlü teşebbüslerine engel olan hükümet müdahalelerini kabul etmez memleketin iktisadi hayatının inkişafında her türlü teşebbüs erbabının yardımcısıdır. Liman tekelleri kaldırılacaktır". şeklindeki maddeyi "-Cumhuriyet'in menfaatleri için girişilmesi icap eden iktisadi işlerde fertlerin kuvveti yetersiz görüldükçe devlet doğrudan doğruya teşebbüs alır". Fırkasını muvakaatımla bizzat kendisi ilave etmişti. Ayrıca 11. madde de "Fırka bir dereceli seçim usulününtesisini savunacaktır". şeklindeki iken buna Türk kadınlığına dateşmilini savunacağımıza dair fıkrayı ilave ettirdiğine de anılarında yer vermektedir. (F. Okyar, a.g.e., s. 469-470.

metni olarak ele alınıp değerlendirilmiş olduğu gibi, daha sonra "Fırka Yasası" adı altında ve bir tüzük niteliğinde yayınlanan metinde de program ilkelerinin bazıları genişletilerek yayınlanmıştır. "Fırka Yasasının" ilk beş maddesi fırkanın programı ile ilgili bulunmaktadır (4). Program, CHF'nin kabul ve tatbik etmekte olduğu programın birçok yerlerde aynıdır. Mehmet Asım iki partinin programları arasında fırklı olarak başlıca 3,9. ve 10. maddelerden oluşan üç maddenin göze çarptığını belirtmektedir. Bu maddeler şunlardır:

"SCF" devlet varidatının semereli suretle sarfına dikkat ve büyük nafıa teşebbüsleri masraflarının yalnız bir nesle tahmilinden ictinap eder.."

Vakit, Fethi Bey'in bu madde ile demiryollarını devlet bütçesi ile değil yabancı sermaye ile yapmak istediğini belirtmekte, Vakit'e göre İsmet Paşa bu düşünceye muhalif değildir. Hatta, çok defa Meclis'te bayındırlık işleri için şartlar uygun olduğu zaman buna karşı olmayacağını savunmuştur.

Vakit, Fethi Bey'in programın 9.cu maddesinde "Mahkemelerin sür'atle iş bitirmesi için sıkı ve devamlı tefişler yaptırmak lazımdır. Mahkemeler teşkilatındaki noksanların bu maksada göre ikmal edilmesi" teklifini ileri sürdüğünü, oysa mahkemelerde adaletin sür'atle tevzii için

(4) Çetin Yetkin, a.g.e., s. 254-265.

noksan olan teşkilatı yapmak lüzumunu kimsenin inkâr edemeyeceğini belirtti. Gazeteye göre: bu amaç için yapılacak teşkilatın masrafına karşılık gelecek gelir temin olunmak şartıyla İsmet Paşa hükümeti de bunda bir dakika tereddüt etmezdi.

Nihayet Fethi Bey'in İsmet P. Hükümetinin politikasından ayrıldığı bir nokta da programının 10. maddesini oluşturulan Cemiyeti Akvam'a girme konusudur. İsmet Paşa Cemiyete girmek için bazı şartların öncelikle gerçekleşmesini isterken, Fethi Bey, kayıtsız şartsız Cemiyeti Akvam'a girmek taraftarıdır(5).

Basına A.A. tarafından verilen program Fethi Bey'e göre; günlük hayatta şiddetle hissedilen ihtiyaçları tatmin edecek, sıkıntılara çözüm bulacak bir icraat programıdır. Kısadır, uzun varsayımlarla dolu değildir (6). Programın diğer bir özelliği ise dış politika konusunda iktidarla aynı görüşün paylaşılarak herhangi bir ayrı madde getirilmemesidir.

SCF'nin programını İlhan Tekeli, Selim İlkin" "..ana ilkeleri koymaktan çok, o günlerde CHF'nin iktisat politikasına Okyar'ın yönettiği eleştirilerin özetlenmesi..." olarak görmektedirler (7).

(5) Vakit, 14.8.1930.

(6) Vakit, 12.8.1930.

(7) Selim İlkin, İlhan Tekeli, a.g.e., s. 157-158.

SCF'nin programı liberal bir yapıya sahip olmakla birlikte Fethi Bey Partisinin ideolojik yelpazedeki yerini, CHF'nin sol tarafında, liberal ve layık Cumhuriyetçi bir parti olarak tanımlamaktadır. Selim İlkin, İlhan Tekeli bu sol tanımına katılmanın güç olmakla beraber Fethi Okyar'ın partisini neden sol diye adlandırdığı sorusunu sormakta yarar görmektedirler. Muhakkak ki bu tür adlandırma siyasal bilim terimlerinde bir karıştırma değil bilinçli bir seçmedir. Tekeli, İlkin çifti bu sorunun yanıtını serbest Fırkanın ideoloğu rolunu oynayan Ahmet Ağaoğlu'nun yazılarında bulmaktadır(8).

Taner Timur ise, SCF çıkarlarının emperyalizmle en çok uyuşan sınıfların öncülüğünde bir hareket olduğunu, aynı zamanda partinin yabancı sermayenin de hareketli bir savunucusu olduğunu belirtmekte .T.Timur'a göre; parti

(8) Ahmet Ağaoğlu'na göre "Devletçilik noktai nazarından iktisadi faaliyetleri devletin elinde toplamak isteyen, idare etmek isteyen idare şekli hakikaten sola doğru mütemayil addedilebilir. Fakat bu temayül hakikaten iktisadi ve içtimai esaslara istinat etmek şartıyla. Mesela şimendifer işletmek, madenleri ve memleketin tabii servetlerini istismar etmek gibi faaliyetleri ele alan devlet sola doğru gitmiş mahiyettedir. Fakat bütün bu büyük işleri bizzat kendisi ve memleketin vasıtalarıyla yaptırmak imkanını bulmak lazımdır.. Devlet hazinesi müteşebbislere nisbetle az kazanç temin etmekle beraber gene bu kazançta mukabil memleketin fakir sınıfı üzerindeki vergileri de hafifletiyor. Yoksa Türk köylüsü'nün gelirinin yüzde otuzbeşini elinden alıp ecnebi sermayesine yüzde yedi faiz vererek işletme masraflarında yüzde dörtyüz artırarak devlet hazinesini çıkmaz bir yola sevk etmek. Buna ne Etatizm, ne sağ, ne sol, ne ön, ne arka denir. (Selim İlkin, İlhan Tekeli, a.g.e., s. 58.)

yoksul sınıflarla ilgili savunmalarında samimi olsa bile, gerçeklerden uzaktır. Çünkü İşçiler ve yoksul köylüler lehine somut teklifler yoktur. Tefecilikle ilgili madde dahi, bir bütün içine oturtulmamış havada bir öneri olarak kalmaktadır (9). T. Timur'un bu değerlendirmesiyle programın ortaya çıkan bir özelliği de somut öneriler taşımamasıdır. CHF'na yönelttikleri eleştirilerin program metinleri durumuna getirmiş olmalarına rağmen uygulamada bunların nasıl gerçekleşeceği gösterilmemiştir. Ç. Yetkin, tüm bu belirtilenlere karşın, SCF'nin Türkiye'nin siyasal yapısındaki yerini yalnızca programına ve öne sürdüğü ilkelere bakarak anlayabilmenin olanağı bulunmadığını, çünkü partinin kitlelerin siyasal yaşamdaki yerinin onun programının sınırları dışına iterek varlıklı sınıfların değil fakat yoksul halk kitlelerinin sözcüsü durumuna getirmiş olduğunu gösterdiğini (10) belirtmektedir.

Son Posta ise, SCF'nin doğuşunu değerlendirirken CHF'nı da alabildiğince eleştirmiş olmaktadır. Son Posta'ya göre: "Serbest Cumhuriyet Fırkası" Halk Fırkası'nın içinden doğmakta olan bir partidir. Bu nedenle yeni partinin oluşması H. Fırkası'nın kendi kendisini eleştirmesi demektir. Yeni partinin Programı Halk Fırkalılarının kendi politikalarının kusurlu noktalarını kabul ve itiraf edip halka ilan etmesinden başka bir şey değildir (11).

(9) Taner Timur, a.g.e.,s. 210.

(10) Çetin Yetkin, a.g.e., s. 99.

(11) Son Posta, 11. 8.1930.

A) ÖRGÜT

Parti Yasasının 3. kısmı "Fırka Teşkilatına" ayrılmıştır. Sekizinci madde ile başlayan bu bölümde önce "SCF" nin teşkilatı aşağıdan yukarıya doğru yürür "cümlesi yer almaktadır. Böylece örgütlenme en alt düzeydeki örgüt birimlerinden başlamış bulunmaktadır. Fırkanın en alt düzeyindeki örgüt birimi köy ve mahalle ocağı olarak belirlenmiştir. Bunların arkasından nahiye ocakları, kaza ocakları, vilayet ocağı ve Genel merkezi kapsayan Merkez ocağından oluşmaktadır. Bütün ocakların yılda birkez kongre yapacakları öngörülmüştür. Aynı zamanda yılda birkez de "Büyük Kongre" toplanacaktır.

TBMM'ndeki SCF'lı milletvekilleri'de kendi aralarında "Fırka Grubunu" oluşturmaktadırlar. Grubun ise en az onbeş günde bir defa toplanacağı öngörülmektedir.

Parti yasasının son maddesini oluşturan geçici maddeye göre, SCF'nın kısa süren yaşamı boyunca, "Kongre" yapılamamış olduğundan örgüt işleri bu 1. maddeye göre yürütülmüş bulunmaktadır.

SCF'na üye olabilme koşullarını belirleyen yedinci maddeye göre, onsekiz yaşını bitirmiş, siyasal ve yasal haklardan yoksun kılınmamış ve "Türk harsını kabul etmiş" her Türk vatandaşı SCF'na üye olabilecektir (12).

(12) Akın, 7-29.9.1930 (Birinciteşrin 1930) "Serbest, layik Cumhuriyet Fırkasının Esasları"; Çetin Yetkin, a.g.e., s. 100-102.

Parti yasasının öteki maddeleri, ocakların görev ve yetkileri, çalışma yöntemleri, kongrelerin yapılışı, göreceği işler, parti grubunun çalışmaları, disiplin işleri, gelirle ilgili bulunmaktadır (13).

Parti Genel Merkezi'nin Ankara'da olacağı düşünülmüş, ancak ilk aşamada SCF Genel Merkez çalışmaları İstanbul Karaköy Nazlı Han'da çalışmalarına başlamış, daha sonrada genel Merkezini 13 Eylül 1930'da Taksim de kiralanmış Kalamis apartmanına taşımıştır. Nazlı Han'da ise İstanbul il ocağı çalışmalarını sürdürmüştür (14).

Sınıfları ve Meslekleri Açısından Örgütte Görev Alanları:

Uygulamada, SCF örgütü, partinin kurucularının ve milletvekillerinin görevlendirdiği ya da onayladığı kişilerce kurulmuştur. Örneğin Ankara'da Ankara milletvekili Talat, İstanbul'da Rumeli yakasında il örgütünün kurulmasına Fethi Bey'ler, Anadolu yakasını İstanbul milletvikil reyha Paşa uğraşmışlardır... Böylelikle, SCF altmışüç il-den otuzyedisinde örgütlenmeyi başarabilmiştir(15).

Adana, Kars ve Samsun il başkanlarının dışında SCF'nin örgütünde görev almış ve adları saptanabilmiş yüzbeş üyesinin ancak yetmiş yedisinin meslekleri bellidir. Eldeki

(13) Ç. Yetkin, a.g.e., s. 254-265.

(14) Cumhuriyet 13.9.1930.

(15) Çetin Yetkin, a.g.e., s. 102-103.

*Yeni furkanın Galatadaki merkezi:
Nazlı Han*

Cumhuriyet, 13.9.1930

Taksimde Kalmis apartmanı

Vakit, 2 Eylül 1930
(SCF'nin son merkezi)

bilgiler ve mesleklere göre üyelerin bir dökümü yapılırsa ;

Tacir	17
Avukat	16
Emekli-memur-subay	15
Hekim	9
Diş Hekimi	4
Büyük çiftçi	3
Gazeteci	4
Baytar	2
Profesör	1
Eski mebus	1
Eski Belediye Başkanı	3
Mühendis	1
Din Adamı	1
Eczacı	1
Fabrikatör	1

olduğu görülür. Saptanabildiği kadarı ile SCF örgütsel açıdan tacirlerin, serbest meslek sahiplerinin ve büyük çiftçilerin öncülük ve yönetiminde olan bir siyasal parti olarak karşımıza çıkmaktadır.

SCF'nın örgütlenmeyi en çok başardığı yerler, genellikle kıyı bölgeleri ve buralara yakın yörelerdir. Bu durumda, SCF örgütünde görev alanların yapılarını belirleyen bir etken olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü gerek pazar için gerekse dış satıma yönelik üretimde bulunulan yerler, bu

bölgelerdir. Bu nedenle ekonomik bunalımdan en çok etkilenen nüfus buralarda bulunmuştur (16). Çünkü tarımsal kesim için alınan önlemlere rağmen sanayi kesimi için herhangi bir tedbir alınmadığı gibi ithalat ve ihracata da kısıtlamalar getirilmiştir. Kaldı ki, SCF'nin programının tacirlerin ve serbest meslek sahiplerinin çıkarlarına uygun ilkeler taşıdığını da görmüş bulunuyoruz. Daha sonraları Demokrat Parti'nin kuruluşunda eski SCF yerel örgütlerini kuranların bir bölümünün bulunacak olmasını, bu nedenle, aynı olgunun bir yenilenmesi olarak değerlendirmek gerekir (17).

(16) Çetin Yetkin, a.g.e., s. 108.

(17) Y.a.g.e., s. 108.

B) SCF'nin KURUCULARI

-FETHİ OKYAR-

SCF'nin kurucusu ve genel başkanı Ali Fethi Okyar, 1880 yılında Pirleppe'de doğmuştur. 1891'de Manastırı, 1898'de ise Rüştüye ve İdadi'yeyi bitirmiş, aynı yıl Harp okuluna girmiş ve bu okuldan 1901 yılında mezun olmuştur. Fethi Okyar girdiği Harp Akademisini de Atatürk'den bir yıl önce, yani 1904'de, sınıf birincisi olarak bitirdikten sonra, kurmay yüzbaşı rütbesiyle 3. ordu kadrosunda görev almıştır.

Okyar 1906'da İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne girmiş bu örgütte hemen sivrilmiş, hatta İkinci Meşrutiyetin kurulması için bu Cemiyet adına yayımlanan bildiriye kendisi yazmıştır (18). Okyar'ın bu Cemiyet'e girmesinde Bursa Valisi İsmail Hakkı Bey'in aracılığı önemli rol oynamış; yine Enver, Cemal Beyler ve Mustafa Kemal'in de cemiyete girmesini de aynı kişi sağlamıştır (19). İttihat ve Terakki, 1908'de Meşrutiyeti ilan edince, Fethi Okyar, bu cemiyetin Selanik Yönetim Kurulu başkanı olmuştur (20). 31 Mart olayından sonra, tahttan indirilip Selanik'e gönderilen II. Abdülhamit'in muhafızlığına getirilen Fethi Okyar, bu görevde iken, 1910 yılında "Paris ateşemiliterliği"ne atanmıştır.

(18) M. Tuncay, a.g.e., s. 250.

(19) Ç. Yetkin, a.g.e., s. 41.

(20) M. Tuncay, a.g.e., s. 250.

Paris'de bulunduğu sırada İtalyan'ların Trablusgarp'a saldırımları üzerine, savaşa katılmak için Eylül 1911'de Libya'ya gitmiş ve orada kumandan Neşet Paşa'nın kurmay başkanı olarak çalışmıştır. Tekrar Paris'e dönen Okyar 1911'de İstanbul'a gelmiş ve Aralık seçimlerinde Manastır milletvekili olarak Osmanlı Meclis-i Mebusanına girmiştir. İttihat ve Terakkinin Umumi Katipliğini yapması için yapılan ısrarlı teklifleri, ordunun siyaset dışı kalması şartı ile kabul etmiştir(21).

Ocak 1923'de İttihat ve Terakki'nin Bab-i Aliyi basması ve arkasından iktidarı zorla almasından sonra eski arkadaşlarıyla görüş ayrılığına düşen Fethi Okyar, Sofya Büyükelçisi olarak yurttan ayrılmıştır. Okyar, Enver Bey'e ters düşen Mustafa Kemal'i de beraberinde götürmüştür(22). Aralık 1921'de İstanbul'a dönen Okyar, bu tarihte İstanbul milletvekili seçilmiş, 8 Ekim 1918 ' de Talat Paşa kabinesi istifa edince, İzzet Paşa kabinesinde "Dahiliye nazırı" olmuştur. Hükümetten ayrıldıktan sonra Mustafa Kemal ile birlikte Minber adlı gazete çıkartan Fethi Okyar, gelişen olaylar sonucu, Fethi Paşa hükümeti tarafından ve İttihat ve Terakki'nin ileri gelenleri ile birlikte tutuklanmış, daha sonra da Malta'ya gönderilmiştir (Mayıs 1919) Malta'dan kurtulduktan sonra, önce Almanya'ya uğramış, daha son-

(21) M. Tuncay, a.g.e., s. 250.

(22) M. Tuncay, a.g.e., s. 250.

ra Ankara'ya gelmiş ve TBMM'ne katılmıştır. 10 Ekim 1921'de İçişleri Bakanlığına seçilen Okyar, Mart 1922'de barış imkanlarını araştırmak için Londra'ya gönderilmiştir (23).

İçişleri Bakanlığı da kendisinde kalmak üzere 13 Ağustos-26 Ekim 1923 tarihleri arasında başvekillik yapan Fethi Okyar, aynı zamanda Cumhuriyet tarihinin ilk Meclis Başkanı sıfatını da almıştır. İsmet Paşa'nın çekilmesi üzerine yeniden başbakanlığa getirilen Fethi Okyar, Milli Savunma Bakanlığı ile birlikte yürüttüğü görevinden 1 Mart 1925'de istifa etmiştir. Bu istifaya, bu tarihlerde başgösteren Şeyh Sait ayaklanması ve buna bağlı olarak Grupta Okyar'ın güvensizlik oyu alması sebep olmuştur (24) Fethi Bey 27 Mart 1925'den 9 Ağustos 1930 tarihine kadar Paris Büyükelçiliğinde kalmıştır.

TPCF 3 Haziran 1925'de kapatılmasından sonra doğan muhalefet partisi boşluğunun doldurulması amacıyla Mustafa Kemal, Fethi Okyar'ı bu tür bir partinin kurulması için görevlendirmiştir. Fethi Bey'in görevlendirilmesindeki başlıca faktör, iki şahıs arasında mevcut olan yakın arkadaşlık, güven ve sevgi ilişkisidir.

24 Eylül 1930'da yapılan ara seçimle boş bulunan Gümüşhane Milletvekilliğine seçilen Fethi Bey'le birlikte yeni partinin Meclis'teki üyesayısı 14 olmuştur .. Fakat bu partinin ömrü kısa olmuş ve özellikle de Mustafa Kemal'in bu

(23) M. Tuncay, a.g.e., s. 250.

(24) Ç. Yetkin, a.g.e., s. 42.

partiden desteğini çekmesinin etkisiyle, Ali Fethi ve arkadaşları tarafından Serbest Cumhuriyet Fırkası 17 Kasım 1930'de feshedilmiştir.

Fethi Okyak, 1934'te Londra Büyükelçiliği, 1939'da Bolu milletvekilliği ve Adalet Bakanlığı yapmıştır. Sağlık nedenleriyle 1942'de emekli olan Fethi Okyar, ertesini yıl ölmüştür.

Frébus
CONSTANTINOPLE
GRANDE RUE DE PERSEES.

Ali Fethi OKYAR, (Osman OKYAR'ın özel albümünden)

ALI FETHİ OKYAR, Yarın, 16.11.1930

- Dr. REŞİT GALİP -

Reşit Galip 1893 tarihinde Rodos adasında dünyaya gelmiştir. 1917 yılında Askeri Tıbbiye'den mezun olan Reşit Galip çeşitli cephelerde görev almıştır. 1912'de arkadaşlarıyla birlikte Türk Ocaklarını kuran Reşit Galip, burada çeşitli görevler aldıktan sonra, 1925 sonlarında ikinci Millet Meclisi döneminde Aydın milletvekili olarak görev yapmıştır.

TPCF'nın kapanmasından sonra, Atatürk'ün emriyle ikinci bir muhalefet partisi kurulmuştur. Bu partinin kurucusu ve başkanı Fethi Okyar'ın belirttiğine göre, 9 Ağustos 1930'da Gazi Mustafa Kemal, Reşit Galip'in katılmasını istemiştir (25). Diğer SCF kurucuları gibi Dr. Reşit Galip de Mustafa Kemal'in sevdiği ve güvendiği bir kişidir ve bunun yanısıra İsmet Paşa hükümetine sık sık eleştiriler yönelttiği de bilinmektedir. Örneğin, SCF'nin kurulduğu günlere değinen Samet Ağaoğlu, Reşit Galip'in "bazı sorumlu insanlarla yaptığı oldukça sıkı tartışmalar"ı belirtmektedir (26). Gazi Mustafa Kemal'i de bir keresinde acı bir şekilde eleştiren Dr. Reşit Galip'in partideki çalışmalarını kısa sürmüş ve kendi deyimiyle "bağımsız kalmak"

(25) F. Okyar, a.g.e., s. 446.

(26) Şevket Elman, Dr. Reşit Galip, II. Kitap, II. Baskı, Ankara 1955,

için(27) 7 Eylül 1930'da ayrılmıştır(28). Reşit Galip, ayrılış nedenini şöyle açıklar:

"Serbest Fırkadan çekilmekliğim tek fırka sisteminin bir müddet daha devamı muvafık olacağı kanaatinde bulunmaktığımdan ileri gelmiştir. Müeaddit fırkalara lüzum ve ihtiyaç kat'idir".

İzmir ve havalisinde meydana gelen son olayların da bu ihtiyacın şiddetini ve kaçınılmazlığını ortaya koyduğunu söyleyen Reşit Galip, arasında ana ve temel sayılacak siyasi prensipler açısından hiç bir fark olmadığını, buna rağmen çıkan olayları tasvip etmediğini belirtirken, bunda SCF'nın hiç bir sorumluluğu olmadığı kanaatini de taşımaktadır. Bundan sonra bağımsız kalacağını, eğer kendisine katılan olursa onlarla, olmazsa kendi başına hareket edeceğini söyleyen Dr. Reşit Galip ülkenin durumu hakkında görüş bildirir "Ortaklıkta gittikçe daha fazla yayılan bir betbinlik; bir endişe salgını var. Milleti ümitsizliğe, emniyetsizliğe sevk edebilecek mahiyette olan bu müfrit endişe teskin olunmalıdır. İktisadi sıkıntı muhakkaktır, vergiler ağırdır".

Dr. Reşit Galip, 19 Eylül 1932 yılında Milli Eğitim Bakanı seçilmiş, 13 Ağustos 1933 yılında da görevinden istifa etmiştir. Dr. Reşit Galip, bir yıl sonra, 1934'de ölmüştür.

(27) Samet Ağaoğlu, Babamın Arkadaşları, Nebioğlu Yayınevi, İstanbul, s. 150.

(28) Yarın, 8.9.1930-13.9.1930, Cumhuriyet, 8.9.1930.

AĞAOĞLU AHMET BEY

Ağaoğlu Ahmet Bey, 1869'da Azerbaycan'da doğmuştur. Ahmet Bey, Türkiye'de siyaset ve fikir hayatına 1911'de Türk Yurdu Dergisi ve Türk Ocağı hareketleriyle girmiştir. Bu hareketlerde yeri, olumlu, ılımlı ve değerli bir siyaset ve fikir eleştiriciliğidir. Aynı zamanda da İttihat ve Terakki genel merkeziyle ilişkiler kurmuştur. Enver Paşa'dan özel maddi yardım gören Ahmet Bey(29),

Birinci Dünya Savaşı sırasında Mebusan Meclisine girmiş, İttihat ve Terakki'nin Umumi Merkez üyesi olmuştur. Savaş sonrasında Malta'ya sürülmüştür(30).

İstiklal Savaşı başlayıp işler Ankara'da toplandıktan ve Malta sürgünlüğünden sonra Ankara'da basın ve Meclisin daima ön planlarında bulunmuştur (31). 1921 ve sonrasında Ağaoğlu, TBMM'nde ikinci ve üçüncü dönem Kars Mebusluğu yapmıştır(32).

(29) Ş. Süreyya Aydemir, Menderes'in Dramı, s.81

(30) Çetin Yetkin, a.g.e., s. 55.

(31) Ş.S. Aydemir, a.g.e., s. 81.

(32) Çetin Yetkin, a.g.e., s. 55.

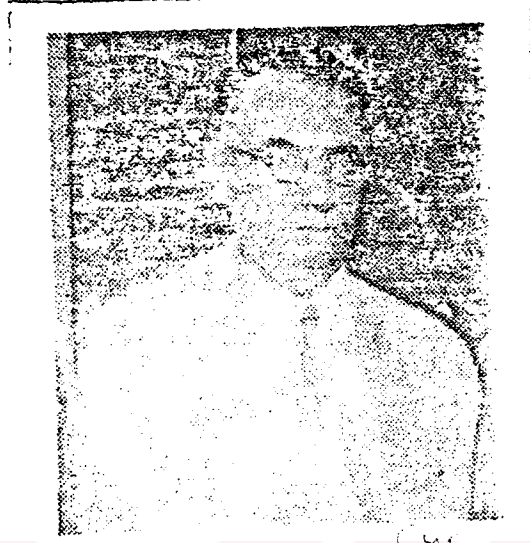
Milli devlet yapısının hukuki açıklamalarında hizmetleri olmuştur. Ancak ekonomik görüş ve önsezileri yeni devre göre değildir. Çünkü, kendisini, XIX. yy. ölçülerinden bir adım ileri gidemeyen klasik-liberal bir demokrasi anlayışına vermiştir. Oysa dünya değişiyordu. Yeni bir çağ başlamıştı. Ve Türkiye'ye şimdi yeni kalkınma yolları ve metodları gereklidir. Aydemir Ş. S. Ağaoğlu'nun kendi anlayışından kurtulamadığını ve SCF'nın sloganlarını bulamamasında, onun bu görüşlerinin egemen bir etkisinin olduğu görüşündedir (33).

Liberalizme eğilimi olan Fethi Bey ile birlikte CHF'nin programını ve diğer problemleri çözmeye çalışmıştır (34).

(33) Ş. S. Aydemir a.g.e., s. 81.

(34) Ç. Yetkin a.g.e., s. 55.

NURİ BEY

S. C. F. kâtibi umumisi Kütahya
meb'usu Nuri B.

Cumhuriyet, 26.8.1930

30 Eylül 1881'de Selânik'de doğan Nuri Bey, Rüşdiye, İdadi, Harp Okulu ve Harp Akademisini bitirmiş ve çeşitli savaflara girmiştir. Nuri Bey, 1923'de Kütahya mebusu seçilmiştir.

Mustafa Kemal'in en yakın arkadaş ve dostlarından olan Nuri Bey, yine Mustafa Kemal tarafından kurulacak yeni partiye girmesi yönünde teşvik edilmiştir. Bundan iki gün sonra (11 Ağustos 1930) Mustafa Kemal, Nuri Bey'in partinin umumî kâtibi olmasını istemiştir. Nuri Bey'in bu partiye geçmesinde en önemli faktörlerden birinin de, Onun İsmet Paşa'ya karşı olduğu belirtilmektedir (35).

(35) Çetin Yetkin, a.g.e., s. 51-52.

- ALİ HAYDAR BEY -

SCF'na Gazi Mustafa Kemal'den direktif almaksızın giren milletvekillerin başında Ali Haydar Bey gelmektedir. İstanbul milletvekili olan **Ali Haydar**, 10 Ağustos'da Fethi Bey'e çektiği telgrafta, partiye girmek istediğini bildirmiştir. Ali Haydar, Cumhuriyet döneminde İstanbul valiliği, belediye başkanlığı ve yine Ankara belediye başkanlığı görevlerinde bulunmuştur. Bu görevleri sırasında, tek parti yönetiminin büyük kentler açısından olumsuz sonuçlarını belirten bir rapor hazırlayan Ali Haydar, bu raporu İsmet Paşa ve CHF Umumi Katipliğine vermiş, fakat bir sonuç alamamıştır. Ali Haydar'ın bu partiden ayrılıp SCF'na girmesinde bu olayın etkisi olmuştur(36). Ali Haydar bir demecinde "Eski fırkam vaadettiği umdelerin hiçbirini tahakkuk ettirememiştir. Bunun için ayrılıyorum"(37) demiştir. Buna ek olarak, Ali Haydar, özellikle vergilerin ağır olduğunu, iktisadi buhranın öncelikle halledilmesi gerektiğini belirtmiştir. Yeni partinin kısa süre içinde ülkenin çeşitli yerlerinde örgütleneceğini sonra da Halk fırkasından istifa ederek yeni partide çalışmaya başlayacağını söyleyen Ali Haydar, bu değişikliğe rağmen eski partisine karşı daima hürmetkâr olacağını belirtmiştir(38).

(36) Çetin Yetkin. a.g.e., s. 60

(37) Yetkin, a.g.e., s. 61; Milliyet 14.8.1930

(38) Milliyet 14.8.1930.

- TALAT BEY -

Talat Bey'de SCF'na Gazi Mustafa Kemal'in önerisi üzerine giren milletvekillerindendir. Ankara milletvekili olan Talat Bey, 10 Ağustos 1930'da, Yalova'da verilen yemekte söz alarak, TBMM'de grup ve genel kurul toplantılarında hiçbir milletvekilinin söz hakkı kalmadığını, bütçe görüşmelerinde bile hiç kimsenin bir öneri ya da eleştiride bulunmadığını belirtmiştir. Bu sözleri üzerine, Mustafa Kemal, Talat Bey'e yeni kurulacak partiye girmesi teklifinde bulunmuştur(39).

Talat Bey, SCF'na girişini şöyle açıklamıştır" "Hiçbir maksat ve menfaatim bulunmadığı halde bu fırkayı fikir ve kanatlerime muvafık-uygun bularak azası oldum. Halk Fırkasından ilk giren de benim". (40)

Kendinin "taşı gediğine koyan" bir milletvekili olarak tanındığını söyleyen Talat Bey, kişilik olarak da eleştiriden hoşlandığını, Serbest Fırka'ya da kendi kişiliğine uygun düştüğü için girdiğini, kendisini bu konuda kimsenin teşvik etmediğini, ölünceye kadar da bu partide kalacağını ifade etmiştir. "Hatta kimse kalmasa bile, ben yine muhalif olarak mevkiimi muhafaza edeceğim" diyen Talat Paşa, Uzun süredir siyasetle meşgul olduğunu, Serbest Fırka'nın üyesi olmakla birlikte Halk Fırkası'na da hizmet edeceğini ümit ettiğini belirtmiştir. O'na göre bu memlekette

(39) Ç.Yetkin, a.g.e.s. 59.

(40) Yarın, 12.9.1930.

tek fırka ile idare mümkün değildir, çünkü yine Ona göre Halk Fırkası bulanmıştır(41).

SCF'nin kuruluşunda görev alan ve CHF'ndan ayrılarak bu partiye katılan milletvekillerinin ilk anda göze çarpan özellikleri bulunmaktadır. Bu kişilerin büyük çoğunluğu özellikle kurucuların tümü, Gazi'nin güvenini kazanmış ya da yakın dostu olan kişiler olarak karşımıza çıkmaktadırlar. İsmet Paşa hükümetine şu ya da bu yolla karşı olmaları da ikinci özelliklerini oluşturmaktadır(42).

(41) Yarın, 12.9.1930.

(42) Ç. Yetkin, a.g.e., s. 63.

2. SCF'nin Gördüğü Desteğin Nedenleri:

Çetin Yetkin SCF'nin tabanının oluşumunu değerlendirirken 1923-1930 yılları arasındaki CHF yönetiminin niteliğini ölçü olarak almaktadır. CHF siyasi devrimleri gerçekleştirmiş, ama ekonomik ve sosyal devrimleri gerçekleştirememiş, ülkedeki ekonomik sorunları çözememiş, halkı yoksulluktan kurtaramamıştır. Yetkin'e göre SCF'ni oluşturan taban, Cumhuriyet Devrimlerine karşı olanlardan çok daha fazla, CHF'nin ekonomik politikasından zarar görenlerden oluşmuştur. Bu ikinci grup halkın "gerici" ya da "karşı-devrimci" olduğu söylenemez. CHF'nin cumhuriyet rejimini sağlamlaştırmak için aldığı sert önlemler de aynı zamanda bu amacı aşmıştır. Özgürlükler açısından CHF'na gösterilen her çeşit tepkiyi de kendiliğinden Cumhuriyet rejimine karşı olmakla eşanlamlı görmek de olanaksızdır (43).

Bu görüşü savunanların başında da bu gerçekleri açıklamak zorunluluğu duyan Cumhuriyet Halk Fırkalı bazı milletvekili ve yazarlar vardır. Örneğin Hakimiyeti Milliye'de şu açıklama yer alır:

"Herhangi bir sebeple sıkıntıya düşen halk, tabiatı ile ıstıraplarının mesuliyetini yükleyecek omuzlar arar. Kamiliyeti ve ruhu itibari ile daima etatist bir idareye bağlı olan Türk milleti, onun içindir ki müşkül demlerinde karşısında mesul olarak yalnız hükümeti görür. Halk, böylemülkül devirlerde en küçük bir tahrik ile hükümet aleyhine ayaklanmaya hazırdır"(44).

(43) Çetin Yetkin, a.g.e., s. 121.

(44) Mahmut (Soydan) "İstırapın İçyüzü, Hakimiyeti Milliye, 7 Teşrievvel 1930.

Ancak yine aynı gazetede Falih Rıfkı, sorunun ekonomik olmadığını, muhalefeti destekleyenlerin Cumhuriyet rejimine karşı olduğunu savunur (45).

Bir başka gün (46) F. Rıfkı'nın aynı görüşte ısrar ettiğini görüyoruz. Ona göre; yeni partide "Babiali Tanzimatçısının" ruhu tepmiştir. Muhalefeti destekleyenler, inkılâptan zarar görmüş olanlar ve haklı haksız çıkarları tatmin edilmemiş olanların koalisyonundan ibarettir.

(45) Hakimiyeti Milliye, 2 Teşrinisani 1930; Falih Rıfkı bu yazısında şöyle der;

"Kimi Halk Fırkasından bıkmış, kimi ağır vergiden usanmış, kiminin polis jandarma, kiminin inhisar baskısı canını yakmış, fakat karşıdaki galeyanlara hangi teşhis konulursa aksine bir türlü misal çıkar" derken bu görüşün geçersizliğini de çeşitli örneklerle kanıtlamaya çalışmakta.

"- Bir banka müdürü var; genç HF hükümeti zamanında en yüksek maaşlardan birini alıyor, otomobili var. Bu genç Halk Fırkasının nesinden bıktığı için ikinci sandığın başına gitti.

"- Bir memur tanıyorum. Kendi gidemedi, karısını yolladı, aleyhe rey verdirdi.

Barem Kanununu yeni yapan ve ilk defa memlekette bütün memurların maaşlarını tamam ve vaktinde veren hükümetin fırkası aleyhine rey vermek için bu memura hangi vergi ağır gelmiştir?

HF şahsiyetlerinden birinin tavsiyesi üzerine bir tekaüt zabıt bir şirketten 300 lira ücret alıyor. O da SF'nin ilk bayraktarları arasında idi.

Bu adamın hangi inhisar baskısı canını yaktı?

"- Ya...Kasabasında ki hakim! onun da karısı ve kızı ötekilere gitti.

Geliniz de teşhis koyunuz.

Hayır teşhis vardır: o banka müdür ... her iki devirde rahatını korumak için bu dönüşü yaptı.

Bu memur latin harfini henüz heceleemektedir. Her el yazısını okudukça iki sene evvel hissettiği manevi tazyik, içinde tepiyor.

"Bu hakim eyi mecelle biliyordu. Yani kanunlar ilmini, inancını, hepsini altüst etti.

Bunlara vergi değil, inkılap ağır geliyor.

"...Karşıdaki galeyana bir değil, bin teşhis konabilir. Fakat asıl teşhis şuursuz olduğudur: bir aksülamel olduğudur.

Bu aksülamel hükümete karşı değil, fırkaya karşı değil, ikisinin de timsali olduğu hareketlere karşıdır!"

(46) Hakimiyeti Milliye, 28.10.1930.

Görüldüğü gibi gazete kendi içinde tutarsızdır. Ancak her iki görüşün de taraftarları vardır. Örneğin, Yusuf Ziya (Ortaç)'yı F. Rıfkı'nın yanında görmekteyiz. Yusuf Ziya'ya göre; Akbaba'yı eleştiren mektupları gönderenlerin sorunu devrimlerdir ve devrimlere karşı olanlar muhalefeti desteklemektedirler(47).

Hilmi Uran, Gazi'nin halkın ızdırabına bir çare olarak yeni partiyi kurdurduğunu yazar, H. Uran; Halkın, Gazi'nin halkçılara yüz çevirdiğine, artık herşeyin serbest olacağına inandığını belirtir. Ona göre artık CHF bu kanaati sarsamazdı. Çünkü halkın içinde bulunduğu durum buna inanmayı gerektiriyordu (48).

(47) Yusuf Ziya bu konuda şu açıklamayı yapmaktadır:

"Altından postu alınan şeyh, elinden tesbihi alınan üfürükçü başından sarığı alınan mürcü, belinden kaması alınan bı kın, hasılı ağzından lokması alınan her beleşçi bu imzasız mektupların sahibidir!

"Her yeni harekette kendine bir çıkar yol arıyan bu dişi sökülmez ihtiyar kurtlar, şimdi ümitlerini Fethi Bey'e bağlamışlar..

"Hoca onu alkışlıyor: Belki yine sarığına kavuşurum diye!

"Hafiye onu alkışlıyor: Belki yine saltanata kavuşurum diye!

"Tulumbacı onu alkışlıyor: Belki yine sandığa kavuşurum diye!

"Ve hatta hapisanedeki hırsızlar, yankesiciler, katiller onu alkışlıyor: Belki yine hürriyete kavuşurum diye.

"Bu yobaz alayına ve ayak tabanına haber verelim ki, mevkii **iktidarda kim olursa** olsun, belki bizim muhalifimiz, fakat herhalde onların düşmanı olacaktır" (Yusuf Ziya, Topuna birden, Akbaba, 15.9.1930).

(48) Hilmi Uran, a.g.e., s. 218.

SCF'nin tabanı bunalımdan en çok etkilenen kesim alınarak açıklanmaya çalışılmıştır. Nitekim Meclis tartışmaları sırasında ortaya çıkan görüşler de bu doğrultudadır(49).

Ancak Ağaoğlu, SCF'nı destekleyen kitlenin eğitim ve gelir düzeyinin yüksek olduğunu vurgular. Örnek olarak da İzmir'i gösterir(50).

Necmeddin Sadak'a göre Fethi Bey'in İzmir'de ilgiyle karşılanması halkın gözünde kişisel niteliklerinin yüksek olmasından değil, muhalefet timsali olmasından ileri geliyordu (51).

(49) Meclis görüşmeleri sırasında Vahit Bey şöyle der:

"Fethi Bey'in çok şikayet buyurdukları karantine mıntikasına gittim, orada tamamen sizi temin ederim, üzerinde kıravat ve yakalık olmıyan ayağında kundurası bile bulunmıyan bir takım adamlardan mürekkep bir grubun mütemadiyen bağırdığını gördüm. Hatta Efendiler bendeniz sandıktan ayrılıp dışarıya çıkmak istediğim zaman meb'usumuzsunuz, size şikayetimiz vardır dediler, etrafımı aldılar, arzu ve maksatları müntehipler karşısında beni tazyik etmekte.

Orada Ekrem Hayri Bey, Serbest Fırkanın teşkilat Reisi Ekrem Hayri Bey'e tesadüf ettim. Münevver şahsiyettir. Kendisine rica ettim; iki günden beri gördüğüm manzara beni tethiş ediyor. Temenni ediyorum bana nasip olsun ve intihap sandıklarının başında Serbest Cumhuriyet Fırkasına rey vermek için gelen kadın ve erkek grupları arasında münevver kütlelere tesadüf edeyim. Üstleri başları perişan bu vatandaşların elbette hakkı reyî vardır. Fakat bu halk kütlesi rey vermek için bu kadar arzu göstermez. Onlar fırkacılar tarafından sevk edilir, onlar talimatla yürütülür. O halde bu yaygaraları yapanlar zavallı masum adamlardır. Mes'uller onları bin türlü propaganda ile iğfal eden fırkacılar ve o teşkilatı idare edenlerdir (Bravo sesleri"

Ekrem Hayri B.: Ne yapayım halkın hareketidir, halkın hareketi-ne mani olabilir miyiz; mütaleasında bulundu. (TBBM., Zabıt Ceridesi, C. 1, 1:(, s. 26- 15.11.1930.

(50) A. Ağaoğlu, a.g.e., s. 49.

(51) Necmeddin Sadak "Hakikat", Akşam, 14.9.1930.

İlhan Tekeli-Selim İlkin SCF'nın en çok taraftar topladığı yörelerin ulaşım olanakları nedeniyle ülkenin pazar ekonomisine açılmış ve bunalımdan ençok etkilenen yöreler olduğunu belirtirler (52).

Mahmut Goloğlu da ekonomik ve siyasal nedenlerle partiyi desteklemiş olanlar arasında her çeşit idealistinden gericisine kadar-insan bulunduğunu, ancak bu kalabalığın ortak noktasının "ekonomik sıkıntı ile tek parti sistemine karşı olan tepki" ve özgürlük özlemi" olduğunu belirtmiştir(53)

Ancak SCF'nın ilgi görmesini bir yandan devrimlere tepkilerle öte yandan ekonomik sıkıntılarla açıklayabiliriz. Çünkü yaşanan olaylar her iki nedenin farklı derecelerde de olsa etkili olduğunu göstermektedir. H. Rıza Soyak, Gazi'nin değerlendirmesinin de bu yönde olduğunu yazar.

"Atatürk, bazı halk tabakalarındaki hoşnutsuzluğun amilleri arasındaki, aşık bir hal almış olan, geçim sıkıntısı ile beraber, inkılap ameliyelerinin kökleşmiş itiyat ve inanışları üzerinde yaptığı derin etkilerin de pek mühim bir yer tuttuğuna inanıyordu" (54).

3. SCF ve Kadınlar:

SCF'na katılanlar arasında kadınların önemli bir yeri vardır. Başka bir deyişle kadınlar bu yeni partiye bü-

(52) Selim İlkin-İlhan Tekeli, a.g.e., s. 200.

(53) Çetin Yetkin, a.g.e., s 122

(54) Hasan Rıza Soyak, a.g.e., s. 408.

yük ilgi göstermişlerdir. Bu ilgiye önce Gazi Mustafa Kemal'in kız kardeşi Makbule (Atadan) Hanım'ın da kurucular arasında yer alması yol açmıştır. Kadınlara seçme ve seçilme hakkının verilmesi onlara sosyal hayatın yanında siyasi hayatın da yollarını açmıştı. Nitekim, Samsun'da SCF'nın belediye seçimlerini kazanmış olmasında, Samsun Valisinin tarafsızlığı ve kızının bu partiye katılması (55). yadsınamaz bir gerçek olarak karşımıza çıkmaktadır.

Gazeteler de kadınların bu partiye gösterdiği ilgiyi dikkatle izlemiştir. Vakit, bu konuyu yakından takip etmekte ve SCF'na giren kadınlarla yaptığı röportajları yayınlamaktadır. Örneğin, 25.8.1930 günü Muallim Halide Hanım, Kandilli'den, Muallim Şekibe Hanımın ve Büyükağa'dan Saniha Hanımın SCF'na girmek istediklerini, buna neden olarak da SCF'nın programını düşüncelerine uygun buldukları için bu partiye geldiklerini yazıyordu. Gazete ayrıca, SCF'na ilk başta öğretmenlerin üye olarak kaydedilmediğini, ancak Halide Hanımın başvurusunu izleyen pek çok öğretmen olduğunu, bunun üzerine bir karar almak için parti heyetinin toplandığını haber veriyordu (56).

Yeni partiye erkeklerle birlikte başvuran kadınların sayısında da artış olduğunu kaydeden 24.8.1930 günlü Vakit, partiye ilk olarak giren Makbule Atadan Hanım SCF'nın vatana ve millete büyük hizmet amaçlarıyla kurulduğu için

(55) Ahmet Hamdi Başar, a.g.e., s. 38.

(56) Vakit, 26.8.1930.

girdiğini, SCF'nın 3. kadın üyesi eski İçişleri Bakanı Memduh Paşa'nın kızı Fatma Hanım ise kadınların peçe ve kafes arkasından kurtulup sosyal hayata katıldıktan sonra siyasi hakkı elde ederek daha da güçleneceği kanısındadır.

"Halk Fırkası bize sulh zamanında refah vaadetti, fakat bu gelmedi....Ben kadınlık namına erkeklerden ayrı bir tez görmüyorum. Türk kadını da erkeğinin yanında aynı haklara sahip olacaktır.. Büyük bir kütle olan kadınlığın evde, mesaide, mecliste, komisyonda, politikada bulunması tabii hakkıdır. İşte ben bunu müdafaa edeceğim".

Hakimiyeti Milliye Türk kadınının ilk seçim hakkını kullanmasının, Cumhuriyetin ilk çok partili seçimine rastlamasını Türk kadını için bir şans sayıyordu. Gazeteye göre, aynı zamanda bu rastlantı Türk kadınlığı hakkında bir fikir edinmek isteyenler için de güzel bir fırsattı. Yeni parti kurulduktan sonra, kimisi HF'na önceden başvurduğu için ayrılmıyor, kimi bayanlar SCF yeni olduğu için katılacağını bildiriyor, kimisi de bir muhalefet olduğu için bu partiye başvuruyordu. Yazar, gazetede ilk muhalefet girişimlerini okuduğu zaman içinde anlaşılmasız bir üzüntü duyduğunu belirtiyordu. Ona göre devrimleri gerçekleştirmiş olan bir partiden ayrılmak olanaksızdı.

Ancak son devrim günleri geldiğinde görülüyor ki ülkenin her tarafında kadınlık yeni hakkı ile ilgiliydi. İstanbul'un büyük bir şehir olması dolayısıyla da burada cereyanlar daha fazla hareketliydi. Türk kadını gene mücadele içindeydi. Her iki partinin kadınları çalışıyorlar, didiniyorlar, uğraşıyorlardı.

Hakimiyeti Milliye'de çıkan bir başka yazı da kadınların politik hayata katılmasının karşısında olanlara ayrı bir örnekti. Gazetenin 26 Ağustos 1930 günlü sayısında aynen verdiğimiz bu yazı şöyle:

"KADIN NEZAKETİ"

"Almanya'da iken mebuslardan birine kadın mebusların rolünün ne olduğunu sormuştum:

- Henüz büyük işler görmediler. Fakat doğrusu bir iyilikleri oldu: Erkek mebuslar daha yumuşak kavgaya, daha terbiyeli münakaşaya başladılar. Bizde iki üç hanımın ağız dolusu küfür, muhalif gazetelerde birbirlerine girdiklerini gördüğümüz zaman bu fıkra hatırımıza geldi. Kadınlarımız politika kavgalarına terbiye ve nezaket sokacakları yerde, erkeklerin bile işitmediği kelimeler kullanıyorlar. Mesela şimdi yekadar hiç bir gazeteci kızdığı kadına "Zenne" diye bağırılmamıştı. Kaldı ki bizim muhalif politikacılar muharrir kadınlarımızdan yeni küfür kelimeleri öğrenmeğe muhtaç değildirler: Ali Kemal'in kolleksiyonunu açmışlar, her gün bir kaç satır kopye ederek geçinip gidiyorlar."

Yarın, Kadınlar Birliğinin Polikaya atılacağı haberi üzerine şöyle der" Fakat Soruyorum Ne Yüzle? Kendi işlerini bitiremeyenler, başkalarının işlerine nasıl karışabilirler?" (59).

Hakimiyeti Milliye'de kadınlara bu hakkı CHF'nın oy potansiyelini arttırmak için vermediğini, ancak oy verirken de bunları anımsıyacaklarını, çünkü Türk anasının faziletinin böyle emrettiğini belirterek, şurada burada gazetecilerin bir iki hanımdan CHF aleyhine acı sözler toplayabilmiş olmasının üzücü olduğunu belirtir (60).

(59) Yarın, 6 Eylül 1930.

(60) Hakimiyeti Milliye, 25.8.1930.

Buna rağmen 25 Ağustos 1930'da otuz, 26 Ağustos 1930 da otuz, 27 Ağustos 1930'da üçyüz kadın İstanbul'da SCF'na yazılmışlardı (61).

Yarın, yeni partinin ülkede gerçek bir kadın hareketi başlatması gerektiği görüşündedir (62).

SCF'nın Samsun'da aldığı 3.200 oyun, 2.500'ünü kadınların vermiş olmasını (63) Ç. Yetkin, bu partinin tabanının tepkisel niteliğinin bir başka kanıtı olduğunu ileri sürmektedir (64).

(61) Ç. Yetkin, a.g.e., s. 114.

(62) Yarın, 15.8.1930.

(63) A. Hamdi Başar, a.g.e., s. 38.

(64) Ç. Yetkin, a.g.e., s.115.

4. CHF Karşısında SCF:

SCF ileri gelenlerinin CHF'na yönelttikleri eleştiriler SCF geliştikçe bütün yurt düzeyine yayılmıştı. İlk eleştirilerin odağını SCF'nin programı oluşturmuştu. Yani, iki parti arasındaki tartışma konuları CHF'nın uygulamalarının SCF'nin programında yer alan ilkeler açısından eleştirilmesi ve bu eleştirilere verilen yanıtlar olarak kendini göstermiştir. Bununla birlikte, bu tartışmaların boyutları ve yoğunluğu her gün biraz daha artarak karşılıklı suçlamalar biçimine dönüşmekte gecikmemişti. Bunun yanında SCF'nin iktidara geçmeyi planlayıp planlamadığı sorusu ise ayrı bir tartışma konusu oluşturmaktaydı (65).

Bu tartışmaların başlangıcını Akşam adına Necmeddin Sadak'ın 11 Ağustos 1930'da Fethi Bey ile yapmış olduğu bir röportaj oluşturmaktadır. Necmeddin Sadak'ın "İktidar mevkiine geçmek arzusunda mısınız? sorusuna Fethi bey'in TBMM'de çoğunluğu elde etmeyi amaçladıklarını, bunun siyasal partilerin yapısının bir gereği olduğunu söylemesi(65), Akşam'ın da bunu 24 Ağustos 1930 günlü sayısında, "Fethi Bey iktidar mevkiine geçeceğiz, ilk fırsatta ve en kısa zamanda diyor" şeklinde vermesi ve buna benzer demeçler CHF çevrelerinde köklü bir tedirginliğin yerleşmesine yol açmıştır. Böyle bir haber onlar için sürpriz olmuştu. Süpriz

(65) Çetin Yetkin, a.g.e., s. 127.

(66) Fethi Okyar, a.g.e., s. 475.

başka bir olayda halkın SCF'na göstermiş olduğu büyük ilgiydi. Buna karşılık Çetin Yetkin, CHF çevrelerinde SCF'na karşı yürütülen sert kampanyanın ve baskının temelinde en önemli etken olarak muhalefetin bu amacını göstermektedir (67).

Önceden üstünde fazlaca durulan bir konu olmamasına rağmen, belediye seçimlerinden sonra yapılan yolsuzluklarla ilgili olarak Fethi Bey'in Meclis Başkanlığına verdiği önerge üzerine TBMM'nde yapılan tartışmalar sırasında CHF'nın bu tedirginliği açıkca dile gelmiştir (68).

Serbest Fırka, daha ilk kuruluş hazırlıkları sırasında ekonomik sorunlara (69) ve özellikle kronikleştiğini ileri sürdüğü ekonomik bunalımla ilgili sorunlara çözümler getireceğini ve bu amaçla, hükümeti açıkca eleştireceğini belirtmiştir (70). Kuruluşundan daha bir hafta geçmeden Son Posta ve Yarın'ın yayınlarıyla, Türkiye'de özellikle ekonomik alanda, halk kitlelerinin karşılaştıkları ve senelerdir bir çözüme vardırılmamış, dünya bunalımı dolayısıyla yoğunlaşmış sorunları çok canlı bir muhalefet kampanyası içinde kamuoyuna yansıttılar (71).

Örneğin SCF'nın kurulmasından kısa bir süre sonra Yarın ve Son Posta Fethi Bey'in hükümetin izlediği yanlış

(67) Çetin Yetkin, a.g.e., s. 130.

(68) TBMM Zabıt Ceridesi C.XXII, Devre 3, İçtima 4, İnhat 5, Celse 2,

(69) Cumhuriyet, 9.8.1930.

(70) Cumhuriyet, 10.8.1930.

(71) Yunus Nadi "Günün Muhavereleri" Cumhuriyet 30.8.1930.

politika yüzünden ülkenin adım adım çıkmaza sürüklendiğini belirten demecini verir (72). İzmir söylevinde de hükümetin ekonomik politikasının kötü sonuçlandığını (73) belirten Fethi Bey bu eleştirilerini TBMM'de sürdürmüştür (74).

Ekonomik alandaki genel eleştirilere karşı hükümetin savı, ülke yönetiminin çok güç koşullar altında üstlenilmiş olduğu, ancak herşeye rağmen ulusal bir ekonomi politikası izlenerek ülkenin kalkındırılmakta olduğudur.

Serbest Fırka bu muhalefet kampanyasını yürütürken, parti kurulmadan kısa bir süre önce basına sızarak yayınlanmaya başlayan Müller raporundan yararlanır. Bu raporu kendi iddialarının bir kanıtı olarak ileri sürmüşlerdir. Fethi Ökyar, bu rapor için şunları söylemektedir.

"Müller raporunun bütün tenkidlerine iştirak ederim. Benden sarahat isteyenler bunu okunsular kafi.... Müller Raporu Hükümetin kendi aleyhine en büyük vesikadır.." (75).

Müller raporunda da eleştirilen demiryolu yatırımları, SF'nın eleştirilerinin yoğunlaştığı konulardan biri idi. Bu tür yatırımlar hem ekonomik bulunmuyor hem de bütün yatırım yükünün bir nesil'in sırtına yüklenmesi eleştiriliyordu (76).

(72) Yarın, 23.8.1930, Son Posta, 24.8.1930.

(73) Hakimiyeti Milliye, 8.9.1930.

(74) TBMM, Zabıt Ceridesi C. XXII, Devre 3, İçtima 4, İ: 5 s. 62.

((75) Cumhuriyet 16.8.1930.

(76) Cumhuriyet 15-23 Ağustos 1930.

Ülkede demiryolları yapımının gerekli olup olmadığı, yapılması için gereken paranın başka yerlere yatırılmasının daha yararlı olup olmayacağı ve parasal yükün halka yansıtılmasında izlenen tutum uzun yıllar tartışma konusu olmuştur. Bu tartışmaların kamuoyunda dile getirilmesini ise SCF başlatmış denilebilir. SCF programının üçüncü maddesiyle de daha işin başında demiryolları ile ilgili uygulamanın gündeme geleceği açıklanmış oluyordu. (77).

Ancak Kurtuluş Savaşı'nın Garp Cephesi Kumandanı için demiryollarının ayrı bir önemi vardı. O yıllarda yetersiz olmasına rağmen demiryollarının faydalarını görmüştü. Milli Mücadeleden sonra Başbakanlığa gelince bu işe el atmıştı. Sivas söylevinde de demiryolu ihtiyacının milli savunma ve milli politika açısından gereğine işaret etmiştir. Amacı yurdu batısından doğusuna demiryolları ile birbirine bağlamak, demiryolları ağı ile örmekti.

Bu arada CHF çevreleri ise SCF'nın bu konudaki tutumundan yararlanarak, onların demiryolu yapımına tamamen karşı olduklarını göstermeye çalışmışlardır. Buna karşılık Fethi Bey İzmir söylevinde, SCF'nın demiryolu yapımına tamamen karşı olmadığını, ancak yapımındaki ağır koşullara karşı olduklarını, masrafların yalnızca bir nesle yükletilerek memleketin ekonomik gücünü aştığını belirtmiştir (78).

(77) Çetin Yetkin, a.g.e., s. 140.

(78) Hakimiyeti Milliye, 8 Eylül 1930.

Fethi Bey bu konudaki en ağır eleştirisini TBMM'nin 2 Ekim 1930 günlü birleşiminde şu sözleriyle yapar;

"Efendiler, bugünkü asırda,....bir hükümetin bir memlekette şimendifer siyaseti diye bir siyaseti yoktur. Böyle bir şey tanımıyorum. Bir memlekette şimendifer yapmak bedihi bir şeydir... Yol yapmada aynı veçhileyle ona göre lüzumlu bir şeydir. Bunların her birini siyaset haline koymak ve bunlara birer abide gibi herkesin tapınacağı bir şekil vermek doğru mudur? Elbetteki şimendifer lazımdır.. Şimendifer yapmak lazım değildir mi diyeceğim. Ne zaman söyledim? Hangi programda söyledim? Rica ederim tasrih etsinler"(79)

Fethi Bey bu sözleriyle aynı zamanda demiryolu siyasetine tamamen karşı olduğunu ileri sürenlere de cevap vermiş oluyordu.

Ancak demiryolları ile ilgili tartışmaların kamuoyuna yansımaları (80), CHF'nı ve İsmet Paşa'yı endişelendirmişti.

İsmet Paşa'nın aynı birleşimdeki şu sözleri endişelerin nedenini bir bakıma açıklamaktadır;

"Uzun demiryolu üzerinden geçen bir şimendifer katarının kıymetini ömründe bir araba yapmamış bir adama nasıl anlatabilirsiniz"(81).

Zaten maddi sıkıntı içinde olan halktan demiryolu için istenen özverinin , paranın gereksiz olduğu sonucuna varacağı endişesi iktidar çevrelerini tedirgin etmiştir. Hakimiyeti Milliye'de Siirt Milletvekili Mahmut(Soydan) Bey; demiryolu politikasınının gereğini savunurken aynı za-

(79) TBMM, Zabıt Ceridesi, C.XX-XXI, Devre 3, İçtima 3, İnhat:84 Celse 2 s.61.

(80) Akın, 29.9.1930.

(81) TBMM Zabıt Ceridesi, C.XX-XXI, Devre 3, İçtima 3, İ: 24, Celse 2, s.56.

manda da Fethi Bey'in İzmir söylevindeki sözleri. (82). ile son açıklaması arasında çelişki olduğunu savunur. Sorunun bugünün sorunu olmadığını, bu kararın engeç 1925 senesinde tespit edilmesi gerektiğini vurgularken, aynı zamanda da Fethi Bey'e ima edilmek istenen birşeyler vardır. Çünkü, bu konuda olduğu gibi, Fethi Bey, basın özgürlüğü konusunda birşeyler söylediği zaman hemen gündeme başbakanlığı döneminde kapatılan gazeteler gelmiştir (83). Mahmut Bey de bu kararın 1925'de alınması gerektiğini açıklarken, bir yerde sorumlu olarak Fethi Bey'i görmektedir.

SCF'nın hükümete yönelttiği ve kamuoyunda büyük yankılar yaratmış olan eleştirilerin başında vergiler konusu gelmektedir. Bu alandaki eleştiriler programın ikinci maddesi çerçevesinde, vergilerin ağırlığı, gereksiz vergiler alındığı ve toplanmasında yolsuzluklar olduğu noktalarında yoğunluk kazanmaktaydı. Nitekim Fethi Bey bir demecinde vergi vermedikleri için hapishaneye girenlerin sayısı fazla olduğuna göre vergilerin de ekonomik gücün üstünde olduğunu (84) söylüyor, diğer bir demecinde ise, hükümetin halkı hiç düşünmediği, vergi sisteminin berbat olduğu ve hükümetin halkın sermayesine el uzattığını (85) savunuyordu.

(82) Fethi Bey'in Mahmut Bey'in yazısına konu olan sözü şudur;
"Demiryolları yapmak ne kadar ehemmiyetli işe iktisadi vaziyetimizi sarsıntadan muhafaza etmek te o derece mühimdir. Hatta diyebilirim ki bu ikinci vazife her şeyden üstündür.."

(83) Hakimiyeti Milliye, 7.9.1930

(84) Yarın, 14.8.1930.

(85) Cumhuriyet, 24.8.1930.

Bu eleştirilere karşı Hakimiyeti Milliye'de Falih Rıfki, mali kanunlarda yanlışlar olduğu halde hükümetin inat için o yanlışlarda ısrar ettiğini düşünmenin büyük yanlış olduğunu belirtiyor ve bu konuda beş durulmadığını ve bazı çalışmalar yapıldığını açıklıyordu.

Mahmut Bey'e göre, bu kararlar yeni partinin etki ve baskısı altında alınmamıştı. Bunlar CHF hükümetinin ekonomik bir prensibiydi (86).

Fethi Bey İzmir söylevinde (7.0.1930) hükümet çevrelerince SCF'nın sanki bütün vergilere karşı olduğu ve vergileri kaldıracağı yolunda olumsuz propagandalar yapıldığını, oysa partisinin yalnızca halkın ödeme gücünü aşan vergileri eleştirdiğini belirtmiştir (87).

Fethi Bey bununla da kalmamış TBMM'nde bu konuya değinmiş ve vergi borcunu ödemeyenlerin hapsedilmesini "gayri medeni bir hareket" olarak nitelendirmiştir.

Oysa, CHF bu alandaki eleştirileri son derece tehlikeli görmüş ve bu nedenle de ilke olarak vergilerin haklılığını ve uygulamanın doğruluğunu savunacağı yerde, karşı suçlamalarda bulunmayı yeğlemiştir. Örneğin Falih Rıfki'ya göre bu eleştirilere hak vermenin olanağı yoktur.

(86) Milliyet, 2 Teşrinievvel 1930.

(87) Hakimiyeti Milliye, 8.9.1930.

"Memleketin bütün inkişaf mekanizmasını durdurmaksızın bugünkü masrafı kısmak mümkün değildir". Gerçekte bu Avrupalıların istedikleri birşeydir. Tam halk vergi vermeye alışırken onları bu eleştirilerle gevşetmek iyi bir şey değildi (88).

Nitekim Milliyet, daha SCF kurulmadan çok önceleri milli parası düşük, gayri müstakir olan ülkelerde vergi oranlarının artması ve bunun sonucunda vatandaşlara düşen sorumluluğun ağırlaşmasının doğal olduğunu savunmuştu.

Çünkü her ülkede devlet hayatının, bağımsızlık koşulunun devamı her düşüncenin üstünde tutulurdu. Parası istikrar bulmuş ve ödemeler dengesi sağlanmış olan ülkelerde ise vergi oranları doğal olarak azalırdı. İşte hükümetin varmak istediği amaç da buydu Ve "...Bu gaye tahakkuk ettikten sonradır ki vatandaşların bazı mükellefiyetlerini azaltmağı derpiş edebilecektir"(89). Milliyet, diğer gazetelerin aksine izlenen politikayı savunma yoluna gitmişti. Gerçi daha SCF kurulmamıştı ama o tarihte de muhalefet yapan gazeteler vardı. İstese onlara karşı şimdi diğer hükümet yanlısı basın izlediği karşı saldırı politikasını benimseyebilirdi.

Diğer eleştirilerle birlikte vergilere ilişkin eleştiriler vergilerden bunalmış halk arasında büyük yankılar uyandırmıştı. Fethi Bey'in çeşitli illerde yaptığı toplan-

(88) Çetin Yetkin, a.g.e., s. 135-136.

(89) Mahmut, "Bütçe" Milliyet, 21. Mayıs 1930.

tılara çok kişinin katılmasında bu eleştirilerin elbette büyük payı vardı. Örneğin binlerce kişinin izlediği Bandırma söylevinde yine aynı konulardaki eleştiriler gündeme gelmişti (90). Devlet gelirlerini vergilerin oluşturduğu bir dönemde SCF'nın vergilere yönelik eleştirileri CHF iktidarının can alıcı bir noktasına değinmiş oluyordu. TBMM Konya Milletvekili Refik (Koraltan) ".her türlü propaganayı meşru görmekle beraber bilhassa devlet faaliyetlerinin mesnedini teşkil eden vergiler üzerinde tahripkâr tahrifat yaptılar"(91). diyordu. Oysa TBMM'nin bir önceki birleşiminde Fethi Bey "Vergiler ağırdır demek propaganda yapmak değildir. Bunu propaganda zannedebilmek için bugünkü demokrasi cereyanlarından tamamen uzak kalmış ve Cumhuriyet mefhumunu anlamamış olmak lazımdır"(92) dediğini görüyoruz.

CHF vergi konusunda SCF'na karşı suçlamalar yöneltmekle kalmamış, kendi açısından vergileri açıklamaya ve savunmaya da çalışmıştır (93).

Vergilerden sonra SCF'nın eleştirilerine konu olan ve programında da liman tekellerinin kaldırılacağı ilkesi kesin olarak yer almıştır. Fethi Bey İzmir söylevinde bunlardan yalnız liman ve petrol tekelinin kaldırılmasının söz konusu olduğunu söylemiş ancak TBMM'nin 2 Ekim 1930

(90) Akşam, 14.9.1930.

(91) TBMM Zabıt Ceridesi, C . XXII, Devre 3, İçtima 4, İnkat 5, Celse 1, s.42.

(92) TBMM Zabıt Ceridesi, ÇXX-XXI, Devre 3, İçtima 3, İ:84 Celse 2, s. 39.

(93) Cumhuriyet, 31.8.1930.

günlü birleşiminde "İspirto ve Müskirat İnhisarı" ile "Barut İnhisarı" da Fethi Bey'in eleştirilerine konu olmuştur (94).

Fethi Bey kamu yararına çalıştıkları öne sürülen bu tekellerin gerçekte, devletin halkın parası ile yabancı kapitalistlere ya da özel kişilere çıkar sağlamaktan başka bir anlama gelmediğini ve bir de üstelik bunun adına "devletçilik" denildiğini belirtmektedir (95).

Ahmet Ağaoğlu Halk partisinin "devletçilik" anlayışının bu suistimallerin nedeni olduğunu savunmaktadır. Ağaoğlu'nun Halk Partisi'nin devletçilik anlayışını göstermek için ele aldığı örneklerden biri de, "Şeker İnhisarı"dır. Yurt dışında 18 kuruşa alınan şekeri, halk almış küsur kuruşa yemektedir. Aradaki fark, 5-6 komisyoncunun kârlarından okkadan 8 kuruş vergi almak için 80 kişinin çalıştığı ve yıllık harcamaları 1 milyon TL'dan fazla olan dairenin masraflarından ve "bir sürü vergiden" doğmaktadır. Ağaoğlu bu farkın halka yükletildiğine değinir (96).

Milletvekillerin devlete ait şirketlerin yönetim kurulunda bulunmalarını yasaklayan kanuna kadar, "şeker inhisarı"nda görev yapmış olan Ağaoğlu'nun bu açıklamaları, açık ve yersiz bulunarak, sert karşılıklar görmekte gecikmemiştir (97).

(94) Çetin Yetkin, a.g.e., s. 138.

(95) TBMM Zabıt Ceridesi, C.XX-XXI, Devre 3, İçtima 3, İ: 84, Cel-se 1, s. 40.

(96) Yarın, 19.8.1930.

(97) Yunus Nadi, "Fırkacılık Münakaşaları", Cumhuriyet, 19.8.1930. Cumhuriyet, 20.8.1930, A.Ağaoğlu, a.g.e., s. 110.

Şeker tekeli ile ilgili tartışmanın yoğun bir anında, bu kez SCF yanlısı Son Posta, "İktisat Vekili Şakir Bey ve Ortağı Nasıl Zengin Oldular" başlıklı bir yazı ile şeker işinde suistimal ve görevini kötüye kullanıldığı iddiasıyla, bu bakan hakkında yayına başlar(98). Böylece "Şeker Dedikoduları.." bir anda ön plana geçmiş oluyordu. Şakir Kesebir'in Son Posta'yı dava etmesi, bu kötüleme kampanyasını yavaşlatmaz(99). Buna ek olarak merkezde serbest fırka Katibi-Umumisi Nuri(Conker), suistimallerin her yere yayıldığı iddia ederek, kampanyayı şiddetlendirir(100).

İsmet Paşa ise bu eleştirileri karşısında aslında bunun bir zorunluluktan kaynaklandığını ileri sürerek kendilerinin de taraftar olmadıklarını savunmuştur. İsmet Paşa devletin elinde para bulunmadığı için yabancı şirketlerden ve özel kişilerden yararlanmak zorunluluğunun duyulmuş bulunduğunu belirtmiş, ancak SCF liberal bir parti olduğuna göre aslında yabancı veya özel kapitalistlerin bu tür etkinliklerine karşı çıkmaması gerektiğini, buna karşılık kendilerinin parasız olduğu için bu yola istemiye rek başvurmuş olduklarını açıklamıştır(101). Bu konudaki eleştirilerin temelinde CHF'nin devletçilik diye ortaya attığı görüşün yanlışlığını kanıtlamak düşüncesinin bulunduğu görülür.

(98) Son Posta, 25.8.1930-26.8.1930-28.8.1930 günlü sayıları.

(99) Cumhuriyet, 24.8.1930 ve 25.8.1930 günlü sayıları.

(100) Yunus Nadi, "İnsafın o yerde Namı Yok mu?.." Cumhuriyet 27.8.1930

(101) Çetin Yetkin, a.g.e., s. 140.

Bu tartışmalar iki parti arasındaki temel görüş ayrılığının birer parçasıdır. Bu temel görüş ayrılığı, ülkenin içinde bulunduğu ekonomik sıkıntı ve bunalımdan çıkmak için CHF'nin "devletçi" çözümler aramaya başlayacağı bir sırada kurulmuş olan SCF'nin "liberal" bir sistemi savunmuş olmasından kaynaklanmaktadır.

Fethi Bey İzmir söylevinde liberalizmi "...devlete ait olan vazifeleri devlete ve millet efradına ait olan vazifeleri de şahsi teşebbüslere terkeden ve teşebbüslerin inkişafına engel olacak müdahaleleri asla tecviz etmeyen bir meslek..."(102) olarak tanımlamış, İsmet Paşa da Sivas'da kendi politikasını, "Liberalizm nazariyatı, bu memleketin güç anlayabileceği bir şeydir. Biz iktisadiyatta, hakikaten mutedil devletçiyiz"(103) şeklinde tanımlıyordu (104).

Ahmet Ağaoğlu'da Yarın'da çıkan bir yazısında, önce devletçiliği tanımlamış sonra da CHF'nin devletçilik diyerek savunduğu uygulamaları eleştirmiştir. Ayrıca uygulamalardan örnekler vererek konuya açıklık getirmeye çalışmıştır (105).

(102) Hakimiyeti Milliye, 8.9.1930.

(103) Cumhuriyet, 31.8.1933.

(104) Fakat, SCF kurulduğu anda karşısında böyle bir devletçilik anlayışı yoktur. Devletçilik görüşü aslında İsmet Paşa'nın Sivas söyleviden sonra ortaya çıkmıştır. Nitekim A. Ağaoğlu anılarında Sivas söylevine kadar ne kendisinin ne de diğer üyelerin mensubu buldukları CHF'nin devletçi olduğunu bilmediklerini belirtiyordu. (A. Ağaoğlu, a.g.e., s. 30.)

(105) Yarın, 18.8.1930 Ayrıca bu konudaki diğer tartışmalar için bkz. Yarın, 19.8.1930 Hakimiyeti Milliye 8.9.1930 ve TBMM Zabıt Ceridesi C. XX-XXII, Devre 3, İçtima 3, İ:84, Celse 1, s.44

İki fırka arasında kısa fakat sert tartışmalara neden olan bir konu da Nuri (Conker)' in rüşvet konusunda başına verdiği demeçtir. Demeçte Nuri Bey şöyle der:

"..Muhakkak ve müspet olarak bir cihet varsa, birçok devairde rüşvet usulünün umumi bir itiyat halini almış bulunmasıdır. Mesela gümrüklerde kendisinden evrak ve muamele geçen bir memurun beşkuruşa kadar tezzül ettiği muhakkaktır.."(106).

Bu demece önce Yunus Nadi sert bir şekilde karşı çıkmış, her nevi suistimal ve rüşvet ile mücadelenin her hükümetin en doğal görevi olduğu için, partilerin ve hükümetlerin programına ilaveye bile gerek görülmediğini, İsmet Paşa hükümetinin de bu konu aleyhine yürümeyi her şeyden üstün tuttuğunu belirtmiştir (107).

Bu ve benzer tepkiler üzerine Nuri Bey, sözlerinin yanlış anlaşıldığını ve memurların özveri ile çalıştıklarını açıklamıştır (108).

Diğer bir konu ise Türk parasının değeri olmuş, Fethi Bey paraya altın karşılığı üzerinden değer saptanması ve hangi bankaya giderse gitsin altın gibi işlem görmesi gerektiğini savunmuştur(109)

Bu konu ile ilgili esas tartışmalar ise 25 Eylül 1930 günü TBMM'nin olağanüstü birleşiminde hükümetin Meclis'e sunduğu "Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu" tasarısının tartışılması sırasında yapılmıştır (110).

(106) Cumhuriyet, 25.8.1930, Son Posta, 25.8.1930.

(107) Hakimiyeti Milliye, 28.8.1930.

(108) Cumhuriyet, 28.8.1930.

(109) Yarın, 14.8.1930.

(110) TBMM, Zabıt Ceridesi C.XX-XXI, Devre 3, İctima 3, İ:82,Celse 1, s.10-11.

Diğer tartışmalar ise şu konular üzerinde olmuştur.

SCF programının 9. maddesinde yer almış bulunan ve "mahkemelerin süratle iş bitirmesi"nin sağlanacağını öngören ilkenin de, mahkemelerin yavaş iş gördüğü ve yargıçların tam bağımsız olmadıkları biçiminde hükümete yönelik bir eleştiri söz konusu olmuş ve Adalet Bakanı Mahmut Esat ile Fethi Bey arasında kişisel tartışmalara kadar yol açmıştır.

Mahmut Esat, Fethi Bey'in eleştirilerinin haksız olduğunu belirttiikten sonra işi kişiseleştirerek Bozkurt Lotuz davasında o zamanlar Paris Büyükelçisi olan Fethi Bey'in Hükümete telgraf çekerek kaptanın tahliye edilmesine çalıştığını, Hükümetin ise her şeyi göze alarak bu teklifi reddettiğini açıklar Mahmut Esat, Fethi Bey'in Balıkesir'den geçerken icra kanununu eleştirerek, bu kanunun buhranın başlıca nedenlerinden biri olduğunu söylemesine de değinerek, ülke ihtiyaçlarını Paris'te değil, fakat vatanın dört köşesini gezerek incelediklerini belirtir (111).

Bu arada İsmet Paşa kabinesi çekilmiş ve yeni hükümet gene İsmet Paşa tarafından kurulmuş, ancak Adalet Bakanlığına Yusuf Kemal Bey getirilmiş, yeni hükümetin programı TBMM'nde görüşülürken bu konuda ayrıca bir tartışma olmamıştır.

(111) Yarın, 19.9.1930, Hakimiyeti Milliye, 19.9.1930.

Üzerinde tartışılan diğer iki konuda dış borçlar ve yabancı sermaye olmuştur. Dış borçlar konusu Fethi Bey'in yabancı sermaye çevreleri ile ilişkisi olduğunu düşündürecek ölçüde suçlanmasına yol açmış bulunan, Türkiye Cumhuriyeti'nin üstlenmiş bulunduğu Osmanlı borçlarıdır. Fethi Bey izimli olarak Yalova'da bulunurken İsmet Paşa hükümetini eleştirdiği noktalardan birisi de dış borçlardır. Çünkü, dış borçların ödenmemesi yurt dışında mali açıdan güvenilirliğin sarsılması demektir ve üstelik bu antlaşmayı Paris'te Fethi Bey imzalamıştı.

Fethi Bey yabancı sermayenin ülkeye gelmesinin gerekliliğini savunurken aynı zamanda da dış borçların ödenmesi gerektiği yolunda basına demeçler vermesi, bu borcu ödeyemeyecek olan hükümeti güç durumda bırakmış, onlar da kurtuluşu karşı suçlamalarda bulmuşlardır.

Fethi Bey'in Belediye Seçimlerinin de sulsüzlük yapıldığı yolunda TBMM'ne verdiği önerge tartışılırken CHF dış borçlar konusundaki tutumunu daha ağır bir anlatım biçimi ve suçlama ile gündeme getirmiştir. Fethi Bey'in bazı devlet giderlerinin karşılığı bulunmadığını bildirmesi üzerine ekonomi Bakanı Mustafa Şeref, ulusun ödeyemeyeceği ölçüde ağır bir Osmanlı borcu yükü altında bulunduğunu işte bu borç ödenmeyerek devlet giderlerinin bu para ile karşılanacak olduğunu söylemiştir(112).

(112) TBMM Zabıt Ceridesi, C. XX-XXI, Devre: 3, İctima:3, İ:84, Cel-se 1, s.45.

Daha sonra Meclis'de Siirt Milletvekili Mahmut Bey, Fethi Bey'in bu konudaki görüşlerine açıklık getirmesini istemiş Fethi Bey'in konuşmasından sonra kürsüye gelen İsmet Paşa bu konuda Fethi Bey'in de kendileriyle aynı görüşte olduklarını öğrenmekten duydukları mutluluğu belirtmiştir (113).

İsmet Paşa'dan sonra söz alan Fethi Bey Osmanlı borçları ile ilgili antlaşmanın İsmet Paşa Hükümetinin isteği doğrultusunda imzalandığını, ancak ekonomik bunalım nedeniyle bu borcun ödenemediğini, çünkü bir ülkenin borçlarının o ülkenin ödeme gücü ile orantılı olarak ele alınması gerektiğini açıklamıştır (114).

Böylece, İsmet Paşa Hükümeti, kendisini güç durumda bıraktığı anlaşılan bu borç konusunda Fethi Bey'in de Hükümetin görüşüne katılmasını sağlamış oluyordu.

Borçların bir ülkenin ödeme gücü ile orantılı olarak ele alınması gerektiğini savunanlardan birisi de Siirt Milletvekili Mahmut Beydir. Hatta Mahmut Bey bu konuda daha da ileri giderek borçların tasfiye edilmesi gerektiğini ileri sürmüş, borçların uluslararası barışı tehlikeye soktuğunu savunmuştur (115).

Fethi Bey yabancı sermayenin ülkeye gelmesi taraftarıydı. Bunun için engel olarak Türk parasının istikrar-

(113) TBMM, Zabıt Ceridesi, C.XX-XXI, Devre 3, İçtima 3, İ:84, s.51.

(114) Aynı yerde, s. 58.

(115) Mahmut (Soydan) "Borçlar Meselesi" Hakimiyeti Milliye, 8.9.1930.

sızlığını görüyordu. Çünkü hiçkimse sağlam parayı, istikrarsız bir paraya çevirmek istemezdi (116).

Bu nedenle düşüncesini yaygınlaştırmaya çalışmıştır (117).

İsmet Paşa ise senelerden beri sermaye propagandasının milli politikayı çürütmek için çalıştığını ve bu arada yabancı sermayenin sömürücü niteliğini de özellikle vurgulamıştır (118).

Bu konulardan başka özellikle de Ağaoğlu Ahmet Bey'in bazı yasaların Anayasaya aykırı olduğunu savunması üzerinde tartışılan konulardan birisini oluşturmuştur. Bu yasalar Ağaoğlu Ahmet Bey'e göre Emeklilik Maaş Kanunu, Barın Kanunu ve Belediye Kanununun bazı maddeleridir (119).

Bununla birlikte, Anayasaya aykırılık savını SCF TBMM'ne açıkça getirmiş değildir. Aslında Ağaoğlu Ahmet Bey'in ortaya attığı bu ve diğer görüşleri büyük bir tartışma ortamı yaratmamıştır.

Dönemin ilginç tartışmalarından birisini de SCF'nin CHF'nin daha solunda mı yoksa daha sağında mı yer aldığı konusu oluşturmuştur.

Ahmet Ağaoğlu "Serbest Fırka Hatıraları"nda, daha SCF'nin kurulmasına ilişkin çalışmalar yapılırken Fethi Bey'in kendisine, "benim fırkam CHF'nin bir cenahı olacak-

(117) Akşam, 17.8.1930

(118) Cumhuriyet, 31.8.1930

(119) Akşam, 22.8.1930.

tır. Sağ mı, sol mu? Onu artık hadiseler gösterecektir". dediğini yazmaktadır(120). Fethi Bey ise anılarında, parti kurulmadan önce kendisinin Gazi Mustafa Kemal'e kuraçağı partinin CHF'nin "solunda" yer alması gerektiğini açıkladığını belirtmektedir (121)

Bu tartışmaların özünü, hiç kuşkusuz "sağ" ve "sol" kavramlarına o günlerde verilen değişik anlamdan kaynaklanması oluşturmuştur. SCF'nin "sol" kavramını özgürlükçü bir düzeni tanımak için, CHF'nin da "sağ" kavramını devrimlere karşı olmak durumunu anlatmak için kullanmış olduklarını görüyoruz.

5, SCF'nin Gelişiminde Siyasi Hayatı Canlandıran Olaylar

- I -

A)Basın

SCF'nin kurulmasından sonra, bu parti içindeki bazı gelişmeler Gazi Mustafa Kemal'in denetimi ve bilgisi dışında oluşmasının yanısıra, CHF çevrelerinde de aynı durum geçerlidir.

CHF yazarları daha ilk günden başlayarak Gazi Mustafa Kemal'i etkilemeye çalışmış olmaktan başka, SCF'ni yıpratmaya da başlamışlardı. SCF'ni Gazi'nin kurdurmuş olması ve onun en yakın arkadaşlarının yönetiminde olması

(120) F. Okyar, a.g.e., s. 400.

(121) Akşam, 17.11.1930.

bu yazarların SCF'na ağır eleştiriler yöneltmelerine ve hatta yöneticilerini kişisel olarak suçlamalarına bir engel oluşturmamıştı. Örneğin Akşam, hükümet için oylama yapılırken, muhalefet liderinin ağır ithamlar altında kaldığını ve Afyon milletvekili Ali Bey için günün kahramanlarının başında geldiğini anlatıyordu. Nedeni ise, Ali Bey'in Fethi Bey'i göstererek "İşte Mondros" ve İsmet Paşa'yı göstererek "İşte Lozan" demesiydi. Bu sözleri gazete, parlamento hayatımızın şaheserlerinden biri olarak nitelendirildiğini bildiriyordu. Kısacası Mondros Andlaşması Fethi Bey'i hırpalamakta en büyük etken olmuştu(122) Ağaoğlu ise dili ve tabiyatı yüzünden ağır eleştirilere neden olmuştu. Ancak bu suçlamalar zaten çok daha önceden ne İzmir olayları ne de seçimler yokken başlamıştı. Çetin Yetkin, SCF'nın ömrünün neden kısa sürdüğünün anlaşılmasında bunun çok önemli bir nokta olduğunu belirtmektedir(123).

Falih Rifkı Atay SCF'nın kapatılmasından çok sonraları bu gerçeği açıkça belirtir(124).

(122)Akşam, 17.11.1930.

(123)ÇetinYetkin, a.g.e., s.218.

(124)F.Refik konu hakkında şöyle der;

"Ahmet Bey'in aslı Türk, dili karışık, kafası melezdir. Serbest Fırkadan olduğu için Cumhuriyet müessesesini yıkmak isteyenlerin safları önünde demokrasi bayrağını tutarlardan biri de o dur. İslam tarihini okutmuş olduğundan askerinin mızrağına kuran taktirarak mümin ordusunu mağlup etmiş olanların oyununu pek iyi bilir".

"Ben bir muhalefet partisinin hiç sırası olmadığı fikrinde idim. Konuşmalarım Atatürk'ün hoşuna gitmemiş olmalı ki, bana... itiyatlı olmamı tavsiye etti. İsmet İnönü(de) muhalefet gazeteleri ile mücadeleye girmememi söyledi... Yalova nasihatlarını unutarak Hakimiyeti Milliye'de Politika sütununu açtım ve devrinde hayli akisler bırakan polemiklere başladım (F.Rıfkı, a.g.e., s. 573-574.)

Falih Rifkî'nin Politika yazıları gerçekten çok sert ve ağırdır. Hatta bu yazılarından dolayı da muhalif basın tarafından birkaç arkadaşıyla birlikte "dalkavuklar" olarak adlandırılmaktadırlar.

Yalnız CHF yanlısı gazetelerde ve daha ilk günlerden SCF'na yazılmak için gelenlerin toplumun alt kesiminden olmasını parti için aşağılatıcı bir durum olarak yansıtmışlardır. Azınlıklar ile birlikte de eleştirilerinin odağı olmuştur, bu insanlar. Oysa daha parti yeni kurulmuştur ve Gazi'nin de bu partiye olan ilgisini ve yakınlığını herkes bilmektedir.

Siirt Milletvekili Mahmut (Soydan) çıkarlar için ülkenin yaşamına bağlı gerçekçi devlet adamlarının böyle yanlışlara düşmemelerini yazmış(125). Yunus Nadi ise, Mustafa Kemal'i nerdeyse vatana ihanet etmekte olduğunu ileri süren yazıyı(126) yazmaya cesaret edebilmişlerdir.

Kısaca CHF yazarları SCF'nın kurulmasına ilk günlerin iyi niyet dilekleri geçtikten sonra cephe almışlar, hatta bazan Gazi Mustafa Kemal'i de söz konusu ederek SCF'nı sert ve ağır bir şekilde eleştirmişlerdir.

B) İsmet Paşa'nın Sivas Söylevi:

Kurtuluş Savaşı sırasında sekiz-on vagonluk dekovil trenleri günde on-onbeş, belki daha fazla sefer yapmış,

(125) Mahmut (Soydan) "Hakikatı Unutmayalım", Hakimiyeti Milliye, 24.8.1930.

(126) Yunus Nadi "Bitaraf Meselesi", Cumhuriyet, 29.9.1930.

içerilerdeki kuvvetleri cepheye taşımış, kendinden hiç beklenilmeyen çok kıymetli hizmetler görmüştü.

Ufak bir dekovilin bu çok değerli hizmetlerini takdir eden Garp Cephesi Kumandanı, zaferden sonra başbakanlığa gelince, bu yolun ta Sivas'a, hatta daha ilerilere uzatılmasını amaç edinmişti. Ne varki, O'nun demiryolu siyaseti de yeni partinin eleştirisi konularından birini oluşturmuştu.

Ş. S. Aydemir, İsmet Paşa'nın SCF'nin zamansız olduğu kanaatini taşıdığını ve bu konudaki büyük mücadelesini Sivas'ta meydana vurduğunu belirir (127).

İsmet Paşa'nın 30 Ağustos 1930'da demiryolunun Sivas'a ulaşması nedeniyle yaptığı uzun söylev, birçok yönlerden SCF programına ve eleştirilerine bir cevaptı. Bu konuda dikkate alınması gereken nokta İsmet Paşa'nın Sivas söylevini verdiği SCF'nin daha herhangi bir olaya neden olmamış ve hükümete yönelik eleştirilerini daha yeni yeni ortaya atmaya başlamış olmasıdır.

Ş.S. Aydemir, bunun yalnızca SCF'na bir cevap olmadığı (128) aynı zamanda da SCF'nin kurulmuş olmasından yakındığını ve Gazi Mustafa Kemal'in, SCF'na göstermekte olduğu ilgi ve yakınlığın, bu partinin de Gazi 'yi kendi kurucuları olarak göstermelerini İsmet Paşa, Sivas söylevinde:

(127) Ş.S.Aydemir, Menderes'in Dramı, s. 82.

(128) Y. a.g.e., s. 83.

"Onun yüksek adını politika münakaşaları arasında zikretmemek için çok cebrinefsettim".

şeklinde belirtmektedir (129).

Şevket Süreyya Aydemir, İsmet Paşa'nın ekonomik-Politik tarihimiz için daima değer taşıyacak olan tarihi söylevinde aslında birçok noktalarda Gazi Mustafa Kemal'e karşı konuştuğunu öne sürmekte ve bu görüşünü söylevden parçalar vererek kanıtlamaktadır. İsmet Paşa'nın sözlerinden herşeye rağmen iktidardan çekilmeye niyetli görünmediğini belirtir.

CHF'nın devletçilik vasfının ilk defa bu söylevde İsmet Paşa'nın;

"Liberalizmin nazariyatı bu memleketin güç anlayabileceği bir şeydir. Biz iktisadiyatla, hakikaten mutedil devletçiyiz".

sözleriyle ortaya çıktığını ve yeni partiye de neden "serbest Cumhuriyet Fırkası" adının verilmiş olduğunun da anlaşıldığını açıklar (130).

İsmet Paşa bu söylevinde Gazi'nin SCF'na göstermekte olduğu ~~desteğe~~ açıkça karşı çıkıyordu. Ç. Yetkin ise burada üzerinde durulması gereken bir noktanın da, SCF kurulur kurulmaz, İsmet Paşa'nın ülkede izlenen siyasette da ha beş yıl hiç bir değişiklik olmayacağını açıklamış bulunması olduğunu belirtiyordu (131).

(129) Ç. Yetkin, a.g.e., s. 220-Sivas Nutku için bkz. Cumhuriyet, 21.8.1930. Hakimiyeti Milliye, 3.9.1930.

(130) Ş. Süreyya Aydemir, Menderes'in Dramı, s. 83-85.

(131) Ç. Yetkin, a.g.e., s. 221.

SCF'nin masraflarının bir nesle yükletilmesinden dolayı sürekli eleştirdiği demiryolu siyaseti hükümet yanlısı basın tarafından desteklenmişti. İsmet Paşa Sivas'a ilk trenle giderken haberi veren gazete şöyle diyordu.

"-Türkiye'nin şimendiferler kahramanı demir başvekilini Haydarpaşa'dan ayırdı, nur katarı karanlıkları yarıp sindirerek uzaklaşıyordu".

Sivas demiryolu hatırası olarak pullar hazırlanmış ve bir hafta süre ile Sivas için %30 indirimli tarife uygulanmıştı (132).

Hakimiyeti Milliye ise, yurdun batısını doğuya birkaç yıl içinde bağlamanın şart olduğunu Şeyh Sait isyanının ve bugün de Ağrı Dağı olayının ispat ettiğini savundu. İhtirastan ileri gelen dedikodulara kulak asmayacaklardı. Bütün dünyayı kasıp kavuran ekonomik bunalımı görmeyip de ülkenin ıstırabını demiryolu politikasına atfetmek iyi niyetle açıklanamazdı.

Gazete ayrıca, sivas demiryolunun ülkenin önünde açacağı imkânları sıralarken, ülke ekonomisine de hangi açılardan yararlı olacağını açıklıyordu. Aynı gün ise Sivas'taki tak üzerine Recep Bey'in dikte ettirdiği cümleyi verir:

"-İzmir-Lozan-Sivas....ve daima ileri! (133)

(132) Hakimiyeti Milliye, 30.8.1930.

(133) Hakimiyeti Milliye, 31.8.1930.

Ertesi gün ise İsmet Paşa'nın yaptığı işlerin büyüklüğü anlatılmaktadır (134).

Sivas söylevine muhalefet gazetelerin fazla yer vermediğini görüyoruz. Falih Rıfkı, Sivas söylevinin milleti ta canından sarstığını ve gazetelerin her cümlesi kendileri için bir servet olan bu söylevi nereye koyacaklarını bilemediklerini açıklarken muhalefet organlarının ise yapılan harcamalarla kimlerin zengin edildiğinin anlatıldığını belirtir.

Falih Rıfkı, Son Posta'nın bir yazısı üzerine, SCF'na CHF'nın bir teşekkür borcu olduğunu, çünkü bu partinin eleştirilerinin, ülkede en küçük endişeleri bile yok edecek Sivas Söylevine neden olduğunu yazar (135).

Siirt Milletvekili Mahmut (Soydan) Bey Sivas Söylevi nedeniyle Fethi Bey'in bu konudaki eleştirilerine de cevap vererek şöyle der:

"İsmet Paşa'nın şimendiferini demagoji kağıdı ile koğalamak ne kadar boşsa, İsmet Paşa'nın yanlış düşündüğünü ve yanlış yaptığını anlatmak için İzmir iyi seçilmiş bir nokta değildir. İzmir, Anadolu içlerine doğru uzanan her karış demirin, kendini parçalanmaz vatan toprağına bir az daha kenetlendiğini hisseder. Şimendifer bahsinde: "usule dair söz söylemek" için, İzmir'i, iyi bir kürsü değildir"(136).

Ne var ki olaylar ve belediye seçimleri durumun hiç de böyle olmadığını göstermişti. İzmir'de elde edilen 9.960

(134) Hakimiyeti Milliye, 1.9.1930.

(135) a.g.g., 2.9.1930.

(136) Hakimiyeti Milliye, 3.9.1930.

oy karşısında hükümet yanlısı gazetecileri ve CHF'nı şaşkına çevirmişti.

Mahmut Bey, Sivas Söylevinin "Acaba Türkiye'de yeni bazı hadiselerin arifesinde mi bulunuyoruz?" diye düşünen bazı yabancılara emniyet verdiğini ve içerdeki etkilerini şöyle sıralıyordu(137).

Başbakanın sözleri memleketin her tarafında derin bir hassasiyet uyandırmıştı. İsmet Paşa'nın politikasına olan güven bir kat daha artmıştı. Bir defa daha anlaşıl-mıştı ki, CHF programını hesaplardan, varsayımlardan değil, ülkenin gerçek ihtiyaçlarından gerçek hayatından alıyordu.

Ayrıca SCF lideri İsmet Paşa'nın söylevini okuduktan sonra görevinin ne kadar zor olduğunu asıl şimdi gerçeklerle karşılaştığında hissetmiş olacaktı (138).

Politika'ya göre İsmet Paşa Sivas'ta Fethi Bey'in bütün eleştirilerine açık bir şekilde cevap vermiş, ve politikasını kuvvetli neden ve delillerle savunmuştu. Şimdi Fethi Bey bunlara cevap verecek miydi? Eğer İzmir söylevinde, Gazi Hazretlerine yazdığı mektupta ifade ettiği manayı tam bir açıklıkla kamuoyuna açıklayamazsa görevini eksik yapmış sayılırdı(139).

(137) Vakit, 21.10.1930.

(138) Mahmut "Sivas Nutkunun Tesirleri", Hakimiyeti Milliye, 8.9.1930.

(139) Politika, 7,9.1930.

Fethi Bey'in İzmir Gezisi ve Olaylar:

SCF Lideri Fethi Bey, ülkenin dört bir tarafından gelen müracaatların, âdeta baskı haline gelmesi ve İzmir Mutemedi Salih Bey'in gazetelere verdiği demecin bu sefer sokaklarda konuşulduğu haberlerinin yoğunlaşması üzerine, danışıklı dövüş iddialarının reddi ve gerçeklerin ortaya çıkması için ülkeyi dolaşmanın şart olduğunu anlamıştı. Ama önce Ege Bölgesine gitmek istiyordu. Bu isteğini İstanbul'da toplanan arkadaşlarına açar ve onlar da kabul ederler. İş şimdi bu isteğini Gazi'ye söylemeye kalmıştı. Fethi Bey Yalova'da görüştüğü Gazi'ye bu isteğini iletir ve özellikle de İzmir'den gelen müracaatları gösterir. Özellikle, çünkü Gazi'nin İzmir'le kalbî ve duygusal ilişkisi vardır. Gazi bir an düşündükten sonra "çok iyi edersin. Geç bile kaldın.."der(140). Fethi Bey, bu geziye Ağaoğlu Ahmet Bey'in de katılmasını özellikle istiyordu(141). Gazi ise bu işlerde tecrübesi olduğu için Tahsin Bey'i de almasına ister. Gerekçe olarak ayrıca İzmir Valisi Kâzım Paşa'nın ne yapacağını belli olmamasını da gösterir(142). Nuri Bey de İzmir'de kendilerine katılmıştır(143). Fethi Bey , SCF Lideri olarak bazı arkadaşları ile birlikte İzmir'e getmek üzere 3 Eylül 1930 da gemiyle başlayan ve Aydın, Manisa, Balıkesir, Akhisar'a kadar uzanan bir geziye

(140) Fethi Okyar, a.g.e., s. 496-497.

(141) Ağaoğlu Ahmet, a.g.e., s. 31; Fethi Okyar, a.g.e., s. 496.

(142) Fethi Okyar, a.g.e., s. 497.

(143) Ağaoğlu Ahmet, a.g.e., s. 31.

çıkar(144). Uğurlamaya gelenlerin dışında bir kalabalık ve gösteri olmadığı belirtiliyor(145).

Bazı yazarlara göre, İzmir'de başlayan bu gezi sırasında meydana gelen olaylar, SCF ve Türkiye'deki çok partili yaşam için bir dönüm olmuştur. Öte yandan, ülkemizin 1930 yılındaki siyasal yapısını, bu gezi sırasındaki olaylar açık bir biçimde ortaya koymaktadır (146).

Ancak, Fethi Bey ve arkadaşları hatta Gazi Mustafa Kemal bile bu gezi esnasında halkın SCF'na ters bir tepki gösterebileceğinden endişe duymaktadırlar. Ağaoğlu Ahmet Bey, yolda, Fethi Bey'in, Gazi Mustafa Kemal'in kendisine eğer, "husumet alâmeti" görürlerse gemiden çıkmayıp telsizle haberdar edilmesini söylediğini anlattığını belirtir (147). Ayrıca Gazi Mustafa Kemal, Dönemin TBMM başkanı Kazım (Özalp) Paşa'ya "Fethi Bey'in İzmir'e gitmesi ile ilk defa hükümeti eleştiren bir konuşma yapacağını, halk henüz böyle şeylere alışık olmadığı için gerekli tedbirlerin alınmasını söylediği belirtilmekte(148).

Bu arada Uşak üzerinden İzmir'e varan Adliye Vekili Mahmut Esat Bey, İzmir'e gider gitmez Gazi Mustafa Kemal'e bir telgraf çekmiş ve telgrafta halkın Fethi Bey'e karşı bir hava içinde olduğunu, onun İzmir'e gelmemesinin daha iyi olacağını bildirmiştir (149).

(144) Hakimiyeti Milliye, 4 Eylül 1930, Akşam, 4.Eylül 1930.

(145) Akşam, 4.9.1930.

(146) Çetin Yetkin, a.g.e., s. 166.

(147) Ağaoğlu Ahmet, a.g.e., s. 31.

(148) Çetin Yetkin a.g.e., s. 167.

(149) Ağaoğlu, Ahmet a.g.e., s. 31.

Fethi Bey ile bu geziye, İstanbul gazetelerinin tanınmış imzaları ile Milli Emniyet Heyeti mensupları da katılmışlardı (150).

4 Eylül 1930 günü İzmir limanına yaklaşırken Ahmet Ağaoğlu, hem Fethi Bey'in hem de kendisinin birbirlerine söyleyemedikleri endişe içerisinde olduklarını, bu endişenin kendilerine ne amaçla yaklaştıklarını bilmedikleri kayıklarla endişelerinin arttığını ancak büyük bir tezahüratla karşılaşınca rahatladıklarını belirtir (151).

Fethi Bey ise bütün şehrin çevresiyle birlikte ayağa kalktığını belirtiyordu (152).

Akşam ise, Fethi Bey'i İzmir'de 50 bin kişilik bir kalabalığın büyük bir tezahüratla karşıladığını ve vapurdan iskeleye Fethi Bey'in ancak bir saatte çıkabildiğini haber verir (153).

Halkın bu çoşkun gösterisi, bazı CHF taraftarlarının bir takım gösteri ve eylemleri sonucunda bazı olayların çıkması doğrultusunda gelişmiştir. Ağaoğlu, kendilerini karşılamaya gelen halkın sabrını tüketmek için geminin gelişinin üç saat geciktirilmiş olduğunu; SCF yöneticilerini alıp karaya götürmek için tutulmuş olan bir motorü polisin işletmediğini, bir grup halkın elinde bu-

(150) Fethi Okyar, a.g.e., s. 497.

(151) Ağaoğlu Ahmet, a.g.e., s. 32.

(152) Fethi Okyar, a.g.e., s. 498.

(153) Akşam, 6 Eylül 1930; Cumhuriyet, 5 Eylül 1930; Yeni Asır, 6.9.1930.

lunan bayrağın polisçe alınmak istendiğini, bu nedenle çıkan kargaşalıkta bir polis memurunu halkın denize attığını belirtiyor (154).

Fethi Bey'in İzmir Palas oteline gitmek için arabaya bindiği bir sırada bir ihtiyarın Fethi Bey'e;

"Senin için canımızı fedaya hazırız, çünkü canımız burnumuza geldi"(155) dediği belirtiliyor. Fethi Bey ise anılarında, vilayet-polis-jandarma üçlüsünün gelen düşman temsilcisi imiş gibi karşı tedbirler almış oldukları ve il ileri gelenlerini ziyaret ettikleri halde ziyaretlerini iade etmediklerini belirtir (156).

Bunca gösteriye rağmen Fethi Bey ve arkadaşları otelle gidene kadar herhangi bir olay meydana gelmez. Yalnız, toplanan kalabalığın dağılması için Fethi Bey, oteldeki bir odanın penceresinden, yolda toplanan halk şimdi dağılmalarını, ertesi gün vereceği söylevi dinlemeye gelmelerini söylemiş, kalabalık da "Yaşasın Gazi", "Yaşasın Fethi Bey" sesleri arasında dağılmıştır (157).

O gün otelde parti örgütünün kimlerden oluşturulacağı üzerine konuşulurken, bu arada İzmir Valisi Kâzım(Dirik) Bey, Fethi Bey'e bir yazı gönderir ve Fethi Bey'in söyevine engel olmak ister. Fethi Bey de durumu Gazi'ye bildirir. Gazi cevabında şöyle der:

(154) A. Ağaoğlu, a.g.e., s. 32- Yeni Asır, 6 Eylül 1930.

(155) Akşam, 6 Eylül 1930.

(156) F. Okyar, a.g.e., s. 498.

(157) A. Ağaoğlu, a.g.e., s. 33.

"Anlıyorum ki sana nutkunu söyletmek istemiyorlar. Fakat sen mutlaka nutku söyleyeceksin ve tesadüf edeceğin herhangi bir engeli derhal bildireceksin."

Gazi ayrıca, güvenliğin sağlanması için Başbakan, İçişleri Bakanı ve Valinin gerekli tedbirleri almakla yükümlü olduklarını bildirir(158). Gazi Mustafa Kemal'in bu telgrafı üzerine artık Fethi Bey, İzmir halkına seslenebilecekti. Ancak, Fethi Bey bu yazışmalar sırasında söylevini daha önce bir gün sonraya bırakmış bulunuyordu(159).

Ertesi gün Fethi Bey'in kaldığı otelin önünde yine kalabalık bir halk toplanmıştır. Buna karşılık, CHF da bir karşı gösteri düzenlemiştir. Fethi Bey'in söylevini vereceği gün Akşam, İzmir şoförlerinin halkı sabahtan söylevin verileceği Alsancak Stadına bedava götürdüğünü haber veriyordu (160).

CHF Denizli Milletvekili Haydar Rüştü Bey'in, İzmir'de çıkan Anadolu'nun 5.9.1930 günlü sayısında Fethi Bey'e hitaben çıkan yazısı (161) ve CHF'nın karşı gösterisi üzerine,

(158) Fethi Okyar, a.g.e., s .499.

(159) Ağaoğlu Ahmet, a.g.e., s. 36.

(160) Akşam, 8.9.1930.

(161) Rüştü Bey bu yazısında şöyle der;

"İzmir'i intihapta şu isabet te vardır: Zati aliniz ortaya attığınız davaların en başında iktisadi ve mali buhranları zikrettiniz, memlekete para getirmeklüzumundan bahseylediniz. Bozuk olan iktisadiyatımızın düzeltilebileceğini iddia ettiniz. Vergilerin halkı zebun ettiğini söylediniz. Türkiye'nin en büyük iktisat ve faaliyet merkezinden birisi İzmir olduğu için bir aydanberi söylenen bu sözlere herkesten ziyade İzmir'liler alâka gösterdiler. Memlekette mali ve iktisadi bir buhran vardır. Zatiâliniz en ziyade bu buhranlarla alâkadar bulunuyorsunuz. İzmir'de pek tabii olarak bu umimi buhrandan müteessirdir. Elbetteki bu hususa dair sözlerinizi lââyık olduğu ehemmiyetle dinlemekte sabırsızlık gösterecklerin en başında İzmir'liler bulunacaktır. Binaenaleyh Fethi Beyefendi! emin olabilirsiniz ki en ziyade iktisadiyata, maliyata taalûk edeceğinde şüphemiz ../.

SCF'nı tutan halk kitlesi önce Anadolu gazetesi, sonra da CHF binası önünde protesto gösterileri yapmıştır. Bu arada CHF'ndan Sabri Bey Parti binasından halka "namussuzlar" diye bağırınca halk binanın camlarını taşlamış, arkasından da, Anadolu gazetesi basımevine doğru yürüyüşe geçmiştir. O günkü yazıdan müteessir olan halk matbaaya doğru yürümüş ve matbaanın önüne gelirken bazı gösterilerde bulunmuştur. Fakat bu arada matbaanın içine saklanmış olan polisler halkı korkutmak için olacak, kalabalık üzerine ateş açmış, halktan yaralanlar olmuş ve bir çocuk vurularak ölmüştür. Haydar Rüştü Bey bir yere gizlenerek polisçe korumaya alınmış, halkı dağıtmak için hayava ateş açan jandarma birliği taşa tutulmuştur. Fethi Bey mevki kumandanının ricası üzerine söylevini bir gün daha ertelemişti(162).

Olaylardan sonra bir demeç veren Fethi Bey, partisi aleyhine gösteri tertip edildiğini işittiğini ve bir gencin ölümünden duyduğu üzüntüyü belirterek şöyle der;

olmayan nutkunuza en samimi, en alâkadar, en anlayışlı ve bilgili muhatapları İzmir'de ve İzmir'liler arasında bulacaksınız." "Yalnız; bulanık suda balık avlıyanlar vardır. Asıl hüviyetlerini namı müstearlarla saklıyacak kadar korkak, pinti mahlukat baş kaldırmıştır. Yarın bunlar ayaklarınızın arasında dolaşacaklar, size yaltaklanacaklar ve sizden ümitleneceklerdir. Bu adamlar bize de yılışıklıklar yapmadılar değil. Yaptılar fakat yüz bulamadılar.

Fethi Beyefendi! Bizden arta kalanlar size yaşayacaklar ve kâselerini sizlere uzatacaklardır. Belki adam olurlar diye şimdiye kadar idare etmeğe çalıştığımız ve her birine vazifeler ve mevkiler verdiğimiz bu zevat gördünüz ki ilk fırsatta düşmanı canımız kesilmekte beis görmediler. Bugün bize yapanlar, yarın da size yapacaklardır.

(162) Akşam, Cumhuriyet, Yarın, Hakimiyeti Milliye, 6.9.1930.

"Büyük Gazi'nin tesis ettiği Cumhuriyet fikri bütün vatandaşların kalbinde yer etmiştir. Fikir daima ilerleyecektir. İşi karışıklığa getirmek isteyenlerin gayretleri neticesizliğe mahkûmdur. Zabıta kuvvetine derhal tebaiyet etmelerini böyle hadiselerle meydan vermemelidir. Kelâm hürriyetinden istifade ederek nutkumu yakında söyleyeceğim" (163).

Cumhuriyet, bu olayları verirken tarafsız bir rol oynamış, Hakimiyeti Milliye ise, halkın polis ve jandarmaya ateş açması üzerine güvenlik kuvvetlerinin ateş açtığını belirtmiştir (164).

Fethi Okyar anılarında olayın gittikçe artan ağır hayat şartlarından kaynaklandığını belirtmektedir (165).

Nitekim, Fethi Bey, söylevini 7 Eylül 1930'da ellibin kişiyi aştığı bildirilen kalabalık bir halk kitlesi önünde söylemiştir (166).

Bu olaylardan sonra, 6 Eylül sabahından başlayarak İzmir'deki işçilerin greve gittikleri görülmektedir. Örneğin Cumhuriyet bu haberi "Liman Şirketi Amelesi Grev ilân ederek Fethi Bey'i Selamladılar " diye veriyor ve şöyle devam ediyordu; "Hapishanedeki mahpuslar "Bizde çıkacağız" diye bağıryorlar!"

Yine aynı gün Cumhuriyet, 9 kişinin tutuklandığını, Anadolu gazetesinin matbaası tahrip olduğu için o gün çıkmadığını haber veriyordu (167).

(163) Cumhuriyet, 6 Eylül, 1930.

(164) Hakimiyeti Milliye, 6 Eylül 1930.

(165) Fethi Okyar, a.g.e., s.499.

(166) Akşam, 8 Eylül 1930; Cumhuriyet, 8. Eylül 1930.

(167) Cumhuriyet, 7 Eylül 1930.

Çetin Yetkin, olayların gelişiminin, bu grevlerin Fethi Bey'i desteklemek ve birgün önceki olayı protesto etmek, bu arada da ücretlerin arttırılmasını istemek üzere başlatıldığını gösterdiğini ileri sürmektedir (168),(169)

Ancak alınan sert önlemler karşısında bu grevler uzun sürmemiş ve bir protesto gösterisinden öteye geçmemiştir. Necmeddin Sadak'ın bir yazısı alınan bu önlemlerin nedeni hakkında ışık tutmaktadır. Sadak, Gazi'nin arzularıyla kurulan bu partinin daha ilk gösterisinde kanlı sokak olaylarına neden olmasını hem Fethi Bey, hem de ülke için bir talihsizlik olduğunu belirtir. Sadak, İsmet Paşa'nın beklediği şeyin fikir olduğunu, karşı parti liderlerinin tam bir serbesti içinde fikirlerini açıklayabilmeleri için bütün önlemleri aldığını açıklıyordu. Buna rağmen karışıklığın sürmesi halinde İsmet Paşa'nın "... anarşiye karşı en şiddetli hareket her devletin en mukaddes vazifesidir". şeklindeki sözlerini hatırlatır (170).

İsmet Paşa'nın bu sözlerinin gerçekleşmesini uzun süre beklemek gerekmemiş, olaylar üzerine hükümet ve valilik kovuşturmayaya geçmiş ve bazı SCF taraftarları tutuklu ya da tutuksuz olarak mahkeme önüne çıkarmıştır.

Hakimiyeti Milliye, 7 Eylül gününe kadar 36 kişinin tutuklandığını (171), Cumhuriyet de işçiyi yasa dışı greve

(168) Çetin Yetkin, a.g.e.,s. 173.

(169) Grevler hk. bilgi için bkz. Cumhuriyet, 7.8.9.10 Eylül 1930; Hakimiyeti Milliye, 7 Eylül 1930.

(170) Necmeddin Sadık (Sadak) "Hazin Tecelli", Akşam, 7 Eylül 1930

(171) Hakimiyeti Milliye, 8 Eylül 1930.

kışkırtma suçundan ondört kişinin tutuklandığını (172) bildirir.

Bu arada SCF'nı tutan ve destekleyen İzmir; gazetele-
rinin sorumlu yazı işleri müdürleri ve yazarları tutuklan-
mıştır. 14 Eylül günü., Yeni Asır Gazetesi yazarı Behzat
Arif ve yazı işleri müdürü Abdullah Abidin, Hizmet gaze-
tesi başyazarı ZeynelBesim ve yazı işleri Müdürü avukat
Kadızaade Bedri Beyler, "Hükümetin manevi şahsiyetini tah-
kir ettikleri" savı ile tutuklanmışlardır (173). Buna kar-
şılık, CHF'nı tutan Anadolu gazetesi yazı işleri Müdürü
İbrahim Bey için Fethi Bey hakkında uydurma yayın yapmak
savı ile soruşturma açılmış ancak tutuksuz olarak yargı-
lanması kararlaştırılmıştır. Bu gazetenin başyazarı Haydar
Rüştü Bey CHF Milletvekili olduğu, tutuklanabilmesi için
de dokunulmazlığının kaldırılması gerektiğinden TBMM'ne
Cumhuriyet Savcılığınca başvurulmuştur (174). Oysa, daha
önce Son Posta sahibi ve baş muhabiri bulunan Denizli
Milletvekili Haydar Rüştü Bey'in yeni partiye iltihaki ne-
deniyle Anadolu gazetesinin de yeni partiye taraftar ola-
cağı ümidini bildiriyordu (175).

Fethi Bey olayı protesto etmiş , olaylara neden
olan Anadolu gazetesi yetkililerinin serbest dolaşmasını
eleştirmiş ve olay hakkında şunları söylemiştir.

(172) Cumhuriyet, 10 Eylül 1930.

(173) Bu yazı için bkz., Hizmet, 6 Eylül 1930.

(174) Hakimiyeti Milliye, 16 Eylül 1930.

(175) Son Posta, 14.8.1930.

"İzmir'de ve burada bazı gazeteci arkadaşlarımız tevfiik olunması matbuat hürriyetine hükümetçe henüz tahammül edilmediğini göstermektedir. Bir fırkanın mutemetlerine ve hükümetin bazı icraatına yapılan tenkitleri Büyük Millet Meclisi'nin manevi şahsiyetine tecavüz suretinde göstermek hiç bir davayı ispat etmez. İzmir'de çıkan Anadolu gazetesinin neşriyatı meydandadır. Bu gazetemiz faziletli bir halk kütlesini "sarhoş ve para ile satılmış" tabirleri ile tahkir etmiştir.

"İzmir'e muvasalatımızın mülhakatta pek fena tesirler uyardığına dair gazetesine binlerce telgraf geldiğini yazarak asılsız neşriyatta bulunmuştur. Kanunun halkı tehyiç edici havadis neşredenlere taalluk eden maddesinin tahti hükmünde kalan bu neşriyat ve tasniatin muharriiri serbest yazarken ve İzmir'deki acıklı hâdiseye bu neşriyatın sebep olduğu hükümet gazetelerinin de tahti itirafında iken, teşkilatı esasiye kanununun millete batış ve temin etmiş olduğu tabii ve mukaddes bir hakka istinaden salâhiyetini istimal edenleri tevkife kalkışmak Türk Cumhuriyeti ve bu cumhuriyetin temin ettiği matbuat hürriyeti namına protesto edilecek bir vakadır.

"Anadolu gazetesini itham ediyorum. Cumhuriyet hâkimlerinden adaletin bitarafane tecelli ettirilmesini beklemek hakkımızdır" (176).

Hakimiyeti Milliye ise Haydar Rüştü'nün yazısının

halka hakaret değil, yeni parti adamlarına dürüst, açık bir rehberlik olduğunu savunur (177). Hatta daha ileriye giderek Fethi Bey'e yani SCF'na ve SCF yandaşlarına saldırıya devam eder (178).

(176) Akşam, 16.9.1987.

(177) Hakimiyeti Milliye, 10.9.1930.

(178) Hakimiyeti Milliyede bir kaç gün önce çıkan Falih Rıfki'nin yazısı güzel bir örnek oluşturmaktadır bu saldırılar için;

"Anadolu, gazetesine girmişler:

-Aleyhimize yazmıyacaksınız!.

Bahribaba Parkına gitmişler:

-Aleyhimize söylemiyeceksiniz!

Yankesici bıçakları ellerinde, kaçakçı tabancaları bellerinde söyliyenin kafasına kabza, yazanın bileğine yumruk;

-Hürriyet isteriz!

9 Eylül'den dört gün evvel İzmir sokaklarında hürriyet sancağını kimler taşıyor!

- Ne şimendifer isteriz, ne vergi isteriz, biz Fethi Beyi isteriz. Cumhuriyetçiler aklınızı başınıza alınız; Bunlar Şeriat istiyorlar, şeriat!

Bu ruh, ta yeniçeri "İstemezük!" lerinden beri kara kalabalağın içinden fırlamak için fırsat gözeten o hortlaktır. (Falih Rıfki "Tethiş", Hakimiyeti Milliye, 8.9.1930.)

Yine aynı gün Falih Rıfkı, İzmir gösterilerinin muhalif partiye şevk değil, ders vermelidir diyordu(179).

Buna karşılık muhalif gazeteler Fethi Bey'in olayı protesto etmesini alkışlarken, Yarın, Nafia Vekili Recep Bey'in Denizli-Sarayköy kaymakamının geleceği haberi üzerine hükümet dairelerinin vaktinden önce tatil edilmiş olduğuna devamla "şayanı hayret olancihet Anadolu gazetesi-nin burada resmi müvezziler tarafından halka parasız dağıtılmasıdır" diyordu(180).

Yarın, bu gazetecilerin tutuklanması haberi üzerine şöyle der;

"Halbuki müheyyic neşriyat matbaası taşlanan "Anadolu" Gazetesi tarafından vaki olmuştur. Tevkif edilse edilse bu gazetenin sahibi tevkif edilmek lazımdır. "Anadolu" gazetesidir ki Fethi Bey'i istikbalegiden İzmirliileri tahkir etmiş ve zelil görmüştü. Bu halmeydanda iken öteki gazete sahiplerinin tevkifine ihtimal vermeyiz (181).

Ama olaylar durumun hiç de böyle olmadığını göstermişti, SCF'nakarşı muhalefet'te bütün yoğunluğu ile devam ediyordu.

Yunus Nadi'ye göre, herhangi bir nedenle şu veya bu şekilde görülebilmüş bir halk hareketi İzmir'in asıl kimliğine ve gerçek hareket yönüne ölçüt olamazdı (182).

(179) Falih Rıfkı "Tehlike Nerede" Hakimiyeti Milliye, 8.9.1930.

(180) Yarın, 14.9.1930.

(181) Yarın, 9. Eylül 1930.

(182) Cumhuriyet, 8Eylül 1930.

Hakimiyeti Milliye de , büyük bir çöşku ile gelen kalabalağın aradığını bulamadığını yazarak (183), 6 çöşku içindeki halkı görmemezlikten gelir.

Son Posta, Fethi Bey'in olay hakkında "Halka hakaret ettikleri için taşlanmış olanlar ilticagah arama istira- rında kalmışlardır(184)", dediğini yazıyor, Hakimiyeti Mil- liye de bu yazının tekzip edilmesini istiyordu(185).

Bu konudaki tartışmalar belediye seçimlerine kadar devam eder. Ancak, bu gezinin CHF'nı neden bu kadar kaygı- landırmış olduğunu, Necmeddin Sadık (Sadak), Sivas söyle- vine karşılık olarak neden İzmir'in seçildiği konusunda bu bölgenin ekonomik bunalımdan en çok etkilenmiş yer olması- nı gösterirken aynı zamanda açıklamış bulunmaktadır (186).

Yukarıdaki örneklerden de anlaşılacağı üzere; CHF sözcüsü durumunda bulunan basında, SCF'nın İzmir'de gördüğü büyük ilgi ve desteği, işin başından beri kamuoyuna bambaş- ka bir biçimde yansıtılmaya çalışılmıştır. Fethi Bey ve arkadaşlarını karşılayanlar, gösteri yapanlar için aşağı- laticı sıfatlar kullanılmış ve sayıca az oldukları vurgu- lanmaya çalışılmıştır.

Fethi Bey ise, İzmir olayları üzerine Gazi Mustafa Kemal'e uzun bir mektup yazarak olanları anlatmıştır (187).

(183) Hakimiyeti Milliye, 8.9.1930.

(184) Son Posta, 9.9.1930.

(185) Hakimiyeti Milliye, 10.9.1930.

(186) Necmeddin Sadık "İzmir Nutku", Akşam, 9 Eylül 1930.

(187) Cumhuriyet, 7.9.1930.

Gazetecilerin tutuklanmaları üzerine de, SCF Merkez Ocağı 15 Eylül 1930'da bir bildiri yayınlayarak bu durumu kınamış ve bunun "matbuat hürriyetine henüz hükümetçe tahammül edilemediğini" gösterdiğini açıklayarak, olayın protesto edilecek mahiyette olduğunu belirtmiştir(188).

Ç. Yetkin, İzmir olaylarının, CHF ile SCF'nın karşılıklı konumunu, herhangi bir uzlaşma olanağını da ortadan kaldıracak şekilde belirginleştirdiğini ileri sürmektedir.

İzmir olayları, SCF için bir dönüm noktasıdır. Fethi Bey'in İzmir'de başlayan bu gezisinin CHF için bir tek anlamı vardı; o da, Kâzım Özalp'in değişimiyle şuydu; Fethi Bey'in gelişimiyle İzmir'de Halk Fırkası erimişti. Ve Fethi Bey seyahatine İzmir'den Balıkesir'e doğru devam ederken her geçtiği yerde Halk Fırkasını söndüre söndüre gitti".

Önemli bir gerçek SCF'nı halkın, Ege'de bu denli destekleyeceğini, ona koşacağını, hemen hemen hiç kimsenin önceden kesterimemiş olmasıdır.

Olayların gelişimi, kolluk güçlerinin yansız olmadıklarının başlı başına bir kanıtı niteliğindedir.

Fethi Bey'in İzmir gezisi, CHF'na hiç olmazsa Ege'de halkın desteğini ve güvenini yitirmiş olduğunu, bir genel seçim sonucunda iktidarı da yitirebileceğini göstermiştir((189). Ne yazık ki SCF genel bir seçime kadar yaşayamamış, yeni bir parti için büyük bir başarı sağladığı belediye seçimlerinin arkasından kapanmıştır.

(188)Hakimiyeti Milliye, 16.9.1930.

(189)Çetin Yetkin, a.g.e., s.

BÖLÜM-III

SCF KAPANIŞI VE BASIN

1. SCF'nın Gelişiminde Siyasi Hayatı Canlandıran Olaylar

-II-

A) Yeni Parti-Basın ve Belediye Seçimleri

Yeni bir parti kurulması olayı, o günlere kadar tek parti siyasetinin şartları içinde olan basında da büyük değişikliklere yol açtı. Onlar da derin bir nefes almışa benziyorlardı. Gazeteler yeni harflerin yaratması beklenen okuyucu artışına henüz kavuşmamışlardı. Buna hem yeni harfleri bilenlerin sayıca az olması, yeni harfleri bilen dizgicilerin olmaması, latin harflerin yurt dışından getirilmesi zorunluluğu hem de bu devrime karşı çıkanların varlığı (dolaylı da olsa) neden olmuştur. Ülke nüfusuna oranla gazete baskıları çok azdı. Bir çoğu devletin dolaylı ve dolaysız yardımı ile yaşıyordu. Yardımın çıkmasına kadar bekleyemeyen gazetelerin çoğu kapanmıştı. Ve bu yardım muhalif basın tarafından sık sık eleştiri konusu olmuştur.

Yeni bir partinin kurulması haberi üzerine Yalova'ya sadece İstanbul'un değil, İzmir, Adana, Konya gibi merkezlerdeki gazetelerin de yetkili kalem sahipleri akın etmeye başlamışlardır (1).

(1) Fethi Okyar, age, s.472.

Gazeteler genellikle CHF'nin tarafında idiler. O günlerin genel şartları içinde bir muhalefet partisinin kurulabileceğini inanacak pek az kişi vardır.

Fethi Okyar bu ortamda yine de Gazi'ye yakınlığının ve kişiliğinin girişim konusunda güven yarattığını söyler. Ona göre Türk basını SCF'nin kurulmasından kapanmasını kadar olan günler içinde o yılların en hareketli dönemini yaşamıştır. (2) (3)

Basın başlangıçta muhalif ve hükümet (HF) yanlısı basın olarak ayrılırken (1929 sonlarını doğru), SCF kurulduktan sonra Hükümet Yanlısı ve SCF Yanlısı basın olarak ayrıldıklarını görüyoruz.

SCF kurulmadan önce muhalif gazete olarak Yarın vardır. Sonra, Son Posta ve Mersin'de yayınlanan Akın, İzmir'de çıkan Hizmet, Yeni Asır, Halkın Sesi, Adana'daki Yeni Adana ve Kastamonu'daki Açık söz gibi başka gazetelerde ona katılmıştır. Ankara'da ve devletin resmi organı hüviyetindeki Hakimiyeti Milliye önce tarafsız görünme çabasında idi, fakat Fethi Bey'in İzmir gezisinden sonra durumunu hemen değiştirip, SCF'na karşı sert bir tutum alır. Ayrıca bu gazetesinin başyazarları, daha geniş mücadele için İstanbul'da Milliyet Gazetesinde ve Politika'da görüşlerini yazdılar. Vakit ve Akşam gazeteleri de aşırıya kaçmamak üzere iktidar yanlıydılar. Son Posta, 18.8.1930 günlü sayısında başlangıçta da bu gazetelerin

(2) Fethi Okyar, a.g.e., -s. 473.

(3) Zekeriya Sertel de aynı görüştedir. (Z. Sertel, a.g.e., s. 192.)

sessiz olduğunu bildirir. Fethi Bey, muhalif gazetelerin satışlarının bir anda çok yükseldiği için hükümetin kendisini destekleyenler yaptığı yardımı artırmak zorunda kaldığını söyler. M. Goloğlu da aynı görüştedir(4).

SCF kurulduğu andan itibaren onun yanında yer alan Akın'ın sahibi Ata Çelebi, SCF Mersin Vilayet Ocağının Kattibidir. SCF kapanana kadar onun tarafında yer alan gazete parti kapatıldıktan sonra Cumhuriyet Halk Fırkası'nın yanında yer almıştır (5)-(6).

Diğer gazetelerde ise değişen birşey yoktu. 1930 Ekim ortalarına gelindiğinde yayınlanan makaleler aydınlatıcı noktalarla dolu olduğu kadar, hakaret ve iftiralarla da doluydu. Weiker bu durumu, sadık muhalefet kavramını hala ne kadar yabancı olduğumuzun bir delili olarak kabul ediyordu.

(4) F. Okyar, a.g.e., s.473- M. Goloğlu a.g.e., s.282.

(5) Ekim 1930, Mayıs 1931 Akın Koleksiyonu.

(6) Ancak Ata Bey'in yazılarına artık rastlanmamaktadır. Yazılanlardan Halk'ta çalıştığı anlaşılan M. Rasim imzasıyla gazete bir açıklama yapar. Açıklamada M. Rasim "Akın'ın, Ata bey'in ve benim gayelerimiz yalnız CHF prensiplerinden ilham alır. Bunun içindir ki, gazetemizi okuyanlar, gayemizin vuzuhu karşısında, kat'iyetle eminiz ki hiç bir şüphe ve tereddüt hisse geçirmeyeceklerdir.

"İzah etmeğe mecburum ki birçok aylardan beri fikirler istikrar kuvvetini gaip etmişti. Bu dalgalı vaziyet, Umumi Efkârdan biraz tereddüt ve teşevvüş menbaı olmaktan hali kalmıyordu.

"Bu gün, o kanaatteyiz ki artık fikirler vuzuh ve selamete yol bulabilecek bir aydınlığa kavuşmuşlardır.

"Bu aydınlık bize, son günlerde Ankara'da içtima eden CHF Büyük Kongresinin nurundan geldi" derken aynı zamanda gazetenin politikasının değiştiğini de okuyucularına duyurmaktaydı. (Akın, 24 Mayıs 1931,-Cümlelerin altlarını biz çizdik)

Cumhuriyet dışında kalan gazeteler daha az naziktiler ve SCF'nın en kötü yönlerini ısrarla belirttiler. Gazetelerde, Kurtuluş Savaşında yanlış tarafta bulunanların Serbest Fırkadakiler olduğundan söz edenler, SCF içindeki yeşil bayrarlara atıf yapanlar çık sığıttı. CHF basını SCF'nın liderlerini saf, temiz niyetli olmamakla suçladılar. Eskiden muhalefettekiler için söylediklerini şimdi SCF yöneticileri için söylediler ve doğrudan kişileri hedef almaya kalktılar.

Weiker, SCF'na yararı dokunmuş olan haftalık mizah dergisi Akbaba'nın bile şimdi "Muhalefet Lehçesi" üzerine yayınladığı bir makalede yazdıklarını örnek veriyordu.

"Eğer eskiden yaşamış olan Türkler dirilseydi, herşey değişmiş olduğundan Türkiye'de olduklarına inanmazlar. Sultan yok, çarşaf yok, fes yok, vesaire. Ta ki bir muhalefet gazetesini ellerine alıncaya kadar. O zaman gerçeği derhal hatırlarlar, çünkü muhalefet lehçesi hiçbir zaman değişmez"(7).

SCF'nın basın desteği, başlangıçta nitelik olarak zayıftı ve de nitelik bakımından git gide CHF'nın daha kötü olan taraftarlarını andırır oldu. SCF faaliyetlerini okuyucuya aktarmanın eksikliği bir yana, İstanbul basınında gazetecilik bakımından kayda değer olan sadece Yarın ve Son Posta günlükleri vardı. Diğerleri, iktidar yanlısı büyük gazetelerle karşılaştırıldığında küçük ve halkın okuma alışkanlığına göre kıyıda kalıyordu. Bunlar da kendi yol-

(7) Weiker, a.g.e.,s. 108.

larında ilerlemeye kalktılar ve SCF'na yardım etmekten daha çok sıkıntı kaynağı oldular(8).

Nitekim, SCF'nın kuruluş günlerinde, bir zamanlar gazetecilik yaptığını, hayli parasını da bu uğurda harcadığını belirten Fethi Bey bir fikir gazetesi yayınlamaya taraftar değildir (9). Ama, muhalefetin en etkili gazetesi olan Arif Oruç'un Yarın'ı SCF'nın kuruluşunu izleyen günlerde adeta bir organ olarak kullanıldığından kamuoyu partiyle Yarın'ı birlikte düşünecekti.

Ağaoğlu'nun bir yayın organı çıkartılması yolundaki yakarışlarını Fethi Bey dinlemeyecek, ancak, Arif Oruç'un Gazi'nin Başbakan olması ve Fevzi Paşa'nın Cumhurbaşkanı olması yolundaki teklifi(10) Fethi Bey 'e maletmesinin SCF'nı ciddi olarak sıkıntıya düşürdüğü zamanda bu eksikliği duyacaktır.

Yeni partinin bir gazete çıkaracağı haberinin muhalif gazeteleri birbirine düşürdüğünü yazan Milliyet haberi kendi yorumuna ve üslubuna uygun bir karakterle vermiştir(11).

Fethi Bey'i böyle bir karara iten neden SCF'nın diğer sözcülerinin de tatmin edici olmaktan uzak olmalarıydı Son Posta'nın da Fethi Bey'in sözcüsü gibi davranmaktan çok, kendi eğilimleriyle uyumlu olarak SCF'nı yorumlamaya kuvvetli eğilimi vardı.

(8) Weiker, a.g.e., s. 109.

(9) Son Posta, 16.8.1930.

(10) Yarın, 24-25 Eylül 1930

(11) Milliyet, 25.10.1930-Ek: 6.

Weiker, Son Posta'nın fikirlerinin Fethi Bey'in kendi görüşleri ile uyumlu olduğunu, Zekeriya (Sertel)in, CHF düşmanlığında yoğunlaşan Arif Oruç'un aksine muhalefete olan desteğinin Cumhuriyetin bütününe güç katmasından dolayı olduğunu sık sık vurguladığını belirtiyor. Bununla beraber, mutedil liberal Fethi Bey'in aksine Sertel'in eleştirelerini daima bariz sol ağzıyla yaptığını ve ekonomik liberalizmi tuttuğuna da ayrıca değinmektedir (12).

Fethi Bey bu konuda yayınlanan çeşitli gazetelerle görüşmüş ve SCF vilayet örgütlerinin önde gelenleriyle haber ve makale gönderilmesi için bağlantı kurmuştur. Fakat çok gecikmişti. Proje, SCF'nin fesholunduğu 17 Kasım'dan önce gerçekleşmedi ve Ekim sonlarına doğru yeni bunalımların yaklaştığı sırada SCF gerçek bir sözcüsü olmaktan uzak kalmıştı. Çünkü, izmir mitinginin hemen arkasından (bir ay sonra), Ekim'de belediye seçimleri vardı. Bu seçimlerde SCF yeni bir parti için büyük sayılabilecek bir başarı elde etmişti ama seçimi de kazanamamıştı. Partinin seçimlerde başarılı olamamasını dört nedene bağlayan M. Zekeriya (Sertel'e) göre; bunlardan birisi de partinin bağımsız bir gazetesinin olmamasıydı (13).

SCF'nin bir parti gazetesine sahip olmaksızın girdiği Ekim ortasında sonuçlanan ve yerleşim merkezlerinin

(12) Weiker, a.g.e., s. 109.

(13) M. Zekeriya Sertel, "Serbest Farkanın Hataları" Son Posta, 23 Teşrinievvel 1930.

502'sinin yerel yöneticileri için oy kullanılan bu seçim şartlarına üç yenilik eklenmişti. Bunlar, iki partinin varlığı, yöneticilerin doğrudan seçimi ve kadınlara oy hakkı tanınması. Her üçü birlikte ele alındığında, karışıklık için büyük potansiyel yarattılar ve şaşkınlığın sebebi oldular.

A. Ağaoğlu belediye seçimlerinin bu özelliklerinden söz ederken şöyle der:

"...Gazi her sene bir yenilik çıkarır, kimsenin aklına ve hayaline gelmiyen yeni bir meseleyi ortaya atar. Bu senenin yeniliği de evvela belediye intihaplarına kadınların iştirakleri ve sonra bu intihapların reyiam üzerine yapılmasıdır"

Ancak, halkın büyük ilgi gösterdiği yeni partinin seçimlere girdiği takdirde büyük bir çoğunluk kazanacağına inanan A. Ağaoğlu böyle bir sonucu Gazi'nin kabullenip kabullenemeyeceği konusunda kuşkuludur. Çünkü Gazi partisini bırakmamıştır. Üstelik iş ciddileşip de CHF mağlup olduğu takdirde Ağaoğlu,

"...Gazi'nin bunun kendisi için ağır bir darbe kabul edeceğinden ve mukabil tedbirler almağa koyulacağından" emindi. Ve bunun için ilk günden itibaren yeni partinin seçimlere karışmaması ve taşra örgütü yapmaması taraftarıdır. Ona göre ilk hedef muhalefet grubunu kurmak ve muhalefet usulünü uygulamaktı. Örgütsüz seçime katılmak, bir taraftan örgütlenirken diğer taraftan seçime karışmak uygun değildi. Çünkü bu takdirde merkez heyetinin seçimi idare ve gözetim altında bulundurmamak olanağı olmazdı.

Ancak Ağaoğlu'nun bütün ısrarlarına rağmen parti başkanı ve parti genel katibi bunu Gazi'nin istediğini söyleyerek partiyi onun deyimiyle resmen mücadeleye sürüklediler(14).

Fethi Okyar yıllar sonra yayınlan anılarında seçimlere katılma kararının ruhi ve fiili nedenleri olduğunu açıklar. Ona göre ruhi nedenler partinin ilkeleri felsefesiyle ilgilidir. SCF tek dereceli seçimi ve buna kadınların katılmasını istiyordu. Örgüt eksik diye bu uygulamanın dışında kalamazlardı. Gazi seçimler dolayısıyla "...hem tek dereceli ve hem de kadınların iştirak ettiği bir seçim meydanı.. Kendinizi gösterin bakalım. demişti "(15).

Fakat, Asım Us anılarında Gazi'nin Fethi Bey'e partiler arası tarafsızlık konusunda sözünde durduğunu, eğer istedikleri gibi bir kaç ay içinde iktidara gelirlerse ülkeyi güvenlik ve huzur içinde yönetebilecek misiniz diye sorduğunu yazar (16).

Atatürk'ün genel sekreterliğini yapmış olan Hasan Rıza Soyak da Gazi'nin SCF'nin belediye seçimlerine katılmasını istemiş olmasının doğru olmadığını öne sörmektedir. Gazi'nin SCF faaliyetleri hakkında bilgi istediği Tahsin (Uzer) Bey, belediye seçimlerine katılmak için izin ister.

(14) Ağaoğlu, Ahmet, a.g.e., s. 35-37.

(15) F. Okyar, a.g.e., s. 509-510.

(16) Asım Us, Gördüklerim, Duyduklarım, Dugularım. Meşrutiyet ve Cumhuriyet Devrimlerine Ait Hatıralar ve Tetkikler, İst. Vakit Matbaası 1964. S. 142.

Gazi henüz kuruluş halinde iken böyle bir mücadele- yi kaybetmenin aleyhlerinde olduğunu söyler. Ancak, Tahsin Bey bu seçimi mutlaka kazanacaklarını söyleyince "...madem ki kendinizde kuvvet görüyorsunuz ve buna karar verdiniz, Allah muvaffak etsin!" diyerek SCF'nın seçimlere katılmasına izin verir (17).

Ağaoğlu'nun kanısı, Gazi Mustafa Kemal'in böyle bir istekte bulunmasının "pek muhtemel" olduğudur (18). Fakat Fethi Okyar konuyu kesin bir anlatım biçimi içinde açıklamıştır (19). Ancak kesin olan birşey varsa o da öyle ya da böyle Gazi SCF'nın seçimlere girmesini, kendisi önermemiş olsa bile onaylamıştır. Ancak Serbest Fırka'nın da hemen farkına vardığı üzere, seçim vasıtaları hükümetin ellerine bıraktığından, kanunun sağladığı güvenceleri bertaraf etmek hiç de zor değildir.

Serbest Fırka'nın önünde başka engellerde vardı. Her ne kadar kuruluşunun ilk günlerinden itibaren yerel seçimlere katılacağını ilan etmiş, adayların tespiti için haftalarca uğraşmışsa da, iyi seçilmiş aday listeleri oluşturmak için gerçekte, SCF'nın zamanı olmadı. Listelerin askıya çıkmasından önce namzetlerle irtibat kurup rızalarını alacak (adaylıkları hususunda) yeterli zaman olmadığından,

(17) Soyak, a.g.e., C. II. s. 425.

(18) Ağaoğlu, a.g.e., s. 25.

(19) Okyar, a.g.e., s 510.

SCF namzetlerin aday listesinden çekildiklerini ilan etmelerinden dolayı zor durumlara düştü. Seçimlerin başladığı 23 Eylül'den önce bir ay süreyle Ankara Millîetvekili Talat Bey Ankara'da parti örgütlemek için çalıştıysa da, SCF Ankara'da seçimlere hiç katılmadı (20).

Seçimler yerel yönetimler için olmasına rağmen partilerin üzerinde tartıştıkları tek konu, diğer tarafın millî politikasıydı (21). Özellikle de adaylar bu konuda odak noktayı oluşturmuştu ve bu durumda hiçbir parti, adaylarının özelliği ile oy alma umudunda değildi. CHF çoğunluğu halen görev başında olan veya belediye ve il meclisi üyelerini aday gösterdi. Eski SCF adaylarını, işadamları, avukatlar, emekli sivil hizmetliler sınıfından topladı (22). Bu seçimde kadınlar seçme ve seçilme hakkını ilk kez elde ettiğinden her aday listesi birkaç kadını içeriyordu. Aday listesindeki iki durum Serbest Fırka'ya rahatsızlık veriyordu; birincisi Arif Oruç'un listeye dahil olması, ikincisi Rum ve Ermeni azınlıkların temsilcilerinin İstanbul listesinde aday yapılmaları, Azınlıkların adaylığı, kampanya sırasında sık sık gündeme geldi. İzmir'den verilen bir rapora göre, CHF orada bir bildiri yayınlayarak halkı, listesinde böyle kişiler bulunduran bir partiye oy vermemeye çağırmişti (23).

(20) Weiker, a.g.e., s. 111.

(21) y. a.g.e., s. 112.

(22) Cumhuriyet, 5 Ekim 1930.

(23) Akşam, Cumhuriyet, 9 Ekim 1930, Ayrıca bkz. Weiker, a.g.e., s. 113.

Kırşehir milletvekili Yahya Galip Bey'in Eyüp seçim çevresinde SCF'nın Rum adaylarından bahsederken "Apostollar Fırkası" demesi üzerine bazı gazetelerin aleyhinde yazmaları ve Beyoğlu'nda Fransızca bir gazeteye de konu olması sonucunda Vakit, bu sözlerin gerçek mi yoksa şaka mı olduğu belli olmadığı için bu konuda yorum yapmadı. Üstelik Yahya Galip Bey'i savundu (24).

(24) Ona göre Yahya Galip Beye eski Mimar Sinan Tekkesi Şeyhi olmak sıfatıyla hücum edilmesi çok haksız ve yersizdi. Yahya Galip Beyin mazisi sadece birtekke şelpliği ile hiçe indirilemezdi. Milli Mücadele yıllarında yaptığı hizmetlerden dolayı Gazi bile kendini büyük nutuklarında takdir etmişti. Oysa SCF adayları içinde hakiki bir tekke şeyhi olmaktan başka meziyetleri olmayanlar vardı. Örneğin Ali Nutki Baba gibi. Neden onlar görülmüyordu.

Vakit bu konudaki tutumunda ısrarlıydı. SCF'nın adayları aleyhinde yazılarına devam etti. (Vakit, 13 Teşrinievvel 1930)

Patrikhanenin Lozan Antlaşması gereğince yalnızca ruhani meclisi olarak kalan Fener kilisesinde son zamanlarda yeni ve çok önemli faaliyetlere başlandığına dikkati çekti. Son hafta içinde Beyoğlu'ndaki Yunan ocağından, İstanbul'daki Rumların haklarını dış kuvvetler ve diplomasi vasıtaları ile temin etme konusunda konuşan ve yapılan mazbataya imza atan eski Osmanlı milletvekili Orfanidis efendinin SCF tarafından İstanbul Şehir meclisine aday gösterildiğini özellikle vurguladı (Vakit, 14 Teşrinievvel 1930).

Bir başka gün SCF adayı Pantazidis Efendi hakkında bir zamanlar Rum Kulübünün en faal üyesi olduğunu anlatan bir okuyucu mektubu yayınlıyor ve Pantazidis Efendinin Robert Kolej'de öğrenci iken yatakhane başucunda Yunan bayrağı ile yattığı "megal ideaci" olduğu gibi suçlamalar ileri sürülüyordu (Vakit, 17 Teşrinievvel 1930).

Özellikle Fethi Bey'in "ekalliyet münevverlerini davetle" adaylıkları konusunda onlarla görüşme yapması, üzerinde (25) en çok durulan nokta olmuştur. SCF'na bu açıdan yöneltilen eleştiriler ve Yarın'ın bir sorusu üzerine verdiği demeçte şöyle der;

" Fırkamız İstanbul'da ekalliyetlerin belediye işlerinde temsil olunmalarını kabul etmekle Cumhuriyet esaslarına ve kanunlara sadakat göstermiştir".

Buna rağmen, azınlıklardan da SCF'nca aday gösterilmiş olması gene bu partiyi yıpratmak amacıyla kullanılmıştır. Ancak Siirt Milletvekili Mahmut Bey bu konudaki suçlamaların geçersiz olduğunu savunmuştur (26).

Azınlıklardan SCF'nın aday göstermiş olması, öte yandan azınlıkların bu partiyi genellikle destekler görünmeleri toplumun bu kesiminin özellikle ticaretle uğraşan serbest meslek sahiplerinden oluşması, SCF'nın programının liberal niteliği, vergi ve yabancı sermaye gibi konulardaki politikasıyla ilgili olsa gerektir.

a) SCF'nın Adayları : (İSTANBUL, İZMİR, ADANA VE MERSİN)

SCF'nın Mersin, İzmir, Adana ve İstanbul illerinde belediye seçimleri için göstermiş oldukları adayların örnek

(25) Cumhuriyet, 31 Ağustos 1930.

(26) Hakimiyet-i Milliye, 14.10.1930.

alınması, partinin bu kentlerde oy potansiyelinin fazla olması nedeniyle diğer iller açısından da bir fikir edilmesini sağlamak amacıyla doğmaktadır.

7.10.1930 günlü Akın'ın yayınlamış olduğu listeye göre SCF'nin Mersin ili Tarsus Ocağı'ndaki adayların toplam sayısı 53 kişidir. Bu adayların arasında iki emekli, iki hekim, bir avukat, bir zaptiye memuru bulunmaktadır. Diğerleri serbest meslek sahibi kişilerdir. Ayrıca bu listeye dahil olanlardan üçü de azınlıklardandır. Diğerlerinin meslekleri açıkça belirtilmemiştir.

5 Teşrinievvel 1930 günlü Cumhuriyet'in yayınlamış olduğu listeye göre SCF'nin İstanbul'daki adaylarının toplamı 117'dir. Sonradan kendilerinin aday olmadıklarını açıklayan iki kişi ile bu sayı aslında 119'dur (27). Bu adaylardan 90 kişinin meslekleri bellidir. Buna göre adayların mesleklere göre ayrımı şöyledir :

Emekli memur ve subay	27
Tacir	13
Avukat	13
Hekim	6
Esnaf	5
Gazeteci- yazar	5
Çiftçi	4

(27) Cumhuriyet, 7 Teşrinievvel 1930.

Fabrikatör	3
Emlak Sahibi	3
Bankacı	2
Mühendis, Mimar	2
Eski Mebus	2
Vilayet meclisi azası	2
Belediye " "	1
Eczacı	1
Noter Muavini	1
Eski Düyunu Umumiye Müfettişliği	1 (28)

Bu kişilerin arasında azınlıklardan gösterilen aday sayısı ise onüçtür. Öte yandan SCF İstanbul'dan dört kadın aday göstermiştir (29).

Bu seçimde kadınlar seçme ve seçilme hakkını ilk kez elde ettiğinden her aday listesi birkaç kadın adayı da içeriyordu. Nitekim CHF'nın İstanbul'da gösterdiği adaylar içinde hiç azınlık bulunmamasına rağmen sekiz kadın aday göstermiştir (30).

(28) Yarın, 5 Teşrinievvel 1930

(29) Hakimiyeti Milliye, 6 Teşrinievvel 1930

(30) Vakit, 13 Teşrinievvel 1930

Vakit, 21 Eylül 1930 günü verdiği listeye göre Adana'da 30 aday vardır. Bunlardan 18'inin meslekleri açıkça belirtilmemiş ve bir de kadın aday bulunmaktadır. Meslekleri belli olan adayların ayırımı şöyledir :

Tacir	3
Emekli memur-subay	2
Fabrikatör	1
Esnaf	1
Gazeteci-Yazar	1
Mimar-Mühendis	1
Hekim	1
Avukat	1

Izmir'de ise SCF'nin toplam aday sayısının 29 Eylül 1930 günü Cumhuriyet 77 olarak bildiriyor. Bunlardan meslekleri belli olanların dökümü şöyle :

Tacir	31
Avukat	7
Hekim	7
Emlak sahibi	3
Eczacı	2
Gazeteci-yazar	2
Emekli Memur	2

Çiftçi	1
Bankacı	1
Fabrikatör	1
Esnaf	1
Mühendis, mimar	1
Dişçi	1
Baytar	1

Adayların meslek durumları, SCF'nın örgütlenmesinde görülmüş olan özelliği taşımaktadır. Çetin Yetkin bunun, İzmir'de tacirlerin, İstanbul ve Adana'dan çok daha yüksek oranda aday olmuş bulunmalarının, İzmir'in ticarete dönük yapısından, bir liman kenti olmasından ileri gelmiş olduğunu, İstanbul'da üst düzeyden emekli olmuş memurların sayıca çokluğunun ise, özellikle o dönemde emeklilerin yerleşmek için seçtikleri bir yer olması ile ilgili olduğunu belirtiyor (31).

b) Seçim Sonrasındaki Olaylar

SCF'nın, CHF'na yönelttiği eleştirilerle başlayan ve İzmir ile öteki kentlerdeki olaylarla artan gerginliği doruk noktasına ulaştıran 1930 Belediye Seçimleri olaylı olmuş, CHF ile SCF arasındaki ilişkileri onarılamayacak ölçüde bozmuştur. Oysa CHF liderleri, seçimlerde herşeyin

(31) Çetin Yetkin, age, s. 186-187.

iyi gideceğine dair tekrar tekrar teminat vermişlerdir. Fethi Bey de, hükümetin hiçbir şekilde seçimlerin dürüstlüğüne müdahale etmeyeceğine dair söz vermesinin samimiyetine ikna olduğunu sık sık söylemiştir (32). Ancak seçim faaliyetlerinin başından itibaren SCF temsilcileri seçimlere yolsuzluk karıştığını iddia ettiler. SCF'na ve bu partiyi destekleyen gazetelere göre, olayları CHF, yerel yöneticiler ve kolluk güçleri çıkarmışlardı. Seçimler ağır bir baskı ve yolsuzluk altında yapılmıştı. CHF'na ve onu destekleyen basına göre ise, durum tümüyle tersinedir. SCF taraftarları seçim güvenliğini çiğnemişler, kolluk güçlerine saldırmışlardır. Kolluk güçleri ve yerel yöneticiler yalnızca seçim güvenliğini sağlamaya çalışmışlardır.

CHF'nın yayın organı olan Hakimiyeti Milliye'nin verdiği haberlere göre bu olayları izleyecek olursak olayları yaratanların tümüyle SCF taraftarları olduğu sonucuna ulaşılması gerekecektir (33). Örneğin, gazete Konya'da yapılan belediye seçimlerine kesinlikle müdahale edilmediğini, serbestçilerin kaybedince bu teraneyi tutturduklarını ileri sürüyordu. Fakat;

(32) Cumhuriyet, 2 Ekim 1930.

(33) Çetin Yetkin, age, s.188.

"Vatanın her tarafından olduğu gibi Konya'mızda da CHF namzetlerinin kazanacakları şüphesiz sayılmaktadır. Yeni fırkaya şimdiden her tarafta olduğu gibi vilayetimizde de tam bir muvaffakiyetsizliğe uğramamız nazarile bakılabilir"

şeklindeki açıklaması ile seçimin bitmesine daha bir hafta varken CHF'nın kazandığını söyleyebilmektedir. Hem de kesin olarak,

"Yapılan birçok yaldızlı propagandalara rağmen Türk Milleti yüce Gazisinin fırkasından ayrılmamakla büyük ve onun fırkasına ve İsmet Paşa hükümetine karşı duyduğu merbutiyet ve sevgisini bir defa daha göstermiş ve ispat etmiştir"

ifadesini sonuçlardan önce kullanabilmek kesin bir önyargının delili olsa gerek.

Ancak buna ilaveten gazete eğer şikayetlerinde gerçekten haklılarsa örnek vererek göstermelerini istemektedir(34).

Yine aynı gün bu gazete, İzmir'de bir Serbest Fırkalarının sağa sola küfrederek tabanca ile bir polisi yaraladığını, SCF'nın para ile tuttuğu adamların seçim sandıklarına saldırdıklarını, sandıkları çaldıklarını, oy kullanmaya gelen Halk Fırkalıların Serbest Fırkalılarca uzaklaştırıldıklarını belirtiyordu (35).

Bir gün sonra gazete, son belediye seçimlerinde samimi vatandaşları hayal kırıklığına uğratacak örnekler

(34) Hakimiyeti Milliye, 12.10.1930

(35) Hakimiyeti Milliye, 12 Teşrinievvel 1930

ve olaylar karşısında bulduklarını bildiriyor ve şöyle devam ediyordu :

"Vatandaşlar arasında öylelerini gördük ki, bunca ders, tecrübe ve inkılaplara rağmen ruhlarında hala on temmuzdaki hürriyet ve demokrasinin anarşiye yol açan feci telakkilerini yaşatmaktadırlar..."

"Biliyoruz medeni seviyesi ne kadar yüksek olursa olsun, her memlekette bazı şuarsuz hareketler olabilir. Tehlike; memleketin şuurlu sayılan unsurları arasında bu şuarsuz hareketleri hoş görecekle ve hatta onlara cesaret verecek insanların bulunmasındadır..."

Açıklamada bu hareketlere izin veren kişiler olarak SCF önderleri kastedilmektedir. Ayrıca;

"Muarrızları ve onların gazeteleri bir düzine zabıta ve hükümet kuvvetlerinin intihabata müdahale ettiklerinden bahsediyorlar. Biz, bunun aksini ispat için delil göstermeğe çalışmıyacağız. İntihap işleri herkesin gözü önünde cereyan etmektedir"

derken SCF taraftarı gazetecileri de suçlamakt ve haksız davayı ortaya atanların mutlaka tezattan tezata düşüklerini ilave etmekteydi (36).

SCF'nı destekleyen Yarın'a göre ise, olayları hükümet ve CHF'nın adamları çıkarmaktadır. Gazetenin seçimlerle ilgili haberleri o günkü ortamın daha iyi tanımlanabilmesinde önemli ögelerdir. Gazetenin 2 Teşrinievvel 1930 günlü sayısında, "Adana'da yalnız bir taraf için propaganda

(36) Mahmut, "Politikacılık, Vatandaşlık", Hakimiyeti Milliye, 13.10.1930.

hakkı var. SCF propagandacılarını karakola sürüklüyorlar". 26 Eylül 1930 günlü sayısında "...Muhtarlar sebepsiz birçok kimselerin isimlerini unutmışlardır. Bundan dolayı bir çok halk vatandaşlık hakkından mahrum kalıyor...." 1 Teşrinievvel 1930 günlü sayısında:, "Balıkesir Serbest Cumhuriyet Fırkası intihap yolsuzluklarını birer birer sayarak Balıkesir valisini protesto ediyor ve intihabı nasıl işgal ettiklerini anlatıyor, 6 Teşrinievvel 1930 günlü sayısında, "intihapta akla hayale gelmez yolsuzluklar", 7 Teşrinievvel 1930 günlü sayısında, "Bir memlekette hür intihap böyle mi olur? İntihap dün de aynı fecaatle, aynı haksızlıkla devam edip gitti", 8 Teşrinievvel 1930 günlü sayısında, "CHF Umumi Katibi Recep Beye Yuha" Yarın'ın 14.11.1930 günlü sayısında intihabat rezaletlerinden" ve daha bunlara benzer birçok şeylerin söylenilmiş olması olayların ulaşmış olduğu boyutlar hakkında da bir fikir vermektedir.

SCF seçimlerde en çok devlet görevlilerinin ve özellikle de seçimlerin güvenliğinden en çok sorumlu bulunması gereken İçişleri Bakanının tutumundan şikayetçi olmuştur. Şikayetlerinde haklılık payı yok değildir. Çünkü İçişleri Bakanlığı 5 Eylül 1930 günü valiliklere bir genelge göndermiş ve bu genelgede, son zamanlarda Cumhuriyete karşı birtakım gerici ve yıkıcı propagandalar karşısında görevlilerin hemen hareket geçmeleri gerektiği belirtilmiş,

amir ve memurların "nüfuz ve selahiyetlerini en geniş man-
da kullanmaları" istenmiştir (37).

Devletin kanunlarına, otoritesine tecavüz edildiğini, polislere saldırılıp, zabıtalara kurşun atıldığı ve bunların da ötesinde ve daha kötüsü seçim mücadelesi bahanesiyle halkın hakkına ve özgürlüğüne saldırıldığını savundu (38).

Gerek genelgede bahsedilen propagandaların, gerekse daha sonraki oturumda söz konusu edilen saldırganların SCF ile ilgili olduğu ortadadır. Şükrü Kaya, TBMM'nin 2 Ekim 1930 günlü toplantısında SCF'nin görüşleri gerçekleşirse memleketin bundan zarar göreceğini belirtirken açıkça ona göre SCF'nin görüşlerinin gerçekleşmemesi gerekiyordu. Şükrü Kaya bununla da kalmamış memurların siyasal eğilimleri doğrultusunda hareket edebileceklerini ve de etmeleleri gerektiğini savunmuştur (39). Bu nedenle, seçimlerde ki olayları herşeyden önce devlet yönetiminin bu anlayışı açısından değerlendirmek gerekecektir. Anlayış bu olunca olayların da ardı arkası kesilmemiştir. Örneğin Akın, SCF'na mensup bazı zayıf karakterli arkadaşlarının partiden ayrılması ve polislin açık müdahalesi ile CHF taraftarlarının bir

(37) TBMM, Zabıt Ceridesi, C.XX-XXI, Devre 3, İçtima 3, İnhat 84, s.48-49.

(38) TBMM, Zabıt Ceridesi, C.XXII, İçtima 4, Devre 3, İ:5, 15-11-1930, s.48 Celse 1,

(39) TBMM, Zabıt Ceridesi C.XX-XXI, İçtima 3, Devre 3, İ:84, s.48-49.

takım .iftiralarında bulunması nedeniyle belediye seçimlerinden bir gün önce ayrılma kararı almalarına rağmen Fethi Bey'in isteği üzerine tekrar seçimlere katıldıklarını bildiriyordu.

Fethi Bey, karşılaşılan sorunları ve SCF taraftarlarının şahıslarına karşı meydana gelecek tecavüz ve müdahaleyi şahitler tespit ederek derhal Sulh Hakimliğine bir dilekçe ile başvuruda bulunulmasını ve bu başvurularında SCF'nın kitabetine kayıt ettirilmesini duyuruyordu. Karşılaşılan engeller olursa hiçbir şey yapmadan, karşı gelmeden saygı çerçevesinde oylarını vermek için ısrar edilmesini tavsiye ediyordu (40).

Fethi Bey'in şikayetlerin dilekçe ile yapılmasını ve SCF Kitabetine yazdırılarak, şahitlerle tespitini istemesi keyfi değildir. H.Milliyeye'de çıkan bir yazı ile şikayetlerin örnekler verilerek yapılması konusunda ısrar edilmiştir.

Akın, SCF'nın seçimlere katılmasına taraftar gazetelerden birisidir (41).

Akın'a göre Mersin'de irtica diye uydurulan yalanları CHF'nın bazı tufeyli çocukları ile Yeni Mersin ve Halk

(40) Akın, 14.10.1930.

(41) Akın , 22.9.1930.

gazeteleri yapıliyordu. CHF'na yardıçılılık yapmak için ortaya çıkan midesi boş bu efendiler yalan söylüyorlardı. Bunların çabası ellerindeki olanakları kaçırmamak korkusundandı (42).

CHF'na sıkı bir muhalefet yapan Akın seçimlerdeki bu usulsüzlükler karşısında, SCF'nın, 12 gündür belediye seçimleri yapıldığının söylenmesine rağmen yapılmadığını, anayasanın verdiği hüriyetin üzerine yumruk vurulduğunu, SCF'na oy vermek için gelen vatandaşların dövölüp, kovulduğunu, hapsedildiğini belirterek,

"Efendiler: Madem ki Böyle idi niçin, niçin bu mücadeleyi açtınız. Niçin hüriyet var dediniz. Mademki dediniz niçin hüriyete zincir vuruyorsunuz"

diye hükümeti yargılayarak, yazı bir mısraa ile bitirilir.

Zulmun topu kal'ası var güllesi varsa
Hakkında bükölmez kolu dönmez gücü vardır (43).

Şükrü Kaya ise, devlet kuvvetlerinin görevlerini tarafsız olarak yaptıklarını, her iki taraftan da şikayetlerin gelmesinden bunun anlaşıldığını savunur (44).

(42) Akın, 7 Birinciteşrin 1930.

(43) OKTAY, Akın, 15-I. Teşrin 1930.

(44) TBMM, Zabıt Ceridesi, C.XXII, İçtima 4, Devre 3, İnkita:5, 15.11.1930, s.50 Celse :1

Ancak, bu görüşü benimsemeyen ve bu seçimlerin hemen her düzeydeki devlet görevlisinin ağır baskıları altında yapıldığı görüşünde olanlar da vardır (45). Her şeyin farkında olan Gazi de bu görüştedir (46).

c) Seçim Sonuçları :

Seçimler büyük bir karışıklık içinde sürmüş, büyük bir karışıklık içinde de bitmişti. Ve şikayetlerin ardı arkası kesilmemişti CHF yanlısı hükümet ve seçim memurlarının seçmenlere gözdağı verdikleri ve seçime müdahale ettikleri iddiaları, ülkenin her tarafından geldi. En azından iki yerde seçmen listeleri kaybolmuş, seçimler de iptal edilmiş veya ertelenmiştir. Diğerlerinde, seçim memurları cahil seçmenleri oy kullanırken yanlarında okumuş kimseleri bulundurmaktan vazgeçirmiş ve sonra da o seçmeni "münasip" oy pusulası yığınınına yöneltmişlerdi. Rivayete göre birçok memur, alenen seçmenin hangi partiye oy kullanacağını sorduktan sonra, seçmen listesinde adının olup olmadığına bakmakta tereddüt etmemişlerdi.

(45) Çetin Yetkin, age, s.190.

(46) Soyak, bu seçimlerle ilgili anılarını anlatırken, "Serbest Fırkacıların şikayet ve iddiaları bütün bütün boş değildi; Atatürk bunun farkındaydı. Nitekim bir gün kendisine hemen hepsi Cumhuriyet Halk Fırkası'nın lehinde olarak gelen seçim haberlerini arzettiğim sırada bana, "Hangi Fırka kazanıyor?.." diye sormuş; "Tabii bizim Ekra Paşam" cevabını vermiştim de gülmüş; "Hayır efendim; hiç de öyle değil .. Hangi Fırkanın kazandığını ben, sana söyleyeyim; kazanan İdare Fırkasıdır çocuk... Yani Jandarma, polis, nahiye müdürü, kaymakam ve valiler... Bunu bilesin," buyurmuştu. Dediklerini özellikle vurguluyordu. (H.Rıza Soyak, a.g.e., C.II., s.486.)

Şikayetlerin sayısına dair raporlar çok farklıydı. Politika , Eylül 1930'da İstanbul'da şikayetin sayısını 1000 olarak söyledi. Cumhuriyet, İzmir'de liste dışı bırakılan seçmen sayısının 50.000 olduğunu rapor etti (47).

Aydın'da şikayetlerin sayısı çoğaldığı ve iddiaların yetkililerce araştırılması için, seçimler başladıktan sonra, askıya alınır. Aydınlılar kanunsuzluk ve suistimal hakkında tanzim ettikleri evrakı mülkiye müfettişliğine verirler (48).

Mersin'de Serbest Fırka, "partinin gelecekteki başarısı hesabına" seçimlerden çekilerek yolsuzlukları protesto etti. Antalya'da Serbest Fırka taraftarlarının, seçim memurları hilekar diye protesto etmeleri, valinin kalabalığı dağıtmak için polis ve asker çağırması ve harekete karışan birçok Serbest Fırka liderinin tutuklanmasıyla buradaki olay cebir ve şiddetle son buldu (49).

Hükümet yanlısı basın ise bu olay, SCF taraftarları seçimi kazanamayacaklarını anlayınca tahrikatı artırmışlar, bir kısım esnafın dükkanlarını kapamasına ve bazı seyircilerin de katılmasıyla belediyeye hücum etmelerine sebep oldukları şeklinde vermişlerdir.

(47) Cumhuriyet, 10 Ekim 1930.

(48) Yarın, 14.11.1930.

(49) Weiker, .a.g.e., s. 112.

Adana'da 10.000 kişi tarafından imzalanıp İçişleri Bakanlığı müşteşarlığına dilekçe verildiğini bildiren Yarın, buna neden olarak oy pusulalarının tasnifinde, sandıklara oy atılmasında yapılan hileler ve yolsuzluklardan başka, zabıta memurları, komserler ve jandarmalar tarafından kullanılan şiddet ve tehdit vasıtalarını göstermiştir. Bunlar ise kanun nazarında başlı başına suç teşkil etmektedirler. Bunun için seçimin feşhedilmesinin gerekli olduğunu belirtir (50). Ayrıca Adana'da Vali, seçim komitesinin çoğunluğunun verdiği raporu görmezden geldi. Rapor kanunun tefsirinde yanlışlıklar yapıldığını ve böylece bu şehirde su götürmez olan Serbest Fırka zaferinin tersine çevrildiğini, yalnız uygulamayı düzeltmenin, valinin sorumluluğunda olduğunu belirtiyordu. Bursa'da vali seçimlerde usulü takip ediyor fakat Serbest Fırka belediye seçimlerini kazanırsa, göreve başlatmayacağını açıkca ifade ediyor olmakla suçlanıyordu.

Seçimlerin ana odak noktaları, İstanbul ve İzmirdi. Her ikisinde de Serbest Fırka'nın kayda değer potansiyel gücü vardı. İstanbul'da partinin aday listeleri, Partililerce seğimden bir gün önce ilan edildi.

(50) Arif ORUÇ, Adana Yolsuzluğu, Yarın, 6.11.1930.

Hiçbir parti, saflarında özel kişilerin varlığından dolayı çok oy toplayacağı umudunda değildi. CHF genellikle çoğunluğu halen görev başında olan veya eski belediye ve vilayet meclisi üyelerini aday göstermişti. SCF adaylarını, esasen işadamları, avukatlar, emekli sivil hizmetliler sınıfından toplamıştı.

Adayların yaptığı seçim propogandası, İstanbul'da sandıkların açıldığı 5 Ekim'den önceye kadar bir müddet çılgın bir hızla devam etti. Batı tarzında heyecan uyandıran mitingler düzenlendi, ayak üstü nutuklar atıldı, meş'ale ışığında nümayişler yapıldı ve heyecan son hadine vardı. İlk oy kullanma günü şafakla birlikte, seçim sandıklarının bulunduğu yerlerde büyük kalabalıklar birikti, ve polisin bulunmamasına rağmen ilk gün düzenli, olaysız geçti. Bütün gazetelerin dolaşan muhabirleri vardı, olayları dakikası dakikasına rapor ediyorlardı. Bir "Cumhuriyet" muhabirinin yazdığına göre ilk günkü, seçmenlerin çoğu erkekti; fakat ilaveten belirttiğine göre bunun asıl sebebi, oy kullanmak için biriken kalabalıktan, kadınların sıyrılıp sandık başına gidememesiydi. Oy kullanma işlemi, tahminen ilk gün kullanılan 7-8 bin civarında oyla yavaş seyrediyordu. Seçmenleri korkutup gözünü yıldırma, az sayıda Serbest Fırka Seçmeninin sandık başına gitmesinin en büyük sebebiydi. Büyük sayıda Cumhuriyet Halk Fırkaları taraftarın oy kullanmayı başaramaması da,

diğer taraftan, iktidar partisinin etkenliğini ve vasıtalarının zayıflığını yansıtıyordu ve her ikisinde CHF'nın Serbest Fırka kuruluşu sonrası dönemde çaresini aramaya başladığı sorunlardı. Her halükârda, oy kullanmanın hafta süresince yoğun devamına rağmen arzulanan sayıda oy sandığa atılmamış ve seçim süresi 7 gün daha uzatılmıştı (51).

Düzenli bir başlangıca karşı, beklenen bela çabuk geldi. Derhal, şikayetler yağmaya başladı Fethi Bey'in kendisi, İstanbul Valisine kanunsuz 7 noktaya değinen bir yazı gönderdi. Buna mukabil seçim bölgesini ilk oy kullanma gününden itibaren bizzat gezen vali, bütün suçlamaları reddetti, ama aynı zamanda bazı seçim kurallarını değiştirdi, yasaklar getirdi, örneğin oy kullanma yerlerinin dahilinde konuşma yapmayı yasakladı. Fethi Bey'in oy kullanma girişiminde talihsiz bir olay meydana geldi. Hiçbir seçim çevresinde arzu edilen süre kalmamış olduğundan, sandık başından geri çevrildi. Olay, elbette ki, CHF gazetelerinin haz duyarak alay etmesine yol açtı. Muhabirler keza, kanunsuz hareketlere dair bir sürü hikayeyi tekrar geri getirdiler. Oy satın alma, şiddet kullanma ve de SCF saflarında beliren, yeşil bayraklar gibi hatalar her gazetenin eğitimine göre, ya bir tarafa, ya da öbür tarafa

(51) Bu oy kullanma süresinde seçmenlerin % 50'sinden azının sandık başına gitmiş olması durumunda konunun sağladığı bir olanak.

yükleniyordu. Şüphesiz her iki taraf da yanlış anlama ve tahrikle doldurulmuş çevrelerden birinde karışıklığa yardım ve iştiraketti ve son perdede İstanbul'da bir ölü ve birkaç yaralı ve tutuklamalarla sonucun vehameti, otoritelerin tahmin ettiğiinden çok daha azdı. Fakat bütün bunlara değdi ve sonuçlar CHF'na İstanbul'da zaferi getirdi. CHF 35942 oy aldı. Marmara adalarında SCF'nın 16 oyuna karşın CHF'nın 1906 oyu gibi belirli bazı sonuçlar şüphe için zemin yarattı. Fakat göze çarpan rakam, seçime katılmayanların sayısınının 250.000'in üzerinde olmasıydı. (52).

Kemal Tahir ise seçimlerde, olup bitenlerin gerçekten şaşılacak şey olduğunu söylüyordu. Çünkü, Büyükaada defterler çalınmış, Çatalca'da oy çuvalları ortadan kaybolduğu için sandık açılıp sayım yapılamamıştı. Kasımpaşa'da kalabalığı dağıtmak üzere getirilen itfaiye hortumlarını halk kesmiş, polis saldırıya uğramış ve yaralananlar olmuştu. Yurdun her yerinde CHF ezici çoğunlukla seçimi kazanıyor haberleri bu partiyi tutan gazeteler tarafından yazıldığı halde jandarma baskısı gitgide artmış, son günlerde teröre dönüşmüştü. Ancak, Kemal Tahir'in verdiği rakamlar ile Weiker'in verdiği rakamlar arasında fark vardır. Vakit gazetesi ile Kemal Tahir CHF'nın

(52) Weiker, age, s.113-114.

35.934, SCF'nin 12.813, oy aldığını bildirdi. (53). Weiker ise SCF 12.868 oyuna karşılık CHF'nin 35.942 oy aldığını belirtiyor (54).

Vakit, SCF Fırkacıların seçimi kazanamayınca, seçimin feshi isteğiyle gülünç bir dilekçe verdiklerini bildirdi. Gazete İstanbul'da Belediye kanununa rağmen oy pusulalarına seçmenler tarafından yazılması veya yazdırılması gerektiği halde matbu olarak bulunmasının kanun hükmüne muhalif, bunun içinde seçimin hükmen geçersiz olduğu yolunda garip bir iddianın ileri sürüldüğünü bildirdi (55).

İzmir'de Serbest Fırka'nın durumu daha farklı değildi. Herşey bir tarafa, ordaki seçim kampanyası İstanbuldakinden sertti. Hizmet ve Anadolu belli bir süre doğrudan seçim propagandası dışında yayınları bir tarafa bıraktılar. Oylar sayıldığında, CHF 14624 oy çıkarırken, Serbest Fırka, arkasından gelen ve alkışlayan 50.000 kişilik kalabalıktan ancak 9960 oy çıkarmıştır. Bu fark, CHF'nin İstanbul'da elde ettiği farktan daha azdı. Tekrar ifadeyle, çarpıcı gerçek şudur ki, bütün bu karışıklık ve canlılığa rağmen 18 günlük oy kullanma süresince kozmopolit İzmir'in seçmenlerinin ancak % 35'i sandık başına gidebilmişlerdir.

(53) Kemal Tahir, age, s.317, Vakit, 20 Teşrinievvel 1930.

(54) Weiker, age, s.114.

(55) Vakit, 19 Teşrinievvel 1930.

Seçime iştirak eden 502 mahalden yaklaşık 30'unda SCF'sı zafere ulaştı. En büyük zafer, valinin gerçekten serbest seçime izin verdiği ve seçim memurlarınının kural-ları izleyip izlemediğini gözlediği Karadeniz'in liman şehri Samsun'dan geldi Öbür önemli Serbest Fırka zafer-leri, Bergama, Merzifon, Menemen ve Silifke'de oldu. Bun-danbaşka SCF Armutlu (Bursa), Bademiye (İzmir), Biga (Çanakkale), Bozdoğan (İzmir), Buca (İzmir), Burgaz (İstanbul), Dikili (İzmir), Gördes (Çine), Karapınar (Aydın), Keşan (Tekirdağ), Kınık (Menemen), Kuşadası (İzmir), Ladik (Samsun), Maltepe (İstanbul), Merzifon (Amasya), Samsun, Söke, Umurlu, Germencik, Yenipazar (Aydın), Şereflihisar- Şirince- Urla (İzmir), Üsküp, Vize, Pınarhisar (Kırklareli)'den kazanmıştı.

Seçim sonrası, herşey beklendiği gibiydi (56). Ama beklenilmeyen sürprizler de vardır. İzmir'de SCF'nın 9960 oy alması gibi (57).

(56) Weiker, age, s.115.

(57). Mehmet Asım İzmir'de elde edilen sonuçların hem sevindirici hemde üzücü olduğunu belirtiyordu. Çünkü, güzel İzmir Yunan çizmesinin altından kurtulalı daha ne kadar olmuştu. İzmirli-ler SCF'na bugünleri büsbütün unutarak mı oy vermişlerdi. Yoksa kendilerini o felaketten kurtaranların bugün nerede, hangi fır-kanın başında bulduklarını farketmiyorlar mıydı?

Mehmet Asım'a göre, memleketin herhangi bir tarafında hatta Atatürk'ün Anadolu'ya ilk ayak bastığı Samsun'da bile SCF çoğun-luğu alabilirdi. Bunlardan üzüntü duyulmazdı. Fakat bütün milli mücadele devrinin hedefi ve timsali olan İzmir'de bugünkü neti-ce olmamalıydı. O güzel ve münevver İzmir şehrinde Müdafaa-yı Hukuk Cemiyetinin mevlüdü olan CHF kazanmakla beraber bu kadar fazla oy kaybetmemeliydi. (Vakit, 21.10.1930)

SCF'nın aldığı 9.960 oy HF'ndan o kadar oy eksilmesi demekti. Ama CHF Fırkalılar için bunun manevi acısı daha fazla idi. Fakat buna rağmen bazı gerçekleri görmemek, ya da görmemezlikten gelmek gibi niteliklerini de koruyabiliyorlardı.

SCF ise şiddetle, usulsüzlüklerden ve müdahaleden şikayet etti. Şüpheyeye yer bırakmayacak birçok usulsüzlükler olmuştu. Koyu CHF yanlısı Akşam dahi , en azından onbir ilden gelen, seçim işlemlerine engel müdahalelere dair raporların geçerliliğini kabul etti. Daha az şüphe veren, mamafih, CHF'nın kontrolunun etkinliğini halkın hemen dibinde kendini gösterdi ki, en kör bir vatandaşın dahi gidişatın yönünü, seçimin ne yönde sonuçlanacağını açık bir şekilde görmesini sağlamıştı. . Geoffrey Lewis'in çok iyi ifade ettiği gibi "her yerde mahalli otoriteler, hükümetin deli olup çıldırdığı veya ancak derin manalı bir oyun oynayıp oynamadığından emin olamayabilirler, fakat görevlerini görmüş oldukları gibi yaptılar: Hükümeti kendi kendinden korumak,, (58) (59).

(58) Weiker, age, s.116.

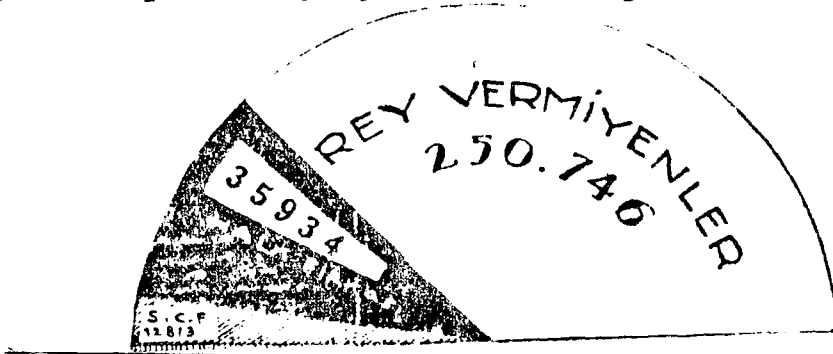
(59) Kemal Tahir de çıkan karışıklıkların CHF yanlısı gazetelerin yazdığı gibi halkı kandıran yobazlara yüklenemeyeceği, Türk milletinin de kurtarıcılarına karşı olamayacağına göre halkın iktidara karşı olduğunu seçimlerin gösterdiğini savunurken bir nokta da Geoffrey Lewis'e de katılmış oluyordu. Ona göre bu halkın birine karşı olduğu yüzde yüzdü. O halde yapılacak şey o karşı olunan kişileri kurtarıcılardan ayırmak, gerçek suçluları hemen işbaşından uzaklaştırmak gerekti. (Kemal Tahir, age, s.319).

İzmir'de 9.950: CHF 14.624 oy almıştı. Önemli bir sonuç ise SCF açısından Samsun'da alınmıştı. Bu ilde CHF'nın 416 oyuna karşılık, SCF 3.312 oy almıştı. 472 oy da geçersiz sayılmıştı (60).

İstanbul'da alınan sonuçlar ise şöyleydi :

	CHF	SCF
Eminönü	5.010	1.004
Üsküdar	3.387	1.491
Bakırköy	2.069	1.080
Adalar	1.906	16
Beyoğlu	6.298	2.374
Fatih	9.764	2.714
Beykoz	2.955	1.430
Sarıyer	1.597	1.276
Kadıköy	2.956	1.503 (61)

Toplam oy dağılımını Vakit gazetesi 20.10.1930 günlü sayısında şu şekil ile veriyordu;

(60) Weiker, age, s.123.

(61) Y.a.g.e., s. 114 ve dipnot -2-

SCF'nin şikayetleri üzerine Siirt Milletvekili Mahmut Bey sonucu değerlendirirken, SCF'nin belediye seçimlerini kaybedeceğini hiç düşünmemiş olacağı için sonuçlar karşısında şaşırıldığını belirtir. O'na göre aslında bu durumun tersi bir sonuçta konuyu araştırmak gerekirdi (62).

B) Milli Blok :

Partilerarası ilişkilerin aldığı kötü durumu, bunun gerçek nedenlerini incelemiş olan Atatürk, İzmir olaylarından ve seçimlerden sonra SCF zor günler geçirdiği ve kendisinin mutlaka bu partiye karşı cephe almasının ısrarla üzerinde durulduğu bir sırada hem onun yansızlığını koruyabileceği ve hem de SCF'nin yaşamasını sağlayacak bir formülü gene kendisi bulmuştu (63). Gazi Fethi Bey'e sonunda her iki tarafı da memnun edecek bir çare bulduğunu ancak şimdilik sessiz kalmasını söyler. Fakat gizli kalması gereken bu sır, iki gün sonra Siirt Milletvekili Mahmut Bey'in kalemi ile "Blok" başlıklı bir makalede açıklandı.

(62) Hakimiyeti Milliye, 27.10.1930.

(63) H.R.Soyak, age, s.437-Ç.Yetkin, age, s.221.

Bu makaleye göre durum şu idi :

Gazi bir blok yapıyordu. Bu anlamda da her iki partinin başına geçiyordu. Gelecek seçimlerde her iki partinin adaylarını kendisi tespit ve tayin edecekti. Seçim rey üzerine ve tamamen serbest olarak yapılacak ve bu partiler kazandıkları oy oranında milletvekili alacaklardı. Her iki fırka da halkçı ve laik olacak, muzır unsurlara partilerde yer verilmeyecekti (64).

Ağaoğlu, partidekilerin halkın eğilimlerini bildikleri için çok memnun olduklarını belirtiyor (65). Gazeteler de çıkan demeçlerde Ağaoğlu'nu teyit etmektedir. Ancak görünüşe bakılırsa CHF bundan pek memnun değildir. Nitekim, Fethi Bey'e göre; her iki partinin Cumhuriyetçilik ilkeleri birbirinin aynı idi. SCF, siyasette, icrada ve ekonomide daha ziyade özgürlük taraftarı idi. Vergilerin azaltılması, mevcut iktisadi buhranın izalesi çarelerine fazla dikkat ve itina edilmesi konularında İsmet Paşa hükümetinin istinat ettiği CHF'dan önemli farklarla ayrılmaktaydı.

(64) Milliyet, 6.11.1930.

(65) A.Ağaoğlu, *age*, s.89-90.

Şayet "Cumhuriyetçiler bloku teşekkül ederse" partiler kişiliklerini ve ilkelerini koruyarak, her ikisi de Cumhuriyetin banisi (kurucusu) olan Büyük Gazi'nin" işaretine tabi olacaklardı.

Diğer taraftan CHF Umumi Katibi Saffet Bey, Gazi Hazretlerinin daha önceden SCF lideri Fethi Bey'e yazmış oldukları mektupta da belirtmiş olduğu gibi Gazi, CHF'nin reisidir. Bu bildiri ile de tarihi bir gerçeğin vurgulandığına, bu durumun bugün de hiç değişmemiş olduğunu ve de kesin olarak değişmeyeceğine dikkati çekiyordu.

SCF Umumi Katibi Nuri Bey'de Fethi Bey'in düşüncesine paralel olarak, iki partinin bir milli blok teşkil etmeleri sonucunda prensipler dışında kalan unsurların memleket idaresine tutunamayacaklarını ve blokun memleketin geleceği açısından yararlı ve çıkarına olacağı kanaatinde olduğunu belirtmiştir (66).

6 Teşrinisani 1930 günü partiler arasında milli blok teşkilini haber veren Vakit, 7.11.1930 günü de Gazinin gezisinin rejimi takviye niteliğinde olduğuna dikkati çekerek, ülkede bir muhalefet partisinin yaşaması kararının genel ve daimi olduğunu ve bu noktada SCF'nin gelişine mani olmak ne İsmet Paşa hükümetince ne de başka

(66) Yarın, 9.11.1930 Cumhuriyet, 10.11.1930.

taraftan düşünülmemiş olduğunu belirtiyordu.

Vakit, partilere sokulan bazı menfi ve mürteci unsurlara meydan verilmeyeceğini ve CHF'nin Umumi Reisi olan Gazi Hazretlerinin Cumhur Reisi olduğu için partilere karşı tarafsız bir durum aldığını, ancak bunun da Cumhuriyet müessesesinin korunması ile sınırlı olduğunu savundu. Herşeyden evvel cumhuriyetçi partilerin milli bloku oluşturmaları ve menfi unsurlara karşı dikkatli olmaları için önlemler alınması düşünülüyordu. İşin şimdiden anlaşılın en önemli yanı, gelecek seçimlerde her iki partinin de aday listelerini Gazi Hazretlerinin hazırlayarak, karakteri ve cumhuriyetçiliği şüpheli olanların bulunmasına engel olmaktır.

Vakit'in başlangıçta "milli blok" fikrine taraftar olup olmadığı açık değildir. Daha sonra bu konudaki düşüncesi "milli blok" fikrinden vazgeçilmesi ile anlaşılmıştır. Oysa Cumhuriyet, "milli blok" fikrinin yerinde bir karar olduğunu savundu.

Yunus Nadi için;

Cumhuriyet esasının müdafaasında Cumhuriyetçi partilerin birlikte hareket etmesini isteyen bu düşüncenin isabetine diyecek yoktu. Bizde siyasi hayatın elastikliğine alışmak ihtiyacı vardı. Çünkü parti deyince bizde rakip, hasım kuruluşlar anlaşılıyor ve uygulama

da özellikle bu yolda geliyordu. Nitekim son parti (SCF) girişiminin belediye seçimlerine isabet eden uygulamasında aynı durum ortaya çıkmıştı.

Durumun bu şekilde gelişmesinde iki tarafın da hataları vardı. Yalnız SCF'nın çoğunluğu sağlamak için her fırsat ve nedeni mübah görmüş bulunması şüphesiz daha çok göze çarpanhataydı. Yeni partinin programındaki eksiklikleri parti girişiminin aceleye gelmesine yüklemek istemişlerdi. Ancak yeni partinin ileri gelenleri sıkışınca "Başka maddeler aramağa ne hacet, biz murakabe ve münakaşa vazifesini ifa edeceğiz" demişlerdi. Yalnızca muhalefet için bir muhalif parti yapmak ise mantığa tersti ve asla hiç kimseyi tatmin etmezdi.

CHF'na gelince ise, uzun süre iktidarda bulunması nedeniyle ona karşı birçok memnuniyetsizlikler bulunacağını bilmek için keramete ihtiyaç yoktu. Bu memnuniyetsizlikler bir iki nedenle sınırlanamayacak kadar çoktu. CHF rakipsiz oluşu nedeniyle gerekli dikkatten yoksun olarak faaliyetlerinin sürdürmüştü. Sonra Kurtuluş Savaşı'nın ve devrimlerin dört beş sene gibi kısa bir zamana sığdırılmış olması da milletçe çok büyük işler hesabına bunları takiben kuvvetli hammeler gerektirmiş olduğu unutulmamalıydı. Dolayısıyla bu kadar fazla çabayı bir yorgunluk devresinin takip etmesi doğal idi.

Kısacası, yeni partinin kuruluşu ile milli durum anlaşılmiş ve sonuç olarak da bu durum ve gerçekler ortaya çıkmıştı.

Yunus Nadi bu saptamalarının yanında, belediye seçimleri sırasında çıkan birçok karışıklıktan sonra, şimdi esas olarak cumhuriyetçi ve layik prensipleri savunan ve kullandıkları araçlar itibariyle bu amaçları temin mi edecekleri, yoksa sözde bırakarak kör dövüşü kabîlinden nerede ve nasıl biteceği bilinmez dava ve kavgalar içinde kaybolup gidecekleri bilinmeyen iki parti karşısında mı bulunulduğunu sorguluyordu. Blok fikri de bu karmakarışık ortamdan doğma bir fikir olsa gerekti. Düşüncenin esas itibariyle doğru olduğu kadar tabii olduğuna da şüphe yoktu. Blok fikrini düşünmüş olanlar galiba bütün milletin ilgileneceği çok ciddi olarak yeni örgütün kurulmasına ve incelenmesine sevk edileceğini söylemek istiyorlardı: Zaten asıl ihtiyaç da bunaydı (67).

Yarın, Siyasi durumun hassasiyeti nedeniyle ulusal politika çerçevesinde partilerin blok halinde çalışmak amacının ortak ve kesin bir karardan doğduğunu haber verdi (68).

(67) Cumhuriyet, 9.11.1930.

(68) Yarın, 8.11.1930.

Yarın, Fethi Bey'le yaptığı görüşmede "milli blok" hakkındaki görüşlerini aldı. Fethi Bey'e göre, gerek belediye adayları arasında gerekse ileride genel seçimde gösterecekleri adaylar arasında Cumhuriyete taraftar olmayanların bulunması mümkün değildi. Bu nedenle de SCF yeni oluşan bu safhayı büyük bir memnuniyet ve şükranla karşılamıştı (69).

Yarın'ın bu konuda verdiği haberlerde dikkati çeken nokta her zamanki eleştirisel yorumlarının bulunmamasıydı. Vakit, gibi oda ihtiyatlı davranmıştı. Nitekim birkaç gün sonra ki sayısında bunun nedeni anlaşılmaktadır. Gazete birkaç günden beri ortalıkta dolaşan ve biraz da gazetecilik abartması karıştırıldığı anlaşılan söylentiler hakkında ihtiyatlı davranmış, ileri geri yorumda bulunmayı uygun görmemişti. Bunun iki sebebi vardı. Birincisi haberin gerçek olmaktan uzak bulunmasıydı, ikincisi ise zaten varolan birşeyden bahsetmesi idi. Hükümet gazetelelerinin Gazi'nin nutuklarından sonra ortaya çıkarmak istedikleri "Blok" söylentilerine esasen gerek yoktu. Çünkü SCF daha kurulduğu gün CHF'ndan ayrı bir amacı bulunmadığını, ancak, idari, iktisadi, mali, siyasi politikada daha hürriyetçi olduklarını ilan etmiştir.

(69) Yarın, 9.11.1930.

Vatandaşlar blok sorununun, önce iki partinin anlaş-
tıkları, iki aylık muhalefetin bozulup yok edileceği şeklin-
de yorumlamışlardı. Bu konuda alınan mektuplar da halkın
endişelerini gösterecek nitelikteydi. Bu haberi, ertesi
gün "Serbest Fırka" taşra örgütünün tamamen dağıtılacağı,
muhalefetin, yalnız Mecliste denetleyici bir azınlık halin-
de kalacağı, şekline dönüşen başka söylentiler takip edin-
ce, kamuoyu endişesinde haklı olduğuna hükmetmişti.

Gazi Hazretlerinin tarihi söylevinde, partiler ve
partilere alınacak unsunlar hakkındaki sözleri, hükümet
gazetelerinin SCF'nı suçlamak amacıyla, "Milli Blok" fik-
rini ortaya attıklarını, bununla da SCF'nda bir takım cum-
huriyetçi olmayan unsurların bulunduğunu ima etmek isti-
yorlardı.

Oysa öyle bir tehlike anında bu partiler zaten kendi-
lerinden birleşirler, ittifak ederlerdi. Ve Cumhuriyetin
esasları üzerinde çalışan partiler, esasen o gibi faaliyet-
lerden uzak bulunmak mecburiyetindeydiler (70). Bu nokta-
da da (ama işin başında değil) Yarın'ın "Milli Blok" fik-
rine taraftar olmadığını görüyoruz.

Vakit, SCF Erzurum Milletvekili Tahsin Bey'in Son Pos-
ta'ya verdiği bildiride iki partinin blok halinde birleş-

(70) Arif Oruç, "Milli Blok", Yarın, 10.11.1930.

melerinin gerekli ve blokun oluşumunun bugün bir emri vaki olduğunu söylemesi üzerine, Ankara'da muhabiri aracılığıyla konuyu araştırdığını ve durumda hiçbir değişiklik olmadığını, Gazi 'nin CHF'nin genel başkanı olduğunu tekrar vurgulamıştı.

Yarın, "Milli Blok" ya da Fethi Okyar'ın deyimiyle "Cumhuriyetçi Blok" fikrini, Hükümet yanlısı gazetelerin SCF'ni suçlamak için ortaya attıklarını ileri sürerken, Vakit, de bunun karşı parti tarafından bir sondaj fikri olarak ortaya atıldığını iddia ediyordu. Gazeteye göre bu sondajın nedeni, büyük bir sıkıntı içinde olan SCF'nin kendisine politik bir değer verecek kuvvetli bir kuruluş araması ve bu valörü HF'nin vereceğini düşünmesiydi.

CHF bloku yapmak suretiyle karşısındakilerin bir nicelik ve nitelik vasfı olduğunu onaylamış olacaktı. Özellikle yeni seçimlere, görünüşe göre de bloka, gerçekte HF'nin toleransına dayanarak gireceklerdi. Aksi takdirde politika kubbesinde bırakacakları sada nahoş bir sada olacaktı. Fakat H.Fırkasındakiler başka türlü düşündüler. Onlar bugüne kadar verdikleri avantajların ve gösterdikleri toleransın artık lüzumundan fazla olduğu kanaatindeydiler ve tamamen karşıt görüşlerle, kesin mücadele ile ortaya çıktılar. Şimdide blok oyunu ile CHF içinde eriyerek tutunmak istiyorlardı.

Vatani bir tehlike, iki parti karşısında rejim ve amaç aleyhine ortaya çıkmış başka partiler de olmadığına göre bloka gerek yoktu. Bir blok düşüncesine yanaşmak iki şeye işaretledi. Ya ortak bir devrim içindeydiler ya da bu sondajı yapan karşı partiden çok zayıftılar. Halbuki onların da itiraf ettikleri gibi ortada ne böyle bir tehlike vardı ne de onlardan zayıftılar. Öyleyse artık avantaj yoktur. Her alanda mücadeleye ve sonuçlarına hazır dılar. Gazi'nin gezisinin sonucunu beklerken yapacakları son insani görev, Fethi Bey'in düştüğü durumdan sıyrılıp kurtulmasına yardım etmektir. Bu da Gazi'nin hatırı içinde (71).

Yarın ise, hükümet gazetelerinin ortaya attığı, "Blok" düşüncesi hakkında vatandaşa, muhalefetin ne düşündüğünü anlatmakta tereddüde düşerlerse haklı olacaklarını belirtti.

"Blok" fikri onlar için şimdilik mevsimsiz ve zamansızdı. Vakit gibi onlar da ortada herhangi bir neden yokken bu emri vakinin ne demek olduğunu öğrenmek istiyordu. Tahsin Bey'in demeci üzerine hükümet gazeteleri kendi görüşlerinden vazgeçmişlerdi. Şimdi daha farklı düşünüyorlardı. Vatandaş da nereye gidiyoruz diye düşün-

(71) Aka Gündüz, "Blok" Vakit, 12 Teşrinisani 1930.

mekte haksız değildi. Bu bir mukaddime miydi yoksa muhalefet yalnızca meclis koridorlarında mı bırakılmak isteniyordu? Yarın, sonucu üzüntüyle beklediğini bildiriyordu (72).

Arif Oruç'un fazla beklemesine gerek yoktu ve durumu öğrenmekte geç bile kalmış sayılırdı. Çünkü, Ağaoğlu'na göre "blok" fikrinin ortaya atılmasının arkasından iki gün sonra Gazi, Fethi Bey'i ziyaret ederek fikrinden vazgeçtiğini söylemişti. Hayretlere düşen Fethi Bey, bu değişikliğin nedenini anlamak ister. Gazi cevabında; Kırklar grubunun^(x) blok düşüncesini kabul etmediğini ve Fevzi Paşa'nın da buna razı olmadığını belirtir (73).

(72) Arif Oruç, "Blok Meselesi", Yarın, 13.11.1930.

(X) Kırklar grubu, İsmet Paşa tarafından, Halk Fırkası milletvekilleri arasından ayrılan ve firkaya ait önemli sorunların çözülmesiyle uğraşmak üzere görevlendirilen kırk kişilik bir heyete deniliyor.

(73) Ancak, Ağaoğlu'na göre, Gazi'nin bir işi gerçekten istediğinde ona karşı gelmek cüretini kimse gösteremezdi.

Fevzi Paşa ise, müşir üniformasına bürümüş olan bu zatın Gaziye karşı fikir beyan ettiğini kimse görmemişti. Şimdiye kadar hiçbir şeye karışmamıştı da şimdi mi karışacaktı?

Derinden dindar ve muhafazakar olduğu halde, ruhunda taşıdığı bütün azizeler yıkılırken, o dudaklarını açıp ta bir tek kelime bile söylememişti. Her emri vaki karşısında daima sükut etmiş, daima mürahabeye dalmıştı. Bu suretle siyasi hayatın sahalarından kaçmış, bütün şeyhler gibi onun da tek endişesi nefisini korumak, hayra da, şerre de karşı uzak kalmak olmuştu. . Oynanan . **oyunun** içyüzü meydandaydı. (Ağaoğlu, a.g.e., s.89-91.)

H.R.Soyak Gazi'nin, "Milli Blok" denilen bu formülün uygulanmasını içtenlikle istediğini savunmakta (74) Fethi Okyar'ın da anılarında belirttiği gibi bir çıkış yolu arayan ve sonunda bu yolu Mustafa Kemal kendisi bulmuş, kendisi istemişti. Ne var ki, SCF'nın yaşamasını sağlayacak ve bizzat Gazi Mustafa Kemal'in bulunduğu bu olanak da gerçekleşmemişti. F.Okyar, bunun nedeni olarak CHF ileri gelenlerinin istemediğini ve engellediğini belirtiyordu (75). Bunun doğruluğunu ise yukarıda basından verdiğimiz örneklerde de görmek mümkün. Soyak, Gazi'nin CHF'na bu görüşü benimsetemediği için "milli blok" düşüncesinden vazgeçilmediğini belirtirken Ağaoğlu'nun görüşü geçerliliğini yitirmektedir. Nitekim, kendi istediği ve önerdiği bir fikirden iki gün içinde vazgeçmesinin mantıklı bir açıklaması yoktur. Ayrıca Fethi Okyar anılarında Mustafa Kemal'in içtenlikli davranmadığı konusunda hiç bir şey söylememektedir (76).

2. SCF'nın KAPATILIŞI

TBMM'inde ve basında SCF ile iktidar arasında geçen mücadele, Belediye Seçimleri kampanyası sırasında daha da şiddetlenmişti. Mahalli Belediye seçimleri mücadelesi genel seçimler mücadelesine dönüşmüştü. Cumhuriyet

(74) H. Rıza Soyak, a.g.e., s. 437.

(75) F. Okyar, a.g.e., s. 522.

(76) Y. a.g.e., s. 223.

devrimlerine karşı olanlar SCF'nın kampanyasını destekliyorlar, zaman zaman çeşitli yerlerde olaylar çıkıyor, gösteriler düzenleniyor, grevler yapılıyordu. Bu şartlar altında geçen seçimlerde, SCF 502 belediyeden 30'unu kazandı. İktidar sonuçtan memnun görünmüyordu. Ayrıca Gazinin bu partiye yakınlığı da huzursuzluk kaynağı idi. Çünkü Gazi, adının konulmasından başlayarak bu partinin programını kendi düzeltmiş, para yardımı yapmış ve en yakın arkadaşlarının da bu partiye girmesini teşvik etmişti. CHF'nın endişeleri de bu noktada başlıyordu. Gazi'nin SCF'nın yanında yer alması demek, ilk genel seçimlerde CHF'nın iktidarı kaybetmesi demektir. Ancak, SCF'nın aleyhine çalışmış ve parti varlığını sürdürecektense Gazi'yi karşısında bulacağını görmüştü. Gazi, en yakın arkadaşlarına kurduktuğu partinin karşısında yer almak durumunda kalmıştı. Bu değişiklik aslında birden ortaya çıkmış bir durum değildi. Çeşitli olayların etkisiyle oluşmuştur.

Fethi Bey'in yurt gezisi sırasında ortaya çıkan İzmir Olayları ve gelişimi CHF ve SCF tarafından farklı şekillerde iletilmiş, fakat Fethi Bey gezisini ve parti çalışmalarını sürdürmüştü. Ancak SCF'na halkın bu derece ilgi göstereceğini kendisi bile tahmin edemeyen Mustafa Kemal üzerinde olumsuz etkileri olmuştur. Buna bir de

Yunus Nadi'nin Cumhuriyet'te yayınlanan mektubu eklenmişti. (77). Gazi Mustafa Kemal'e yazılan mektupta, İzmir olayları anlatıldıktan sonra; şöyle deniyordu :

"... ezeli ve ebedi Şefimiz olarak bildiğimiz zatı devletlerini başka ve yeni fırkaların kendilerine mal etmeğe çalıştıklarını görerek, öyle dahi olsa biz kendimizi, bize emanet edilen Cumhuriyetin muhafazası vazifesini eksiksiz ifaya muktedir buluyoruz. Vazifemizin kolaylaşması hesabına değil, belki vaziyetin tavihi namına hal ne ise lütfen ifadesini istirham etmeğe mecbur kaldık.

"Her hal ve ihtimalde Cumhuriyetin iyice korunacağından daima emin bulunarak sonsuz hürmetlerimizi lütfen kabul buyurunuz aziz Şefimiz."

Yunus Nadi

Gazi Mustafa Kemal bu mektuba ertesi gün verdiği cevapta (78), genellikle yanlış kanı ve düşüncelerin olduğu anlaşıldığını belirterek şöyle diyordu :

" Hakikatı hali bir daha ifade ve tasrih edeyim. Ben Cumhuriyet Halk Fırkasının Umumi Reisiyim. Cumhuriyet Halk Fırkası Anadolu'ya ilk ayak bastığım andan itibaren teşekkül edip benimle çalışan Anadolu ve Rumeli Müdafai Hukuk Cemiyeti'nden doğmuştur.

"Bu teşekküle tarihen bağlıyım. Bu bağı çözmek için hiçbir sebep ve lüzum yoktur ve olamaz.

"Resmi vazifemin hitamında Cumhuriyet Halk Fırkasının başında fiilen çalışacağım, Bu noktada tereddüde mahal yoktur. Benim bu esas vaziyetim, bir sene nihayetinde sona erecek olan bugünkü muvakkat resmi vazifemin bana yüklediği bitarafılığı bozamaz.

(77) Cumhuriyet, 9 Eylül 1930.

(78) Cumhuriyet, 10 Eylül 1930.

"İşaret olunan hadiseler arasında İzmir'de bir gazete idarehanesine ve Cumhuriyet Halk Fırkası merkezine her ne sebep ve suretle olursa olsun yapılmış tecavüzlerden ve hükümet ricaline ve otoritesine karşı bazı anlayışsız kuvvetler tarafından yapılan çirkin tecavüzlerden çok müteessir olduğumu tahmin etmek güç değildir. Bu üzüntümü akan kanlar ve zayi olan hayat şiddetlendirmiştir. Bu gibi saldırganlar ve teşvikçiler Cumhuriyet kanunlarının tatbikinden kurtulamazlar. Bu sözlerim Cumhuriyet Gazetesine cevaben ve umumî efkarı aydınlatmak üzere neşredilmiştir."

Bu mektuplar SCF'nin kaderinde büyük önem taşımaktadır. Çünkü, herşeyden önce Gazi Mustafa Kemal, kendisinin artık bir hakem durumunda değil, fakat CHF'nin genel başkanı olduğunu açıklayarak bu sıfatı ile SCF adına yapılanları ağır bir dille suçlamaktadır (79).

Bu noktada ortaya başka bir soru çıkmıştır. O da Yunus Nadi'nin mektubu kendiliğinden yazıp yazmadığıdır. Bu konuda genel kanı, mektubu Yunus Nadi'ye Mustafa Kemal'in yazdırdığı yönündedir (80). Farklı düşünen Süreyya İlmen Gazi'nin CH.Fırkalılarca taraf tutması konusunda tehdit edildiğini ileri sürmektedir (81). Burada sorulması gereken bir soru da Yunus Nadi'nin Gazi'nin rızası olmaksızın böyle bir mektubu yayınlayıp, yayınlamayacağıdır. Bu soruya cevap verilebilmesi için İsmet Paşa'nın Sivas söylevi ve milli blok fikri üzerinde tekrar düşünmek gerekmektedir. Bu arada CHF yazarlarının

(79) Çetin Yetkin, age, s.209.

(80) H.R.Sayak, age, s.432; A.Ahmet, age, s.48-49; F.Okuyar, age, s.501-502.

(81) Süreyya İlmen, age, s.76.

Mustafa Kemal'i etkileme çabalarını görmekteyiz. Bu yazarlar doğrudan doğruya Mustafa Kemal'in SCF ile yakınlığı üzerinde durmuşlardır. Mustafa Kemal'i en çok düşündüren ve üstünde durduğu konu ise SCF'nın "İrtica" ile suçlanmış olmasıdır. Bu tip yazılarda Mustafa Kemal'i etkileme çabalarını görmek mümkündür. Nitekim SCF'nın kapatılışı ile ilgili olarak en çok ileriye sürülen nedenlerden birisi devrimlere karşı güçlerin SCF saflarında toplanmış olduğudur. Nitekim, SCF'nın kapatılmasında rolü olduğundan şüphelenilen devrin Başbakanı İsmet İnönü için tek neden budur. İsmet Paşa bu konuda Terakkiperver Fırkası'nı sona götüren nedenler gibi, "Tabii... Serbest Fırkada da aynı şey oldu. Tamamiyle irtica çıktı... Kubilay hâdisesi onların zamanında olmadı mı?" (82) (83) derken bu konuda kesin ve tek gerçek olduğunu belirtiyordu. Bu görüşte olanlara göre, SCF, devrimlerin henüz pek genç olduğu bir dönemde, zamansız olarak kurulmuştu. Çünkü halk henüz demokrasiye hazır değildi.

(83) Abdi İpekçi, İnönü Atatürk'ü Anlatıyor, Cem Yayınevi Kültür Dizisi, İstanbul 1981, s.28.

(84) Kubilay olayı olarak bahsedilen Menemen olayı SCF kapatıldıktan sonra olmuş, ancak SCF bu olaydan sorumlu tutulmuştur.

23 Aralık 1930da Menemen'de kanlı bir irtica olayı meydana gelmiştir. Derviş Mehmet adında bir meczup kendisini "mehdi" ilan ederek, yeşil bayrak açmış etrafında topladığı bir grup hükümete karşı kasaba meydanında gösteri yapmıştır.

Bu yasadışı hareketi durdurmak amacıyla görev yapmak isteyen yedek subay Kubilay bu gerici grup tarafından şehit edilerek başı kesilmiştir. Olaydan sonra suçluların yakalanıp cezalandırılmasına rağmen, SCF aleyhdarı bazı politikacılar ve basın bu olayla SCF arasında bağlantı kurarak, olaydan partiyi sorumlu tutmak istemişlerdir.

Batılılaşmayı amaçlayan layık Cumhuriyet devrimlerinin karşısında yeralan toplumsal ve siyasal güçler, muhalefet girişimini bir fırsat olarak değerlendirmişler ve bu partilere damgalarını vurarak yozlaştırmaları yalnız siyasi otoritelerce değil, aynı zamanda bilimsel çevrelerde de öne sürülen bir görüş olarak geçirililiğini korumuştur (84).

Olayın basındaki yankıları, "ekler" bölümünde fotokopilerini sunduğumuz gazete kupürlerinden bazı örneklerde görülecektir. Özellikle de iktidar yanlısı basın organlarının yazılarında Basında derhal hükümeti devirmeye kalkan gericilere ateş püsküren kesif bir kampanya açılmıştır. J.Grew'a göre; bütün gazeteler ağız birliği ederek olayı çok korkunç ve velveleli bir şekilde yansıtmışlardır. Hükümetin Cumhuriyeti kurtarmak için sert ve amansız bir şekilde davranması gerektiğini ima etmişlerdir. Ancak basında önerilenden daha ılımlı tedbirler alınmıştır. (John Grew, age, s.119)

Ülkede büyük üzüntü yaratan "Menemen Olayı" hakkında geniş ve genel bilgi için bakınız; Mustafa Bayda, Kubilay, Türk Kahramanları Serisi : 20, İstanbul 1954; Celal Kırhan, Öğretmen Kubilay ve Uydurma Mehdi, Sıralar Matbaası, Mart 1963, Aslan Tufan Yazman, age, s.234.; Yarın, 29-31.12.1930; Cumhuriyet, 28-31.12.1930; Vakit, 25-31.12.1930; Hakimiyeti Milliye, 23-31.12.1930.

- (84) Hilmi Uran hatıratında, "SerbestFırka'nın feshine zaruret hasıl olmasını Atatürk başta olmak üzere, onun CHF ileri gelenleri arasına saldığı korkuda aramak doğru olur. Çünkü Atatürk, her iki partiyi de eli altında bulunduracağına kani iken hadiseler onu endişeye düşürmüştü ve ona yeni partinin umduğu gibi pek de uysal bir halde kalmıyacağı ve idare edilir durumdan hemen çıkacağı müşahadesini vermişti. Körpe inkilâplarımıza karşı gösterilen hoşnutsuzluk da halkı Atatürk Partisi aleyhine sevketmiş ve halk, yeni partide hoşlanmadığı inkilaplardan kurtulma ümidi sezmiş..." olduğunu belirtiyordu. (Hilmi Uran, age, s.229)

Örneklerini daha da çoğaltabileceğimiz bu görüş oldukça yaygında. Nitekim bu konudaki örneklere SCF'nın ilk kuruluş haberini veren Atatürk'e yakın gazetecilerden biri olan Mehmet Asım (Us)'un sözleriyle son vermek sanırım yerinde olacaktır. Us'a göre Atatürk'ün milleti için istediklerinin gerçekleşmesi her zaman mümkün olmamıştı. "Mesela bu ikinci murakabe partisi irtica yüzünden yaşıyamamıştı" (Asım Us, age, s.149)

Bu etkileme çabalarının bir nedeni de CHF'nin kendisi karşısında bir muhalefete katlanamaması ve iktidarı kaybetme olasılığı karşısında, SCF'nin ilk günlerinden başlayarak bu partinin kapatılması için olduğu görüşüdür. Bu görüşü savunanların korkusu, Gazi'nin SCF'na olan yakınlığını sürdürmesiydi. Bu ise CHF'nin ilk genel seçimlerde iktidarı kaybetmesi demektir. İktidar yanlısı basın SCF'nin kapatılmasının en büyük nedenlerinden biri olarak, SCF'nin daha ilk kuruluş günlerinden başlayarak iktidara geçme isteğinin önemli rol oynadığını açıkça belirtmişlerdir. Bu da SCF'nin kapanmasında Başbakan İsmet İnönü'nün hedef alınmasına neden olmuştur. (85).

Basında da aynı konu sık sık vurgulanmıştır. Özellikle de Falih Rıfkı Hakimiyeti Milliye'de SCF'nin irticaya alet olduğu konusunu sık sık işlemiştir (86).

(85) Daha sonraları İsmet Paşa'ya SCF'nin kapatılmasında kendilerinin telkin ve etkilerinin olduğunu söylendiği, bunun doğru olup olmadığı sorulduğunda şu cevabı veriyordu;

"Bilâkis, kızdım o zaman... Kıyameti kopardım. Atatürk'e niçin yapıyorsun, niçin kapıyorlar, dedim. Kendileri kapıyorlar, ben karışmıyorum, görüyorsun, dedi. (Abdi İpekçi, age, s.28)

Yine aynı konuda Osman Okyar 1940'larda İsmet Paşa'nın kendisine "SCF'nin kapatılmasına karşı olduğunu, bunun gösterilmek istenilenle zıt olduğunu, bunun için bir kaç defa Gazi Mustafa Kemal ile konuştuğunu söyledi. Ah keşki kapatılmasaydı, Türkiye bu gün başka noktada olurdu." dediğini belirtiyordu. (Osman Okyar ile yapılan görüşmeden edinilen bilgi) Nitekim İsmet Paşa 1954 tarihinde verdiği bir demeçte bu sözleri teyit edercesine şöyle diyordu:;

"Eğer SCF kapanmamış olsaydı, bugün en az 20 yıl ileride olacaktık. Muhaliflerimizin ve arkadaşlarımızın hepsi bana hücum ediyorlar, târizde bulunuyorlar. Bundan dolayı üzülüyorum. Türk Milletinin artık kaderini değiştirmesi lazımdır..." (Ali Rıza Akbıyıkoglu (Uşak Eski Milletvekili ve Kurucular Meclisi Üyesi), Demokrasi ve İsmet Paşa, Eylül 1986, s.11)

(86) Hakimiyeti Milliye, 11 Eylül 1930.

Örneklerini çoğaltabileceğimiz bu yazıların amaçları Mustafa Kemal'i SCF'den soyutlamaktı.

İşte böyle bir ortam içinde bütün kontrolü elinde tutmakta olan Mustafa Kemal'in, TBMM olağan toplantısının açılışı dolayısıyla 1 Kasım 1930'da yaptığı konuşma, SCF'nin geleceği bakımından önem kazanmıştı (87).

Mustafa Kemal, bu kısa konuşmasında, o sene içinde iç ve dış sorunlarla ilgili gelişmeler üzerinde durmuştur. Özellikle tarım ülkelerinde duyulan ekonomik bunalıma karşı hükümetçe alınmış ve alınmakta olan tedbirlerle, bunun yenilebileceğine olan güvenini ifade etmiştir. Geçen yılın önemli olaylarından biri olarak tanımladığı, demir yollarının Sivas'a ulaşması konusunda ise şunları söylemiştir.

" Bu kadar (iktisadi) müşkülât içinde vatanı bir misli genişletmeğe ve kuvvetlendirmeğe medar olan bu eserin müstakbel Türk nesilleri tarafından şükranla yad olunacağına eminim..." (88).

Cümlelerin son kısmı, demiryollarının gelecek nesillere yük olacağı savını ileri sürmüş olan, Fethi Okyar'a açık bir cevaptı.

(87) Son Posta, 2 Ekim 1930.

(88) TBMM, Zabıt Ceridesi, C.XXII, 1.11.1930, s.3.

Konuşmanın, Belediye Seçimleri ile ilgili olan bölümünde ise Mustafa Kemal, bu konuda ilginç gelişmeler olduğuna ve bu gelişmelerin yakından gözlenerek bunlardan ileride "Cumhuriyetin beka ve inkişafı için istifade..." edilmesini istemiştir. Ne varki, politik alanda karşılıklı faaliyetlerin verimli gelişimi ancak vatandaş arasında düşmanlık duygusuna yer verilmemesiyle temin olunabilirdi (89). Bunu sağlamak için partiler arasına girebilecek, "gayri samimi ve gizli maksatlı unsurların" "kannın fevkinde netice isteyen emel sahiplerinin..." bütün millitçe "menfur görülmesi" ve bu gibi şahısların Cumhuriyet esası üzerinde çalışan partilerden uzak tutulması gerekiyordu. Ayrıca, özgürlüklerin ve özellikle basın özgürlüğünün demokrat bir idareye yakışır bir tutum içinde daha dikkatli kullanılması gereği gözden uzak tutulmalıydı (90).

Kısa bir süre sonra TBMM'de görüşülmesi beklenen seçimdeki yolsuzluklar ve seçim güvenliği konusunda ise Mustafa Kemal, dolaylı bir yol tutmuştur. III. TBMM'nin bu toplantı dönemi sonunda, yeni seçimlere gideceğini ilan etmiştir.

(89) TBMM, Zabıt Ceridesi, C.XXII, 1.11.1930, s.3.

(90). TBMM, Zabıt Ceridesi, aynı yerde.

Her iki parti de, Mustafa Kemal'in bu konuşmalarını kendi lehlerine yorumladılar. Mustafa Kemal'in ılımlı olma uyarılarına basın ve partiler kısa süre içinde olsa dikkat ettiler. SCF'nın seçimlerdeki kanunsuzluklarla ilgili görüşme önerisi, olağan bir öneri havası içinde İçişleri Bakanı İzmir'den döndükten sonra TBMM'nde ele alındı (91).

Bu arada basında çıkan tartışmaların büyümesi, özellikle de Son Posta ve Yarın'ın SCF'ni destekleyen sert çıkışları üzerine, TBMM'nde Belediye Seçimleri ile ilgili görüşmenin yapılacağı günün öncesinde, ortam SCF için elverişli olmaktan çok uzaklaştı. Çünkü SCF'ni tutan gazetelerin başında Yarın geliyor ve bu gazetenin yayınlarının da zaman zaman tehlikeli boyutlara ulaştığı görülmüyordu. Ağaoğlu, Yarın'ın SCF'nin organı görünümünde olmasına karşıydı. Bunu Fethi Bey'e iletmesine rağmen onun gazeteye yine de demeçler verdiğini, gazetenin sakinliği durumunu geç farketmediğini belirttiler (92). Arif Oruç'un olumsuz etkiler yapan yazıları doğrudan doğruya Mustafa Kemal'i konu alarak yazdığı yazılardır. Yoksa, Yarın'daki aşırılıklar CHF'nin yayın organı gazetelerin yayınları karşısında yadırganmayabilirdi (93).

(91) Son Posta, 4-6-7/Kasım/1930 ve Cumhuriyet, 3.11.1930.

(92) Ağaoğlu Ahmet, age, s.32-34.

(93) Çetin Yetkin, age, s.212.

Nitekim Yarın'ın Gazi'nin ülkenin içinde bulunduğu kötü durum nedeniyle başbakan olması gerektiğini ve ülkeyi kurtarmasını beklediğini (94) yazması üzerine Gazi, bu tür tekliflerin çok yapıldığını, ancak bu tekliflerden hoşlanmadığını ve bu teklifin idealini... ciddi rencide eden bir manada telakki..." ettiğini belirtiyordu (95).

Ancak bu sert ve açık uyarıya rağmen Arif Oruç olayların hızlandığı bir sırada bu sefer de, ülkede durumun, idare işlerini bizzat ele almalarını gerektirecek şekillere girmesi nedeniyle milletin büyük adamı beklediğini yazıyordu (96). Aynı türden bir yazı daha yazar Arif Oruç. Bunun üzerine Hakkı Tarık (Us)'un "Gazi ne zaman memleketin başından ayrıldı ki onu bugün işbaşına çağırmak cüretinde bulunuluyor" (97) sorusunda, Arif Oruç'un bu yayınlarının hiç de iyi karşılanmadığı açıklanmış oluyordu. Arif Oruç'un daha sonraları yazdığı bir yazı yüzünden tutuklanması üzerine yazılanlar da bunun bir kanıtıdır. Ali Naci Bey, bu olay üzerine İnkılap'ta şöyle der;

(94) Yarın, 24.9.1930, 25-9-1930.

(95) Akşam, 26 Eylül 1930.

(96) Arif ORUÇ, "Millet Büyük Adamı Bekliyor" Yarın, 16.10.1930.

(97) Vakit, 18 Teşrinievvel 1930.

"... Eger Arif Oruç'un İzmit'e nakli şu satırları yazdığımız dakikada Ali Kemal'in akıbeti şeklinde tecelli etmemişse mülevves vücudu namuslarına taarruz ettiği vatandaşların ülvi gazabına uğrayıp parça parça, liyme liyme edilmemişse bunu hainin bunalayık olmadığına değil fakat asil Türk milletinin köpek leşinden iğrenen ; temiz ruhuna yüksek uluvvü cenabın hamletmek daha doğru bir harekettir" (98).

Politika, bu tutuklama olayı karşısında, basının yalnız gerçeği söyleyen ve haksızlığa kanaat ve samimiyetle haykıran birşey olarak kaldığı sürece toplum düzeninde bir uyum sağlayacağını, fakat bizzat kendisi haksızlık yapan sarhoş halini alırsa o zaman bu sarhoşu susturmak için toplum düzenini sağlamakla görevli olan Adliyenin gerekeni yapmasından başka daha iyi bir şeyin olmayacağını belirtiyordu (99).

Aynı gün yine İnkılap'ta Ali Naci Bey, Arif Oruç'un tutuklanmasından bahsediyordu. Ona göre;

"...Vatana ihanet eden herhangi bir hain bazen ve tesadüfen sokaklarda köpekler gibi sürüklenmekten ve parça parça edilmekten kurtulmuş olabilirdi. Bu tarihin mukadder olan hükmüdür. Gecikebilir. Fakat, şaşmaz" (100).

Bunlara göre daha nazik bir lisan kullanan Yunus Nadi Bey ise şöyle diyordu;

"Önümüzde yıkılan bir namuz ve şerefin mahkeme huzurunda verilecek hesabından ibaret bir mesele vardır. Fakat ne yazık ki bu namus ve şeref ile gazeteadını taşıyan bir sayfada oynanılmış ve Cumhuriyet Adliyesi de suçluların mevkufen görmelerine karar vermiştir.

(98) Vakit, 18 Teşrinievvel 1930.

(99) Politika, 7 Kanunuevvel 1930.

(100) İnkılap, 7 Kanunuevvel 1930.

Bu suçlamalar bu alaka dolayısı ile gazetecilik alanında mensup iki sima gibi görünüyorlar".(101).

Bu yazılar, Arif Oruç'un doğrudan Gazi'yi hedef alan yazılarının çıkmasından bir hayli sonra yazılmıştır, fakat belli bir birikimin sonucudur. Arif Oruç, Gazi Mustafa Kemal ile uğraşırken Belediye Seçimlerinde fesat ve yolsuzluklar konusunda TBMM'nde yapılan görüşmede Fethi Bey SCF'na oy veren yerlerin halkına "irtica" komünistlik ve anarşi..." lekeleri sürülmekte olduğunu, seçimlerin baştan sona baskı yolsuzluklarla dolu geçtiğini, bundan dolayı artık yapılacak tek şeyin seçimlerin yenilenmesi olduğunu söylüyordu (102).

Çok uzun süren bu görüşmeler sırasında, Serbest Cumhuriyet Fırkalı milletvekilleri özellikle Fethi Okyar ve Ahmet Ağaoğlu'nu hedef alan yergilerde bulunmuşlar ve öneriyi red etmişlerdi.

TBMM'ndeki bu görüşmelerden sonra SCF artık yaşama imkanının kalmadığını ve Gazi ile karşı karşıya kalmak gibi bir durum da kaldığını açıkca gördüğü için, kurulduğu gibi, kapanışında da Mustafa Kemal'den gerekli izni alarak kendini fesh ettiğini ilan etmiştir (103).

(101) Yunus Nadi "Matbuatın Hürriyeti ve İnsanlığın Haysiyeti", Cumhuriyet, 8.12.1930.

(102) TBMM, Zabıt Ceridesi, C.XXII, 15 Kasım 1930, s.16-17.

(103) Cumhuriyet, 18.11.1930, Korkmaz Alemdar, İstanbul (1875-1964) Türkiye'de Yayınlanan Fransızca Bir Gazetenin Tarihi, II.baskı AİTİA Yayınları No: 140, GNIYO Yayınları No: 1, Ankara 1980, s.150.

Fethi Bey'in açıklaması Şöyledir :

"Mülga Serbest Cumhuriyet Fırkası lideri Ali Fethi Bey fırkasının lagvı sebeplerini göstermek maksadıyla şu beyannameyi neşretmiştir :

"Büyük Gazimiz Mustafa Kemal Hazretlerinin teşvik ve tasvibile Serbest Cumhuriyet fırkası tesis etmişim. Kanaatimce bu teşvik ve tasvip tabiatile teşkil edeceğim fırkanın Gazi Hazretlerine karşı siyasi mücadeleye girmek ihtimalini bertaraf ediyordu.

"Esasen bu karar haricinde siyasi bir teşekküle vücut vermek mes'uliyetini almayı hatırıma getirmemişim.

"Halbuki tahakkuk eden şekle göre fırkamızın atiyen Gazi Hazretleri ile siyasi sahada karşı karşıya gelmek vaziyetinde kalabileceği anlaşılmıştır. Bu vaziyette kalacak siyasi bir teşekkülün mevcudiyetini fırka müessisi sıfatı ile muhafaza ve idameyi muhal buluyorum.

"Bu sebeple Serbest Cumhuriyet fırkasının feshine karar verdim. Bu kararın teşkilatımıza tebliğini rica ederken bana itimat eden ve benimle teşriki mesai eden Cumhuriyetçi arkadaşlarıma derin minnettarlığımı arzederim." (104)

Serbest Cumhuriyet
Fırkası Lideri
A.Fethi

3. SCF'ni Kapatma Kararı ve Basın:

Fethi Bey'in partisini kapatması basında nasıl karşılanmıştı? Muhalefet ve iktidar yanlısı basının bu konudaki görüşleri neydi? Bu konu üzerinde gazetelerde yazılanları taramak gerekiyordu. Aşağıda bu yazılanlardan örnekler vermeğe çalışacağız.

(104) Vakit, 18.11.1930.- Cumhuriyet, 18.11.1930.

SCF'nın kendisini fesh etmesi kararı muhalefet basında ve bir kısım halk arasında derin üzüntü yaratmıştır. SCF yanlısı basın Fethi Bey'i kararından dolayı eleştirir. Hürriyet "Efendi milletle alay mi ettin... Millete yirmi kuruşa şeker yedireceğini söyleyen Fethi Bey şimdi parmaklarındaki balı yalıyor" (105) diyordu. Yeni Asır'da Hakkı Bey'in eleştirisi oldukça aşırdı;

" Fethi Bey Gazi Hazretlerine cephealmayı tecviz etmemiş olabilir. Belki böyle aşır bir mesuliyeti taşımak kudretine omuzları tahammül edememiştir. Belki vicdanı kendisini bu yola sürüklemiştir. Lakin umumi efkâr bunu asla mazur görmez.

" Siyasi hayata girenler, memleketin ıztıraplarını tehvin için ortaya atılanlara elbette bu çetin mücadelenin icabatına da göğüs vermeği daha evvelden göze almış olmalıdırlar. Fethi Bey bu mesuliyeti, enerjiyi gösterememiştir. Fethi Bey bu yeni hareketi ile siyasi hayatını boğazlamıştır, öldürmüştür." (106).

Yeni Asır bir başka makalesinde; inkişahını ilân ederken bu basit hakikatleri hiç düşünmemiş..." olduğunu söylüyordu (107).

Yarın, 19.11.1930 günlü sayısında haberi yorum yapmadan veriyordu. Hürriyet aynı gün özel istihbaratına atfen Fethi Bey'in yerine başka bir kişinin SCF'nın liderliğini sürdüreceğini ve Serbest Fırka'ya yeni bir yön verileceğini bildiriyordu.

(105) Hürriyet, 20.11.1930.

(106) HAKKI. "Fethi Bey Manen Öldü", Yeni Asır, 20.11.1930.

(107) Yeni Asır, 20.11.1930.

Zeynel Besim Bey'in çıkardığı Hizmet, Fethi Bey'in partisini kapatmasını üzüntüyle karşıladığını yazıyordu (108). Halkın Sesi de kararı anlaşılması güç karar olarak değerlendirdiyordu (109).

En ağır eleştiri belki Serbest Cumhuriyet'inkiydi. Fethi Bey'in bu kararla öldüğünü, yüzbinlerce kişinin görüşlerini hiçe sayan birinin bağışlanamayacağını yazıyordu (110).

Ali Naci Bey, İnkılap'ta gelişmeyi doğal karşılar görünüyordu.

"Dört ay evvel bir gece Yalova'da doğan gayri tabii çocuk öldü. Başına sarık sarmış, suratına Şeyh Sait'in sakalını takmış gözleri velfecri okuyan bu anarşist ruhlu ucube nevi şeyhe has bütün nümunelerinin tabii akıbetine erdi. Bir müddet halkı, gazeteleri kendisi ile meşgul etti ve bütün ucumeler gibi bir gün nagihan olduğunu söylüyordu..." (111).

SCF'nin kapanmasını sessiz karşılayanlar da, olayı kabullenemeyenler de kızgın ve küskündü. Pek çoğu Hür Gazete'de olduğu gibi Fethi Bey'den kararının nedenini soruyordu.

"Koca bir milleti yerinden oynatan inkılapçı Fethi Bey cephesini neden terketti? Fethi Bey fikirlerine bu kadar hakim değil miydi? Biz ondan bir çok şeyler bekliyorduk.

(108) Hizmet, 19.11.1930.

(109). Halkın Sesi, 19.11.1930.

(110) Vakit, 20.11.1930.

(111) Ali Naci, "Ucubenin Ölümü", İnkılap, 21 Teşrinisani 1930.

Bunda yanıldığıımızı anlamaklığımız için Fethi Beyi siyaset sahnesine mi getirdiler? Buna nazaran parlamento hayatımızda manevi bir öldürüş sistemine şahit oluyoruz. Fethi Bey acaba öldü mü öldürüldü mü? demektedir. (112).

Gazete ayrıca, SCF'nin kapatılması ile meydana kalan halk kitlesinin endişeye kapıldığı ve bu endişenin de devam ettiğini belirtiyor (113).

Yarın ise, ağırbaşlı bir tutumla SCF'nin kapatılmasından sonra Ali Fethi Bey'e yöneltilen eleştirilerin haksız olduğunu, Fethi Bey'in olayın iç yüzünü açıkladığını hükümet gazetelerine karşı savunuyor ve şöyle diyor-
du;

"Vaziyetin sarahat ve sıhhatine çalışıyorlar. İki buçuk aylık faydalar inkar edilebilir mi? Hakikatler ne kadar tahrih edilirse edilsin cevherlerini ve evsafı akliyelerini asla kaybetmeyeceklerdir.

" Liderin beyannamesi hadisatın iç yüzünü olduğu gibi takrir etmiştir. Efkarı umumiyeyi kör ve sersem zanneden bedbahtlar, milletin uyanık ve şurlu olduğundan gafil görünmekte ısrar ederlerse güllük ve nankör vaziyette kalmaktan kurtulmaları asla mümkün olmayacaktır".

Yarın, ayrıca, SCF'nin dağılmasıyla işlerin gene bozulacağını, CHF'nin yine özel işler ve gözdeler kaynağı olacağını, kontrolsüz ve rakipsiz kalan her kuvvetin zorbalığa eğilimli olmasının doğanın kanunu olduğunu, nitekim üç gün içinde CHF, çevresinde birbaşkalıkların sezil-

(112) "Fethi Bey öldümü? öldürüldümü? "Hür Gazete, 25. Teşrinisani 1930.

(113) "Halkın Endişesi", HürGazete, 2 Kanunuevvel 1930.

meğe başladığını iddia ediyor (114) SCF 'nın kapatılmasından sonra halkın derin bir bezginlik ve ümitsizlik içinde olduğunu söylüyordu (115).

SCF 'nın kapatılmasının ve F êthi Bey'in bildirisinin yanlış anlaşıldığını, SC 'kurulurken Gazi'nin F êthi Bey ve arkadaşlarına yazmış oldukları mektubun bu kişilerce geç anlaşılmasının hatalardan biri olmasına rağmen, hükümet gazetelerinin seçim sırasındaki yayınlarının da unutulamayacağını belirtir (116).

Yarın, Belediye seçimlerinde yolsuzluk yapıldığı ve fesat karıştığı, seçimlerin yenilenmesi görüşünü savunmuştu. Ancak SCF kapandıktan sonra bazı yerlerde seçimlerin feshine karar verilmiş olmasının da artık geç olduğunu şimdiden bunun SCF 'kapatılmadan yapılması gerektiğini savunuyordu (117).

SCF yanlısı basın, SCF 'nın kapatılmasını kabullenmemiş ve kapatılmaması gerektiği tezini savunmuş hatta bazı değişikliklerle başka bir lider önderliği gibi, SCF 'nın yaşamını sürdüreceği ümidini taşımıştı.

(114) "Vurunuz Fakat Dinleyiniz", Yarın, 10 Kanunuevvel 1930.

(115) Yarın, 20 Teşrinisani 1930 (Halkın içinde bulunduğu üzüntüyü iktidar yanlısı bir gazete, Akşam, 21.11.1930 günlü sayısında doğruluyordu.)

(116) Yarın, 24 Teşrinisani 1930.

(117) Yarın, 1 Kanunuevvel 1930.

Muhalefet basını böyle düşünürken acaba iktidar yanlısı basın olayı hangi açıdan ele alıyordu. Bunlara ilk örnek olarak, olayların gelişmesinde önemli rol oynayan Anadolu gazetesinin görüşlerini vermek yerinde olacaktır.

Anadolu, SCF'nin daha ilk günden kendi hataları ile alınanda yazılı olan sona gittiğini, memlekette bilinçli, Cumhuriyetçi, anlayışlı ve dürüst bir muhalefetin kurulmasını isteyen kişilerin bu son karşısında derin bir üzüntü duymamasının mümkün olmadığını yazarken (118) İzmir olaylarına neden olan yazılarını unutmuşa benziyordu.

Akşam, SCF'nin iyi idare edilmemiş olması ve beceriksizliğin bu sonu hazırladığını (119), oysa SCF kurulduğunda çok sevindiklerini belirtiyordu. Gazete, SCF'nin iyi örgütlenemediğini, beş on gün içinde her tarafta şubeler açıp üyeler kaydettiğini, bunların başında bulunanların ancak bir kısmı gerçekten cumhuriyetçi, namuslu kişilerdi; diğerlerine ise karanlık suda balık avlamak isteyenler geçmişti. SCF bu örgütle belediye seçimlerine girmekten çekinmemiş, bu yüzden birçok yerde çirkin olaylar olmuştu. Oysa daha kuruluş aşamasında her tarafta

(118) Anadolu, 19.11.1930.

(119) Akşam'ın bu görüşünü Lord Kinross aşağıdaki cümleleriyle paylaşıyordu." Bu başarısızlık biraz da Fırka'nın iyi yönetilmesinden ileri gelmişti. Fethi B., Gazi'nin kendisine yüklediği rolü tam anlamıyla yerine getirebilecek bir kimse değildi. Demokrasiye inanmasına rağmen, gerçek bir siyasi lider olmak yeteneğinden yoksundu... Yardımcıları arasında da yüksek kıratte pek az kişi vardı..."(Lord Kinross, age, s.683.)

şubeler açılması doğru değildi. Parti kuruluncu Fethi Bey ipin ucunu elinden kaçırmış ve etrafındaki etkiye kapılmıştı. Son karar o yanlış hareketin bir sonucu idi (120)

Vakit , SCF'nin kapatılması kararına şaşırıldığını, ancak yüz gün bile yaşamış olsa ülkede " için için yaşayan gizli maksatları yanıltıp meydana çıkarmak suretiyle" vatana cidden hizmet, ettiğini yazıyordu (121)

Vakit, Akşam gibi SCF'nin kapatılmasının tek nedeni olarak " doğuşundaki kusuru" görüyordu. Yalnız Hakkı Tarık Bey ikinci bir neden daha belirtiyordu. Bu partinin bulusa yanlış tanıtılmasından kaynaklanıyordu. SCF kendi doğuşu için bu kadar hoş davranan bütün kuruluşların iyiniyetini kötüye kullanmıştı. SCF Meclis içi ve dışındaki görevini acemice yapmıştı (122).

Örneklerden de görüleceği üzere, iktidar yanlısı basın SCF'nin feshi olayını, bu olaya yol açan nedenleri açıklayarak olayı değerlendirip ele almıştır. Muhalif basın ise kapatılmaması gerektiğini savunurken, Hakkı Tarık, Fethi Bey'in partiyi kapatmaya hakkı olmadığını ileri sürmüş, iktidar yanlısı basın yerinde bir karar olduğunu savunmuştur.

(120) Akşam, 19 Teşrinisani 1930-Aynı görüş için bkz. Cumhuriyet, 18.11.1930.

(121) Hakkı Tarık "SCF'nin Son Sözleri-1-4, Vakit, 18.11.1930.

(122) Hakkı Tarık "SCF Niçin Yaşayamadı? -2-" Vakit, 19.11.1930.

İsmail Müştak Bey Politika'da SCF'nin siyasi hayatına son vermesinden sonra partinin hatalarından söz eder (123). Yeni partinin örgütlenmesini tamamlamadan seçimlere girmesinin yanlış olduğu konusunda A. Ağaoğlu ile iktidar yanlısı basın hemfikirdir (124).

İsmail Müştak Bey verilen kararınının serbest eleştiri olanağı kalmadığından ileri geldiği yolunda bir propagandaya izin vermeme görevinin de CHF'na düştüğünü belirtirken kapatılma kararında gösterilen gerekçeyi de yeterli bulmadığını belirtmiş oluyordu (125).

Politika, muhalefet partisinin sahneden çekilmesi ile eleştiri ve denetim görevinin CHF'na kaldığı için, bu dakikadan itibaren CHF'nın görevinin bir kat daha arttığını belirtip (126), verilen kararın zamansız olduğunu savunuyor, kapatılış nedeni geçerli bile olsa devlet mekanizmasını denetlemekten ibaret olan görevini hiç değilse yeni seçimlere kadar sürdürebileceğini söylüyordu (127).

(123) İsmail Müştak "SCF'nin Dağılması", Politika, 19 Teşrinisani 1930.

(124) Ağaoğlu Ahmet, age, s.24.

(125) İsmail Müştak "SCF'nin Dağılması" Politika, 19 Teşrinisani 1930.

(126) İsmail Müştak "Bir Hakikat", Politika, 1 Kanunuevvel 1930.

(127) İsmail Müştak, "Böyle mi olacaktı", Politika, 21 Teşrinisani 1930.

SCF'nın, yöneticilerinin beceriksizliği yüzünden kapandığı görüşüne Yunus Nadi de katılmaktadır (128). Yunus Nadi'ye göre kapanma kararının nedini de ikna edici değildir (129). Yunus Nadi bu konu üzerinde ısrarla durarak diğer günlerde aynı konuyu işlemiştir (130).

Nadi, yalnız muhalefet için muhalif partiler yapılmayacağını, zaten muhalefet partisi diye bir partinin var olduğu ve düşünüldüğünü söylenemeyeceğini belirterek SCF'nın sonunun programsızlıktan ileri geldiğini tekrarlıyordu (131).

"Bizim Partizanlar ilmin bu basit kaidesini inkâr ederek programsızlıklarını muhalefet ile gizlemeği ve tevil etmeğe çalışmışlardır.

Millet içinde muayyen fikirlere mihrap olmak lâzım gelen fırkanın millet iradesi namına hemen hemen hiçbir fikir yoktur."

Kısaca, Yunus Nadi'ye göre SCF'nın kapatılması programsızlığın yanında, yeni partinin süratle kargaşalığa sürüklendiğini, kurucuların herhangi bir tatkik ve tahkikata tabi tutulmasına asla gerek görülmeyen nicel bir çoğunlukla

(128) Yunus Nadi "SCF'nın Dağılması, Politika, 19 Teşrinisani 1930.

(129) Cumhuriyet, 20.11.1930.

(130) Cumhuriyet, 21.11.1930, Yunus Nadi bir başka yazısında da şöyle der:

"- Ne yapalım Gazi bizimle beraber yürümüyor diyerek işten çekilmişlerdir. Böyle hareketler yalnız gayri ciddi değil dediğimiz veçhile bundan daha ağır olarak gayri nezih ve gayri ahlaki hareketlerdir. (Yunus Nadi "Fırka İnfisahında Müsbet Taraf", Cumhuriyet, 22 Teşrinisani 1930).

(131) Yunus Nadi "Fırka İnfisahında Müsbet Taraf" Cumhuriyet, 23 Teşrinisani 1930.

biran evvel iktidara gelmek istemeleri gibi şaşılacak hareketlerinin bir sonucu idi. Karar gerekçesi ise samimiyetten uzak bir propaganda idi (132).

Sonuçta, İzmir'in oldukça büyük bir payı vardı ve yeni partinin ne yolda yürüyeceği belli olmadığı gibi halkın da neler istediği belli değildi. Bu nedenle Fethi Bey'e kızanlar olmasına rağmen, bu sonuçtan iki tarafda suçlu-
du. Yani hem ne yapacaklarını bilmeyen parti kurucuları hem de bir hayır çıkmayacağını anlamayıp ona canla başla sarılanlar. Ve bu programsızlıkta yeni partiye katılmış olanların da bugün fazla kızmaya hakları yoktu (133).

Cumhuriyet ilk günkü bu düşüncesini yukardaki örneklerde de görüleceği üzere ana düşünceden ayrılmaksızın çeşitli şekilrede açıklıyordu.

Bütün bunların yanında acaba Gazi Mustafa Kemal bu konuda ne düşünüyordu? Daha yüz gün önce kendi kurduğu partinin bu kadar kısa süre içerisinde kendini dağıtması kararını nasıl karşılamıştı? Bu sorunun cevabını şu satırlarda bulabiliyoruz: (134).

"Gazi Hazretleri ileri sürülen erbabı mucibenin asla varit olmadığını sarahatla işaret etmekle beraber fırkalarını terketmekle ırsar eden arkadaşların serbesti hareketini takyide (kısıtlamaya) lüzum ve mahal görmediklerini beyan buyurmuşlardır."

(132) Yunus Nadi, "Nasıl İnfisah Etti" Cumhuriyet, 18.11.1930.

(133) Yunus Nadi "Yeni Fırka Fesholundu Diye, Kızmakta Haklı mıyız?" Cumhuriyet, 23.11.1930.

(134.) Cumhuriyet, 18.11.1930.

Bu sözlerden de anlaşılacağı gibi Gazi kapatılış nedeninin asla mümkün olmadığını açıkca belirtmekle beraber, partilerini kapatmak isteyen arkadaşlarına da bir kısıtlama getirmek için herhangi bir neden olmadığını söylüyordu.

Mecliste de aslında durum pek farklı değildi. Çünkü basın gibi Mecliste de ya CHF milletvekilleri ya da SCF milletvekilleri gibi iki görüş vardı. Arada farklı düşüncelerin olması çoğunluğun ortaya çıkardığı tabloda çok az bir kayma oranı göstermekteydi.

Örneğin, İzmir Milletvekili Osmanzade Hamdi Bey:

"- Bu acizden mütevellit bir hadisedir. Kendilerini mazur ve mağdur vaziyetine sokmak istiyorlar. Yaptıkları hareketin bütün iç yüzüne vakıfız.

derken diğer taraftan CHF'nın ileri gelenleri Fethi Bey'in bundan evvel de bir defa SCF'ni feshetmek arzusunu açıkladığından haberdar oldukları için bu karara şaşırmadıklarını açıklamışlardır.

Bir milletvekili,

- S. Fırka memlekette bir ikilik havası yaratmıştı. Göçüp gitmesi iyi oldu. Demiştir.

Cemil B. (Tekirdağı) -"İyi bir maksatla teşkil edilmiş, fakat bu maksadı temin edecek yol doğru intihap edilmediğinden fırkanın mesaisi devam edemeyecek bir hale gelmişti."

Resit Galip Bey (Aydın (Eski SCF milletvekili) -"Serbest cumhuriyet fırkasının mesai ve faaliyetine hitam vermiş olması kararını takdirle tasvip ediyorum. Bu karar benim çok daha evvel edindiğim kanaati teyit etti."

Afyon Milletvekili Ali Bey ise bir muhalefet partisine ihtiyaç olmakla birlikte halkın henüz demokrasiye hazır olmadığı kısa zamanda anlaşılmiş olduğundan böyle bir kararın zorunlu olduğunu belirtiyor.

Hamdi Bey (Aksaray) -"Cumhuriyetçi ve layik olarak doğan fırka memlekette her sınıf gayri memmunlardan bir gayri tabii hale geldi ve kendini feshetti."

Rasih Bey (Antalya) -"Fesih gayri tabiidir. Gazi Hazretlerinin Halk fırkasının umumi reisi olduğunu Fethi Bey de biliyordu. Beyannamesinde bunu yeni öğrenmiş gibi ifade ediyor. Halkı ayaklandırdı. Sonra bıraktı, çekildi, gitti. Bu gayri tabiidir".

Refik Bey (Konya) -"Memleket için hayırlı neticeler tevhit etmesini temenni ederim."

Enver Bey (İzmir) - "Sen de gittin, senin de arkandan ağladım, ağladım, harap oldum."

Ferit Celal Bey (Urfa) -"Bu bir ömürsüz muhalefet oldu.

Fethi Bey tecrübesiz bir anne gibi 3 aylık çocuğunu sui tagaddiden kaybetti. Buna acınamak mümkün değil. Bir muhalefetin yaşaması icap ederdi."

Mazhar Müfit Bey (Denizli) ise -"Muhalefet partilerinin bulunmasının cumhuriyet ve demokrasinin esaslarından olduğunu ancak yanlış bir yola gittiğini anlayarak bu hedeften uzaklaşan partinin bu kararı durumu anladıklarını göstermektedir diyor ve CHF'nda kalacağını belirtiyor.

İsmail Hakkı Bey (Kütahya)- "Vakitsiz doğmuştu, tabii pamuklar içinde fazla yaşayamazdı, ölüme mahkum oldu."

Haydar Rüştü Bey (Denizli)- "Benim kanaatime göre gayri tabii bir surette doğan bir fırka mukadder olan akibetle karşılaşacaktı. Bu olmuştur. Bir muhalefet partisi lazımdır, fakat tabii bir surette teşekkül ve inkişaf, şartile.... Mamafip öyle yeni bir teşekküle intisabına imkan yoktur. Çünkü ben halk fırkasının programından daha nafi, daha ciddi bir program tasavvur edemem".

Hayreddin Bey (Balıkesir)- "Demokraside fırkalar inkişaf etmiş dimağların bataryalarıdır. Bu bataryalar inkişaf etmemiş dimağlardan tereküp eylerse yivleri bozulmuş toplar gibi mermiler yanlış istikametlerde patlar.

Serbest fırkanın yivleri bozulmuş toplarıdır ki hezimetini tacil etti. Tehlikeli silahlar gibi kendi kuvvetleri üzerinde infilak etti."

İzzet Ülvi Bey (Afyon) -"Doğuşu gayri tabii idi, memlekette öyle bir hava yaptı ki bunun içinde saray artıklarından tutunuz da bütün gayri memmunlar, mürkaceyan hatta ecnebi propagandası ile zehirlenenler, elhasıl menfi kuvvetler harekete gelmişti. Bu bir fırka değil, tefrika idi.B. netice onun için mukadderdi".

Hilmi Bey (Adana) - "Elbette memleket için çok hayırlı görmekteyim. Çünkü maksadı aslisini kaybetmişti, yoksa hakiki bir muhalefet şayanı arzu idi. Bu maksat kaybolunca feshi doğru oldu.

Hazım Bey (Kırşehir) -"Zaten ölecekti öldü." (135).

şeklinde oldukça ilginç görüşler ileri sürerken fesih kararından haberi olmayan Serbest Fırka milletvekilleri de vardır. Çünkü karar 11 milletvekili tarafından imza edilmişti. İstanbul'da bulunan Süreyya Paşa ile Mehmet Emin Beyin karardan haberleri yoktur. Bu nedenle Süreyya Paşa Akşam gazetesinin sorusu üzerine şu açıklamayı yapmıştır;

"- Bana henüz bu yolda tebligat yapılmadı. Esasen son günlerde rahatsız bulunduğumdan fırka işleri ile meşgul olmuyordum. Zaten fırka ile pek te alakadar değildim.

Fırkayı, eğer lağvetmişlerse ne yapalım. Esasen ben bu işle uğraşmuyordum". (136)

Ağaoğlu Ahmet Bey ve Nuri Beyler partinin kapatılışı ile ilgili olarak basına herhangi bir açıklama yapmamışlar, nedeninin Fethi Bey'in sunduğu Beyannamede yazılı olduğunu belirtmişlerdir. CHF tekrar geçip geçmeyeceği sorusuna Nuri Bey "Hayır" cevabını verirken Ağaoğlu Ahmet Bey bunun söz konusu olmayacağını söylemiştir. Ayrıca gelecek seçimlerde bağımsız olarak mı adaylığını koyacağı sorusuna Ağaoğlu Ahmet Bey: şöyle diyordu.

"- Gelecek intihapta mebus olacağım çok şüphelidir. Beni bu seriat altında mebus yapmazlar. Mamafih bakalım".(137).

Nitekim SCF'nın tasviyesinden sonra açıkta kalan ve CHF'na dönmeyen birkaç kişiden biri de Ağaoğlu Ahmet Bey olmuştu.

(135) Akşam, 19.11.1930 Ayrıca bkz. Milliyet, 18 Teşrinievvel 1930.

(136) Akşam, 18.11.1930.

(137) Akşam, 20.11.1930.

4. SCF Kapandıktan Sonra

Fethi Bey SCF'nı kapatma kararını İçişleri Bakanlığı'na bildirdikten sonra, Bakanlık illere gönderdiği tebliğde parti üyelerinin gösterilerine izin verilmemesi, bunun için önlem alınmasını istiyordu.

Bu arada dağılan parti milletvekillerinin tekrar CHF'na dönüp dönmeyeceği gündemdedir.

Serbest Fırka üyelerinden Talât (Ankara), Mehmet Emin, Rasih Nahi Beylerin tekrar CHF'na geçme kararlarına rağmen (138) Fethi Bey ve arkadaşları bağımsız olarak Meclisteki görevlerine devam edeceklerini bildirmişler, hatta Fethi Bey CHF'na girmesinin söz konusu olmadığını, gerekirse istifa edebileceğini açıklamıştır (139).

Parti kapandıktan sonra CHF'na yeniden dönmek gibi bir kararları olmayanların varlığı yeni bir partinin kurulacağı yolunda söylentilere neden olmuş ve bu söylentiler uzun süre kamuoyunu meşgul etmiştir. Hatta bu söylentiler, zaman zaman ciddilik kazanmıştır. Üyelerden bazıları sıkı bir tasfiye yaparak, dağıtılan parti örgütünden faydalanmak üzere yeni bir parti kurulması için teklifte bulunmuşlar, bu konu da basında uzun bir süre işlenmiştir. Ancak

(138) Vakit, 19.11.1930.

(139) Vakit, 19.11.1930, Akşam, 19.11.1930.

Fethi Bey bu teklifi kabul etmemiş ve arkadaşlarına da böyle bir öneride bulunamayacağını açıklamıştır. Açıklama, Fethi Bey, Ağaoğlu Ahmet Bey, Nuri Bey, İstanbul Ocağı Reisi İsmail Hakkı, Galip Kemali, Hasan Fehmi, Rıza Paşazade Esat Beylerle Nezihe Muhiddin Hanımın katıldığı özel bir toplantı sonucunda yapılmıştır. Ayrıca, bu toplantı sonunda alınan bir karar da, özellikle belediye seçimlerinde büyük eksikliğini şiddetle duydukları bir yayın organı çıkartılması kararıydı. Toplantıda, ayrıca gazetenin adı da Kürsü olarak belirlenmiştir (140).

Fakat iki gün sonra Ağaoğlu Ahmet Bey, yeni bir partinin kurulacağından ve Terakkiperverlerden haberi olmadığını açıklarken aynı zamanda Fethi Bey'in kendisinin gazete çıkarmayacağını da belirtiyordu (141). Olayların akışı, A. Ağaoğlu'nu haklı çıkarmıştır. Çünkü Kürsü çıkartılmamıştır. Vakit, Kürsü'nün SCF'nin dağılmasından sonra Fethi Bey'in çıkartmaktan vazgeçtiğini, şayet vazgeçmeseydi, gazeteyi Avukat Nesim Mazliyah Efendinin çıkaracağını bildiriyordu. Nesim Bey'in açıklamaları SCF'nin kapatılma kararının Fethi Bey'in soru önergesini vermeden önce alındığını ortaya çıkarıyordu. Çünkü, SCF kapatıldığı zaman kararın soru önergesinin verilmeden önce mi, yoksa verildik-

(140) Akşam, 21.11.1930, Politika, 25.11.1930.

(141) Vakit, 23.11.1930.

ten sonra mı alındığı birçok tahminlere yol açmış, Fethi Bey ve arkadaşları kesin bir şey söylememiş olmakla birlikte, soru önergesini verdikten sonra bu kararı aldıklarını belirtmişlerdir. Oysa, şimdi Nesim Bey, Fethi Bey'in gazetenin çıkmamasını emreden telgrafının Ankara'dan 14 Teşrinisani Cuma günü çekilmiş olduğunu bildiriyordu. Fethi Bey'in Meclise verdiği önergesi 15 Teşrinisani Cumartesi günü okunmuş, pazar günü meclis tartışmalarından sonra toplanıp kapatılma kararını aldıklarını söylemişler ve bu kararı 17 teşrinisani Pazartesi günü gazetelerde açıklanmıştır. Bu durumda Fethi Bey ve arkadaşları kapatma kararını daha önce almış ve aynı zamanda da Kürsü'yü çıkartmaktan vazgeçmişlerdir (142). Fethi Bey'in son yayınlanan anılarında kapatılma kararının daha önce alındığı belirtilmektedir. Fethi Bey bu konuda şöyle der;

"Ertesi günü Cuma idi. Cumartesi 15 teşrin-i sani istizah oldu. İstizahtan evvel arkadaşlarla görüşüp fesih kararlaştırıldı ve iltizahın sonunda, bilmünasebe, böyle bir fırkanın mümkün olmayacağı, mahal olduğu söylenildi."

Ancak Fethi Bey'in anılarından gazetenin yayınlanmama kararın daha sonra alındığı sonucu ortaya çıkmaktadır. Çünkü Fethi Bey, 16 Teşrinisani pazar günü Nuri Bey'le birlikte kararı bildirmek üzere Gazi'ye gittiklerinde aralarında geçen şu konuşmayı belirtmektedir;

(142) Vakit, 1.12.1930, Cumhuriyet'te aynı görüşü paylaşmaktadır. Cumhuriyet, 26.11.1930.

"Gazi:

"Bir gazete çıkaracaktın)"

Ben :

"Gazeteyi gene çıkarmak istiyorum"

Gazi:

"Ne için?"

Ben:

"Falih Rıfkı ve emsalı bundan sonra kudurmuş köpek gibi üzerime saldıracaklar. Kendimi müdafaa etmek mecburiyetindeyim"

Gazi:

"Demek teşkilât dağıldı ama fırka gene baki."

"Hayır fırka yok. Kendi namıma şahsi müdafaa organı çıkaracağım."

"Pek âlâ, sen bilirsin ama çok müşkilât çekersin, sana hücum ederler"

"Çıkarmazsam da hücum edecekler"

"Hayır, ben onlara tembih ederim". Saffet Beye hitaben,

"Yunus Nadi'ye Akşam'a yaz" dedi.

Nuri Bey:

"Hacet yok. Emir verin, istediklerini yazsınlar".(143).

konuşmadan da anlaşılacağı üzere daha ayın onaltısında gazeteyi çıkarma düşüncesi vardır. Fakat Gazi'nin de gazetesinin çıkmasına taraftar olmadığı görülmektedir. Bu nedenle gazeteden vazgeçilme kararının daha sonra alındığı sonucu ve bu sonuçta Gazi'nin isteğinin de rolü olduğu görülmektedir. Nitekim gazete çıkmamıştır.

(143) Ali Fethi Okyar, Serbest Cumhuriyet Fırkası Nasıl Doğdu, Nasıl Fesh Edildi? İstanbul, 1987, s. 73,82.

Yeni parti söylentileri de bu arada çeşitli şekillerde devam etmektedir. Cumhuriyet, İzmir'de SCF mensuplarından bazılarının yeni bir parti kurma çabaları olduğunu fakat bunun ve de Yeni Asır gazetesi başyazarı İsmail Hakkı Bey'in kuracağı söylenen yeni partinin başarılı olacağından şüphe edildiğini bildiriyordu (144). Çok geçmeden Akşam, bu girişimlere öncülük edenlerin halkın güvenini kazanamadıkları, bir parti kursalar bile kendilerinden başka katılacak taraftar bulamayacaklarını anladıkları için yeni bir parti kurmaktan vazgeçtiklerini haber veriyordu. (145). Cumhuriyet'te, kapatılma kararının nedeni ne kadar geçersiz ise bu söylentileri tartışan fikirlerin de o kadar genel ve yüzeysel olduğunu gerekçeleriyle açıklanıyor ve Gazi bir partinin başkanı diye başka bir parti'nin kurulmamasının ussal bir açıklaması olamayacağını belirtiyordu. Üstelik iktidarda bulunan İsmet Paşa hükümeti bile yeni partinin eksiksiz oluşması için maddi ve manevi yardımlarını esirgememişti. Yani, yeni bir partinin kurulması için hiç bir neden yoktu, ama yalnızca körü körüne muhalefet yapmak için de muhalefet partisi kurulamazdı. Bir partide aranabilecek tek şey, belki de fikirdi (146).

Daha bir kaç ay öncesine kadar, amansız bir muhalefet yanlısı olan Akın ise, yeni bir parti kurulacağı ve

(144) Cumhuriyet, 22.11.1930.

(145) Akşam, 23.11.1930.

(146) Yunus Nadi "Yeni Fırka Teşkili Muhalimidir?" Cumhuriyet, 26.11.1930.

böyle bir partiye ihtiyaç olduğu yolunda yapılan yayınlara şiddetle karşı çıkıyor, hakiki ihtiyaç olsaydı ve o ihtiyacın bağlı olduğu ortam uygun olsaydı SCF'nın yaşaması gerektiğini belirtiyordu (147).

Bu tartışmalarda ortaya çıkan gerçek, yeni bir partinin kurulması isteğinin SCF'nın en çok taraftar topladığı İzmir ve çevresinden gelmesidir. Özellikle de Aydın'ın yeni bir partiyi şiddetle istemesi (148) ve bu partinin başına da belediye seçimlerinde çıkan olaylar üzerine SCF'ndan ayrılan Dr. Reşit Galip Bey'in gelmesini istemeleri(149) ilginç olsa gerektir.

Yeni bir partinin kurulması tartışmaları sırasında gündeme bir de Terakkiperver Fırka'nın yeniden faaliyetlerine başlayacağı söylentileri gelmişti.

Akşam, güvenilir bir kaynaktan aldığı habere göre CHF'nın vatandaşların, kanunlar dahilinde bütün özgürlük ve haklarını serbestçe kullanmaları gereğinde ısrar edildiğini, hattâ kanuni şekilde yeni cumhuriyetçi partilerin kurulmasında da kanunen hiç bir sakınca olmadığını bildiriyordu. Durum böyle olunca ortaya yeni bir girişim haberi çıkmıştır. SCF kapatıldıktan sonra basını meşgul eden konulardan birisi de Terakkiperver Fırka'nın yeniden kurulması yolundaki çabalar ve bu yoldaki söylentilerdir. Bir

(147) Akın, 13 Haziran 1931.

(148) Cumhuriyet, 26.11.1930, Yarın, 25.11.1930.

(149) Yarın, 26.11.1930.

süre önce Ankara'ya gelen Refet Paşa, yaptığı temaslarda Terakkiperver Fırka'nın yeniden siyasi faaliyete geçmek istediğinden bahsetmiştir. Eski Terakkiperverler Partilerinin kapatılmasını, o zamanki şartların bir sonucu olarak faaliyetlerinin geçici bir süre olarak durdurulduğu şeklinde yorumluyorlardı (150).

Ancak, Terakkiperver Fırka'nın yeniden örgütlenmesi haberleri olumlu bir etki yapmamış, gazetelerin bu partinin gereksizliğinden bahsetmelerine neden olmuştu. Refet Paşa ise Akşam'ın 19.11.1930. günlü sayısında verdiği haberi tekzip etmesine rağmen(151). Akşam, haber kaynağının son derece güvenilir olduğunu, fakat bu konuda partinin kesin bir karar almadığı için durumun bu şekilde lanse edildiğini belirtiyordu (152).

Oysa Cumhuriyet'in sorularına cevap veren Kâzım Karabekir Paşa, "Şimdilik işimle meşgulüm, atî için henüz bir şey diyemem", derken, Refet Paşa 'da, "..Fırka teşkil etmeği hatırımdan bile geçirmedim. Meb'us intibahına gelince daha arada bir sene var, şimdiden düşünmeğe hacet yoktur". diyordu (153).

Yarın, tekzibi yayınlamakla birlikte "Vatana mazarat getirdiği kanaatle hükümetçe kapatılan bir fırkaya

(150) Akşam, 21.11.1930.

(151) Akşam, 21.11.1930, Yarın, 21-24 Kasım 1930.

(152) Akşam, 22.11.1930.

(153) Cumhuriyet, 26.11.1930.

hayat vermeğe imkân yoktur" diyordu. Yarın'a göre, Terakkiperver Fırkanın yeniden faaliyete başlamasına ihtimal vermek gariptir. Çünkü, bu parti SCF gibi kendi kendisini feshetmemiş, takındığı vaziyet, hükümet tarafından ülkenin çıkarlarına muhalif görüldüğü için kapatılmıştı.

Mustafa Kemal Nutuk'ta bu partinin kapatılışı hakkında açıklama yaparken, partinin ünvanındaki "Terakki" ve Cumhuriyet" kavramlarının karşıtı anlamda geliştiklerini belirtiyordu. Bu açıklamadan da anlaşılacağı üzere, bu parti ülkeye zarar verdiği için kapatılmış ve mensuplarından bir kısmı da suikast (İzmir suikastı) sorunundan sorumlu tutuldukları için idam olmuşlardı. Bu şekilde kapatılmış olan bir örgütün yeniden faaliyet göstermesine fırsat vermek fazla olurdu. Nitekim Refet Paşa da bu haberi tekzip etmişti (154).

Vakit'de, SCF'nin kapatılması üzerine ortada ikinci bir parti görmek isteyenlerin bu asılsız söylentileri çıkarttığını ve Kâzım Karabekir Paşa'nın Ankara'ya bile gitmediğini açıklıyarak, Yarın gibi o da Terakkiperver Fırkanın kapatılış nedenini özellikle belirtiyordu. (155)

Örneklerden de anlaşılacağı üzere, ne muhalif basın, ne de iktidar yanlısı basın Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının yeniden faaliyetlerine başlamasına taraftar olmamışlardır. Bu tutumlarını haklı göstermek istercesine de hepsi partinin kapatılışındaki olaylara, Gazi'nin bu partinin kapatılışı ile ilgili sözlerine özellikle yer vermişlerdir.

(154) Yarın, 21 Teşrinisani 1930.

(155) Vakit, 25 Teşrinisani 1930.

SONUÇ

Genelde demokrasi yolunun bir aşaması(1) olarak kabul edilen SCF, başarıya ulaşamamış bir "Atatürk Devrimi" dir(2).

SCF konusunda çeşitli görüşler ileri sürülmesine rağmen Türkiye'de çok partili siyasal düzenin gerçekleştirilmesi amacı ile kurulmuştur.

Basın, yeni partinin kuruluşuna büyük ilgi göstermiş ve geniş yer vermiştir, ayrıca ülkenin tek parti sistemin- den kurtulmaya ihtiyacı olduğu için Gazi'nin SCF'nın kuru- luş izni ile yerinde bir karar vermiş olduğu konusunda birleşti. Ancak, devrimlerin toplumda ne derece yerleştiği belli olmadığı için Gazi Mustafa Kemal işi rastlantılara bırakmamış, SCF'nı en güvendiği ve İsmet Paşa Hükümeti- nin uygulamalarına karşı olan arkadaşlarına kurdurtmuştur. Bu seçimi ile de işi yapaylıktan kurtarmıştır.

SCF'nın ana ilkeleri CHF' ninkinden farklı olmamak- la beraber, uygulamada bazı farklılıklar getiren liberal fikirleri savundu. Buna rağmen en çok desteği liman kent- leri ve büyük kentlerdeki emekçi halk yığınlarından gördü.

(1) Duverger, a.g.e., s.362..

(2) Çetin Yetkin, a.g.e., s.241..

Yoksul halk kitleleri yanında SCF'nın kurulması devrimlere karşı olanları da memnun etmişti. Ayrıca Türkiye'deki işlerini iyi yürütebilmek için yabancı yardımına gereksinme duyanlarında (özellikle azınlıkların) hiç olmazsa bir bölümünü memnun etmiş ve onlara güvence vermişti. Bu ise, SCF'na girenlerin sayısının gün geçtikçe artmasına neden olmuştur(3).

Geniş halk yığınlarının yeni partiye katılımları, muhalefet basında ve iktidar yanlısı basında geniş olarak işlenmiştir. SCF yanlısı basın, bu katılımı yeni parti taraftarlarının sayısal artışı (nicelik bakımından) olarak olumlu bir şekilde değerlendirirken, iktidar yanlısı basın, SCF taraftarlarının büyük çoğunluğunun yoksul halk kitlelerinden, devrimleri benimsemeyenlerden ve azınlıklardan oluşmasını ağır bir dille eleştirmiştir. Çoğunluğun görüşü CHF'nın ve onun arkasındaki güçlerin SCF'na kendi siyasal varlıkları tehlikeye düştüğü için karşı çıktıklarıdır. Bu görüşe göre: nasıl şapka devriminin sonucu, günlük yaşamda kişilerin şapka giymesi demekse, bir devrim olduğundan hiç kuşku duyulmayan çok partili siyasal yaşam girişiminin de doğal sonucu, kişilerin günlük yaşamlarında bir iktidar ve bir muhalefet partisi ile yüz yüze olmaları ve bunlardan birini desteklemesi demek olduğuydu(4).

(3) Ağaoğlu Ahmet, katılanların nicelikleri hakkında görüşlerini şöyle özetliyor;"...memleketin her tarafında yeni fırkaya doğru azim bir cereyan başlıyor, halk kitleleri eski fırkaya mensup olanlar yeni fırkayı iltizamda müsabaka ediyorlar.", Ağaoğlu Ahmet, age, s.47.

(4) Çetin Yetkin, a.g.e., age.

Nitekim, CHF da varlığının tehlikede olduğunun farkındaydı. İzmir olaylarında SCF lideri Fethi Bey'in grevlerle desteklenmesi ve çıkan olaylar. SCF'nın hızla örgütlenmesini izleyen Gazi'yi bile endişelendirmişti(5). Gazi'yi rahatsız eden ve duyarlı olduğu bir konuda dış borçlardır. Bu yüzden, SCF dış borçların ödenmesi konusunda ısrarlı olmasına ve bu konuda basına çeşitli nedenlerle açıklamalarda bulunmasına rağmen, Gazi'nin isteği üzerine programına almadığı gibi 2 Ekim 1930 günlü TBMM birleşiminde, ekonomik bunalım nedeniyle bu borcun ödenmemesinin doğal olduğunu, çünkü bir ülkenin borçlarının o ülkenin ödeme gücü ile orantılı olarak ele alınması gerektiğini açıklamak zorunda kalmıştır (6). Böylece CHF ve hükümetini zor durumda bırakan bir konu da halledilmiş oluyordu. Ancak sorunlar bununla bitmiyordu. Seçimlerde yolsuzluk yapıldığı iddiaları Fethi Bey'in İçişleri Bakanı (Dahiliye Vekili) hakkında görüşme açılmasını içeren soru önergesi ve basın da giderek artan karşılıklı suçlamalar havanın iyice gerginleşmesine yol açmıştır. Özellikle de Arif Oruç'un Atatürk'ün kişiliğine yönelik yazıları gazete sayfalarını arenaya döndürmüştür. İzmir olayları ve daha sonra bu noktada basın politik olayların önemli derecede belirleyicisi olmuştur. Fakat belirleyicilik rolü tek taraflı değil

(5) İsmet İnönü, Hatıraları, Bilgi Yayınları, Özel Dizi, 21/2, 2. kitap, I. bas. Kasım 1987, s. 228-229.

(6) TBMM, Zabıt.Ceridesi C. XX-XXI.Devre 3. İçtima: 3, İ:84 Celse 1, s.45.

çift taraflı olmuş ve politik gelişmelerin yönünde basının hareket çizgisini belirlemiştir. Ancak bu dönemde siyasi ortama göre basın bazı konularda (örneğin "Milli Blok" ve "Türk Ocaklarının kapatılması")^x temkinli davranmış bulunsa bile göreceli bir özgürlüğe kavuştuğu kabul edilir. Örneğin, Benoist Mechin on yıldan beri ağızları tıkalı olan gazetecilerin bu kısa çok partili yaşam döneminde dillerinin çözüldüğünü yazar(7). Özellikle de mizah üzerinde bu çok partili deneyin, kısada olsa iki ayrı etkisi söz konusu olmuştur. Birinci etkisi çok partili günlerde mizah dergilerinin politik konuları çokca işlemeye, hiciv ve taşlama oklarını atmaya fırsat bulabilmeleriydi. Ancak bur fırsat SCF yanlısı basına okuyucu kazandırırken CHF yanlısı basın hızla okuyucu kaybetmiş ve tirajı önemli ölçüde düşmüştü. Akbaba'nın yöneticisi Yusuf Ziya Ortaç'ın sözleri bu duruma ışık tutmaktadır:

-
- (x) Türk Ocakları, Türkler arasında dayanışmayı, birliği ve beraberliği sağlamak için kurulmuşlardı. (Mustafa Baydar, Hamdullah Suphi Tanrıöver ve Anıları, Menteş Kitapevi, İst. 1967, s. 54-59) Ancak SCF'nin kuruluşu ile birlikte birçok üyesi de bu partide görev almışlardır. Bu durum karşısında basın, Türk Ocaklarının lehinde ve aleyhinde ikiye ayrılmıştır. Aleyhte yazarlar Türk Ocaklarının bir kültür kuruluşu olduğu için yeni partide görev alanların ya partiden ya da ocaktan ayrılmaları gerektiğini savunmuşlardır. (Milliyet, 23.9.1930, Akşam, 24.9.1930, Hakimiyeti Milliye, 1930) Karşı basından özellikle Akın'ın bu konuya hassas olduğu görülür. (Akın, 11.9.1930). Basındaki polemik devam ederken H. Suphi Bey'in Akşam'a verdiği bir demeci ocakların kapatılış nedenlerinden birini oluşturmuştur. (Yarın, 13.9.1930) Ayrıca Mustafa Kemal ocakları kendi iktidarına karşı bir çeşit muhalefet merkezi diye görmüş ve SCF'nin kapanmasının arkasından Türk Ocaklarının artık milli bir rolünün kalmadığını belirterek, 10 Nisan 1931'de Ankara'da olağanüstü bir genel kurul toplantısı yapılarak Türk Ocaklarını kapatma kararı alınır (M. Tuncay, a.g.e., s. 295-297, Kapatılıp nedenlerine ilişkin olarak geniş bilgi için bkz. M. Baydar, a.g.e., Mehmet Kemal, Türkiye'nin Kalbi Ankara, Çağdaş Yay. Eylül 1983 İstanbul, s. 154. - Samet Ağaoğlu, Babamın Arkadaşları, Nebioğlu Yayınevi, s. 145-146).
- (7) Benoist Mechine, a.g.e., s. 201.

"...Mustafa Kemal kendi safına siyasi ismini koydu: "Halk Fırkası". Biz o günden sonra Halk Fırkası'ndaydık. Artık Şark Cephesi Kahramanı Rauf Bey'i , neredeyse küçük hokkamızın karadenizinde boğacaktık. "Fakat Serbest Fırkaya gülemedik. Bizim ona attığımız her kahkaya o, okuyucularımızın sillesiyile bize cevap verdi. Politika mizahının en güzel örnekleri ile dolu o eski sayılarımızın satışı, bir ayda yirmi beşbinden ikibine düşmüştür... "İki bin... zarara dayanmak imkânsızdı, bir müddet can çektiğikten sonra, Serbest Fırka kapanırken biz de kapandık"(8).

Mizah bu iki aylık çatışmada büyük soluk alabilmiştir. Tek partili uzun dönemde SCF'nın etkisi, mizahı büyük bir suskunluğa sürürlemek biçiminde olmuştur. Mizah; bütünüyle ülke sorunların dan, politikadan uzaklaşmış, plâj eğlenceleri, alaturka, alafranga kadın-erkek ilişkisi gibi konuların çevresine kapanmıştır (9).

Bu ortamı SCF'nın kurulmasından beri biriken hoşnutsuzluklar ve 1930 yılının son günlerinde ilan edilen bölgesel sıkı yönetim hazırlamıştı. Sıkı yönetim ve 1929'da Takriri Sükûn Yasasının kaldırılmasıyla boşluk CHF'nın özellikle basın üzerinde kontrol ve etkinliğini arttıracak kararların alınmasını kolaylaştıracaktı (10). Nitekim muhalefet basınının yayınları Halk Fırkası'nda büyük bir hoşnutsuzluk yaratmıştı. Hükümet yeni bir basın yasa tasarısı hazırlamıştı ve bunun açıklanmasından önce bazı milletvekillerinden Mecliste bir ortam yaratılması istenmişti.

(8) Ferit Öngören, a.g.e.,s. 96-97.

(9) Y. a.g.k. s.97.

(10) TBMM,Zabıt Ceridesi, Cilt:24 İ: 84, s.3-11.

Fazıl Ahmet Aykaç, Ahmet İhsan ve eski istiklâl Mahkemesi savcılarında Ahmet Süreyya tarafından Meclis Başkanlığına verilen bir soru önergesinde bazı gazetelerin izledikleri yayınlar hakkında alınan önlemler soruldu. Bu önerge muhalefet basınına karşı bir hareket başlattı. Gazetecileri susturmak için bir çözüm istendi. SCF kapanmıştı ama bu gazeteler sert eleştirilere devam etmişlerdi. Soru önergesi ise basının tutumunu daha da sertleştirmişti. Fakat SCF döneminin sağladığı kısa özgürlük basına pahalıya mal olmuş ve gazetelere, çok partili demokrasiye geçene kadar nefes aldirmayan 1931 basın yasası yürürlüğe girmişti (11).

Basın, SCF'nin doğuşu ve kapatılmasına götüren nedenlerde birinci derecede etkin bir rol alırken, aynı zamanda SCF'nin siyasal ve toplumsal etkilerinin ortaya çıkmasında ve hedefini bulmasında belirleyici olmuştur. Çünkü basın sayesinde büyük kitleler tarafından desteklenen SCF parlamentoya bir canlılık getirmiş ve CHF'ni bir program sahibi yapmıştı.

SCF, CHF'na toplum katlarında Atatürk devrimlerinin büyük ölçüde benimsenmediğini göstermişti. Aynı zamanda devletçilik anlayışı bu dönemde Halk Fırkası programına alınıyor, Anayasaya giriyor ve de Halkevleri açılıyordu.

(11) Hıfzı Topuz, a.g.e., s. 147-150- Mahmut Goloğlu, Tek Partili Cumhuriyet, Türkiye Cumhuriyet Tarihi II. Kitap, Kalite Matbaası, 1974, Ankara s. 21-30.

Halkevlerinin önemli nedeni bir ideolojik eğitimde CHF'na yardımcı olmaktı. Yani parti örgütü Atatürk devrimlerini halka benimsetmekte artık yetersiz görülüyor ve halka indirebilmek içinde Halkevlerinin yanında bir takım yeni örgütler kuruluyordu. Türk Dil Kurumu ve Türk Tarih Kurumu gibi. SCF, CHF'nın Atatürk devrimlerinin ideolojik yönlerini halka benimsetmesindeki başarısızlığını ortaya koymuş (12) ve ekonomik bunalımın ne kadar şiddetle Türkiye'ye çarptığının çok iyi bir şekilde anlaşılmasını sağlamıştı. Bunun sonucunda CHF bilinçli bir takım sanayileşme çabalarına girmiş bu arada devletçilik politikasında bilinçle sarılmıştı.

SCF'ndan sonra yöneticiler halka daha yakın olmaya daha çok hizmet etmeye kendilerini zorunlu hissetmişlerdi.

SCF'nın CHF'na bıraktığı manevi miraslar arasında tek dereceli seçim vardır, kadınların seçime katılmaları vardır ve SCF programında layiklik, milliyetçilikten önde gelmektedir. Nitekim layiklik altıok'un içine böylelikle eklenmiştir. Ondan sonra karma ekonomi ilkeleri ortaya atılmıştır. Dahası SCF, Demorrat Parti'nin babası olarak kabul edilmektedir (13).

Ülkenin durumuyla ilgili CHF örgüt raporlarının tam tersini savunan muhalefet ve muhalefet basını sayesinde

(12) Hıfzı Topuz, Hüsamettin Ünsal, Cumhuriyetin Beş Dönemeci, 1. basım 1984, s. 21.

(13) a.g.e., s. 31-32.

Atatürk'ün üç aylık bir geziye çıkararak sorunları daha yakından görmesi sağlanmıştır. Bu ise Gazi'nin halkla doğrudan ilişki kurup ülkeyi tanıması demektir. Türk kamuoyunun ne durumda olduğu basının da yardımıyla gözler önüne serilmişti.

Bunalım içinde girilen SCF denemesi, SCF açısından başarısızlıkla sonuçlanırken CHF'nın ve hükümetin, ekonomik politikasını somut koşullar gözönüne alınarak yeniden gözden geçirilmesini sağlayan önemli değişikliklerin başlatıcısı olmuştu.

Kısaca, yeni parti ülkedeki politik havayı anlamak için bir termometre olmuştu ve bu termometrenin gösterdiği ısı çok yüksekti. Bu yüksek ısı ortamında partiler ve bunları temsil eden kişiler arasındaki mücadeleler, karşılıklı suçlamalar kamuoyunu ilgilendiren diğer olayların siyasal nitelik alarak politikada kullanılmasıyla şiddetleniyordu. Basın bu tartışmaların hem platformu haline geliyor hem de yönlendirici faktör olarak değerlendiriliyordu.

Duverger'in deyişiyle çoğulcu sistemde partiler, ancak mücadeleleri teknik alanda sınırlı kaldığı ölçüde, kurallara uygun olarak işleyebilmekte, bunlar dinsel ya da ahlaki karakter aldıkları takdirde, aralarındaki mücadele çığırından çıkmakta ve çoğulculuk tehlikeye düşmektedir (14).

(14) M. Duverger, a.g.e., s. 344.

Gazeteler ve dergiler bu yüzden iktidarla muhalefet arasında karşılıklı suçlamaların, belgeleri, delilleri, hatta kaynakları olarak nitelendiriliyordu.

Nitekim, SCF'nin kısa süren hayatı bu varsayıma güzel bir örnek oluşturmuştur. Bu örneğin de kamuoyuna sergilenmesini basın sağlamıştır. Fakat SCF, Gazi ile karşı karşıya gelmek durumunda bırakılıp kuruluş nedenini yitirince, basın da onunla birlikte özgürlük dönemini gerilerde bırakmıştır.

SCF'nin ortaya koyduğu sonuçlar arasında basının, o dönemde, siyasal alandaki katkılarının, partilerin oluşmasındaki rolü SCF'nin doğuşu hayatı, sonu üzerindeki etkinliği tartışılmaz olarak belirginleşirken, Duverger'in nazık Demokrasi bitkisinin de Anadolu'nun çorak topraklarında varlığını sürdüremeyeceği anlaşılmıştı. Son Posta'nın deyişiyle;

"Şimdi bir zamanlar SCF diye bütün Türk'ün çırpındığı muhalefet fırkasının yerinde yeller esmektedir.

Baki. bu kubbede kalan hoş bir sada imiş".(15).

(15) Son Posta, 11.5.1931.

EK- 1

(Vakit, 11.8.1930)

Fethi Bey'in mektubu

Muhalefet Lideri, Gazi Hz.ne takdim ettiği mektupta yeni fırkayı ne sebepler altında teşkil etmek istediğini anlatıyor. Hükümet , mali kudretimizle gayiri mütenasip ve bugünkü nesil için gayri müsmir masraflara girişmiş, ve bu masrafları temin için halkın tahammülü fevkinde vergiler koymuş ve dahilî san'atlar ve mahsullerimiz hakkile himaye ve teşvik edilmemiş olması yüzünden ihracatımıza seneden seneye noksan arız olmuştur.

Milli paramız endişeli surette sukut etmek tehlikesini gösterinceye kadar paramızın kıymetini tesbit için esaslı tedbir alınmamıştır.

Elde edilen neticeler memnuniyetbahş olmaktan çok uzaktır kanaatindeyim.

Fırka azasının kendi kabinelerini tenkitten içtinap etmeleri sebebiyle M. Meclisinde serbest münakaşa azalmış ve hükümet gayri mes'ul denecek bir halde kalmıştır.

Cumhuriyet idaresinin memleketimizde ebedileşmesi için bir fırkalı hükümet yerine hürriyeti münakaşayı tesis ve hükümetten millet işleri hakkında ciddi hesap istemeği temin etmek ve bu işlerde hata varsa herkesin gözü önünde cereyan edecek serbest münakaşa neticesi tashihe çalışmak gayelerinin husul bulmasına harkesten evvel zatı riyasetpenahillerinin taraftar olduğuna şüphe etmem.

EK- 2

(Vakit, 12.8.1930.)

Gazi Hz.nin Fethi Bey'e cevabı

Layik cumhuriyet esası dahilinde fırkanızın her nevi siyasî faaliyet cereyanları bir maniaya uğramıyacaktır.

Reisicumhurluk vazifesinin hitamında bizzat teşkil ettiğim cumhuriyet Halk fırkası reisliğini filen ifa edeceğim tabiidir.

Fethi beyin Reisicümhur Hz. ne takdim ettikleri mektubu dünkü nüshamızda yazmıştık. Bugünde Gazi Hz.nin Fethi Beye verdikleri cevabı neşre ediyoruz.

Azizim Fethi beyefendi,

Mektubunuzu aldım ve dikkatle okudum. Kendimi mütaalealarınıza ve suallerinize Reisicumhur ve Cumhuriyet Halk fırkasının umumi reisi olarak iki sıfatla muhatap gördüm. Malümdür ki resmi vazifem dolayısıyla ben bugün Cumhuriyet Halk fırkasının umumi reisliğini filen ifa etmekteyim. Fili riyaset İsmet Paşa tarafından ifa olunmaktadır. Reisicumhurluk vazifesinin hitabında bizzat teşkil ettiği Cumhuriyet Halk Fırkası reisliğini fiilen ifa edeceğim tabiidir. Hükümetin icraatına mütaallık olarak serdeylediğiniz noktai nazarların zamanında mevzubahis

oldukça cevaplarını vermek hükümete ait olacaktır. Bu suretle hakikatlerin daha açık meydana çıkacağına şüphe yoktur. Büyük millet meclisinde ve millet müvacehesinde millet işlerinin serbest münakaşası ve hüsnü niyet sahibi zatlardan ve fırkaların içtihatlarını ortaya koyarak milletin âli menfaatlerini aramaları, benim gençliğimdenberi âşık ve taraftar olduğum bir sistemdir.

Reisicumhur olmıyarak yalnız, fiilen Cumhuriyet Halk fırkası reisi bile bulunsaydım fırka programını ve icraatını tenkit eden ve insani ve siyasi ahlakına emin olduğum sizin gibi bir zatın mütalealarını dikkat ve muhabbetle dinlerdim ve istifadeli bulurdum.

Memnuniyetle tekrar görüyorum ki layık cumhuriyet esasında beraberiz, zaten benim siyasi hayatta bir taraflı olarak daima aradığım ve arayacağım temel budur.

Binaenaleyh büyük mecliste bu temele istinat eden yeni bir fırkanın faaliyete geçerek millet işlerini serbest münakaşa etmesini cumhuriyetin esaslarından sayarım. Bu itibarla noktai nazarlarınızı takip için siyasi mücadeleye girmenizi bittabi hüsnü telakki ettim.

Reisicumhur bulunduğum müddetçe Reisicumhurluğun uhdeme devdi eyledildiği yüksek ve kanuni vazifeleri hükümette olan ve olmıyan fırkalara karşı adilane ve bitrafane ifa edeceğime ve layık cumhuriyet esası dahilinde, fırkanızın her nevi siyasi faaliyet cereyanlarının bir maniaya uğramıyacağına emniyet edebilirsiniz.

SCF'nin Programı

Madde 1- Serbest Cumhuriyet fırkası cumhuriyetçilik, milliyetçilik ve laiklik esaslarına bağlıdır. Bu esasların millet bünyesinde ebedileşmesi gayesidir.

Teşkilatı esasiye kanunundaki hürriyet ve masuniyet haklarını bilâ istisna herkes için mer'î tutacak ve hiç bir arızaya uğratmayacaktır.

Madde 2- Vergiler millet efradının iktisadi teşebbüs kabiliyetini sarsmayacak ve halkın takati hududunu aşmayacak derecede tahfif olunacaktır.

Vergi tarhında daha salim esaslara istinat edilecek ve tahsilindeki yolsuzluklar kaldırılacaktır.

Madde 3- Fırka, devlet varidatının semereli surette sarfına dikkat ve büyük Nafia teşebbüsleri masraflarının yalnız bir nesle tahmilinden içtinap eder.

Madde 4- Fırka, paramızın kıymetini biran evvel tesbit için tedbir almak ve memleketimizde iş görmek isteyen harici sermayeye bu suretle yol açmak azmindedir.

Madde 5- Fırka, vatandaşların refahına mali ve iktisadi her türlü teşebbüslerine engel olan hükümet müdahalelerini kabul etmez. Memleketin iktisadi hayatının inkışafında her türlü teşebbüs erbabına zahiridir.

Cumhuriyetin menfaatleri için geliştirilmesi icap eden fertlerin kuvveti gayri kafi görüldükçe Devlet doğrudan doğruya teşebbüs eder.

Liman Inhisarları kaldırılacaktır.

Madde 6- Köylünün ve çiftçinin çok ucuz faizle ve müşkülatsız usullerle para bulması ve iktisadi bünyemizi zayıf düşüren murabahacılıktan kurtarılması fırkanın en mühim maksatlarındanındır.

Çiftçinin fedakarlığı ile kurulmuş olan ziraat bankasının memleketin zirai kredi ihtiyacını temin edecek bir müessese haline çıkarılması umdedir.

Madde 7- Dahili san'atların canlanması ve kolaylık la inkişaf etmesi fırkanın vasıl olmak istediği mühim hedefdir. Teşviki sanayi kanunu bihakkın tatbik edilecektir.

Bu konunun bahsettiği himaye ve kolaylıklar icabında tevsi olunacaktır. Sanayi ve maadin bankasının kabiliyet ve faaliyeti artırılacaktır.

Yerli mahsullerin himayesi ve hariç piyasalarda sürümlerinin temini için tedbirler alınacaktır.

Nakliyat ve liman tarifeleri bu maksatlara hizmet edecek surette tanzim olunacaktır.

Madde 8- Halkın hükümet dairelerindeki işleri azami sürat ve suhuletle gördürülecektir. Rüşvet ve suiistimallere karşı bila merhamet mücadele edilecektir.

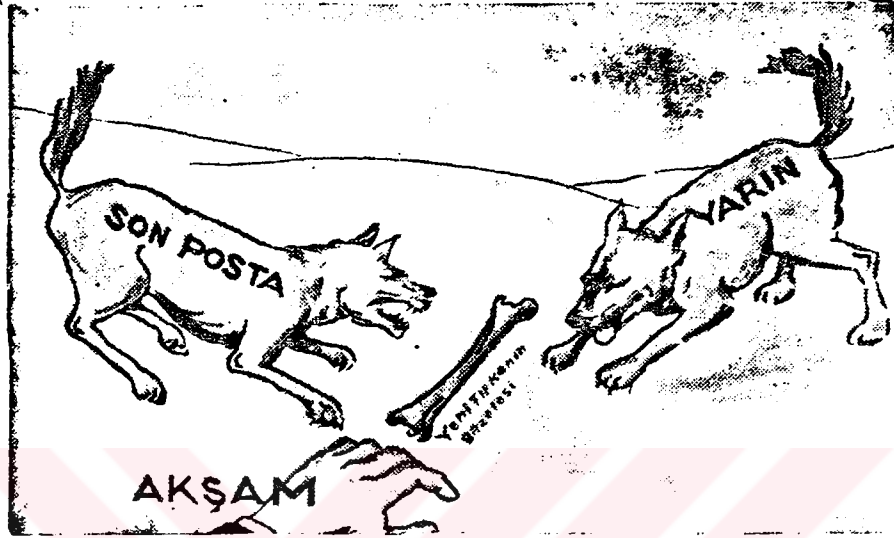
Madd 9- Mahkemelerin süratle iş bitirmesi için sıkı ve devamlı teftişler yaptırılacaktır. Mahkemeler teşkilatındaki noksanlar bu maksada göre ikmal olunacaktır.

Madde 10- Fırka, harici, siyasetinde Türkiye Cumhuriyetinin komşu ve bilumum devletlerle münasebetlerinin dostluk ve samimiyet dairesinde cereyan ve takviyesine ve Cemiyeti Akvam müessesesile daha sıkı suretle teşriki mesaiye ehemmiyet verecektir.

Madde 11- Fırka bir dereceli intihap usulünün tesisini ve siyasi hukukun Türk kadınlığına da teşmilini müdafaa edecektir (Fethi Okyar , a.g.e., s. 469-471)

Hırıltı başladı!

Serbest Cümhuriyet Fırkasının
çıkaraacağı gazete muhalif
gazeteleri biribirine düşürdü

Bir kemik parçasında yağlı lokma arayanlar

Serbest Cümhuriyet Fırkası tarafından yakında çıkarılacak olan gazetenin tab'ını muhalif gazeteler paylaşmıyorlar.

Fethi Bey, çıkaraacağı gazete-i iltizam usulü ile ihale etmek istemiş. Buna, fırkanın teskilindenberi, organlık vazifesini yapan Yarın gazetesi talip olduğu gibi, gazeteyi Son Posta da basmak istemiş. Bu yüzden bu iki muhalif gazete biribirine düşmüştür. Dün, Yarın Sonpostaya çatmak istemiş. Son Postanın sayfalarını karıştırmış, bir Veremle mücadele cemiyetine ait yazıyı bahane ederek şu satırları yazmıştır:

"Müesseseye yardım için halkı azami derecede teşvik lâzım gelirken Son Posta denilen gazetenin bazı mütaleaları hayretlere şayan görülmüştür. Bu gazete maddi zaruretleri ibraz edemeyecek bir tecavüz ibraz ediyor. Muhalefet demek Devlet müesseselerini birer birer yıkmak demek midir? Hayır müesseselerine dil uzatmak şuursuzca bir harekettir. Muhalefetin temiz ve özlü bir çehresi vardır. Bir takım makaslı mahsus takip edenlerin muhalefeti ifsat etmesine asla cevaz ve-

remeyiz. Son Posta son zamanlarda çok karışık ve şüpheli yollardan yürümeğe başladı..

Diğer taraftan Son Posta da "Bir hakikat kalmasın Allahım âlemde nihan,, serlâvhası altın da heyecanla şu satırları yazıyor:

"Serbest Cümhuriyet Fırkası İstanbul'da bir gazete çıkarmak istiyor. Bunu haber alan Akşam gazetesi Fethi Beye müracaat ediyor ve gazeteyi fırka namına çıkarmayı teklif ediyor. Aynı zamanda da Yarın gazetesi müracaat ediyor. Akşam, neşredebileceğini ilân ettiği Hürriyet isimindeki yevmi gazeteyi Fırka namına neşretmeyi teklif ederek arzı hizmet ediyor. Fethi Bey bu teklifleri tetkik ettikten sonra Son Posta neşriyat şirketine havale etmeyi düşünüyor..

Son Posta bundan sonra gazetenin M. Zekeriya B. tarafından neşredileceği hakkında neşriyat yapıldığını ve bunun doğru olmadığını yazıyor. Son Postaya göre, gazeteyi Zekeriya Bey neşretmeyecek Son Posta neşriyat şirketi neşredecektir. Yani, gazeteyi, Zekeriya B. ve arkadaşları çıkaracaklardır.

EK- 5

Menemen olayının SCF ile ilgisi olduğunu savunan gazetelerde çıka yazılardan bazıları şunlar:

Yunus Nadi "Menemen'deki İrticai Hareket", Cumhuriyet, 26.12.1930.

Mefsup S. Fırkanın gafil müdürlerindeki sakat hareketleri şeametle tavsif ederken onların himmetile zamanın meşimesinde tekevvün etmeğe başlıyan fesat ceninini ayan-beyan farkediyorduk. Mağşuş fikirli, aslı nesli bozuk bir kaç hergelenin matbuat hürriyeti namına hergün kustukları hezeyandan tabii böyle neticeler çıkacaktı. Bunda şaşılacak hiç bir cihet yoktur. Matbuatın hürriyeti mukaddesse şahsiyeti de muhterem olmak lazımdır- Şeyh Sait isyanının ihzarında sui istimal olunan matbuat hürriyetinin alakası tevsik edilmedi mi? Ne zamana kadar dikkatsiz ve himmetsiz hükümetlerin vaziyet karşısındaki takdirsizlikleri yüzünden bu memlekette böyle ikide bir 31 Martlar tekerrür edip duracak?"

Cumhuriyet 26.12.1930.

"Hadiseden çıkarılan tefsirler Akşam gazetesinin Ankara'dan aldığı habere göre Dahiliye Vekaleti dün gece geç vakte kadar Menemen hadisesi hakkında muhaberatta bulunmuştur. Dahiliye vekaleti alınan haberleri İsmet Paşaya

bildirmiştir. Gazete hadisenin sureti vukuunu ve sebeplerini araştıranların Fethi Beyin fırkasını teşkil ederken seyahati esnasında bir tekkeye misafir olmasını yapılan hatalar arasında saydıklarını ve bilhassa Menemen hadisesi Balıkesir havalisinde bu fırkanın teşekkülünde yapılan yanlış propagandaların tabii neticesi addedildiğini yazmaktadır".

Mahmut "İnkılap Tehlikede Değildir", Hakimiyeti Milliye, 30.12.1930.

"Menemen cinayetinde elebaşı olan Derviş Mehmet'in çerkes Ethem'in adamlarından olduğu tesbit edilmedi mi?

Uzak gitmeğe hacet yoktur. Daha son fırka mücadelelerinde bütün bu haleti ruhiyelerin tezahürlerini görmedik mi?

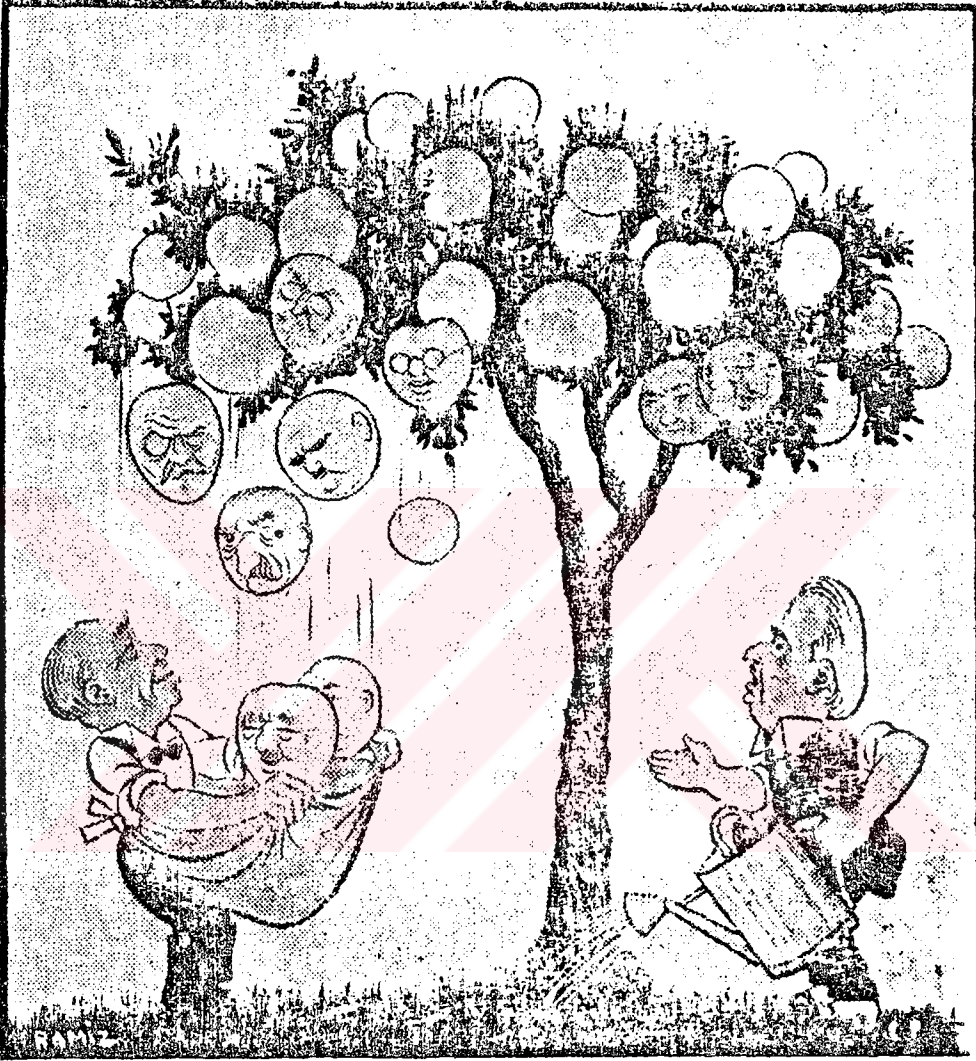
Belediye intihabatı esnasında, şurada burada beliren alametler, derinden derine işidilen takbir ve tehليل uğultuları, memlekette gizli gizli homurdanan, hırsını ve nefretini güçlkle zapteden bir şeriat fırkasının yaşadığını göstermedi mi? Yazık ki o vakit, ne Halk Fırkasının daima tehlikeleri küçük gören ve müsamaha eden ateşli İnkılapları, ne de Serbest Fırkanın dünyayı dümdüz gören sadil ve samimi şefleri bunun farkında olmadılar. Her iki taraf da, politika hisselerinin tesiri altında tehlikenin seslerine kulaklarını tıkadılar. "

EK-6

BASINDA ÇİZGİLERLE SCF

A) KURULUŞ AŞAMASI

"Üç mebus daha yeni fırkaya girdi. - Gazetelerle :

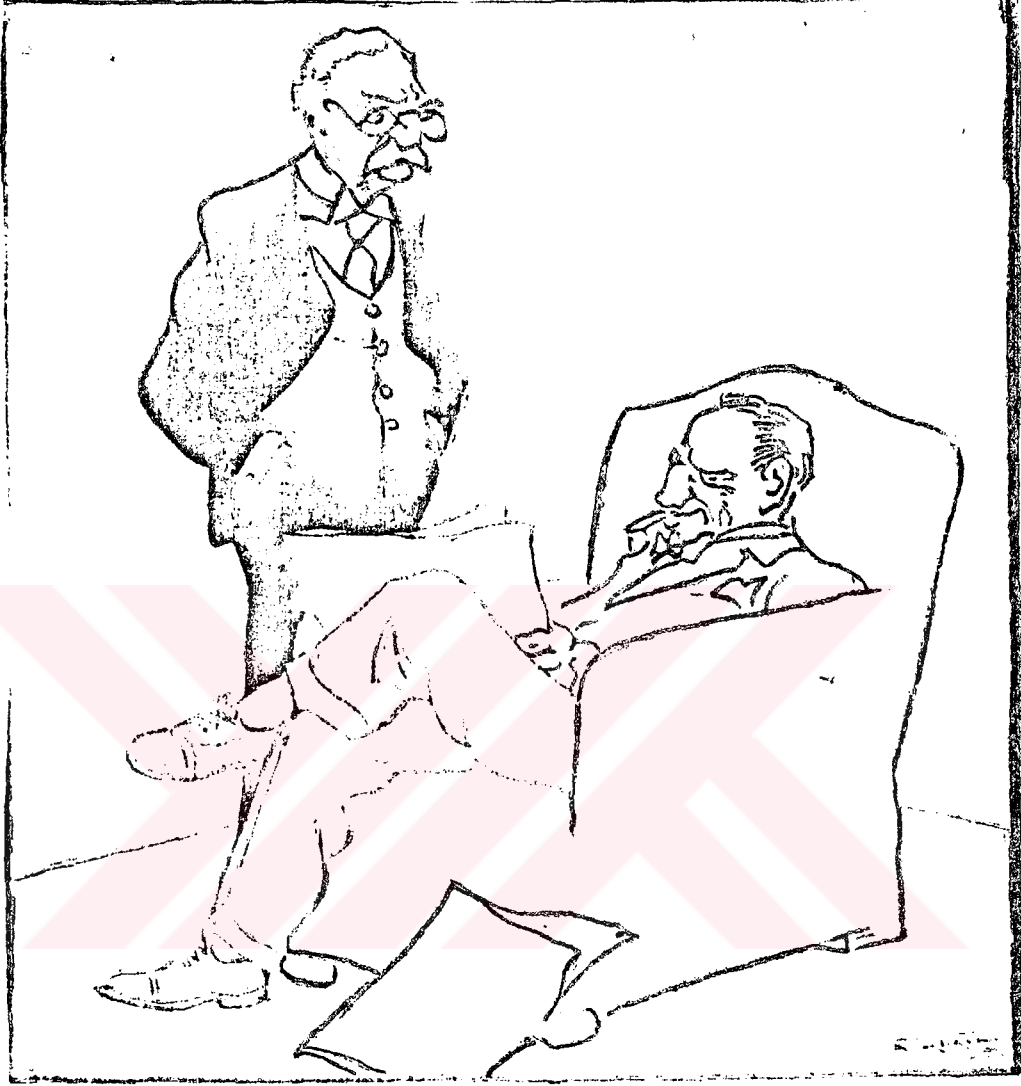
İsmet Paşa. — Hey Allahım, ben yetiştirdim, kime nasip oluyor?..

15 Ağustos 1930 CUMHURİYET

Sıcaklar terletiyor !..

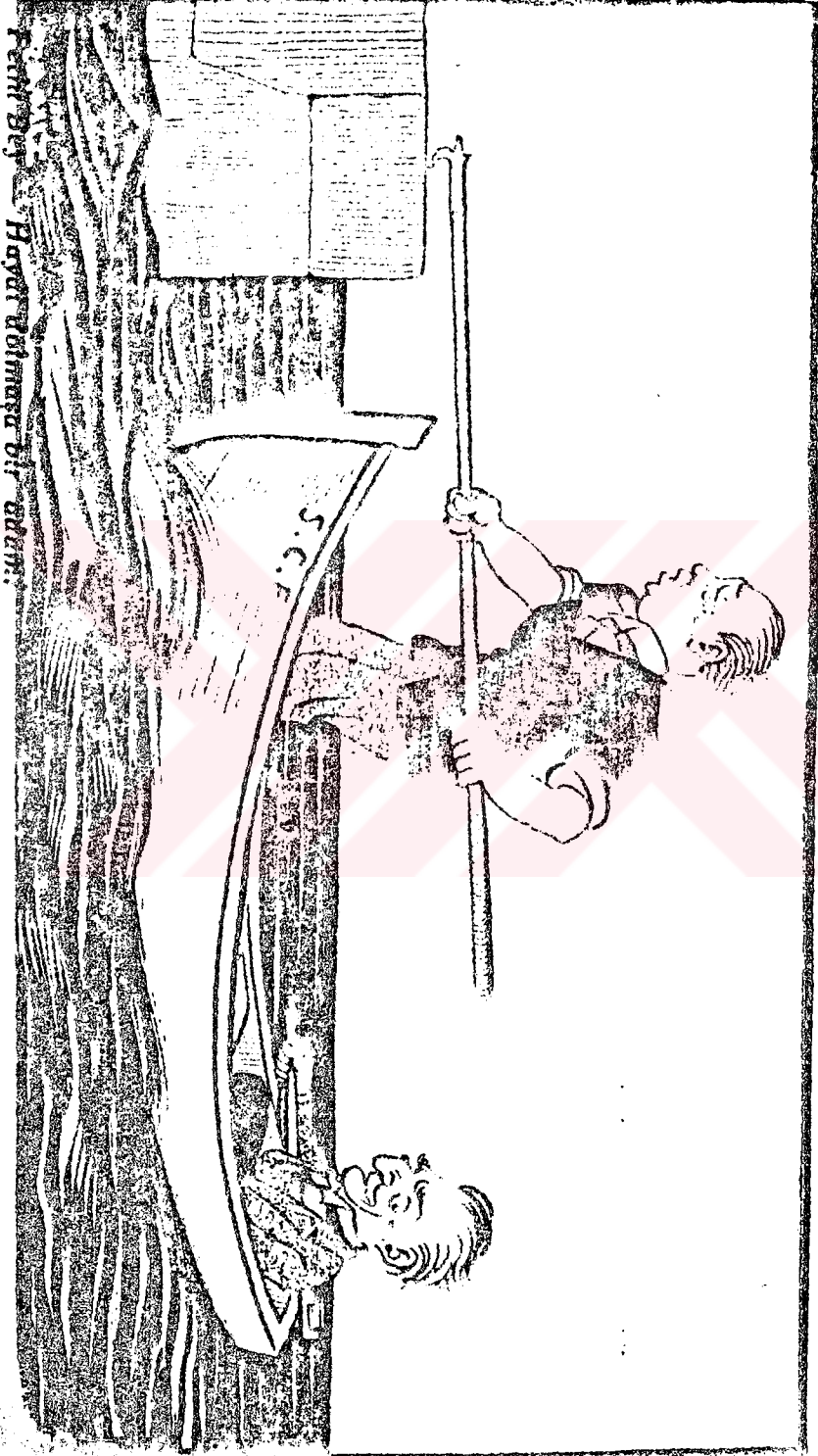
16 Ağustos 1930 YARIN

- Necmettin Molla, Ziya Molla, Hacı Mehmet, Hafız...
— Ne o yahu, Kısası Enbiya mı okuyorsun?...
— Hayır canım, elimdeki bugünkü gazete... Serbest Cumhuriyet
fırkasına girenlerin isimlerini okuyorum...

21 Ağustos 1930 CUMHURİYET

Yeni fırkaya her gün binlerce aza yazılıyormuş!

Hayat Doktoru Dr. S.C.

- Ne var, ne yok?
- Sağlık, sende?
- Solluk!...

29 Ağustos 1930 CUMHURİYET

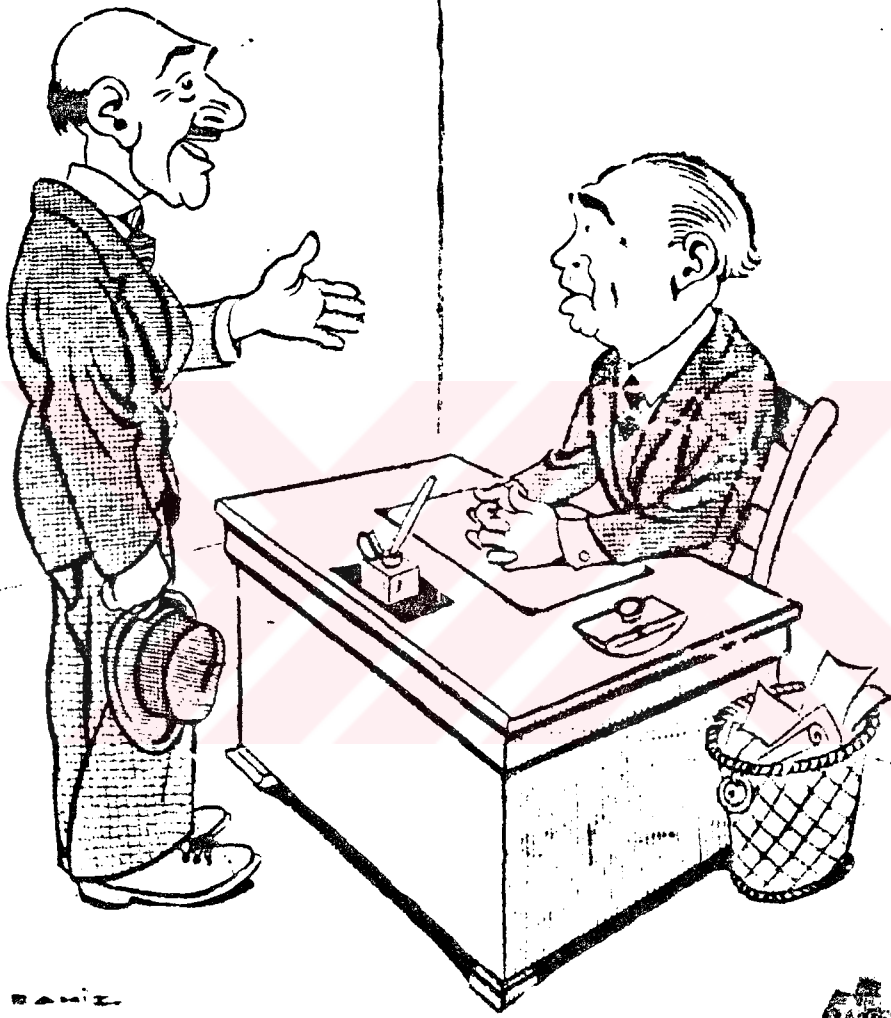
AKHABA

Fethi Bey -- Sizde fırkamıza hürriyet ve refah
istemek için mi geldiniz ?

Zair -- Hayır, bir iş istemek için!.

1.9.1930 AKHABA

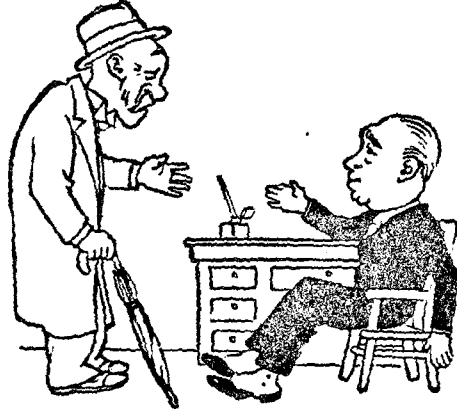
- Efendim, ben sizin fırkanın doğduğu gündənberi mü?
— Nasıl olur?
— Evet efendim, ben solağım!..

4.9.1930 Cumhuriyet

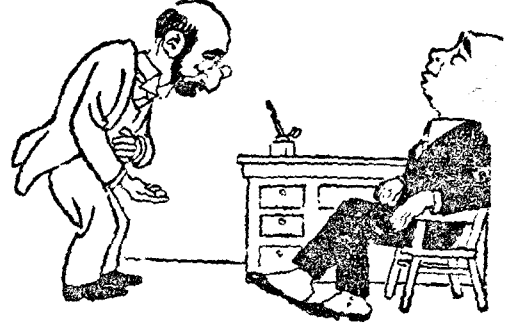
T. C.
Yükseköğretim Kurulu
Dokümantasyon Merkezi

Efendim muhterem fırkanıza
stiyorum.
asiyondan mısınız?
ayır mütekaidinden!...

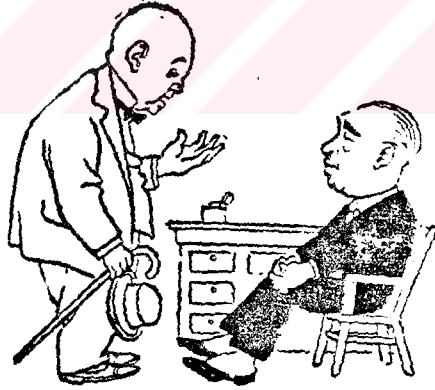
— Çakerlerini de fırkaî aliyenize
kayıt buyurur musunuz?
— Memurinden misiniz?
— Hayır mağdurinden!...

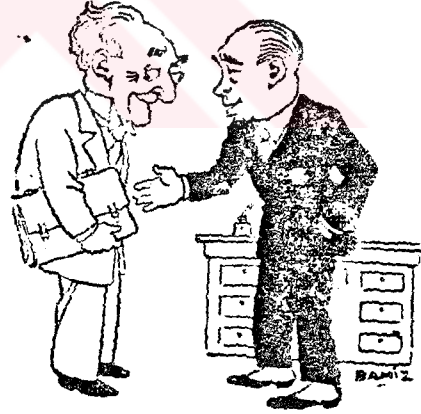
— Efendim, dainiz de fırk
âlinize intisap emelindedir
— Kimsiniz?
— Sabık lardan!.

üzümler fırkanıza lütfen beni
sınız?
:lerdensiniz?
erbestlerden!.

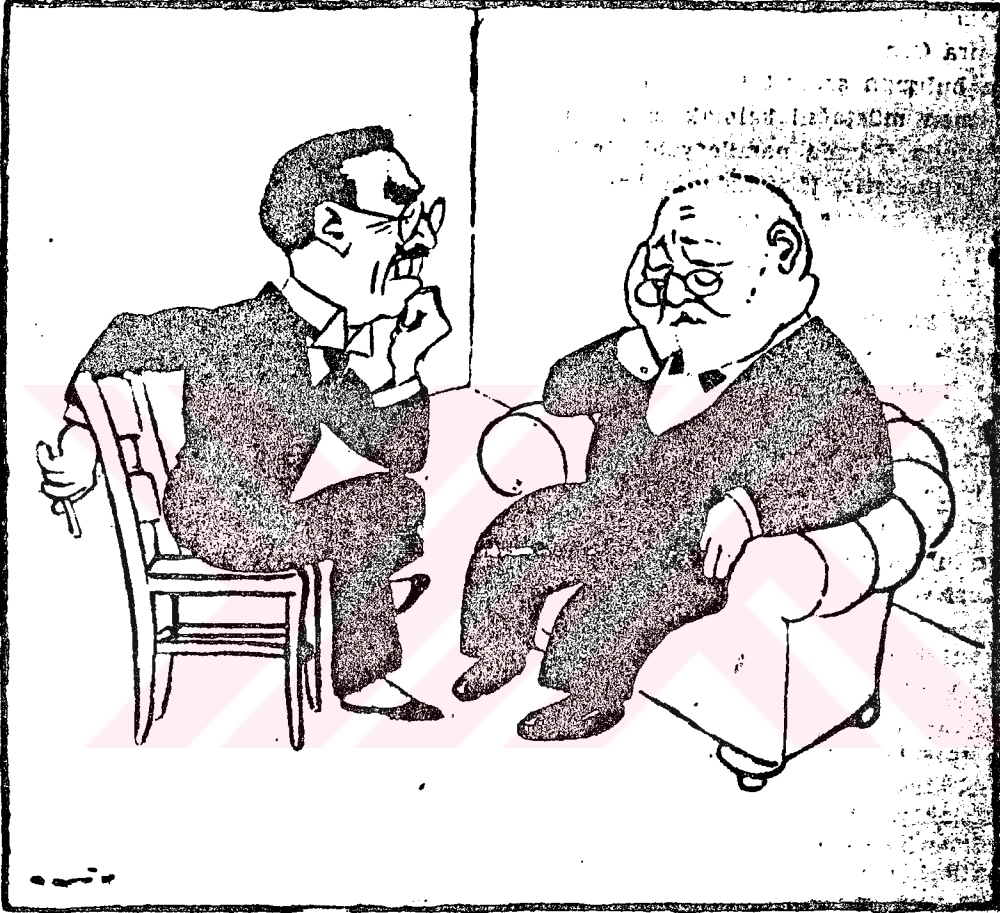

— Efendim fırkanıza ner türlü
yardımda bulunacak bir aza olaca-
ğım.
— Ya... Necisiniz?
— Mazulinden!.

Fethi B.— Ahmet Beyefendi, bu
gün gene fırkamıza bir çok şahsi
etler kaydettik...
Ağaoğlu— Ben diyorum ki İz-
mir'de daha mühim adavılar bul-
cağız!.

Dimyata pirince giderken..

Birinci Emin Bey — Ne dersiniz Beyefendi, evdeki bulgurdan ol-
mıyalım?..

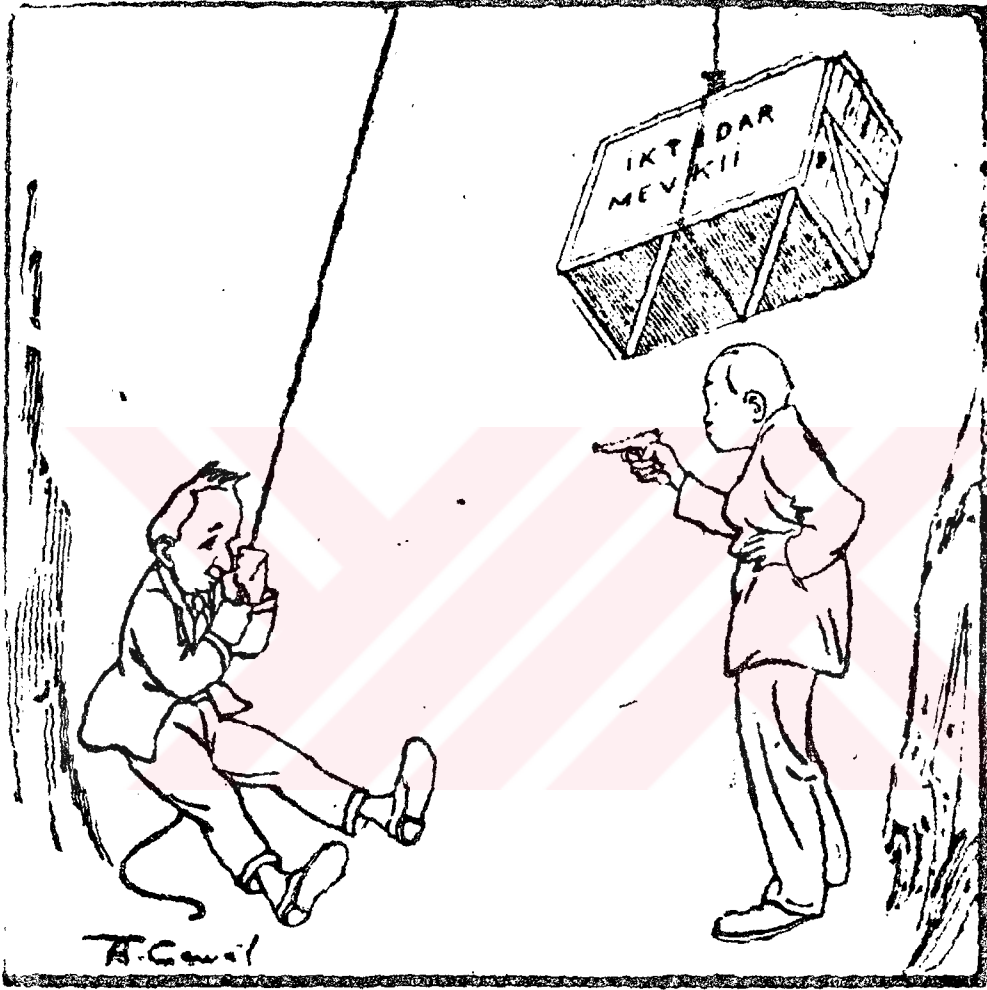
Öteki Emin B.— Vallaha, bilm em ki Beyefendi, saçından kaldırı!

10.9.1930 Cumhuriyet

— Bak, ekme  on kuru a indi!
— Fethi B. hayatı ucuzlatıyor da ondan!...

12y9.1930 Cumhuriyet

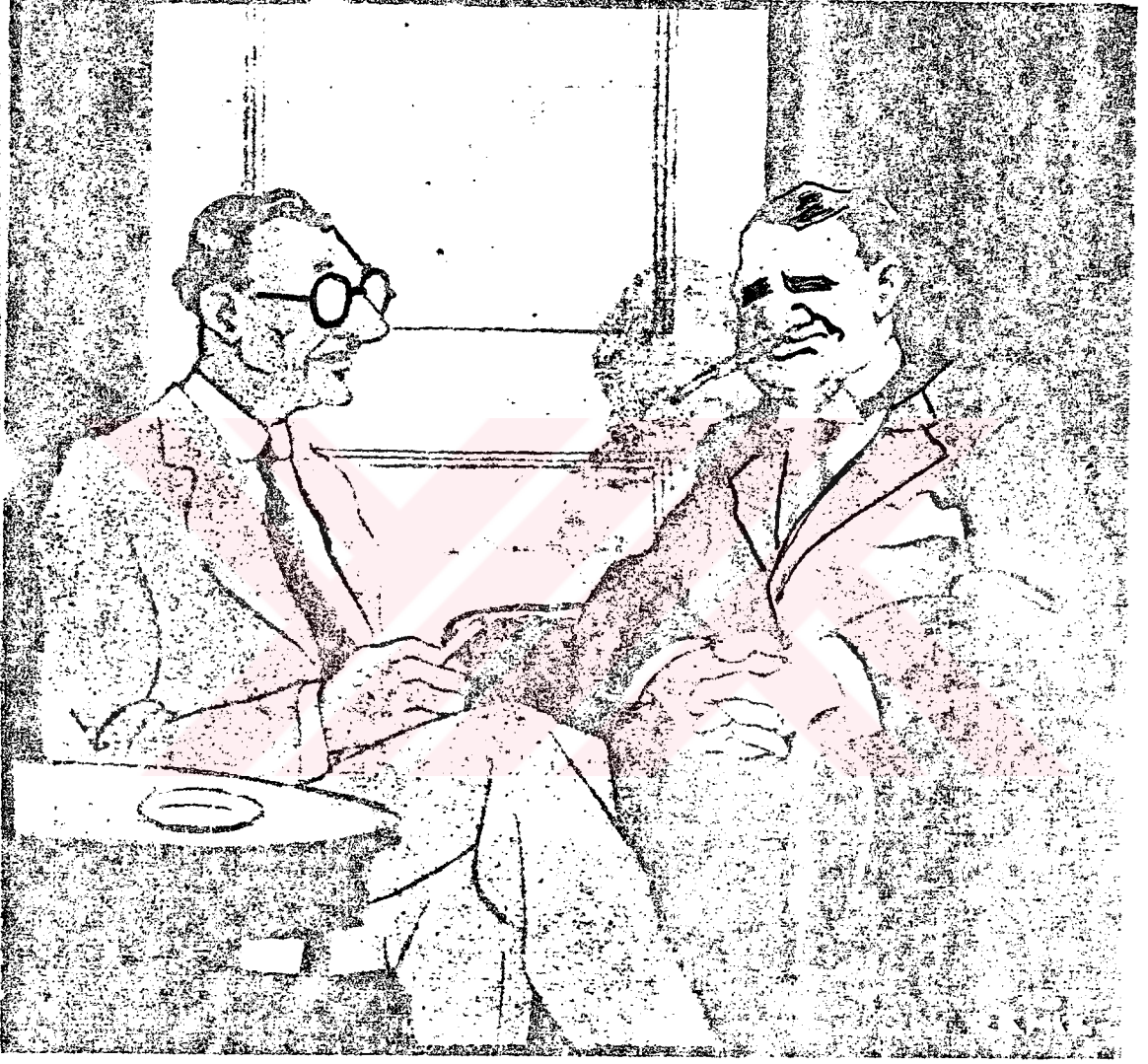
— Eller vîkrar!..

17.9.1930 Cumhuriyet

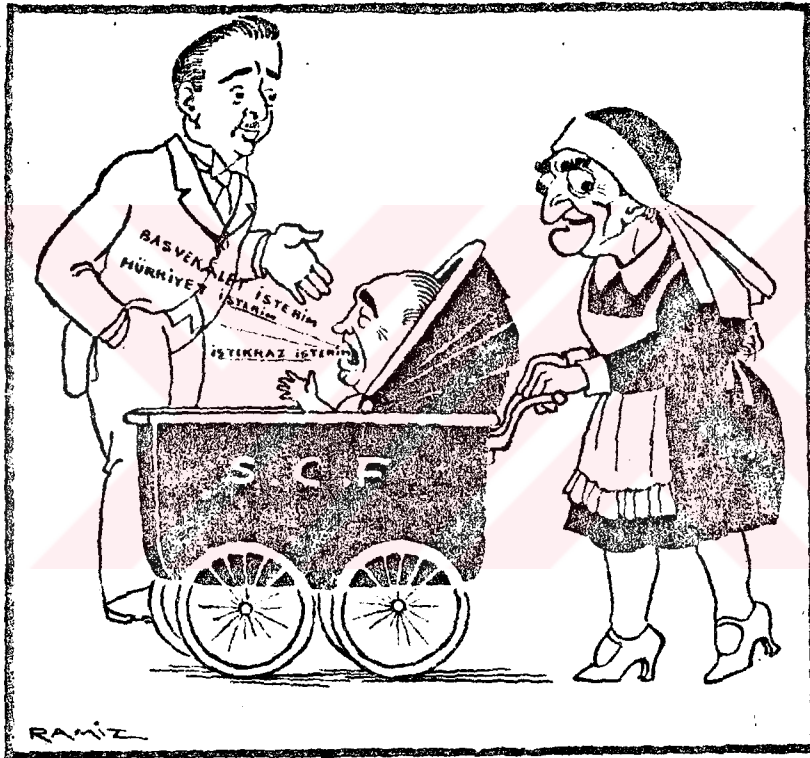
Fethi Bey — Bir yâri kafadar olsa; o söylese bendeniz dinlesem, bendeniz söylesem o dinlese... Oturan ehıbbayı kıram da sefayap olsalar!...

21.9.1930 Cumhuriyet

- Yeni firka çok temiz olacak galiba..
- Nereden anladın ?
- Baksana birader, Yalova hamamı ında doğdu!

Yeni fırka doğardogmaz yaygaraya başladı...

İsmet Paşa — Ayol dadı, siz bu çocuğu çok şımarık alıştırıyorsunuz...

Ağa oğlu — Kusuruna bakmayın Paşam, daha pek toydur da ondan l..

6.10.1930 AKEABA

B) SCF ve KURUCULARI

Süreyya paşanın ağızındaki kilidin söküldüğüün resmidir

6.9.1930 VAKIT

- Kocam da yeni fırkaya girdi
- Ya... Siyasetten anlar mı?..
- Öyle diplomattır ki... Daima vadeder, fakat hiç te bir şey yapmaz!..

25.9.1930 Cumhuriyet

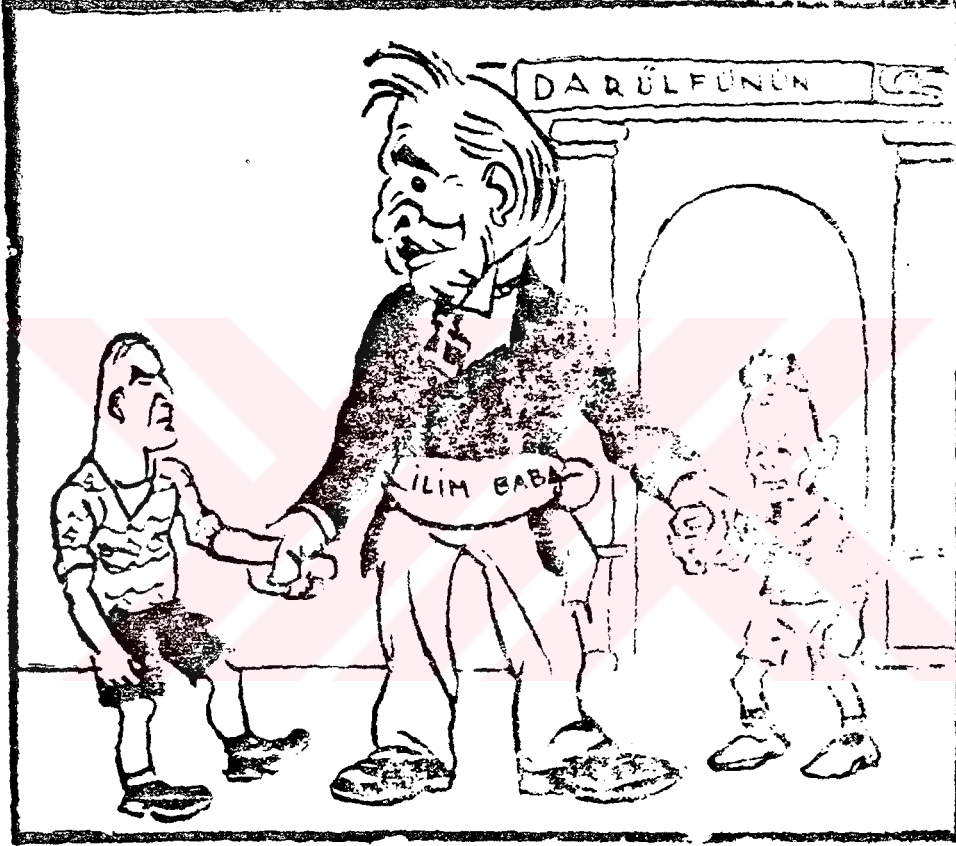
Bolu kahramanı

— Ben öyle bir inkılâpçıyım ki —

2 Teşrinisani 1930 YARIN

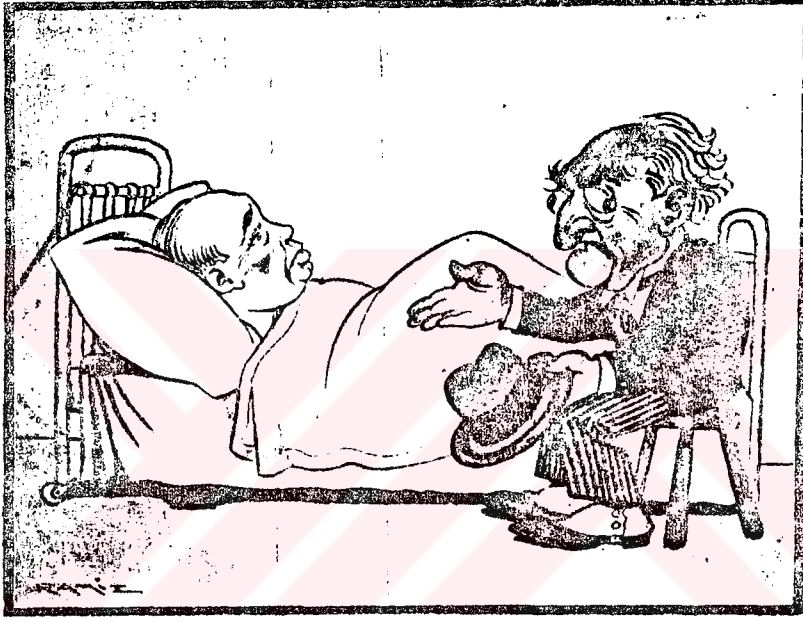
Müdürris İsmail Hakkı ve Şekip Beyler Serbest fırkadan
istifa ettiler. — Gazeteler —

— Sizi afacan'ar sizi .. Mektepten kaçıp bu kadar zaman
serbest serbest dolaştınız öyle mi? Haydi bakalım mektebe !

5.11.1930 VAKIF

Fethi bey gripten yatıyormuş...

Fethi bey — Bak halıme ağam, grip oldum..
AğaO ğlu — Bundan dolayı yatır mı gardaş?.. Hemmimiz garip olduh!..

8.11.1930 AKBABA

Müderri İsmail Hakkı bey Serbest fırkadan istifa etti.

Ağa Oğlu — Eyvahlar ola, bir direğimiz daha yıkıldı!

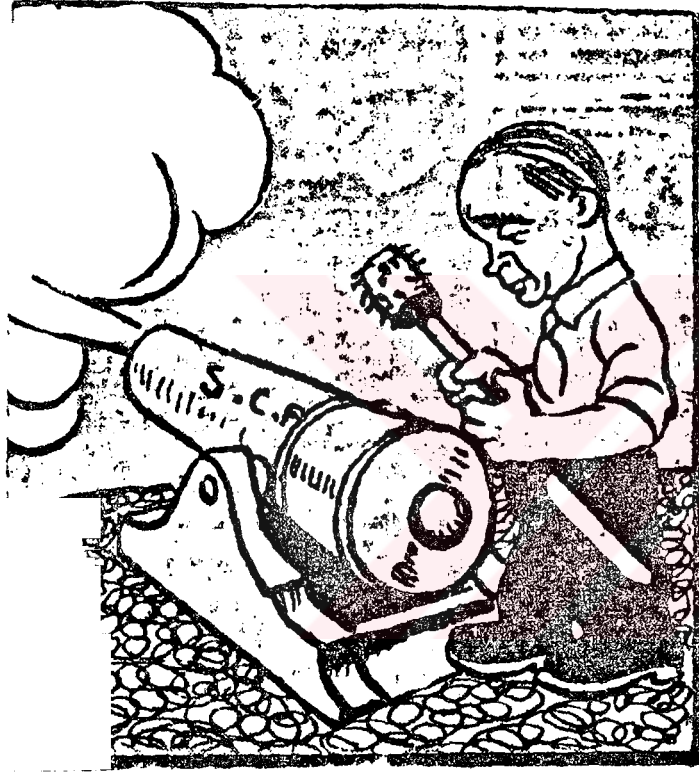
8.11.1930 AKŞABA

Aġaoġlu gazetelerden birinde bir mizah yazısı neşretti

Uçurumdan, yangından, zelzeleden korkmıyan adam!

9.11.1930 VAKIT

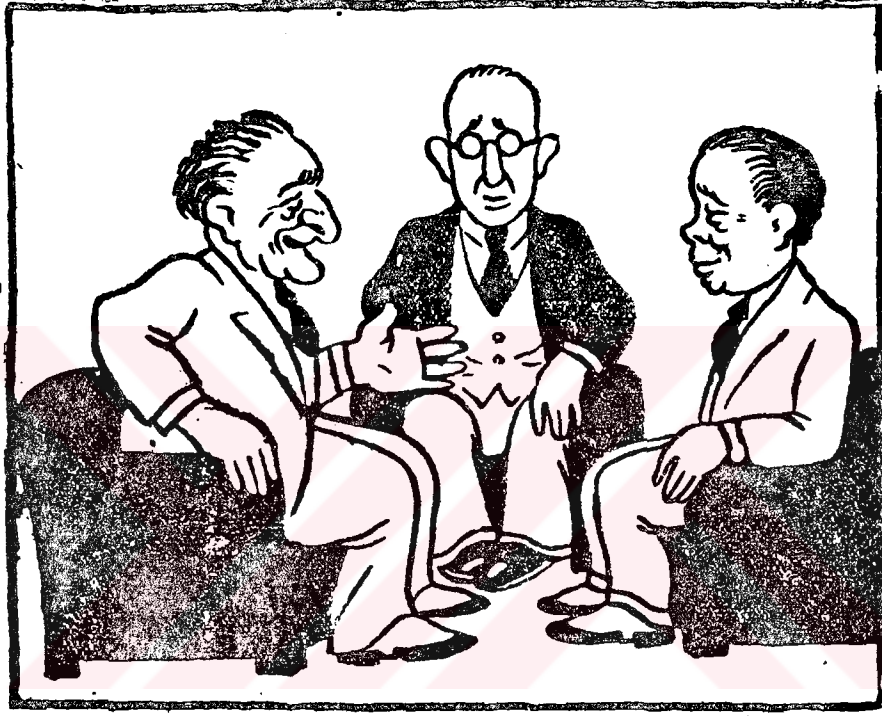

Imam top atınca

Cemaat tabanca çeker !

21.11.1930 VAKIT

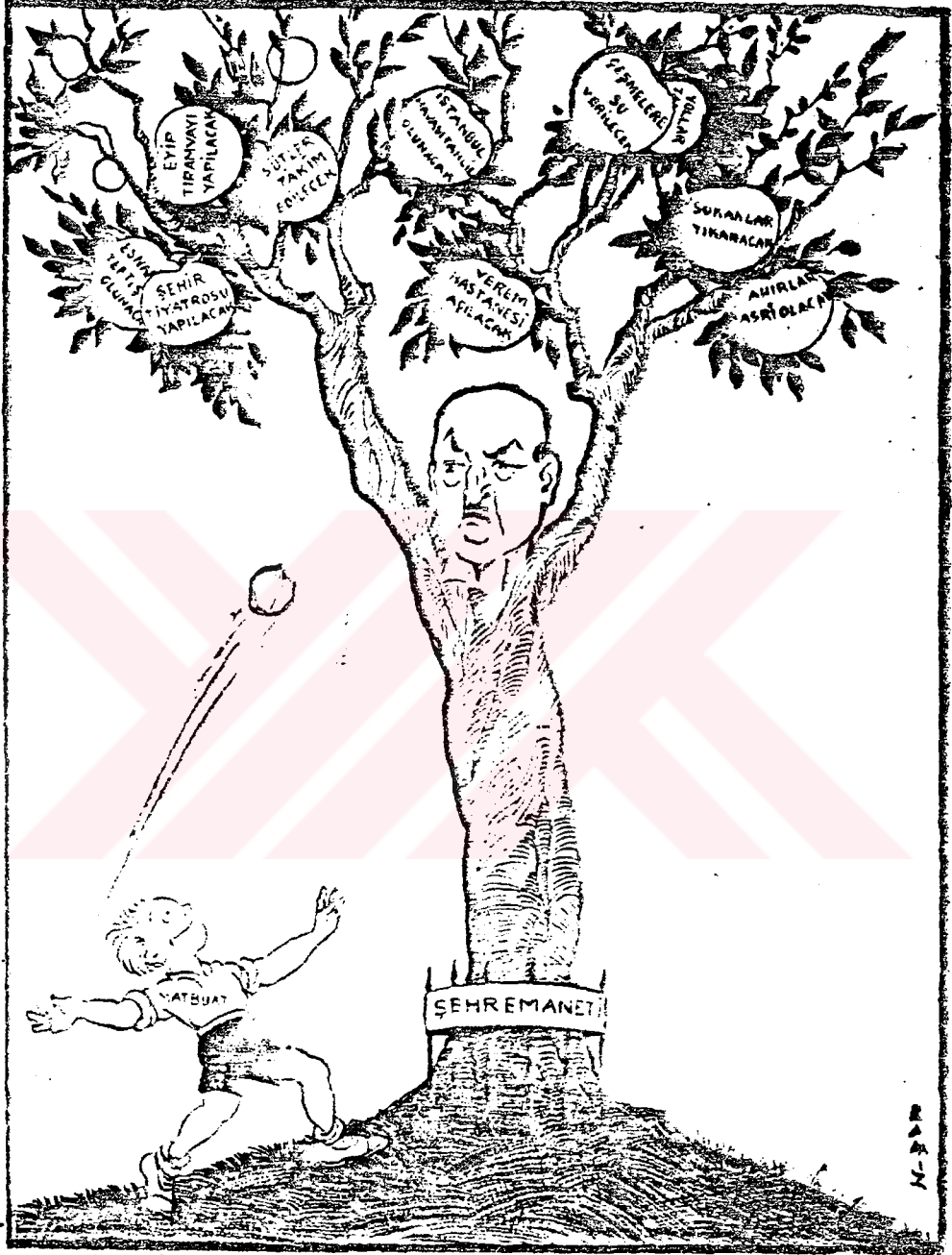

Ağa oğlu - Fethi Bey, iki gözüm.. biz dokuz kişiyle ortalığı allak bullak edüp ekseriyeti kazanmıştık, şimdi nasıl oluyor da otuzumuza yer ayırıyorlar aklım ermedi?..

18 Nisan 1931 YARIN

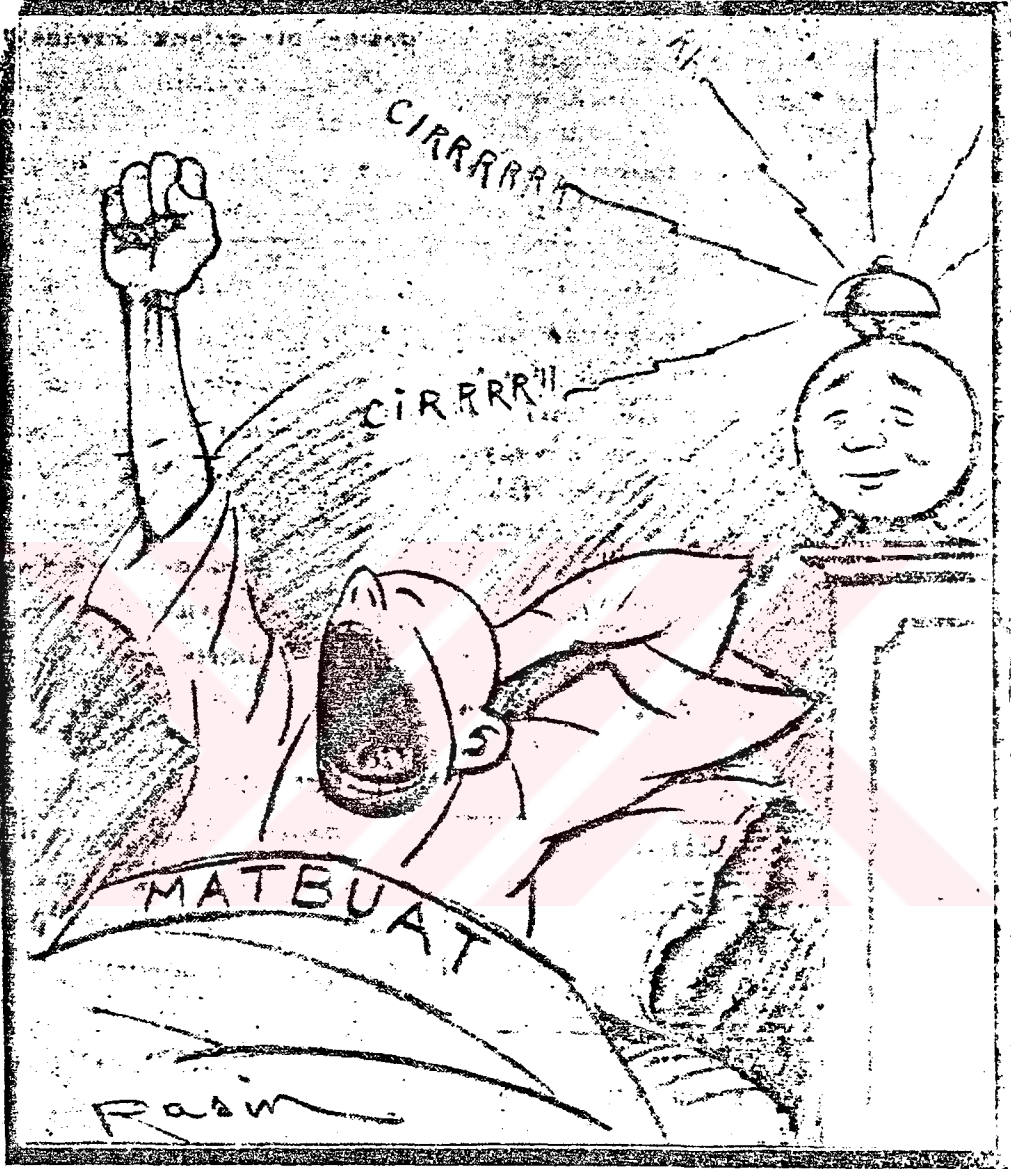
C) SCF ve BASIN

— Atarlar senki tarizi drahti meyvedar üzre, desem; hakkım yok mu?

2.8.1930 CUMHURİYET

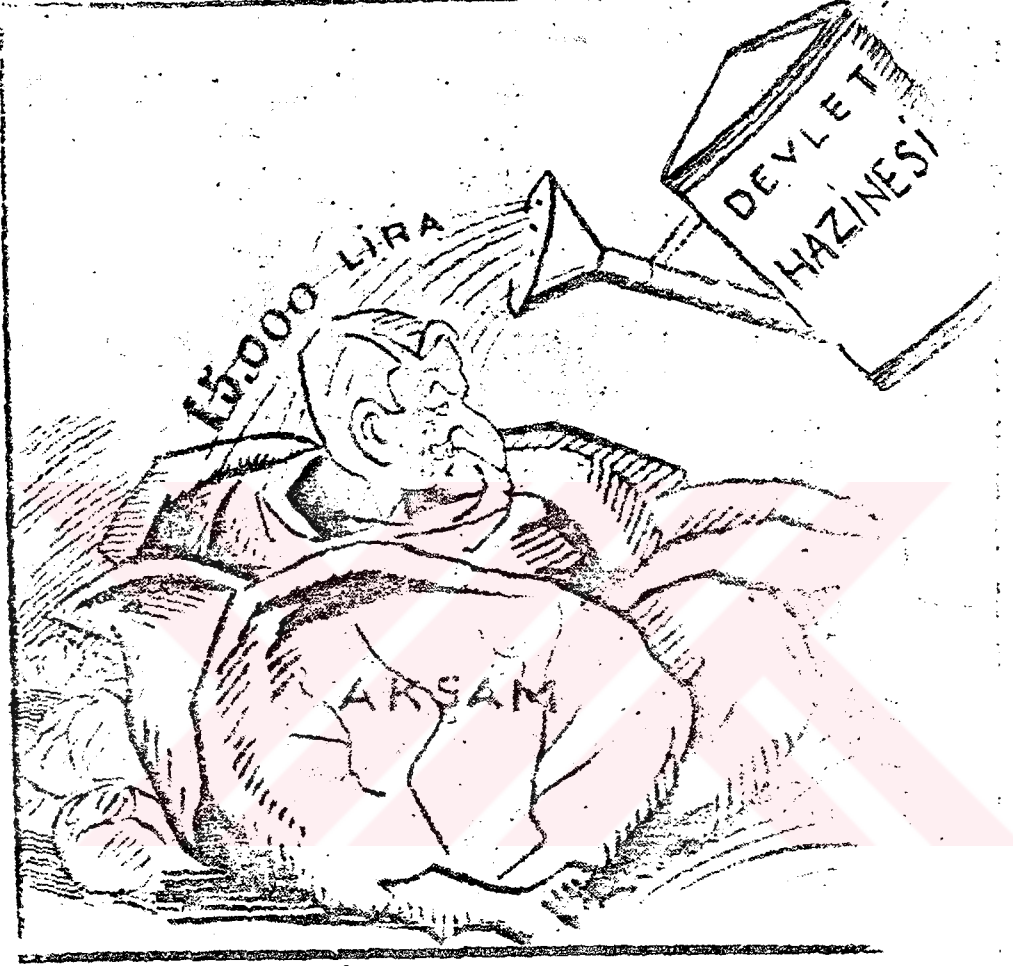
Maşallah maşallah arslanlar (!) uyanıyorlar!

Halk Firkası Matbuatının Hali!

21 Ağustos 1930 YARIN

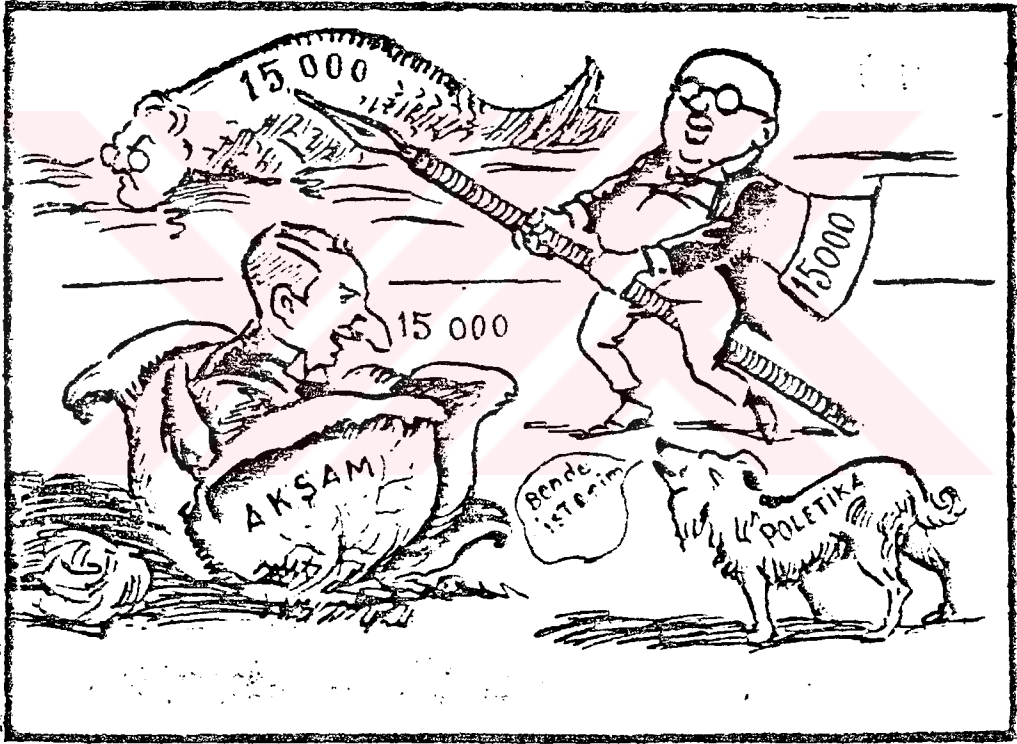
Sivas'ta lahna nasıl yetişir?

Nasıl olacak. Altınla 'sulananarak..

22 Ağustos 1930 YARIN

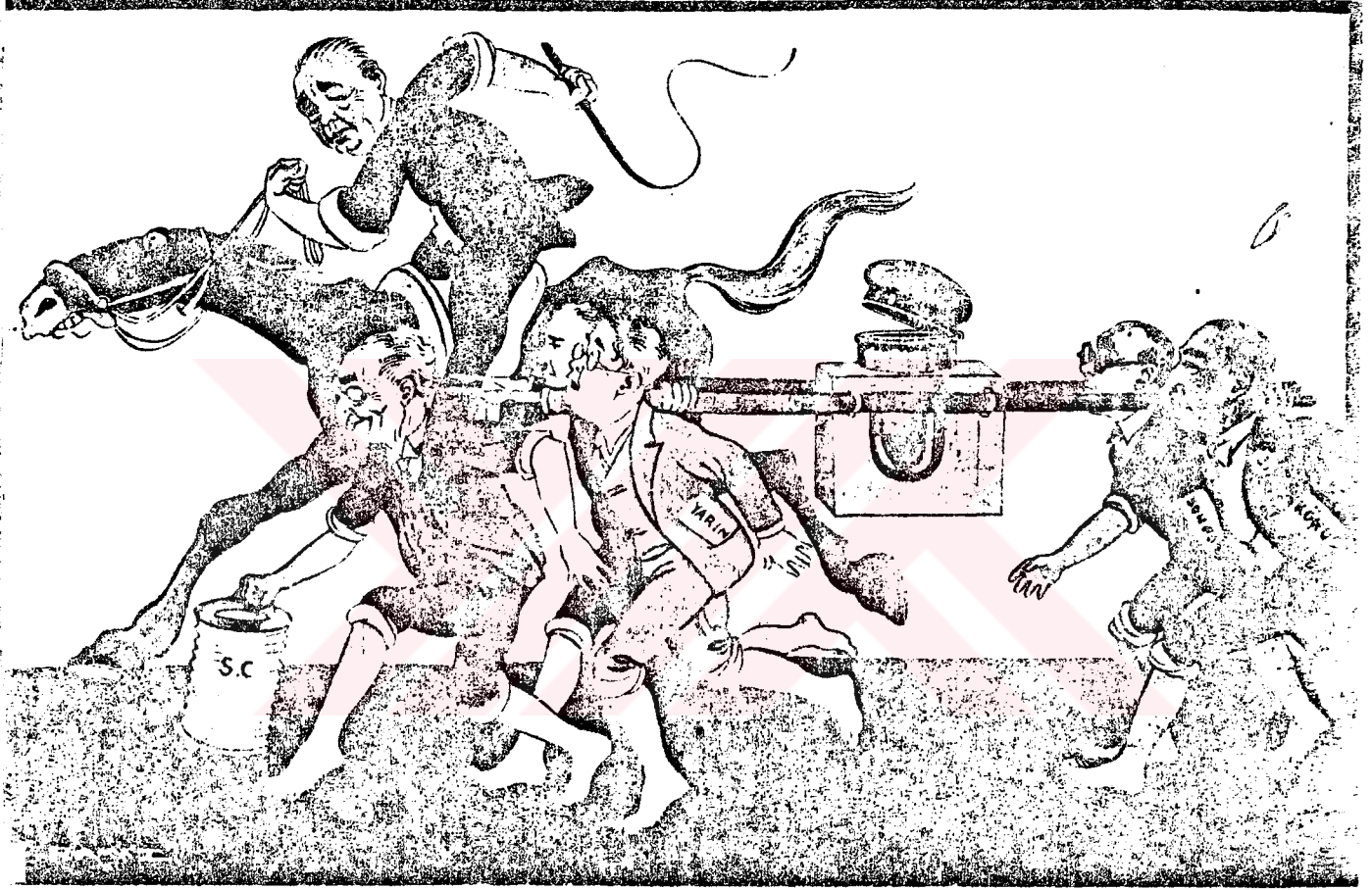
Halk fırkasasının goygoycuları

15,000 illetine müptelâ ve babnalûde sakim vatandaşlar

27 Ağustos 1930 YARIN

Muhaliflerin matbuat takımı

— Haaaaayt.. Kalemî yağlı, paçası bağı, yaman söver, yaman sayar Fethî Bey köleleri.. Haayt l..

15.9.1930 Akbaba

Sütninenin feryadı

— Anan senin gibi oburu doğuracağına taş doğursay-
eni yumurcak!

1 Teşrinisani 1930 YARIN

Aylıklı yıllık hükümet gazetecileri

hep bir ağızdan — Serbest fırka da tamam ha..
Gataok ver kalmadı (I)

20 Teşrinisani 1930 YARIN

Rizde Matbuat Hürriyeti !...

— İcratımı o kadar beğeniyor ki... tenkit etmek için ağzını açmıyor bile..

28 Teşrinisani 1930 YARIN

Sağ, sol, merkez mes'elesi

Balonlar böyle uçuruyor !

30 Teşrinisani 1930 YARIN

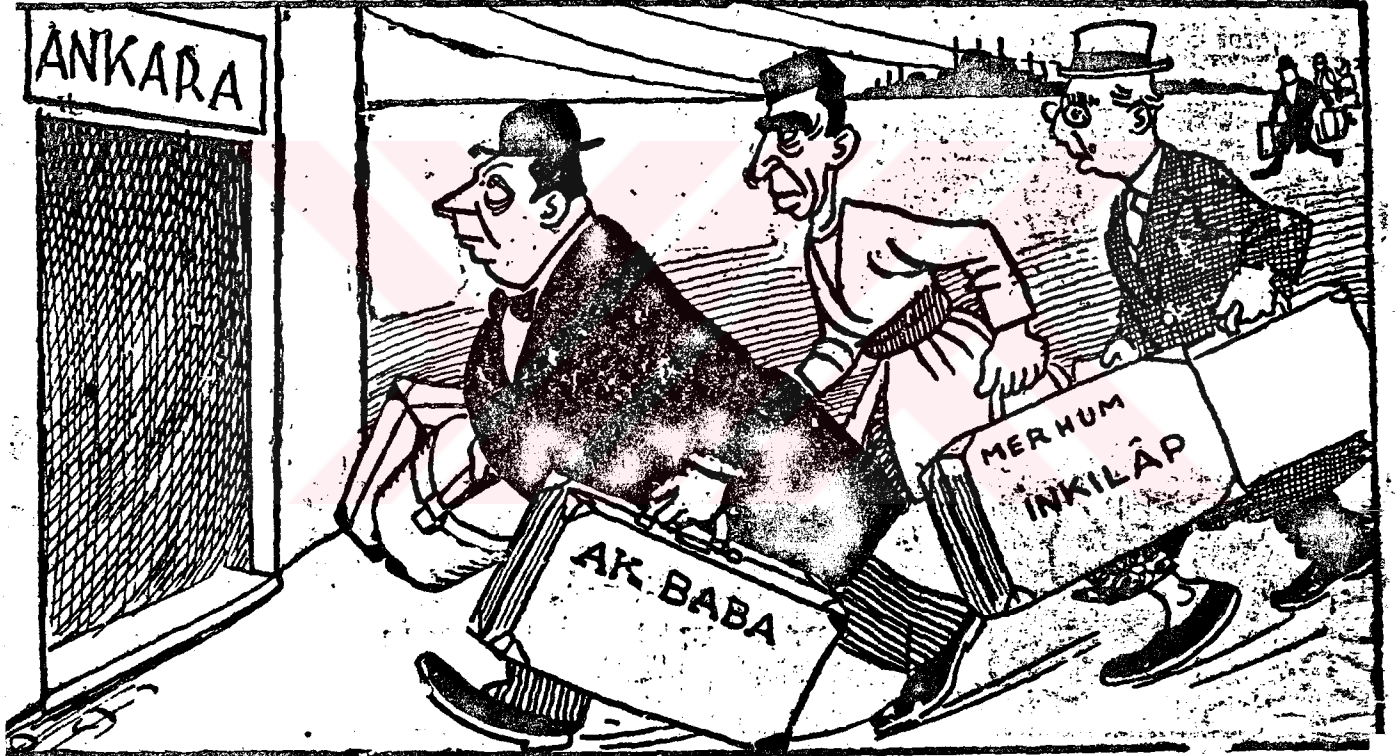
- Yür kuruş olur mu a ayol, Gazeteler bunun ucuzladığını yazıyor.
— Gazetelerin hangi yazdığı doğru ki hanım?

10.12.1930 VAKIT

Ümit Öler Mü Hiç ?..

Seçilmiyen müstakillerin yerine fırka namzet gösterecektir

Gazeteler

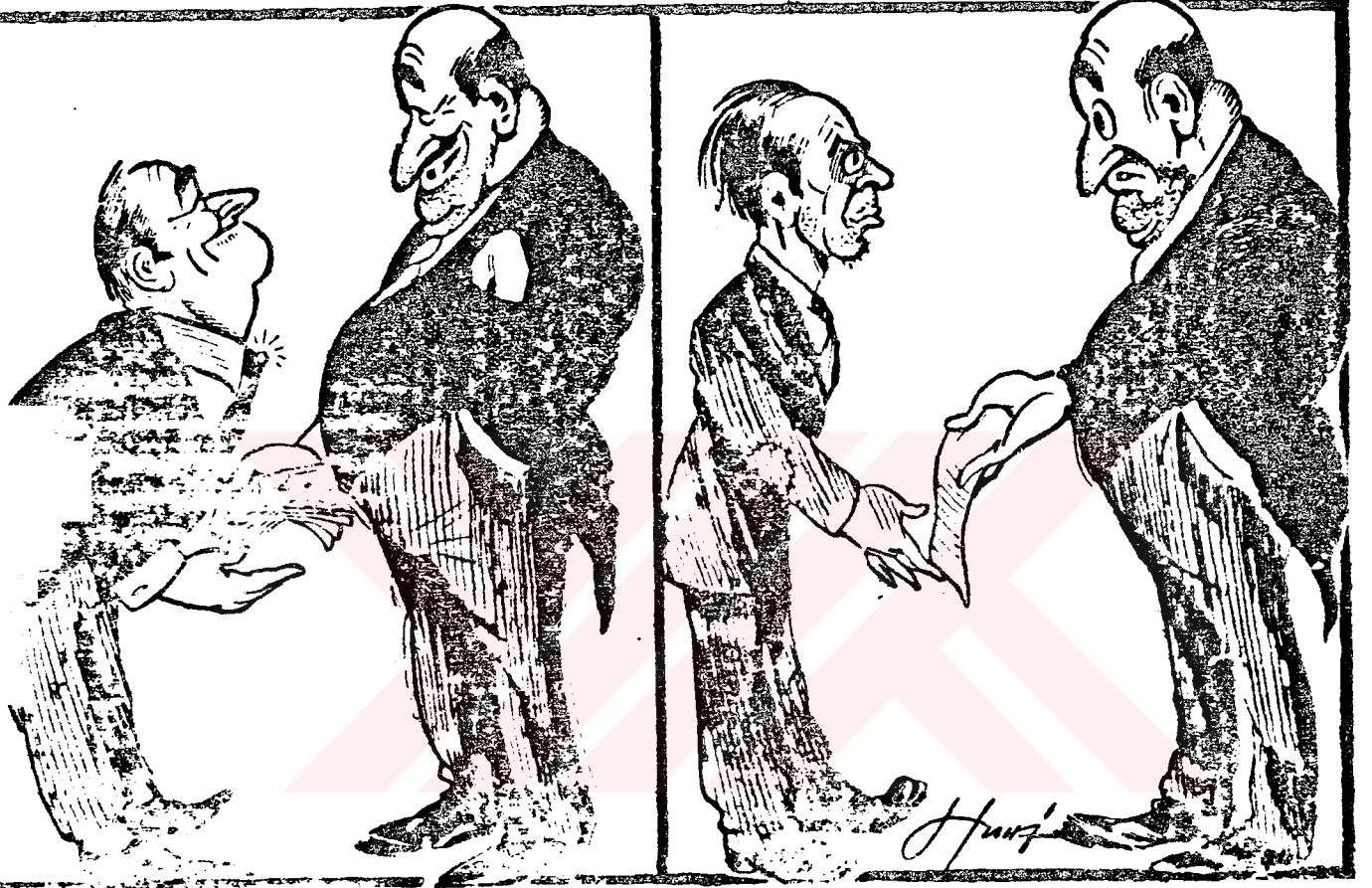

Fırsatı kaçırmamak gerek. Ne olur ne olmaz, belki bu sefer dans şirm görürüz.

23 Nisan 1931 SON POSTA

Muvafık gazetecinin taltifi

Muhalif gazetecinin takdiri

Bizde taltif böyle olur!

3 Kanunuevvel 1930 YARIN

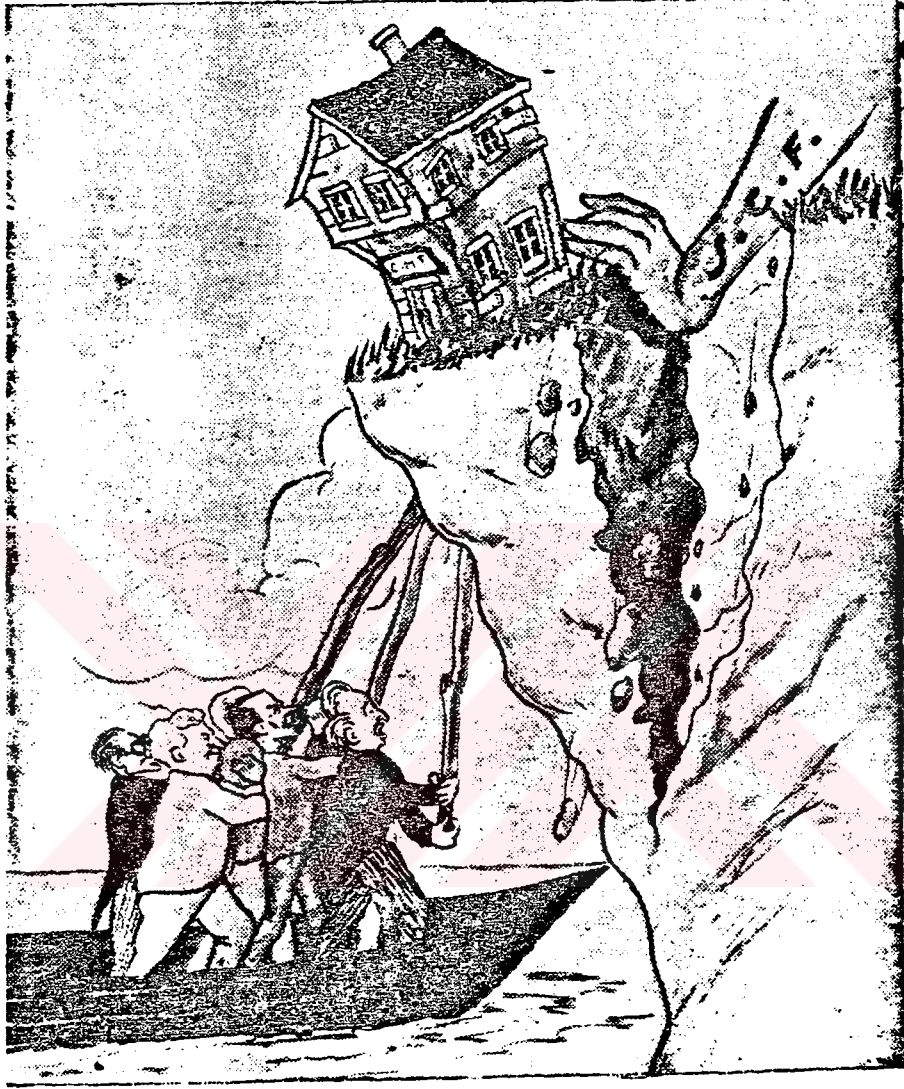
Ç) SCF ve CHF HÜKÜMETİ

— Bu bozuk yollardan kurtulamıyacağız birader; dua et de cemiyeti belediyeye âza olayım !..

— Asfalt mı yaptıracaksın ?

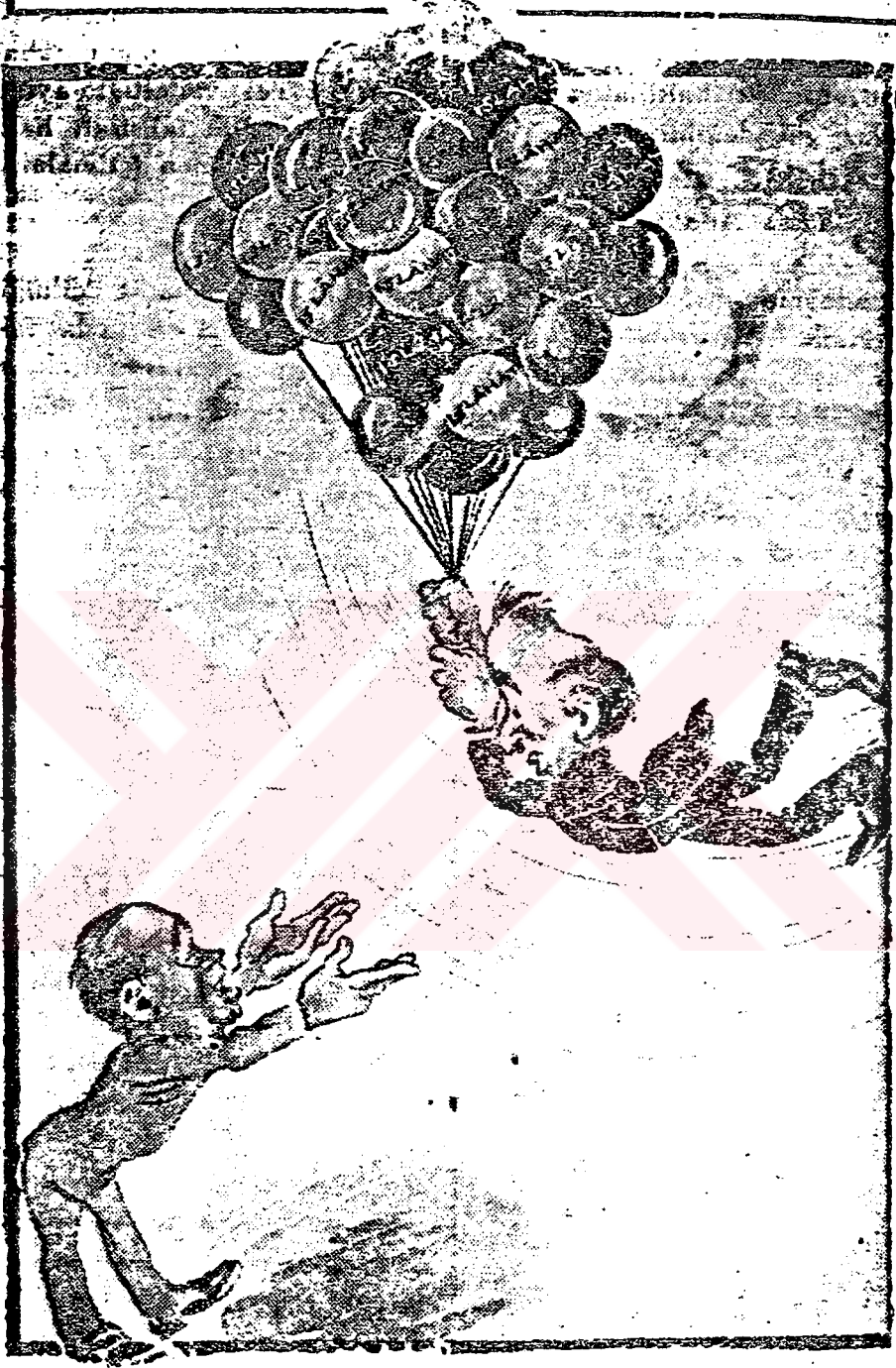
— Yok canım, bir otomobil alacağım !..

Yıkılacak dağlara demirden temel lazımdır. Çarök destekler fayde vermez.

15 Teşrinievel 1930 YARIN

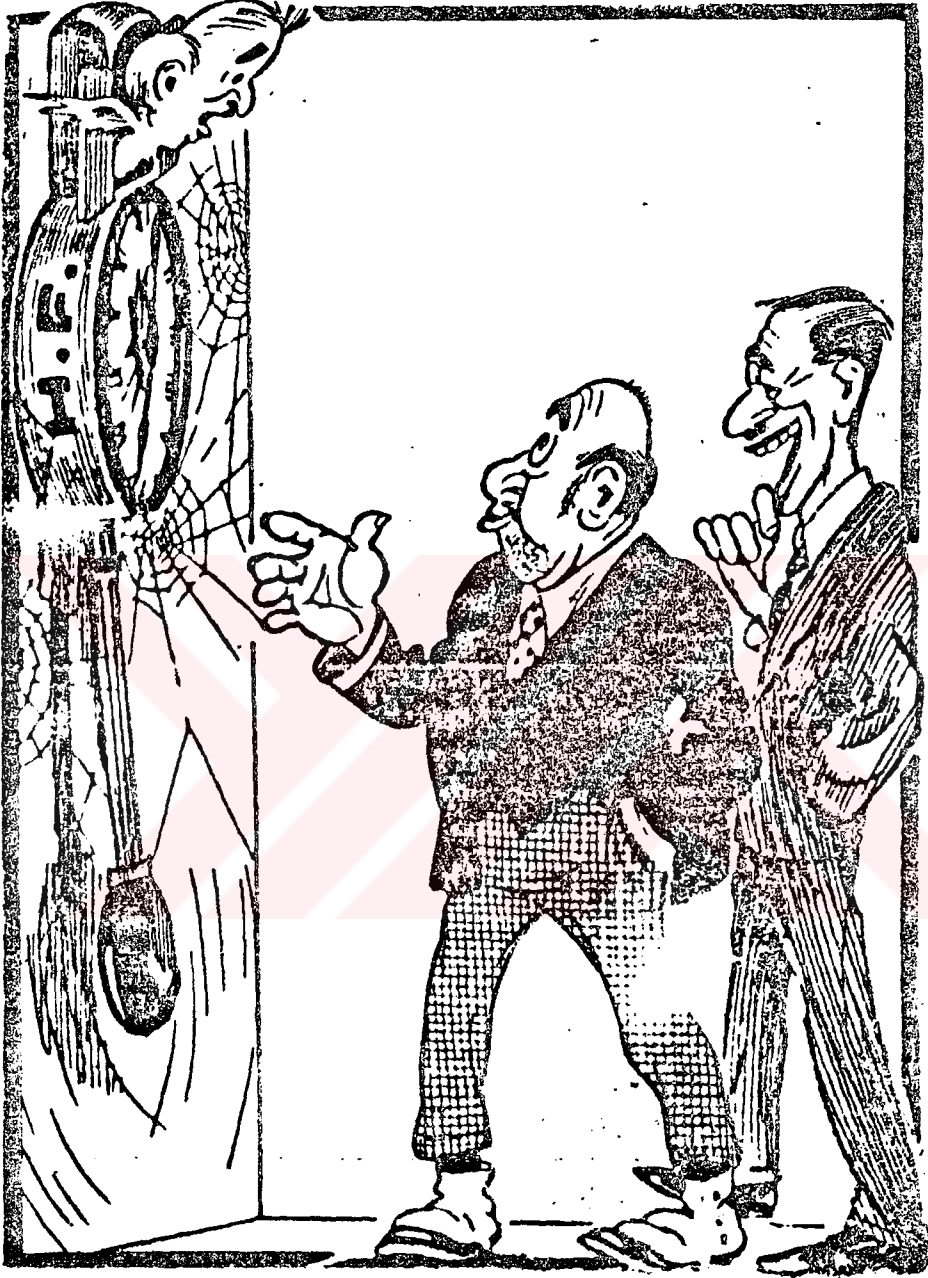
Uçurulan balonlar

Fethi Bey — Fazla yükselmeden bu içi boş şeyleri elinden bırak. Daha yukarılarda balonlar patlayacak tepе taklak düşeceksin..

16 Teşrinievel 1930 YARIN

Guguklu Saat

— Şu saat eskiden geri kalırdı. Şimdi biraz eyi glâvör gibi.
— Elbette onu Fethi Bey ayar etti.. Etti amma mübarek saat esasından bozuktur. Zemberekleri artık pas tutmuş..

31 Teşrinievvel 1930 YARIN

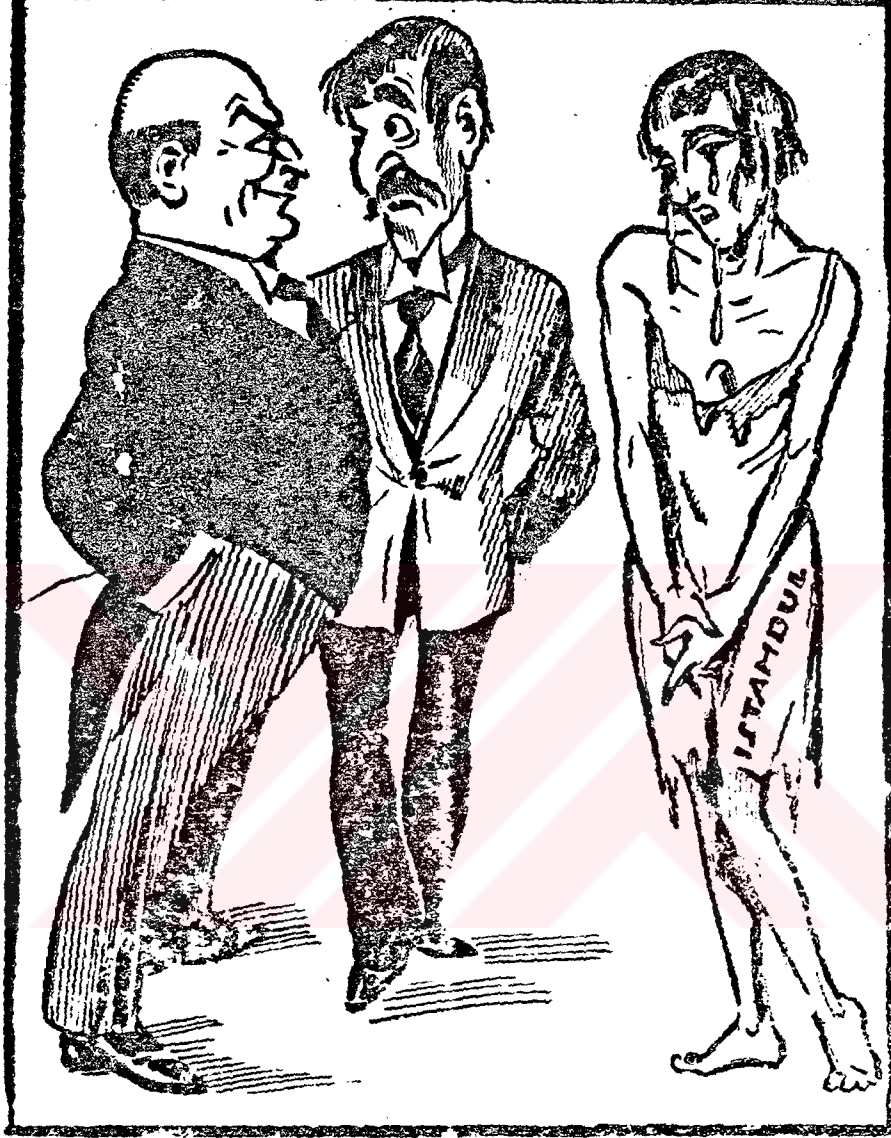
Mevsim tehlikesi

Kış ile yazın arasında kalan zavallı halk "Belediye."

19 Teşrinisani 1930 YARIN

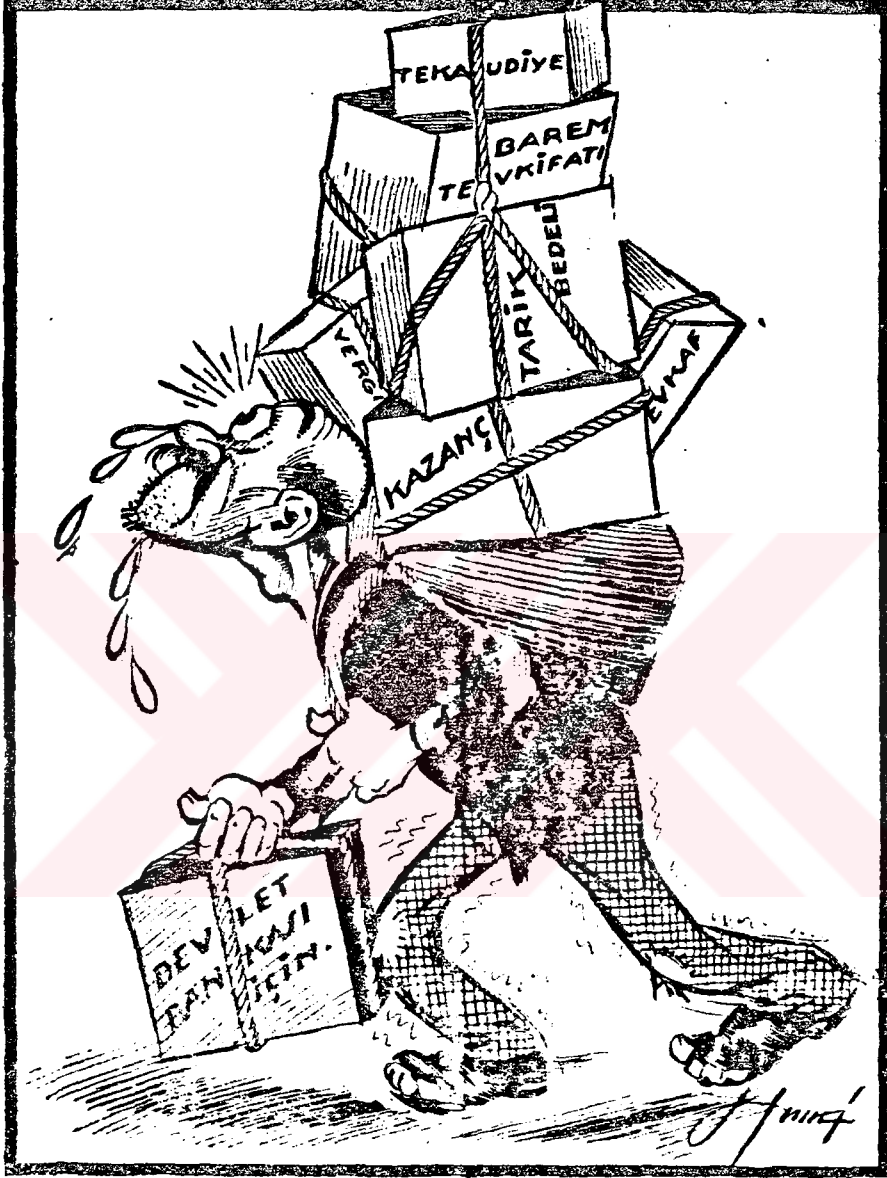
Boyanan gözler

Vali — Neye ağlıyorsun kızım? .. Okular uğraştım gözlerini boyadım .. Sürmelerin akacak ..

— O ağlamasın da kim ağlasın a beyim ... Yıldızlı lâflarla gözünü boyayacağınıza ağ midesine bir lokma ekmek, çiplak sırtına eski bir hırka tedarik etseydiniz şimdi gözünden yaş akmazdı ..

Zavallı memurlarımız

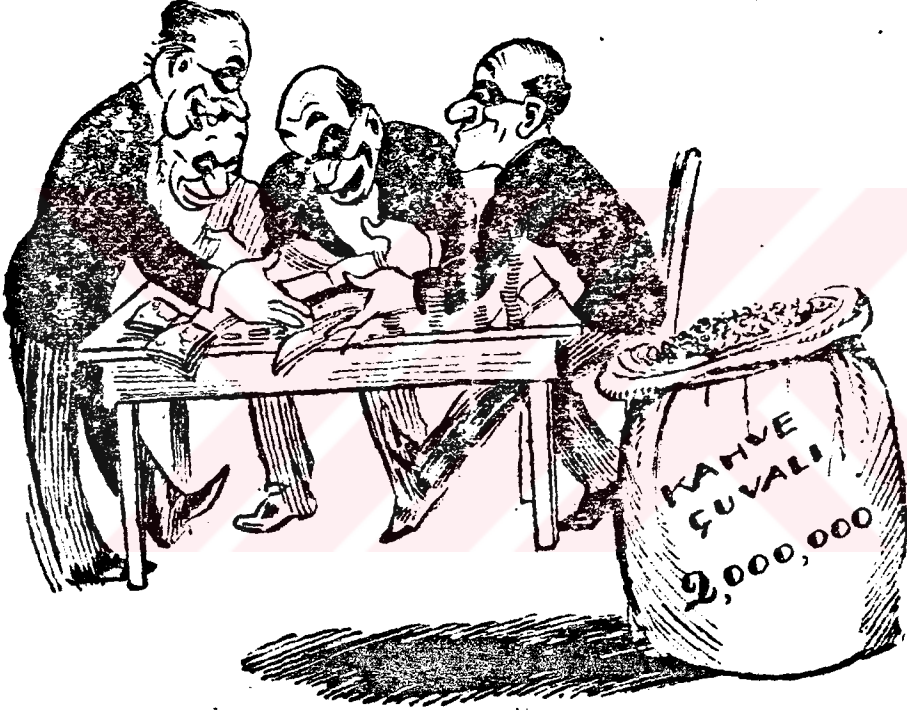
Memur — Artık taşımağa mecalim kalmadı.
Bu ağırlık yetişmiyormuş gibi birde elime şunu
tutuşturdular. İnsafsız insanlar.. verdikleri üç kuruşa
mukabil canımı çıkartmak istiyorlar.

Kuduzun gözünü kan bürüdü

Son teşebbüsünde muvafık olamıyanak venni metinden tahsiset alamıyan mahut, dün efendisi İsmet Paşayı da dalamağa başladı. Lânet, nefret, ibret (I)

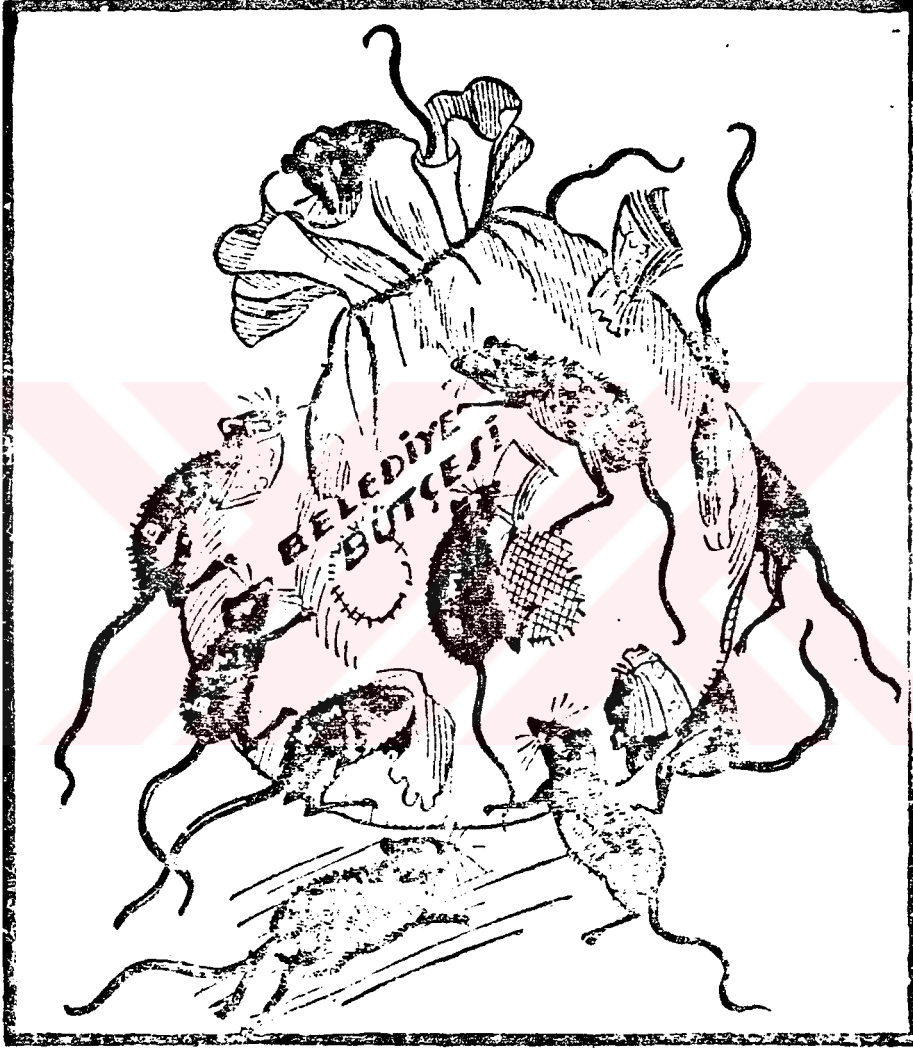
Hiyaneti vataniye cürmünü göze alanlar

İki Milyon lre nezd taksim edildi Yazın 6 sayı sayıta

25.11.1930 YARIN

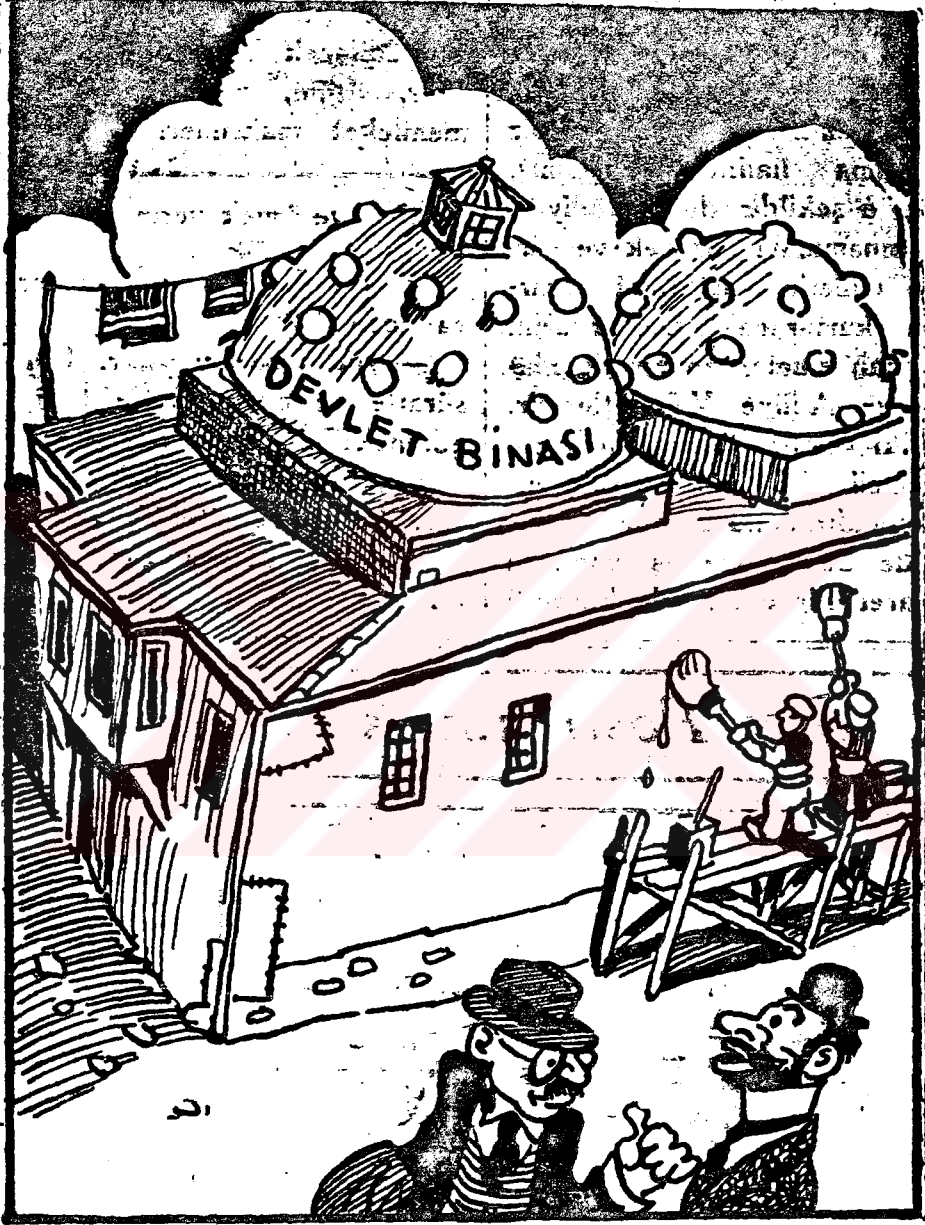
**Belediye meclisi azalarına her itimaiat-
rında 10 lira hakkı huzur verilecekmiş**

**Belediyenin fakir bütçesini kemirmekte olan
kuyruksuz fareler...**

26 Kanunuevvel 1930 YABIN

Bir Fikir

—Bunu tamir ettiler, boyadılar amma.. Eski tas, eski hamam !

6 Mayıs 1931 SON POSTA

D) SCF ve KADINLAR

Yakında kadınlar Belediye Cemiyetine aza intihap edilecekler!

- Kızım sürünmüş sürüştürmüş nereye böyle?
- Cemiyete...
- Ya... Maşallah loğusa cemiyetine mi, yoksa hitan cemiyetine mi?
- Hayır, Belediye Cemiyetine!

1.8.1930 CUMHURİYET

— Hani sen Halk Fırkasına girecektin. Halbuki Serdesi Cumhuriyet Fırkasına yazılmışsın!...

— Ne yapayım hemşire, şimdi MODA o!...

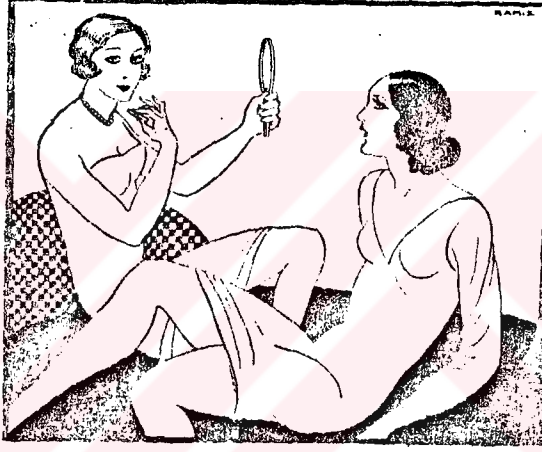
22 Ağustos 1930 CUMHURİYET

- Karın da yeni fırkaya girdi mi?
- Tabii...
- Neden tabii oluyor?
- Ben Halk Fırkasındanım da ondan...

27 Ağustos 1930 CUMHURİYET

Paris sefiri Fethi Beyin getirdiği moda

-- Dikkat ediyor musun ?.. Artık Yeni Fırkaya
giren kadın yok . .
-- Tabii.. Paristen gelen modaın ömrü bu
kadar olur !..

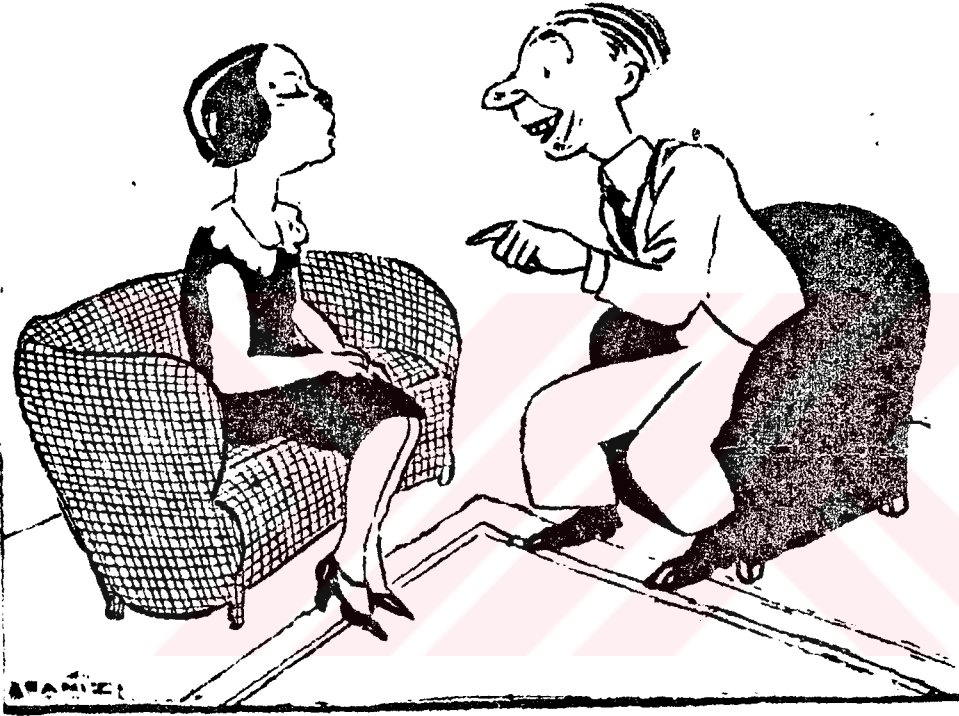
15.9.1939 AKBABA

Kadın mefkûresi!

— Hemşire hiç meraklanma, şa yet belediye intihabatında kazanamazsak Güzellik Müsabakasına gi rer, orada kazanırız!..

15.9.1930 Cumhuriyet

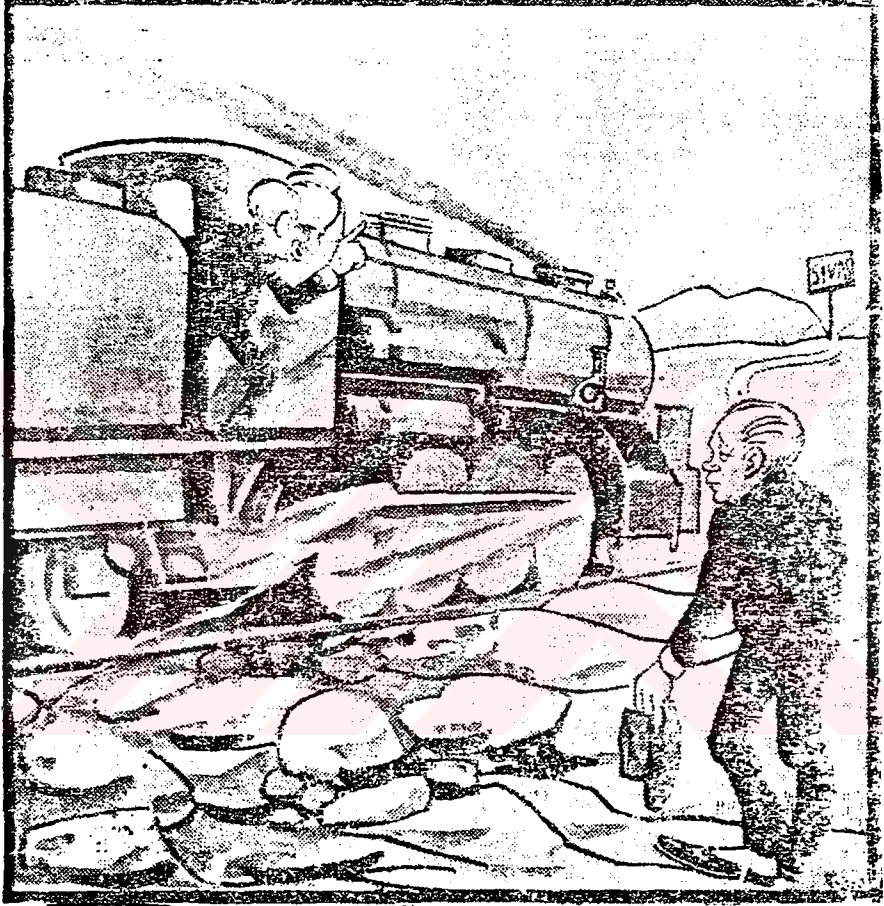

- Güzelim, niçin bana surat ediyorsun?...
- Tabii ederim, benim ismim *İsmet*, senin ismin *Fethi*!...

16.9.1930 Cumhuriyet

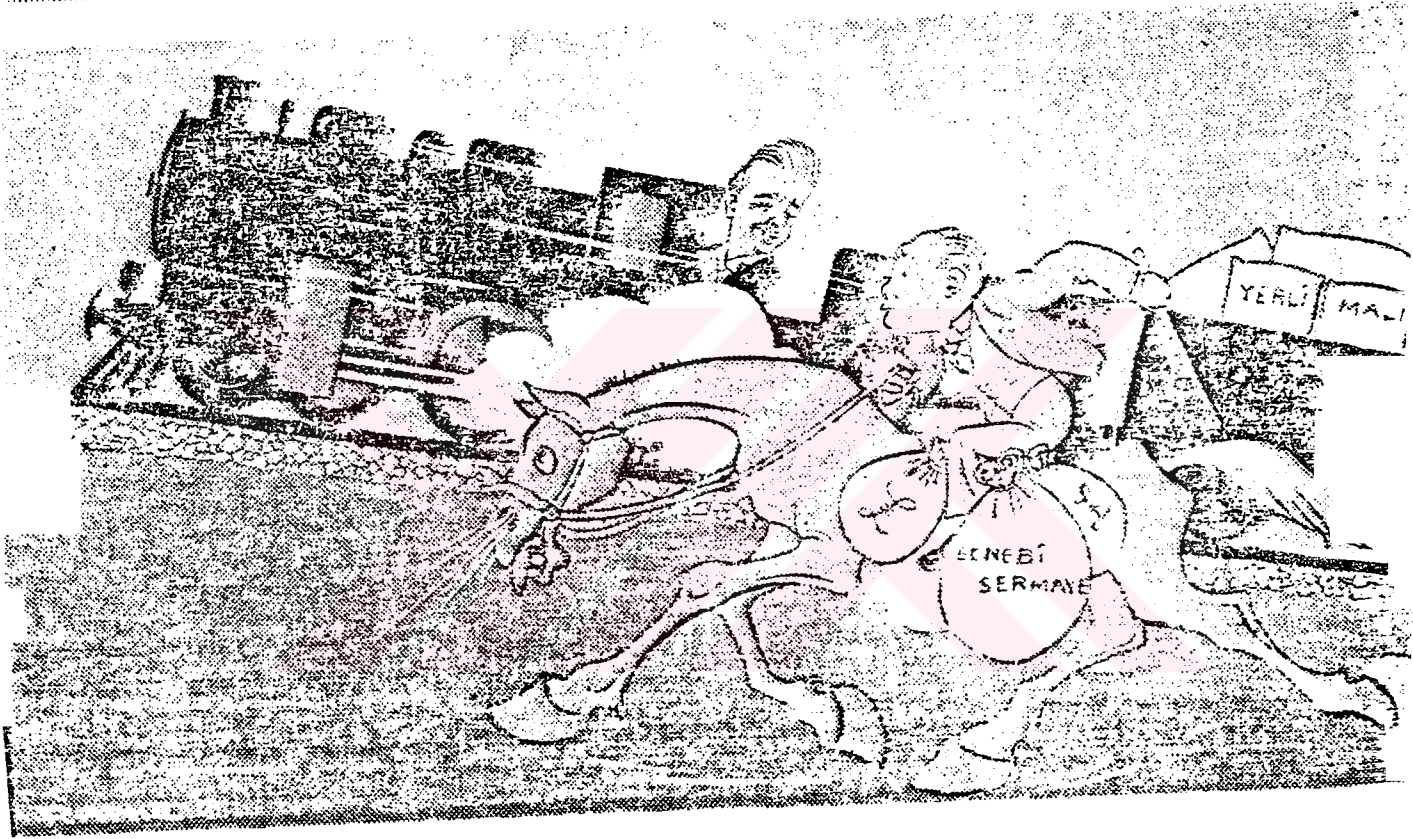
E) İSMET PAŞA'nın DEMİRYOLLARI SİYASETİ ve SİVAS SOYLEVİ

Resmikişada giderken..

— İste şimdi papa kaidir hazret!.

20.8.1930 MİLLİYET

Bakanın yarışı kim kazanacak?

26 Ağustos 1930 CUMHURİYET

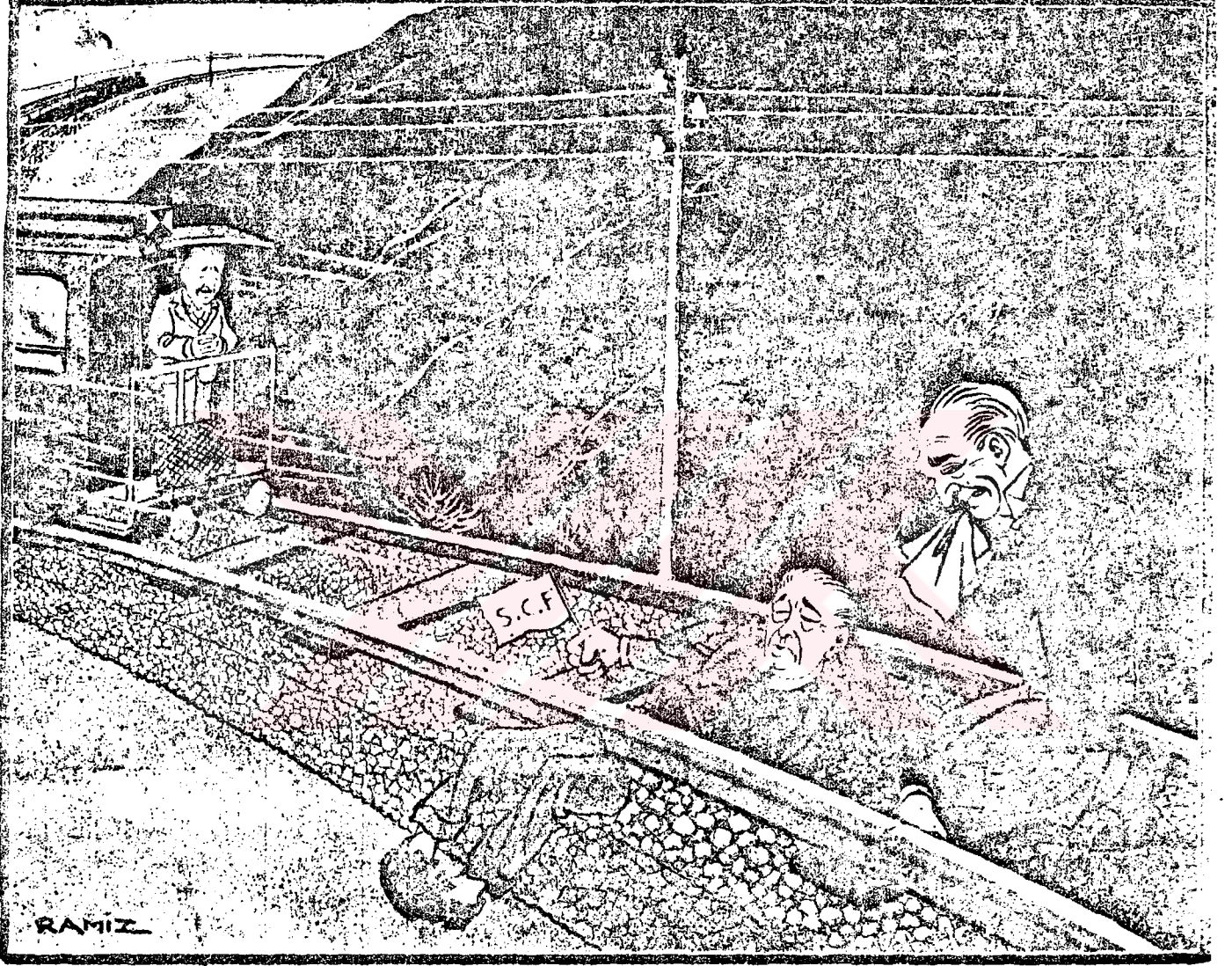
Kâbus!..

Fethi Bey — Yarabbi, sen beni altında kalmaktan muhafaza et!...

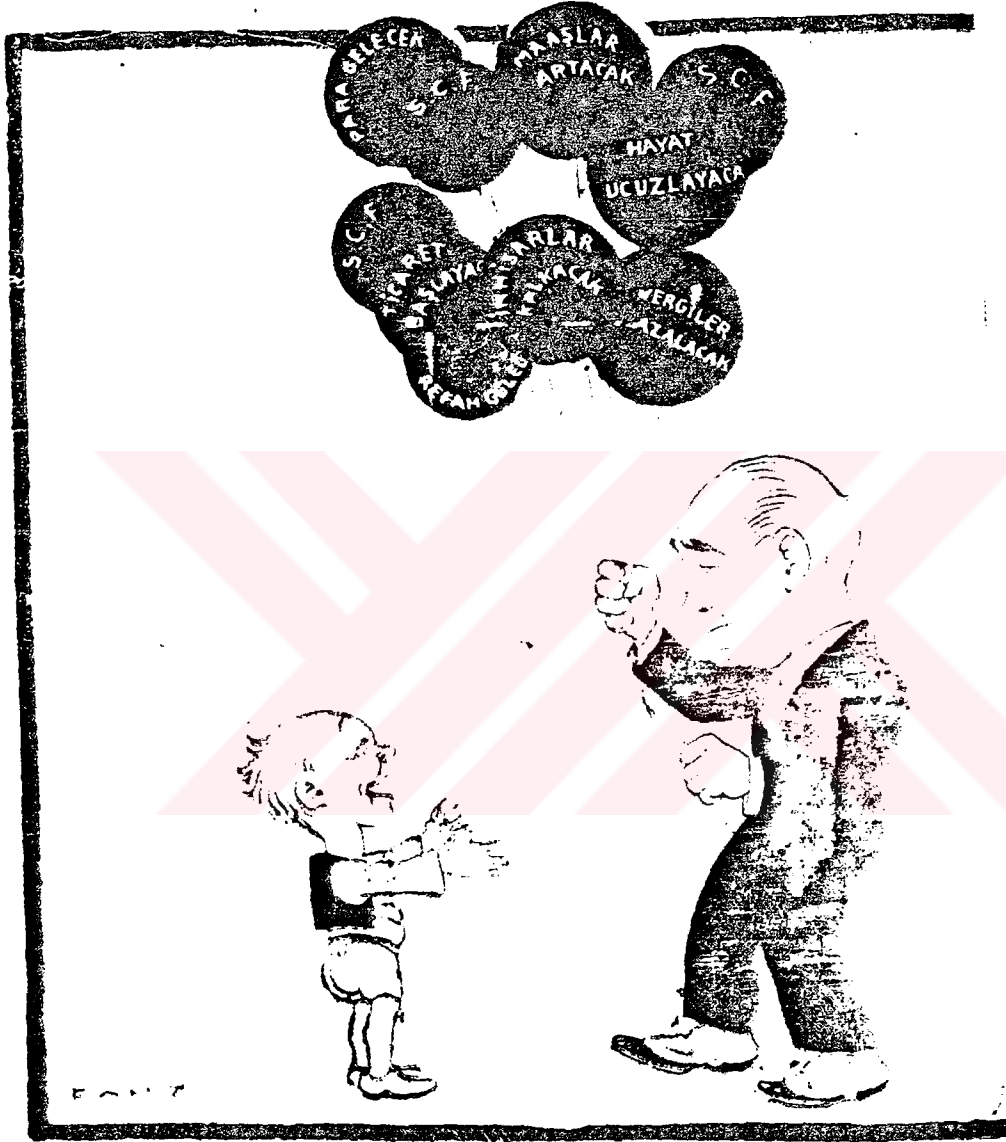
30 Ağustos 1930 CUMHURİYET

Şimendifer siyasetimizin selâmeti namına :

Sivas hattının remsi küşat kurbanı..

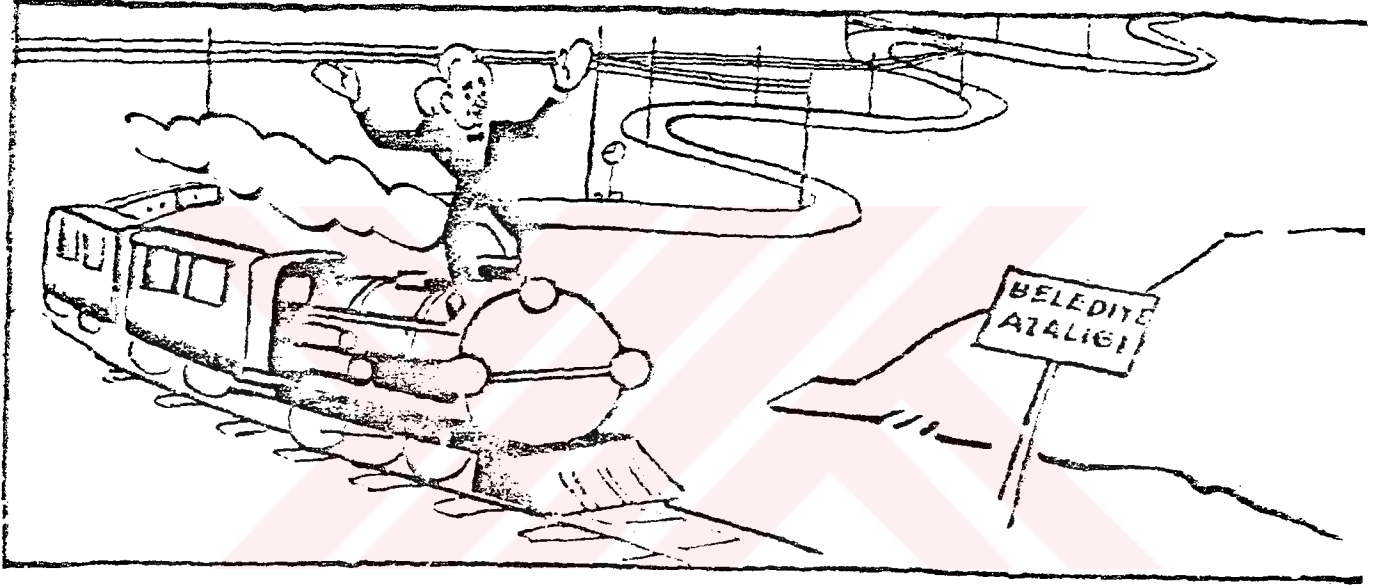
1.9.1930 AKLABA

Fethi Bey — İsmet Paşa Sivas'a şimendifer götürdü. Mahzun olmuysan diye ~~bu~~ de sana bak neler getirdim!..

6.9.1930 Cumhuriyet

Yeni fırkanın bulunmadığı yerde Halk Fırkası intihabı kazanıyor diye seviniyorlar

Tek hatı trenin süverisi — Gene birinci gelim.

21 Eylül 1930 YARIN

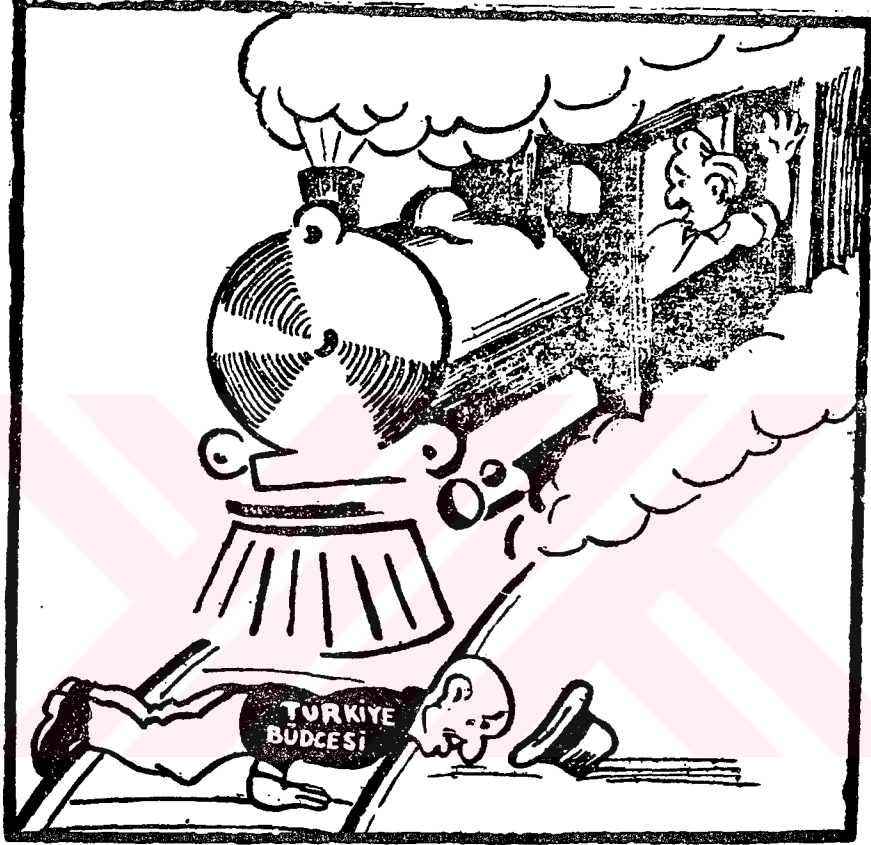
Nutuk münasebetile

Yeni qikan civcivler !

14 Kanunuevvel 1930 YARIN

Şimendifer siyaseti

Stop !!

14 Mayıs 1931 YARIN

F) BELEDIYE SEÇİMLERİ

Fethi Bey — Size para vereceğiz, hayatı ucuzlatacağiz, inhisarları kaldıraccağiz, velhasıl sizi.....

Köylü — Uzun lâfın kısası ağa m, şimdi ne vereceğiz, onu söyle!...

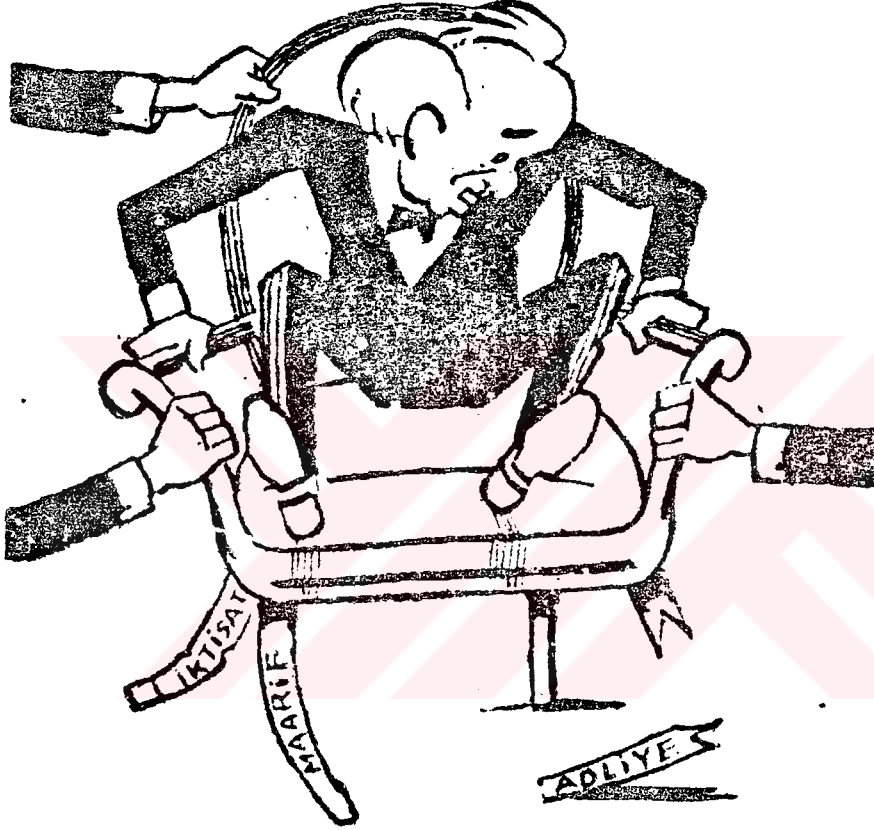
Memur — Usta, yakında intiha bat olacak, yeni fırka kazanacak, Fethi Bey Başvekil olacak, Inhisar lar kalkacak, vergiler azalacak, elimize çok para geçecek.. O zaman artık senden hiç veresiye mal almıyacağım!

Bakkal — Kah, kah, kah, kah...

Memur — Ehhh ... Peşin parayı duydun ya, elbette gülersin!..

13.9.1930 Cumhuriyet

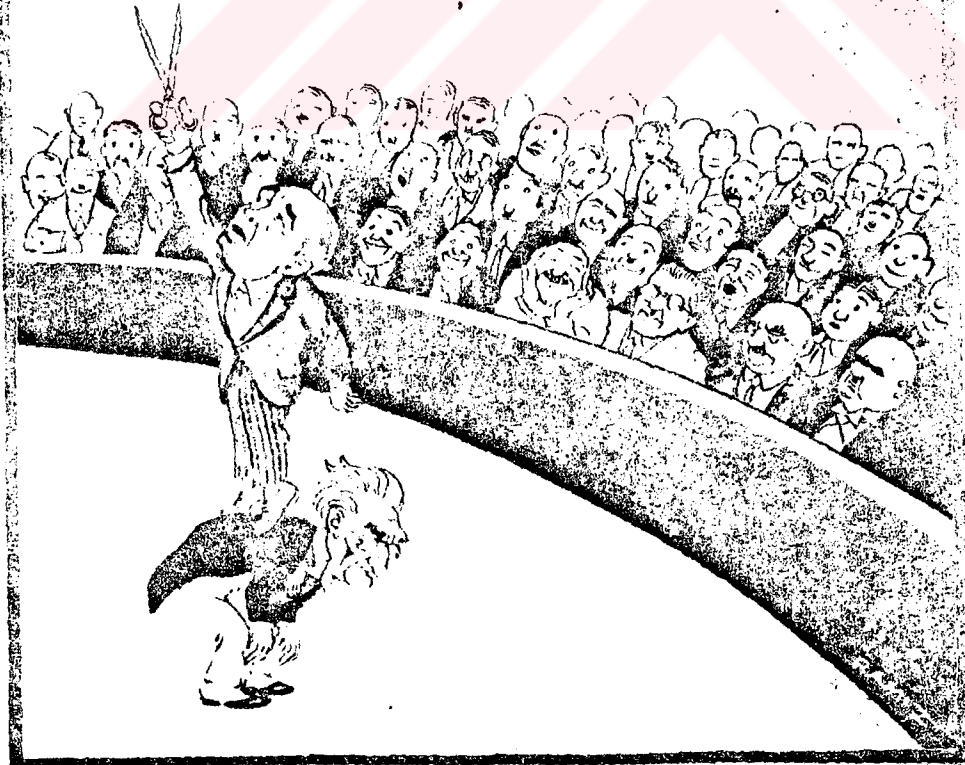
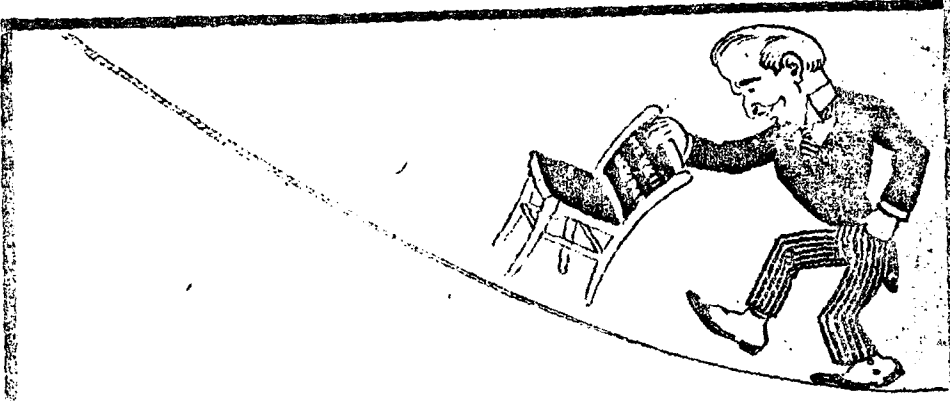
İsmet paşa kabinesi sallanıyordu

— Aman Sıkı Tutun; Yoksa Hep Gideceğiz

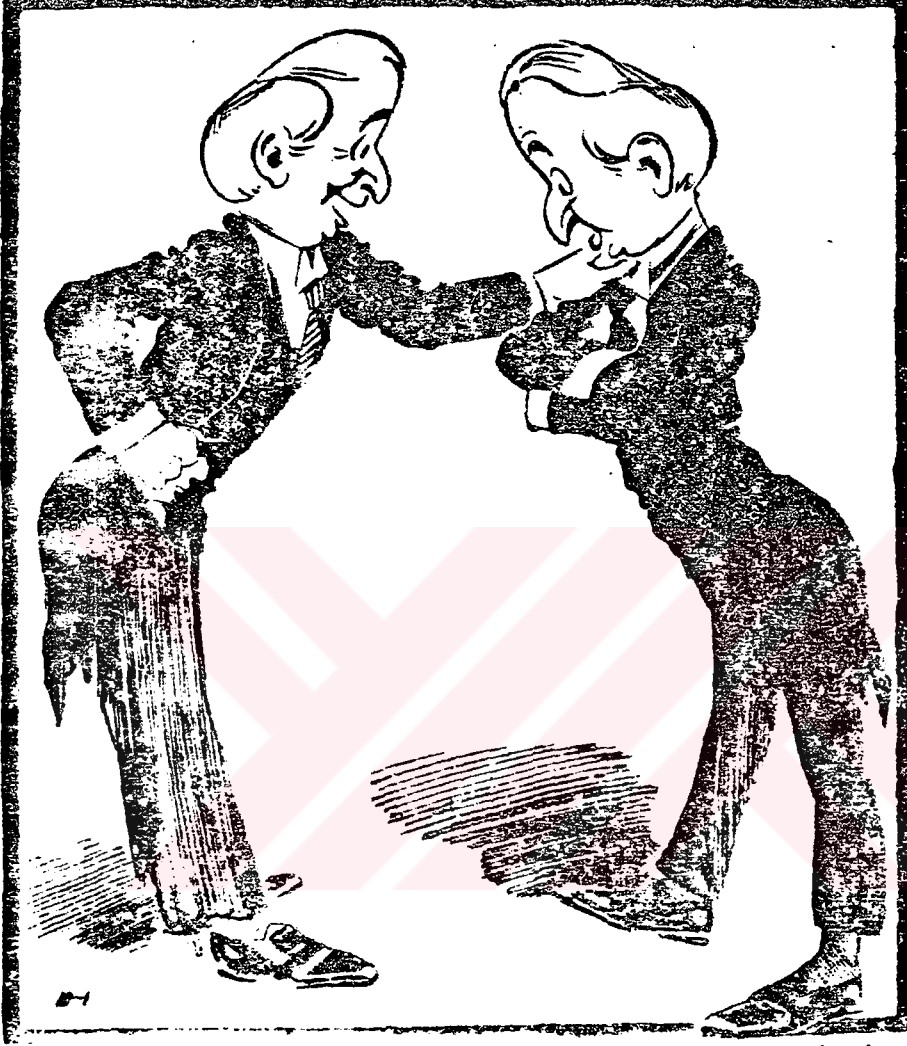
22.9.1930 Yarın

İsmet Paşayı iskat edeyim derken... Sükutu hayal i..

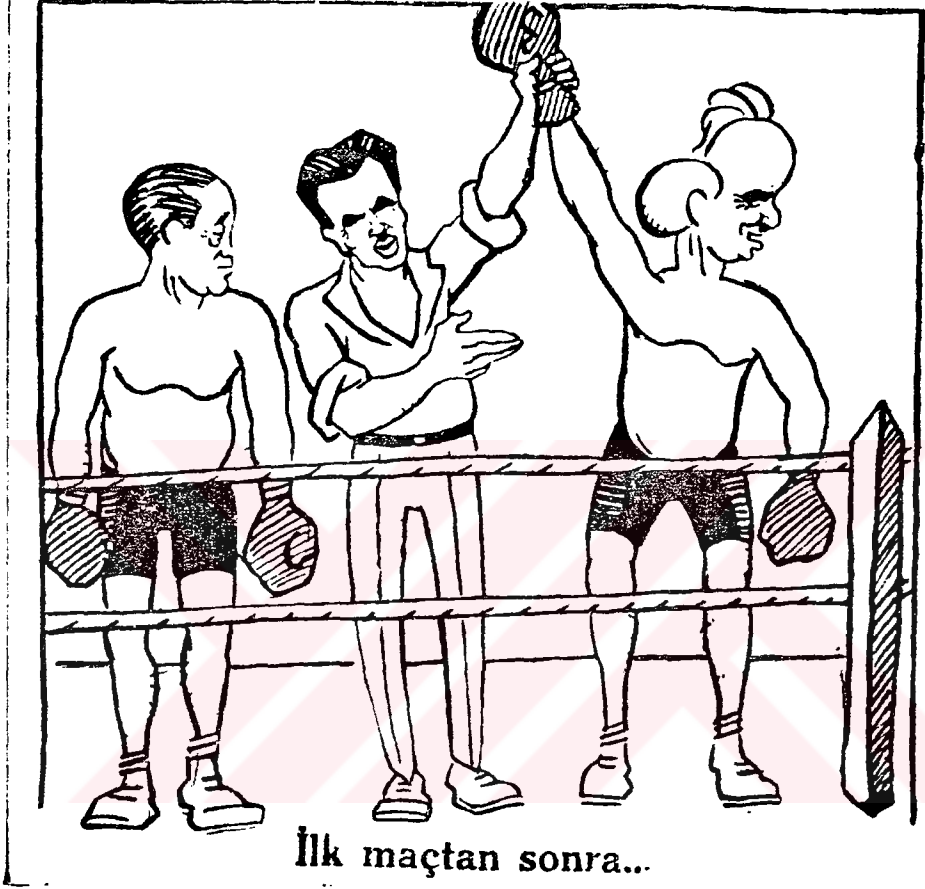
Fethi Bey — Eyvallah. Aramızda o kadar mesafe var ki, ipi kesebilmem için meb'uslardaki yarısının bana omuz vermesi lâzım i..

25.9.1930 AKBABA

Sabık Başvekil Lâhik Başvekil — Gözünü aç dostum;
eğer sen de benim kırıdığım potları kırarsan O mevkie
ben gene gelirim ha...

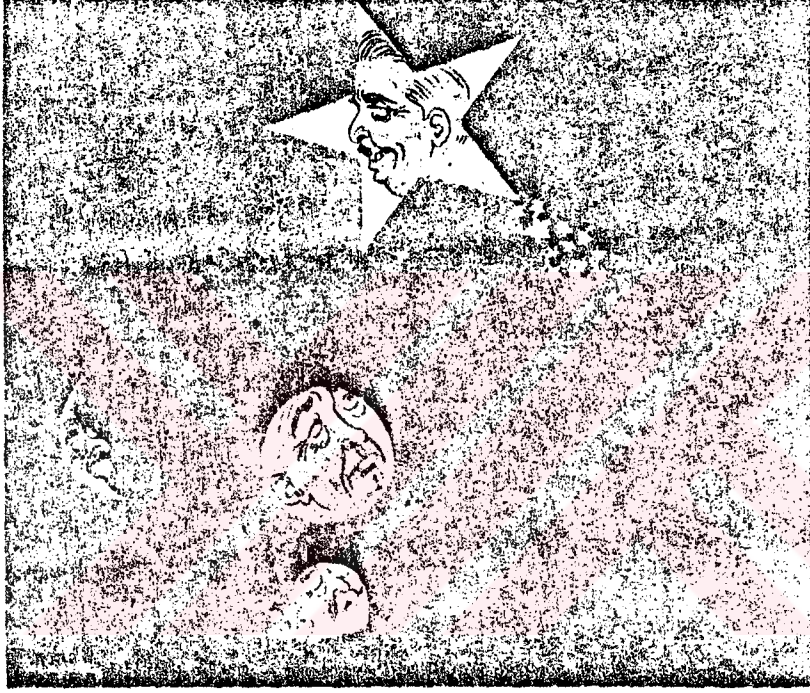
28.9.1930 Yarın

İlk maçtan sonra...

29.9.1930 MİLLİYET

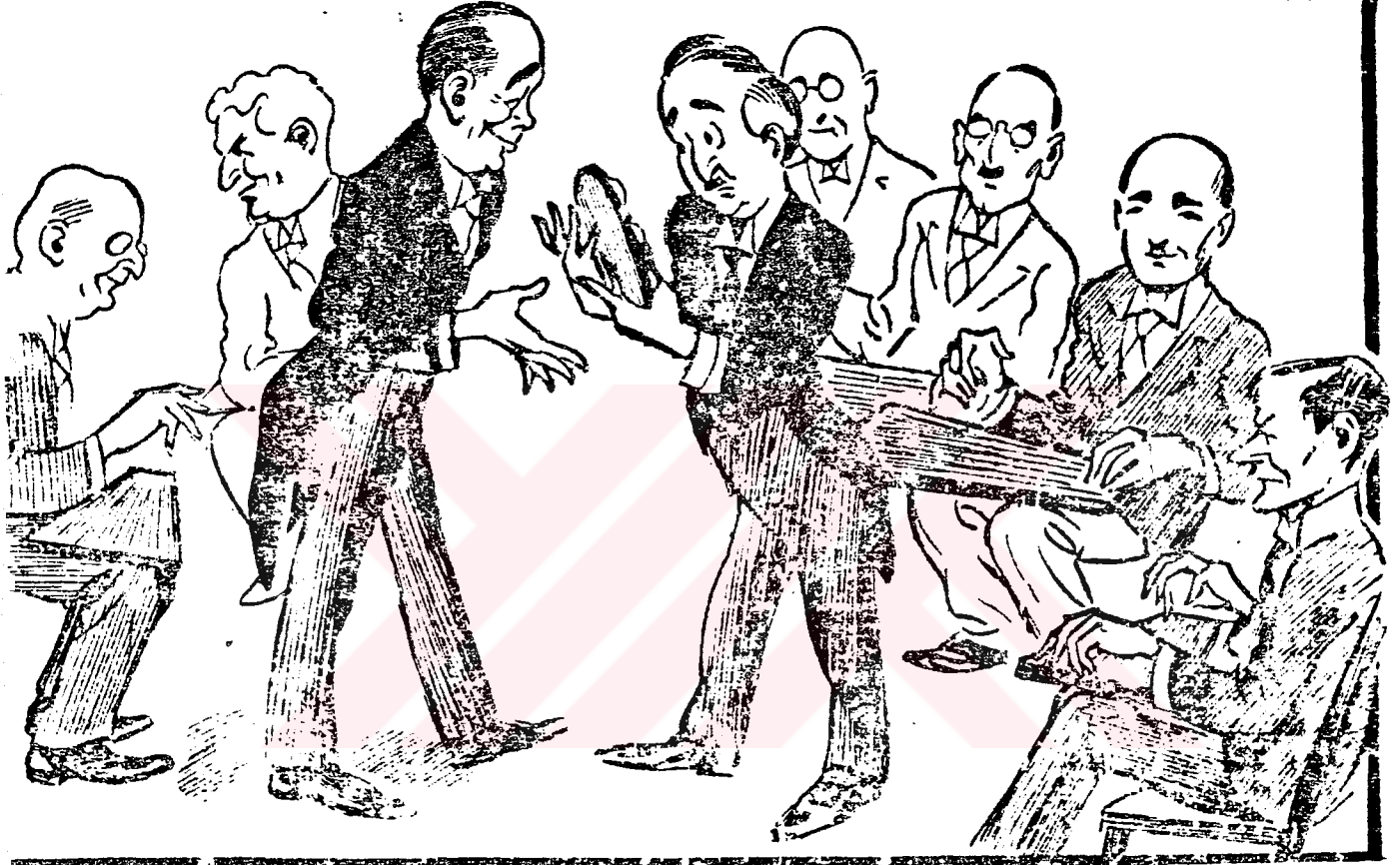
AKBADA

Yıldızlar arasında :
Fethi Bey — [Peyklerine] Çok şükür zararsız geçiyor l..

29.9.1930 AKBADA

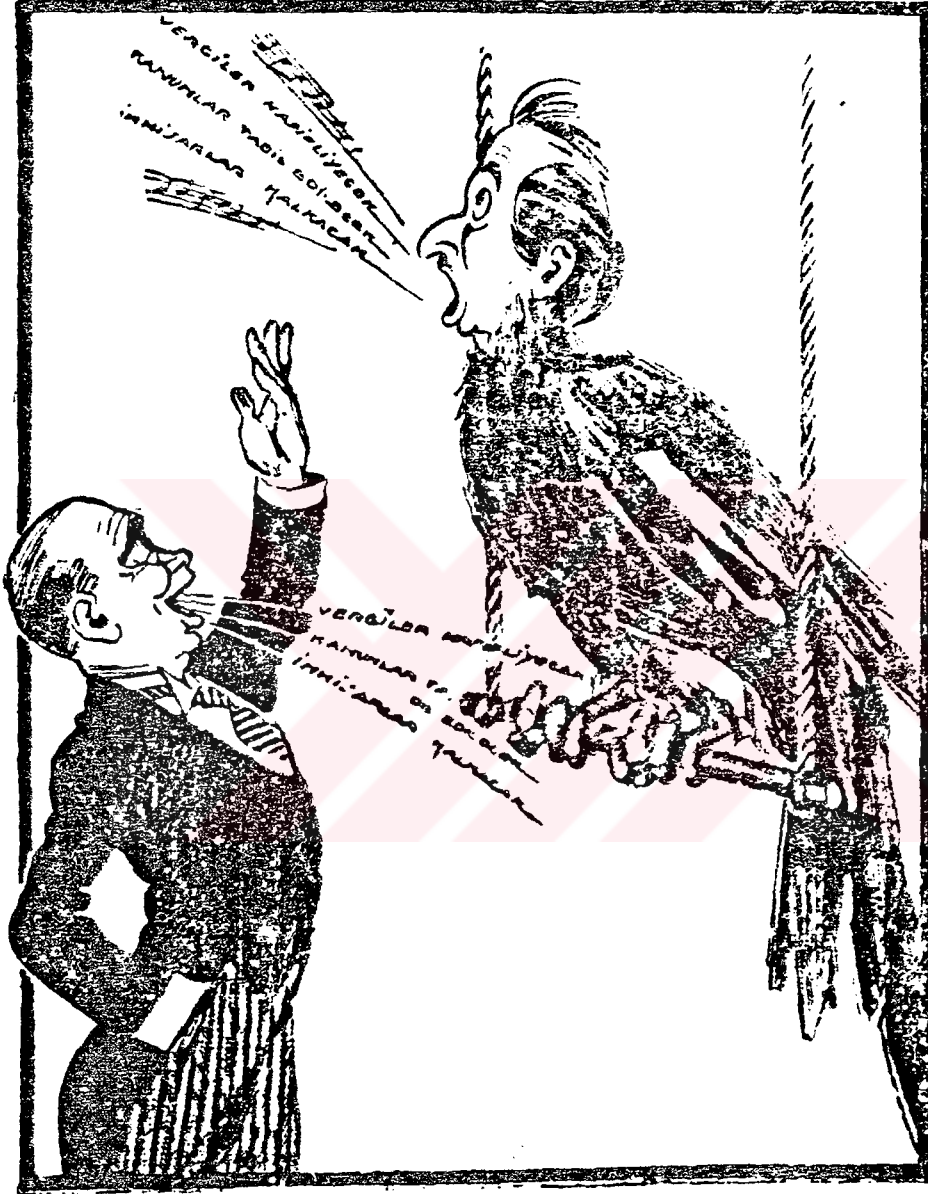
eni İsmet Paş. kabinesi Fethi Beyin dediklerinden çoğunu yaparak kanunları tadil ediyor..

Fethi Bey — Bu kanunların akorü bozuk olduğunu en son duyan zatiâliniz oldunuz!

30.9.1930 Yarın

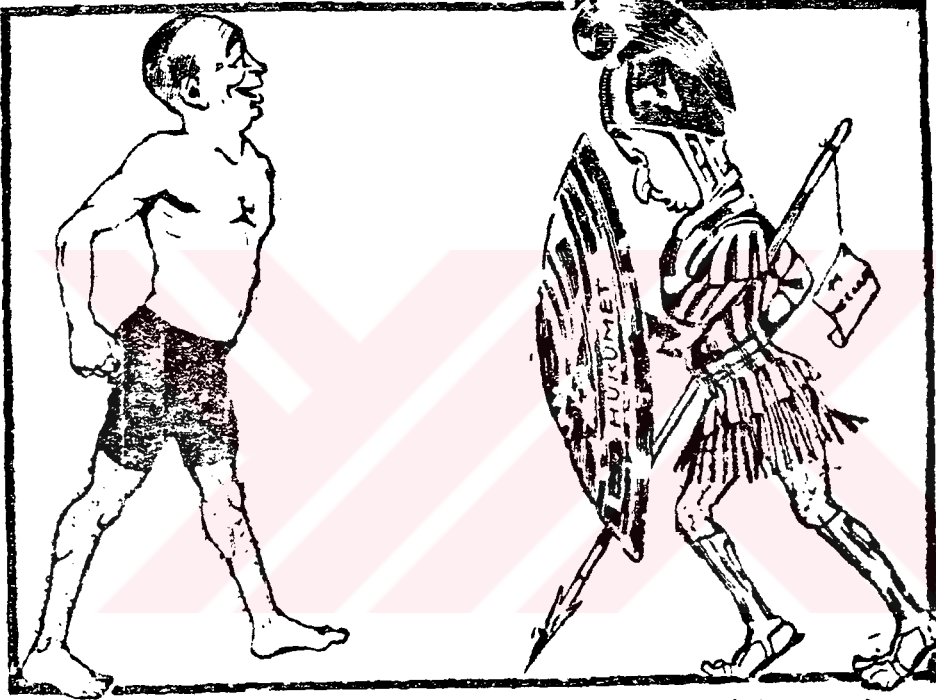
Yeni İsmet Paşa kabinesi Fethi Beyin her dediğini yapıyor:

Yeni bulunmuş bir papağan

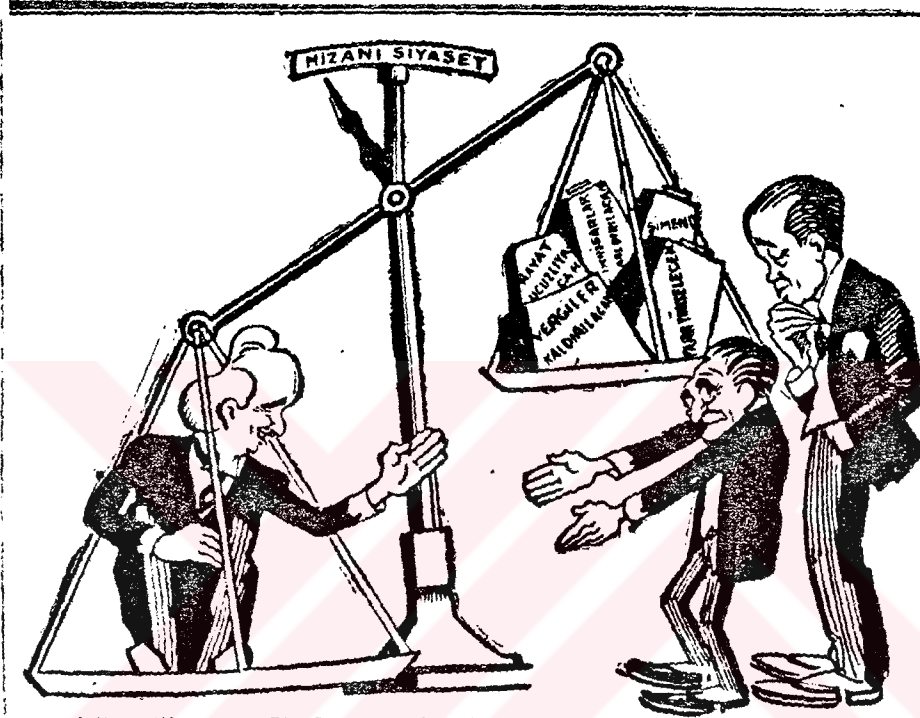
1 Teşrinievvel 1930 Yarın

Bugünkü müsaraaya hazırlık !

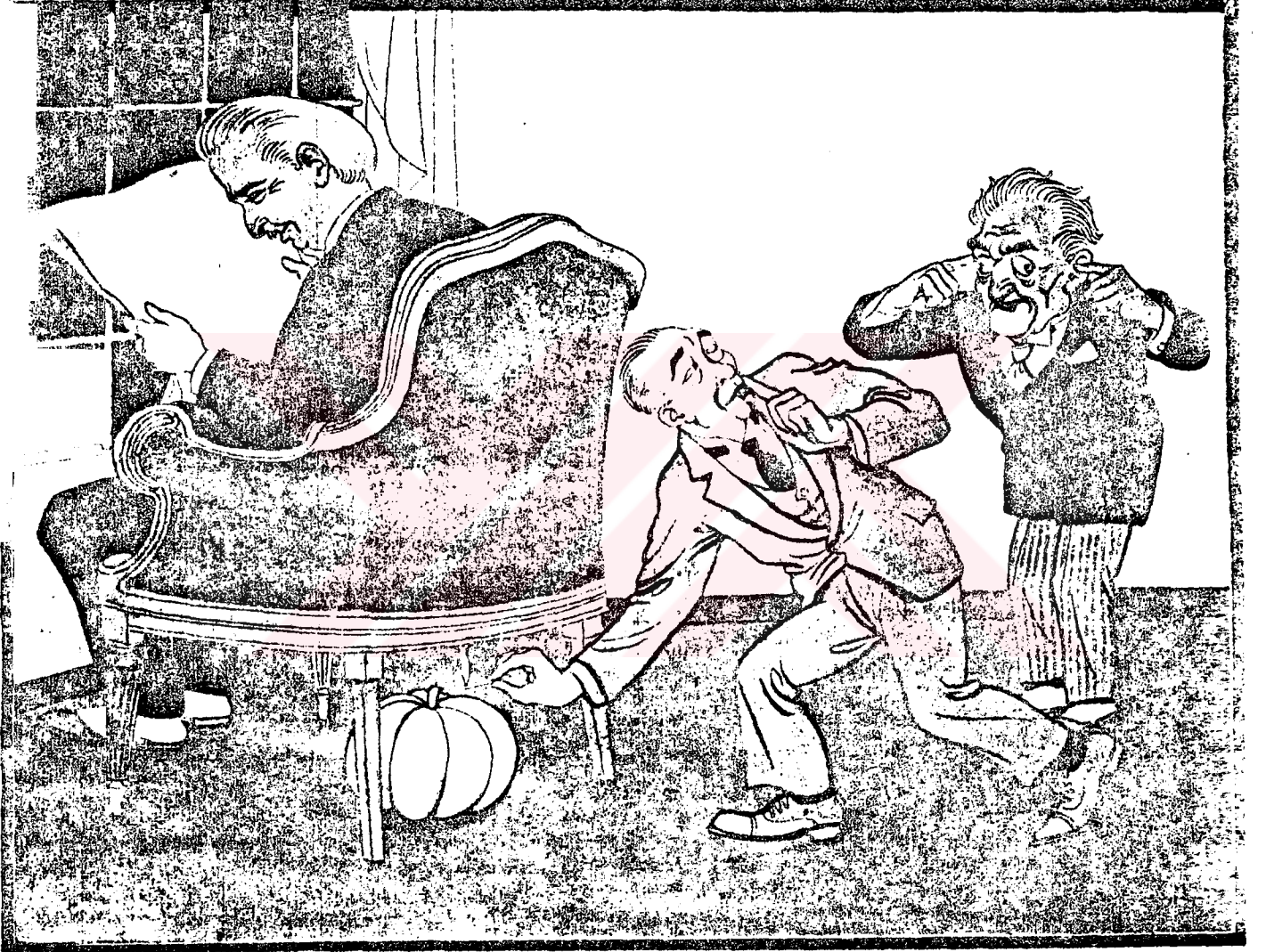
— Er isen çık meydana Fethi Bey, seninle açıkça mücadeleye hazırım.

2 Teşrinievel 1930 Yarın

Ağaoğlu — Yahu, bu kadar şey koyaur.. hâlâ yerinden bile kımıldatamadık..
İsmet Paşa — Ayol! benim yaptıklarım sizin vaatlerinizden çok ağır çeker de ondan!..

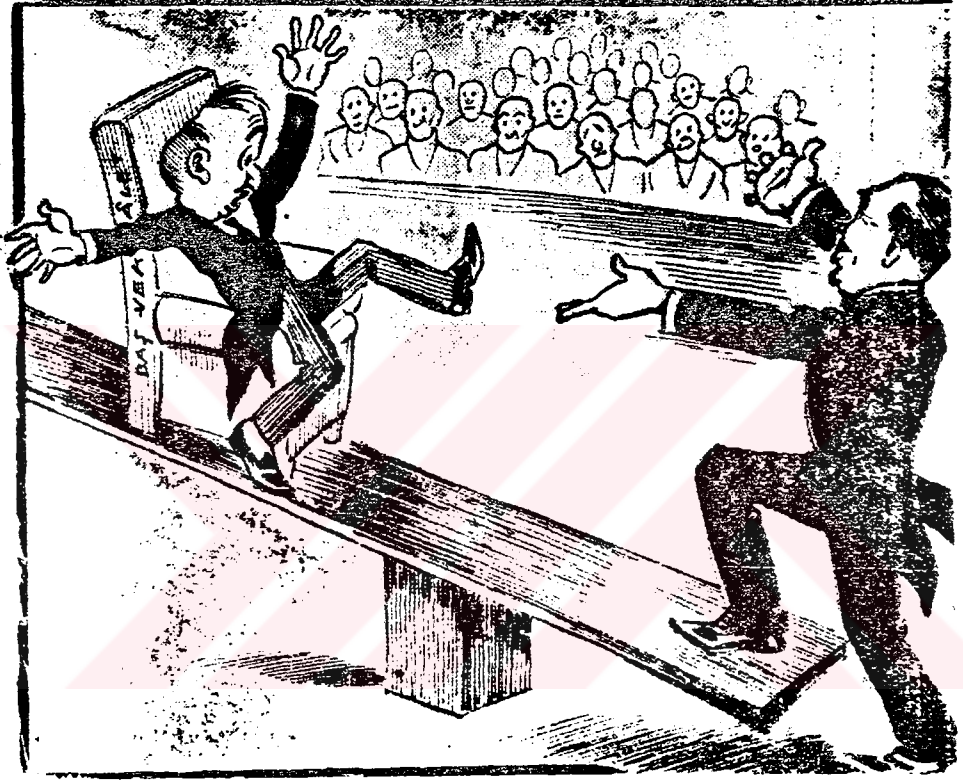
Bugün mecliste muhalifet bombası patlayacak . . .

Ağa oğlu — Kibriti çahanda çabbuh gaççasın, gardaş.. Özüne zararı dohunmıya ! . .

2.10.1930 AKBABA

Fethi beyin mecliste bir suali :

Fethi B. — Daha bir buçuk ay evvel Hükümet be, sene programında tahavvül olmayacağını söylemiş iken bu sarsıntılar nereden çıktı?

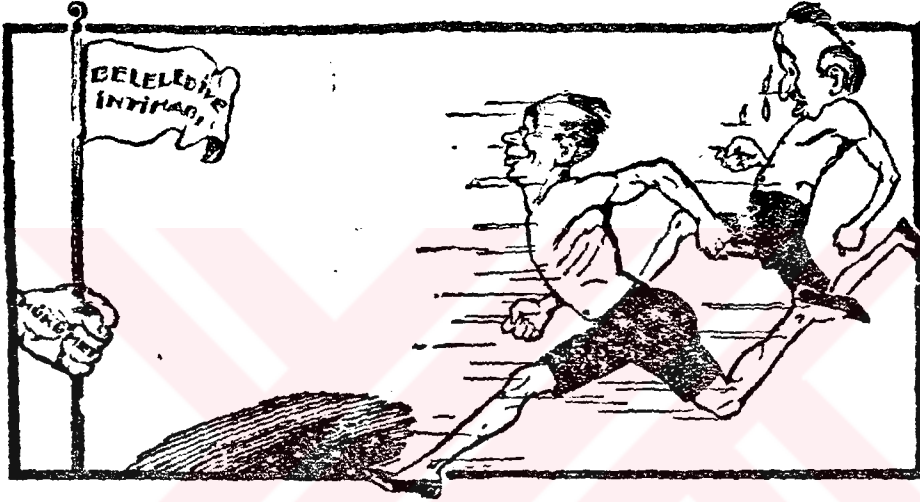
3 Teşrinievel Yarın

1930

- Ver elini bana korkma...
- Evet ama dizlerimde derman kalmadı. Yarış yerine
gidinceye kadar büsbütün kesileceğim diye korkuyorum!

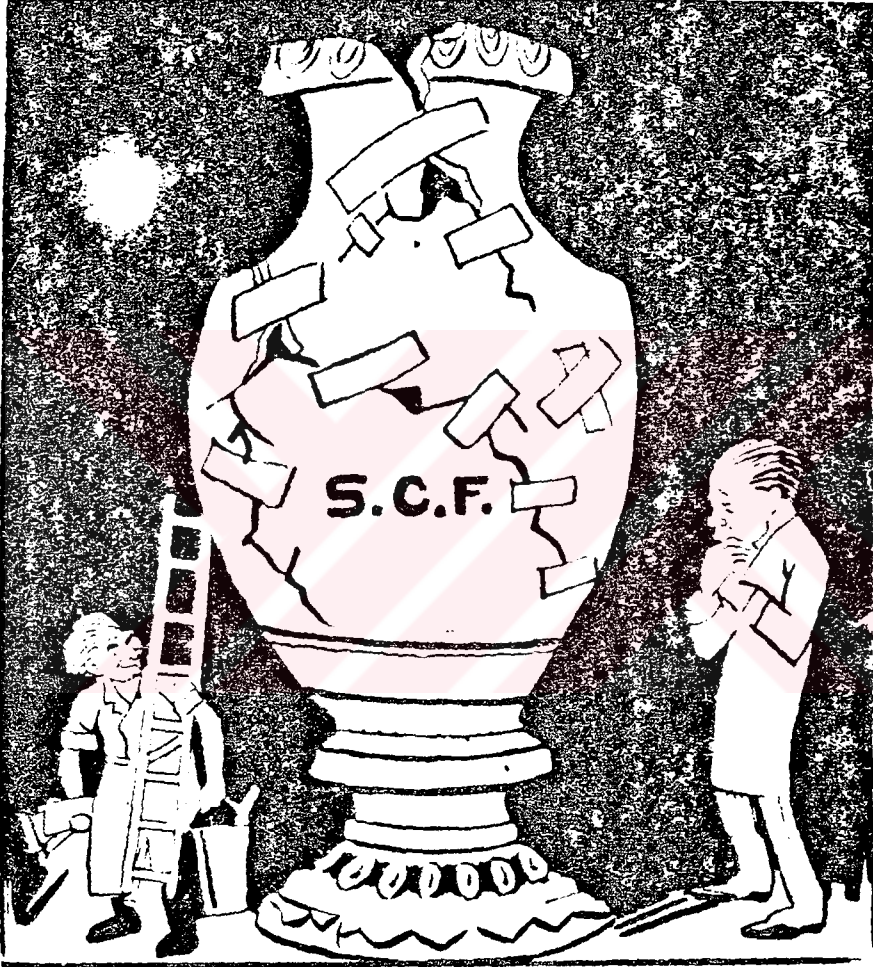
4 Teşrinievel 1930 Yarın

Bir bayrak yarışı

8 Teşrinievel 1930 YARIN

Istanbulda intihap..

Fethi Bey — Şu rey pusulalarile parçalanmaktan kurtarırsak ne âlâ!

İsmail Hakkı Bey — Efendi, şu bir buçuk aylık masuma merhamet et..
Allah rızası için bir reyçik ver!..

13.10.1930 AKBABA

Müderriş İsmail Hakkı Bey Halkın susadığından ve kendi fırkasının
bu susamışlara su dağıttığından dem vuruyur

— Sebilullah, sebil! İntihap mücadelesi neticesinde manen
fevtolan Serbest fırka rubu için sebil!

14 Teşrinievel 1930 VAKIT

Büyük Hanım rey vermeğe giderken :
— Hanım Ef. kime vereceksin ?!
— Bakalım kime kısmet olursa ...

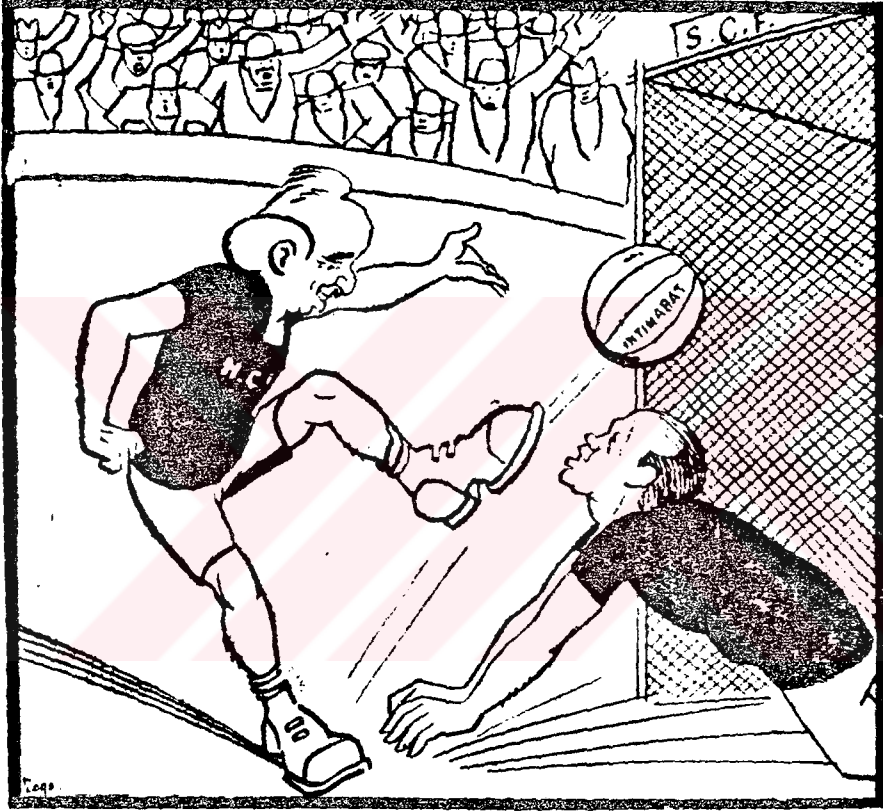
15 Teşrinievvel 1930 VAKIT

Propagandacılar hep bir ağızdan :
Sağ taraf Cumhuriyet Halk, sol taraf Serbest fırka.
Şaşkın kölü :
— Sağ hangi taraf ki ?..

16 Teşrinievvel 1930 VAKIT

Intihap maçının neticesi

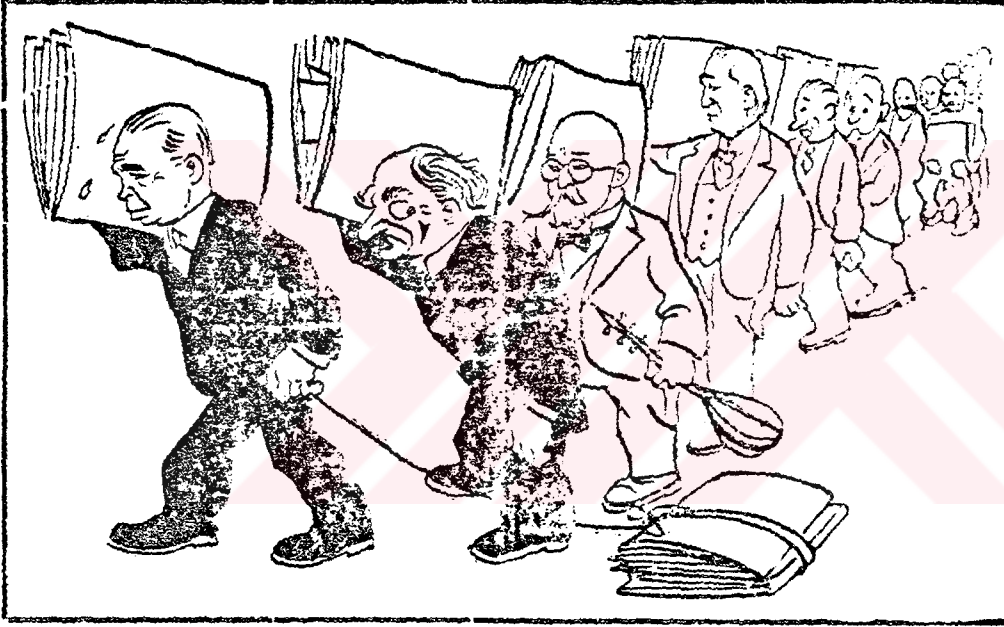
İsmet Paşa — Gol ! ! ! !

20.10.1930 MİLLİYET

13 meb'us , 15 dosya

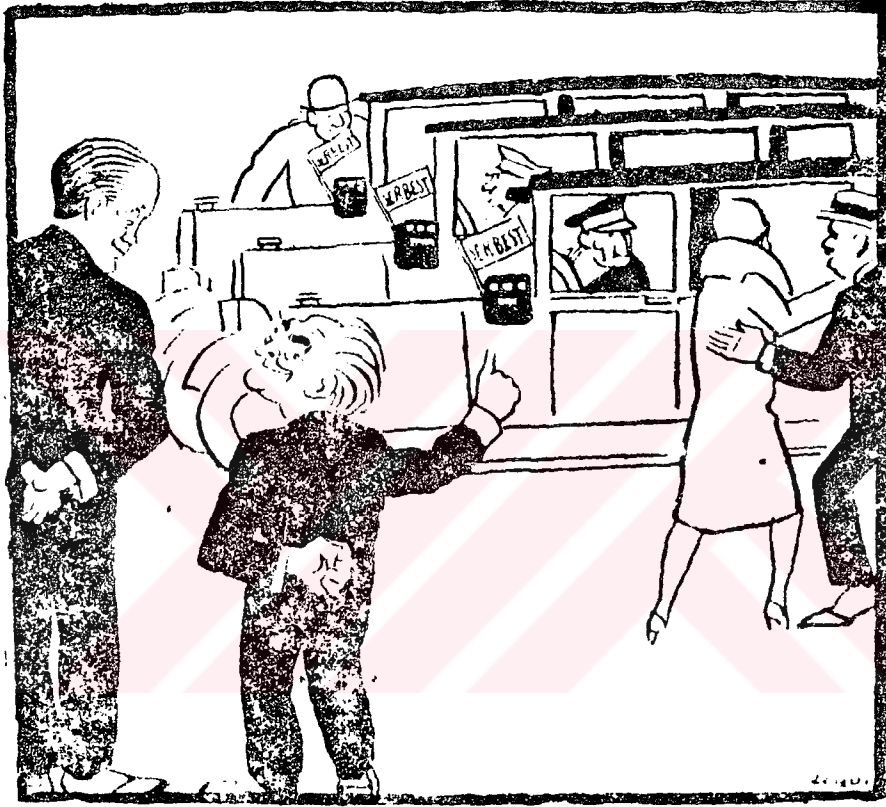
Mecliste 13 meb'usu bulunan yeni fırka, hükümeti tenkit için on beş büyük dosya hazırlamıştır.

— Gazeteler —

— Ah iki meb'usumuz daha olsaydı ...

Nalinci keseri

— Kim acağı halk bizimde değil, bak herkes
bizim arabamıza biniyor!

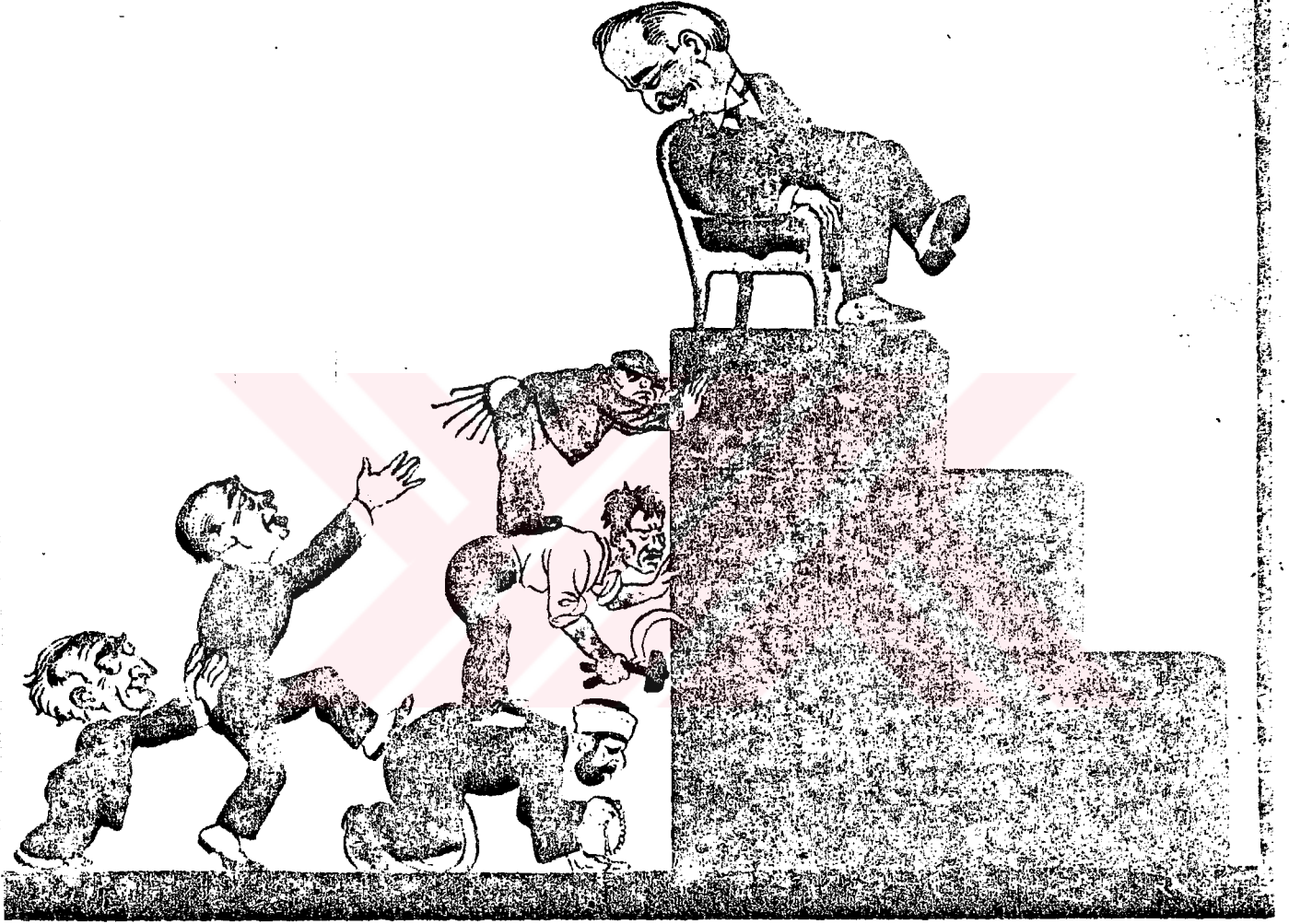
— ?!...

5.11.1930 MİLLİYET

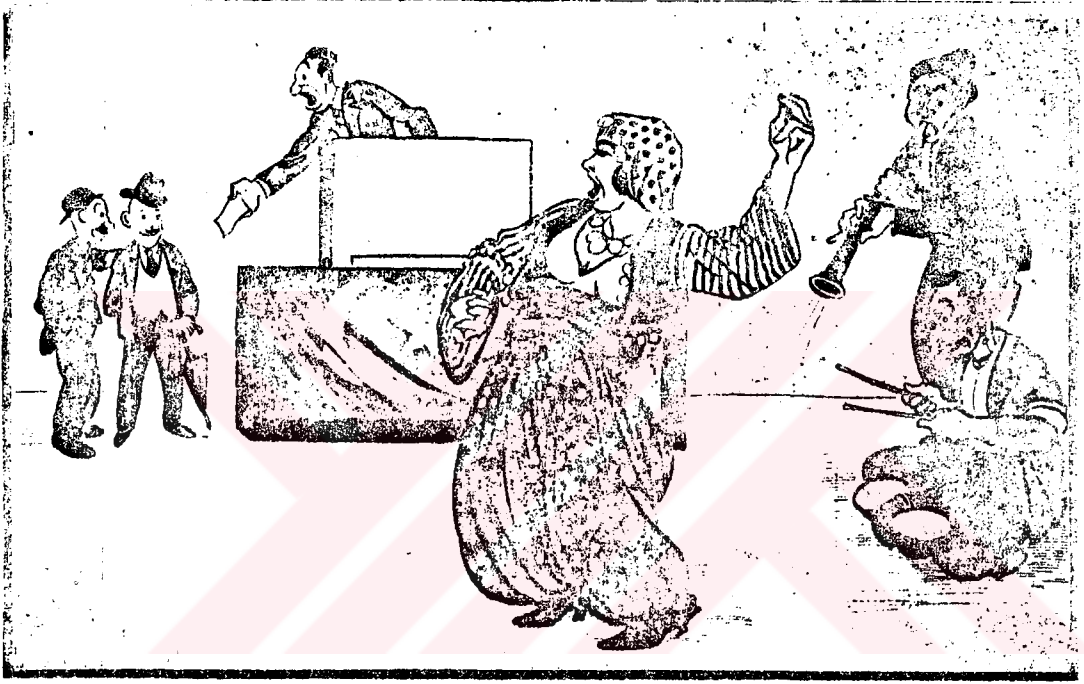
G) SCF ve İRTİCA

Türk milletinin bu adamlarla ne alakası var?..

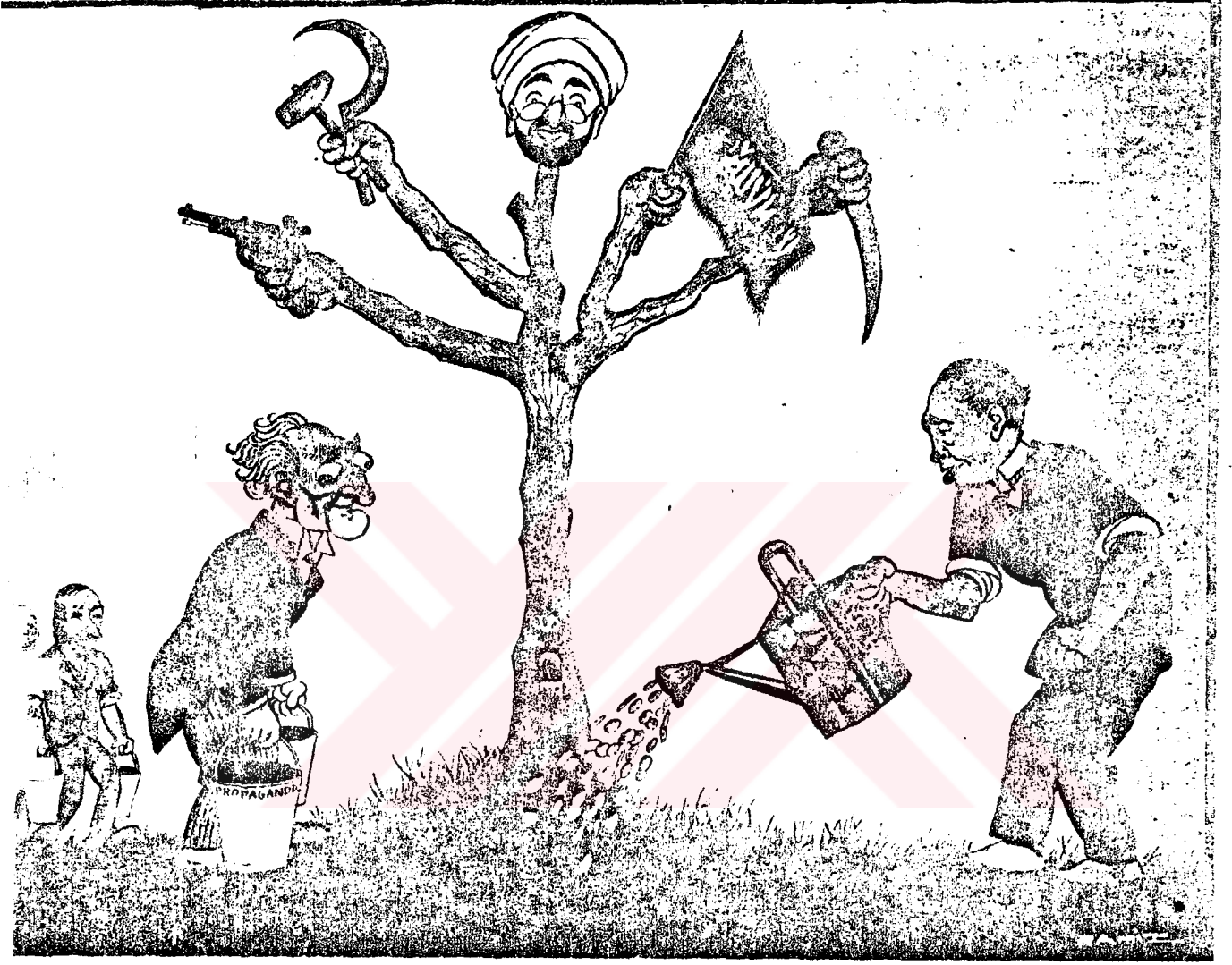
'hi Bey --- Paşam.. Ben senin gibi böyle çürük merdivenlere basarak değil, milletin sırtına dayanarak mevki iktidara yükseleceğim L..

18.9.1930 AKBABA

— Bir hoca Alim var, her kime... Serbest fırkanın aşkına..
— Ala ala hececy!..

16.10.1930 Akbaba

İ Bey — Şu bir buçuk aylık fidana bak Ağam, ne güzel meyvalar verdi.. İnşallah biraz daha büyüsün, sayesinde oturup ederiz !..

20.10.1930 AKBABA

Cumhuriyet bayramında, Serbest firka mensupları ötede beride gene gürültü çıkardılar..

Bir seyirci — Yahu, böyle nereye ? ..
Fethi Bey — Onu bana değil, altındaki ata sor ! ..

3.11.1939 AKBABA

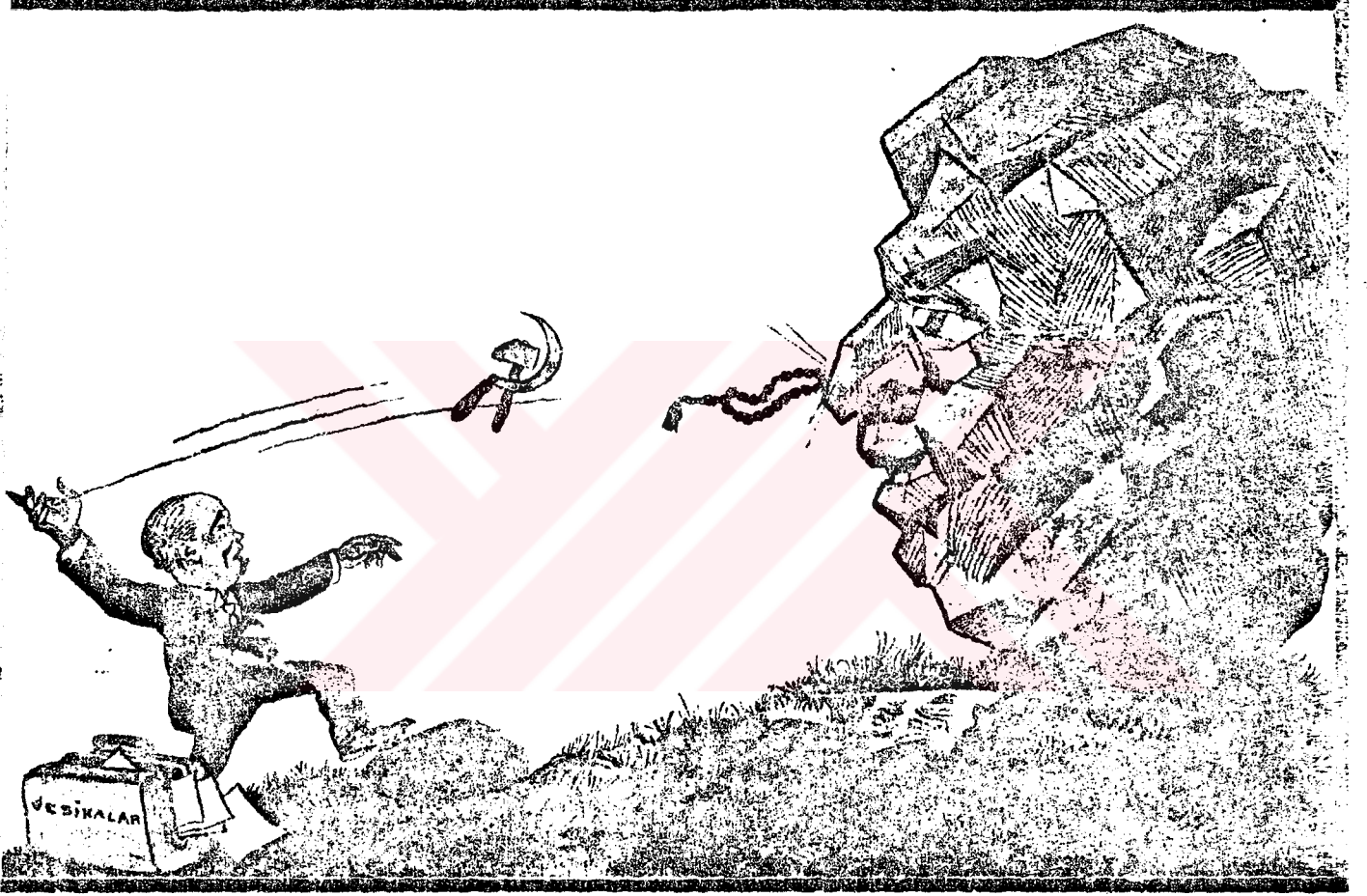
Yeni fırkanın temizlenmesine Halk fırkası da yardım edecek..

İsmet Paşa — Dur yavrum, başına musallat olan şu haşarları ayıklayım da rahat et!

10.11.1930 AKBABA

Fethi Bey Kayaya çarptı..

Kaya — Vah zavallı vah.. Beni bunlarla mı yıkacaksın?..

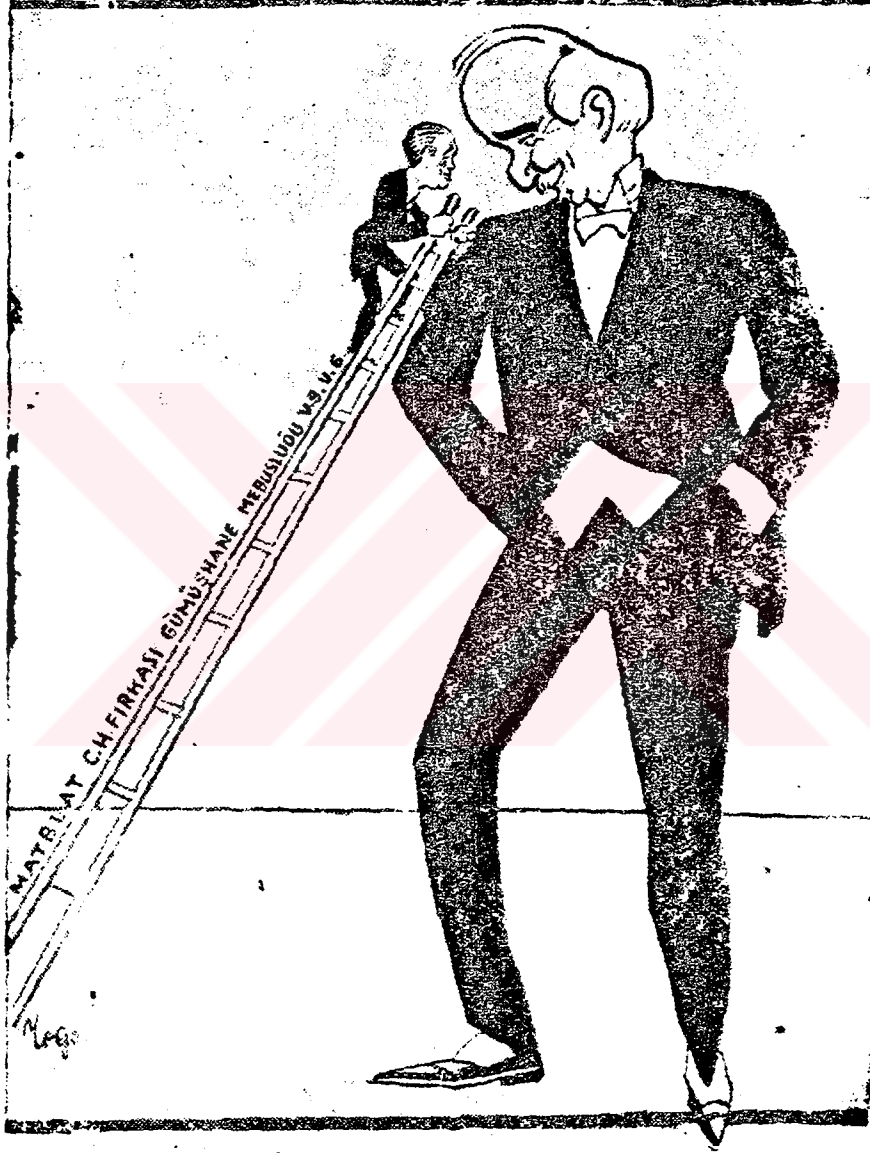
17.11.1930 AKBABA

Ĝ) MILLĪ BLOK

miştir. Efistratiyos tarafından pacaktır.

Blok meselesi

İsmet Pa. — İstersen çekileyim!

Cümhuriyet bloku

İsmet Paşa — Azizim Fethi B. mademki netice bu ol-
oaktı, niye fikirlerini eŐkârı umumiyeye ilân etmeden bana
gizlice söylemedin ?

11 Teşrinisani 1930 YAF 10

Blok meselesi :

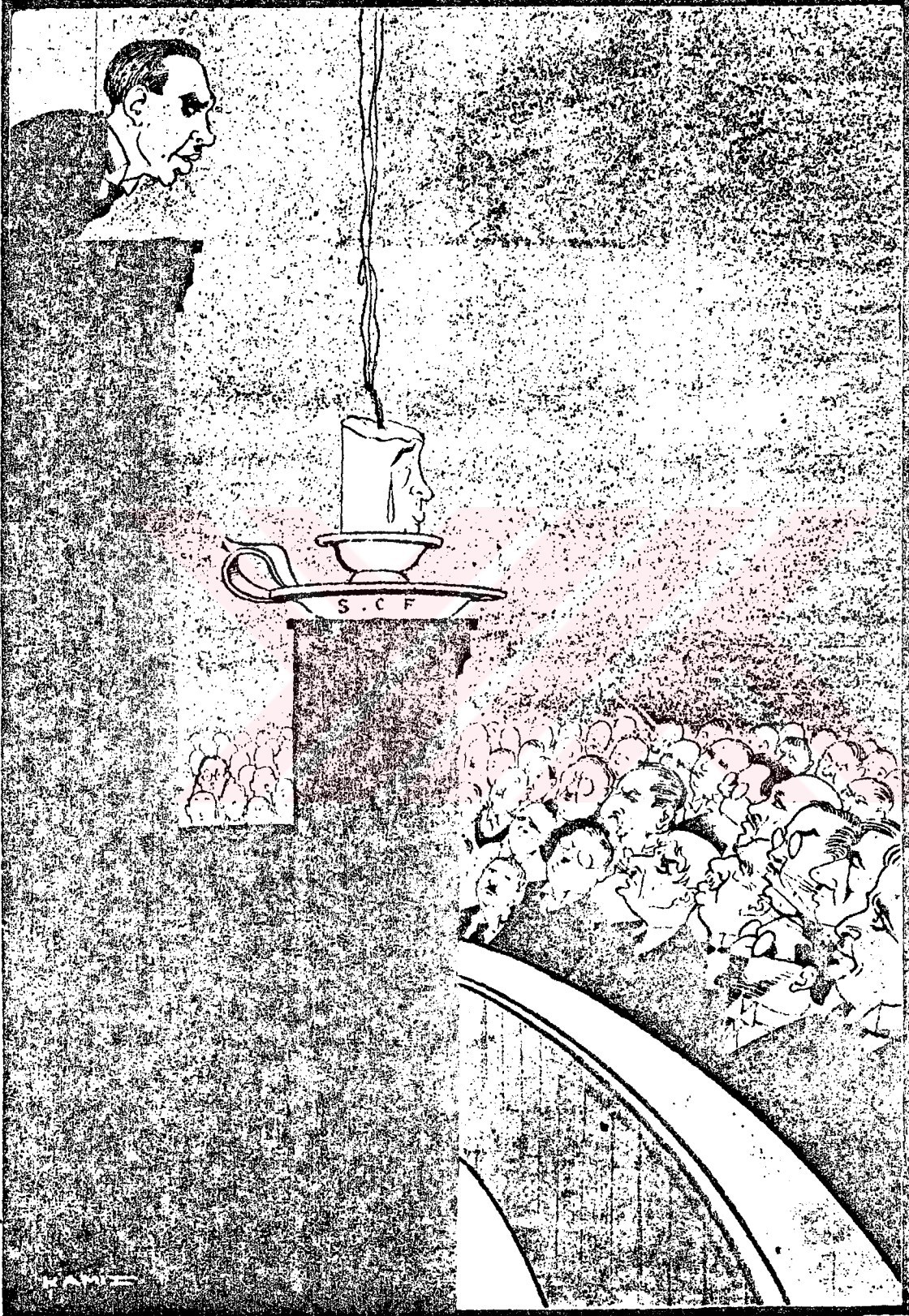
Mektep çocuğu — Blok var mı ?

Dükkâncı — İsmarladık ama, beklediğimiz postadan çıkmadı.

14.11.1930 VAKİT

H) SCF'nin KAPATILIŞI ve SONRASI

MUHALİFETİN MUMU

Reis -- Nefesinize yazık arkadaşlar.. Zaten yatsıya kadar yanacaktı !..

Meclis Karşısında Fethi Bey

Müteveffa S. C. F. — Beni unutma!

13 Nisan 1931 SON POSTA

KAYNAKÇA

- 1- Ağaoğlu Ahmet, Serbest Fırka Hatıraları, 1. basım, İstanbul.
- 2- Ağaoğlu Samet, Babamın Arkadaşları, Nebioğlu Yayınevi İstanbul.
- 3- Ahmet Feroz, İttihatçılıktan Kemalizme, Çeviren: Fatmagül Berktay, Kaynak yayınları: 62, Sistem Ofset Matbaacılık ve Tic. Ltd. Şti., 2. Basım, Şubat 1986 İstanbul
- 4- Akbıyıköğlu Ali Rıza, Demokrasi ve İsmet Paşa, Ankara Eylülü 1986
- 5- Alemdar Korkmaz, İstanbul (1875-1964): Türkiye'de Yayınlanan fıransızca Bir Gazetenin Tarihi, 2. basım Ankara 1980
- 6- Aslan Asım, Sömürülen Atatürk ve Atatürkçülük, 3. basım, İstanbul 1985.
- 7- Atatürk Mustafa Kemal, Nutuk, II. Cilt Türk Dil Kurumu Yayınları: 220/2, Atatürk Dizisi: 1; Ankara Üni. Basımevi, 6. baskı Ankara 1978.
- 8- Atay Falih Rıfkı, Çankaya (Atatürk'ün Doğumundan Ölümüne Kadar), 2. Basım, İstanbul 1980.
- 9 _____ Kurtuluş, Bateş Yayınları İstanbul, 1981.
- 10 _____ Niçin Kurtulmamak?, Varlık Yayınları, sayı 203, Varlık Cep Kitapları: 82, İstanbul Ekim 1953.

- II- Aydemir Şevket Süreyya, Tek Adam, 3. Cilt, Remzi Kitapevi Evrim Matbaacılık Ltd. Şti., 5. baskı, İstanbul 1975.
- 12 _____ İkinci Adam (1884-1938),
1. Cilt, Remzi Kitapevi, Evrim Matbaacılık Ltd.Şti.,
6. basım, İstanbul 1984.
- 13 _____ Menderes'in Dramı (1899-1969),
Remzi Kitapevi, Evrim Matbaacılık Ltd. Şti., 3. basım,
İstanbul 1984.
- 14- Başar Ahmat Hamdi, Atatürk'le Üç Ay ve 1930'dan Sonra
Türkiye AİTİA Gazetecilik ve Halkla İlişkiler Y.O.
Yayını 2. basımı, Ankara 1981
- 15- Bayar Celal, Atatürk'ten Hatıralar, Atatürk Kütüphanesi:
1, Sel Yayınları, İstanbul 1955
- 16- Baydar Mustafa, Hamdullah Suphi Tanrıöver ve Anıları:
Menteş Kitapevi, İstanbul 1967.
- 17 _____, Kubilay, Türk Kahramanları serisi:
20, İstanbul 1954
- 18- Berkes Niyazi, Türkiye'de Çağdaşlaşma, Doğu-Batı Yayınları:
1, Mart 1978
- 19 _____, 5 Türk Düşününde Batı Sorunu,
Bilgi Yayınları, Bilgi Dizisi:22, 1. basım, Mayıs 1975.
- 20- Caporal Bernard, Kemalizim ve Kemalizim Sonrasında
Türk Kadını, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları
Genel Yayın No: 33, Atatürk'ün Doğumunun 100. Yılı

Dizisi: 9, Ankara 1982

- 21- Cebesoy Ali Fuat, Ali Fuat Cebesoy'un Siyasi Hatıraları, 11 Kısım Doğun Kardeş Yayınları, İstanbul 1960
- 22- Cem İsmail, Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi, 5. basım Mayıs 1975 İstanbul.
- 23- Çağlar Behçet Kemal (Bugünkü Dile Çeviren), Bugünün Di-
liyle Atatürk'ün Söylevleri, TDK Yayınları, İstanbul
1960
- 24- Çiller Selâhattin (Derleyen), Atatürk İçin Diyorlar ki,
Varlık Yayınları, 4. Basım, Mayıs 1981 İstanbul
- 25- Duverger Maurice, Siyasi Partiler, Türkçesi: Doç. Dr.
Ergun Özbudun, Bilgi yayınları Bilgi Dizisi: 10,
Bilgi Yayınevi İkinci Basım, Mayıs 1974
- 26- Elman Şevket, Dr. Reşit Galip, 11. Kitap, 2. Basım,
Ankara 1955.
- 27- Engünün İnci, 1. Büyük Millet Meclisinin Açılışı ve
Yazarlarımız, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,
Sayı 6.
- 28- Eroğlu Hamza, Türk İnkılap Tarihi, Milli Eğitim Basım-
evi, 1. basım, İstanbul 1982.
- 29- Goloğlu Mahmut, Tek Partili Cumhuriyet Türkiye Cumhu-
riyet Tarihi 2. Kitap, Kalite Matbaası, 1974 Ankara
- 30- Goloğlu Mahmut, Devrimler ve Tepkileri (1924-1930),
Türkiye Cumhuriyet Tarihi, 1. Kitap, Başnur Mat-
baası, Ankara 1972.

- 31- Goloğlu Mahmut, Tek Partili Cumhuriyet, Türkiye Cumhuriyet Tarihi 2. Kitap, Kalite Matbaası, 1974 Ankara
- 32- Goloğlu Mahmut, Devrimler ve Tepkileri 1924-1930, Türkiye Cumhuriyet Tarihi 1. Kitap, Başnur Matbaası, Ankara 1972
- 33- Grew John, Atatürk ve İnönü (Bir Amerikan Elçisinin Hatıraları), Çeviren: Muzaffer Aşkın, Akşam Kitap Kulübü Serisi No:25, Kitapçılık Ticaret Ltd.Şti. Yayınları, İstanbul 1966
- 34- Güneş İhsan, Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Düşünce Yapısı (1920-1923), Anadolu Üniversitesi Yayınları No:92, Fen Edebiyat Fakültesi Yayınları No:4, Anadolu Üniversitesi Basımevi, Eskişehir 1985.
- 35- İlkin Selim-Tekeli İlhan, 1929 Dünya Buhfanında Türkiye'nin İktisadi Politika Arayışları, ODTÜ Yayınları, Ankara 1977.
- 36- İlmen Süreyya, Dört Ay Yaşamış Olan Zavallı Serbest Fırka, 3. Kitap Hatıralarım, 1951
- 37- İnan Afet, Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları Genel Yayın No:9 Atatürk Dizisi:9 Türk Tarih Kurumu Basımevi, 4.Basım, Ankara 1984
- 38- _____, Mustafa Kemal Atatürk'ten Yazdıklarım, 1000 Temel Eser:55 Milli Eğitim Basımevi, 1.Basım, İstanbul 1971.

- 39- İnönü İsmet, Hatıralar -2-, Bilgi Yayınları Özel Dizisi:
21/2, 1. Basım, Kasım 1987 İstanbul
- 40- İpekçi Abdi, İnönü Atatürk'ü Anlatıyor, Cem Yayınevi
Kültür Dizisi İstanbul 1981.
- 41- İskit Server, Türkiye'de Matbuat Rejimleri, İstanbul
Matbuat Umum Md. 1939.
- 42- Kandemir, Siyasi Dargınlıklar, Ekicigil Tarih Yayın-
ları No: 8, Cilt:3 İstanbul 1955.
- 43- Karabekir Kazım, İstiklâl Harbimiz, Türkiye Yayınevi,
1. Cilt, 2. Basım İstanbul 1969.
- 44- Karaosmanoğlu Yakup Kadri, Vatan Yolunda, İletişim
Yayınları, Y.K.Karaosmanoğlu Bütün Eserleri:6
- 45- _____, Politikada 45 Yıl, 3. Basım, İstanbul
1984.
- 46- _____, Atatürk, (Bir Tahlil Denemesi), Remzi Ki-
tabevi 4. Basım, İstanbul 1971.
- 47- Karpat Kemal, Türk Demokrasi Tarihi-Sosyal, Ekonomik,
Kültürel Temeller, İstanbul 1967.
- 48- Kemal Mehmet, Türkiye'nin Kalbi Ankara, Çağdaş Yayın-
ları, İstanbul, Eylül 1983.
- 49- Kırhan Celâl, Öğretmen Kubilay ve Uydurma Mehdi, Sı-
ralar Mat. İstanbul 1963.
- 50- Kili Suna, Atatürk Devrimi-Bir Çağdaşlaşma Modeli,
Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları Genel Yayın
No:221, Atatürk'ün Doğumunun 100. Yılı Dizisi No:1
Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1981.

- 51- Kinross Lord, Atatürk-Bir Milletin Yeniden Doğuşu,
Türkçesi: Ayhan Tezel, Sander Yayınları, 5. Basım,
Ekim 1983.
- 52- Kocabaşoğlu Uygur, 1919-1938 Dönemi Basını, Yıllık,
SBF-BYYO, 100. Doğum Yılında Atatürk'e Armağan
Dizisi: 1981.
- 53- Koçak Cemil, Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945)
Dönemin İç ve Dış Politikası Üzerine Bir Araştırma,
Yurt Yayınları:12, Ankara 1986.
- 54- Köseoğlu Talat, Demokraside Davalarımız, Türkiye Ba-
sınevi 1935, İstanbul 1962.
- 55- Küçük Yalçın, Türkiye Üzerine Tezler -3-(1908-1998),
Tekin Yayınevi, Aralık 1986.
- 56- Lewis Bernard, Modern Türkiye'nin Doğuşu, Çeviren:
Metin Kıratlı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2. Basım
Ankara, 1984.
- 57- Mechin Benoist, Kurt ve Pars-Mustafa Kemal, Yabancı
Gözü ile Atatürk:1, Çevirenler: Zahir Güvemli-
M. Rasim Özgen, Cilt:1, İstanbul 1955.
- 58- Okyar Fethi, Üç Devirde Bir Adam (Hatıralar), Yayına
Hazırlayan:Cemal Kutay, Tercüman Yayınları, İstanbul
1980.
- 60- Oral Fuat Süreyya, Türk Basın Tarihi (1919-1965 Cum-
huriyet Dönemi), II. Kitap, Doğuş Mat.Ltd.Şti.
- 61- Oran Baskın, U.A.İlişkiler-İç Politika Açısından
1930'lar Devletçiliği, Yıllık, SBF-BYYO, VI-1981,

Ankara 1982.

- 62- Öngören Ferit, Cumhuriyet Dönemi Türk Mizah ve Hicvi, Türk İş Bankası Yayınları Genel Yayınları Genel Yayın No:244, Cumhuriyet Dizisi:7, 4.Basım, Ankara 1983.
- 63- Peker Recep, Recep Peker'in İnkılap Dersleri Notları, Ankara Ulus Basımevi.
- 64- Saner Nejat, Atatürk Dönemi, 19 Altın Yılın Öyküsü, Yaşayan Tarih:2, Milliyet Yayınları: 1. Basım, Kasım 1975.
- 65- Sertel Sabiha, Roman Gibi (Anılar) 1919-1950, Ant Yayınları:13, Şubat 1969 İstanbul.
- 66- Sezgin Ömür, Türk Kurtuluş Savaşı ve Siyasal Rejim Sorunu, Birey ve Toplum Yayınları Tarih Dizisi:1, 1.Basım, Şubat 1984, Ankara.
- 67- Soyak Hasan Rıza, Atatürk'ten Hatıralar, Yapı Kredi Bankası Yayınları, 1973.
- 68- Steinhaus Kurt, Atatürk Devrimi Sosyolojisi, Sosyo Ekonomik Yönden Az Gelişmiş Ülkelerde Burjuva Toplumunun Gelişmesi Sorunu Üzerine Bir Araştırma, Çev:M. Akkaş, İstanbul 1973.
- 69- Tahir Kemal, Yol Ayrımı (Roman), Sander Yayınları Türk Yazarları Dizisi:4, 2.Basım, İstanbul Mayıs 1973.
- 70- Tekeli Şirin, Kadınlar ve Siyasal Toplumsal Hayat, Birikim Yayınları Yerli Araştırmalar Dizisi:6, 1. Basım, Mart 1982 İstanbul.

- 71- Timur Taner, Türk Devrimi ve Sonrası (1914-1946),
Doğan Yayınları Bilimsel Araştırmalar Dizisi:13,
Mart 1971, Ankara.
- 72- Topuz Hıfzı, 100 Soruda Türk Basın Tarihi, 100 Soruda
Dizisi:36, Gerçek Yayınevi; 1.Basım, Mart 1983.
- 73- Topuz Hıfzı, Ünsal Hüsamettin, Türkiye'nin Beş Döne-
mece, Nisan 1984.
- 74- Toynbee Arnold J., Türkiye, Türkçesi:Kasım Yargıcı,
Tarih Kitapları Dizisi:12, Milliyet Yayın Ltd.Şti.
Yayınları Baha Matbaası, 1.Basım, Ağustos 1971.
- 75- Tunaya Tarık Zafer, Devrim Hareketleri İçinde Atatürk
ve Atatürkçülük, Turhan Kitabevi Yayınları: Ata-
türk'ün 100. Doğum Yılı Armağanı Bilimsel Eserler
Dizisi No:9, İstanbul 1981.
- 76- _____, Türkiye'de Siyasal Partiler, İs-
tanbul 1952.
- 77- Tuncay Mete, Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yöne-
timi (1923-1938), Yurt Yayınları:1, Ankara 1981.
- 78- _____, Türkiye'de Sol Akımlar, Ankara Bilgi
Yayınevi, 3.Basım, 1978.
- 79- TTOSO ve T.B.B., Atatürk ve Cumhuriyet Dönemi Türki-
yesi, 1981.
- 80- Turgut Nükhet, Siyasal Muhalefet-Batı Demokrasileri-
Sosyalist Ülkeler-Türkiye, Birey ve Toplum Yayınları.
Teorik Sorunlar Dizisi:3, 1.Basım, Aralık 1984.
- 81- Tülbentçi Feridun Fazıl, Cumhuriyetten Sonra Çıkan

Gazeteler ve Mecmualar, (29 ilkteşrin 1923-31 ilk kânun 1940) Devlet Mat. 1940.

- 82- Uluğ Naşit, Üç Büyük Devrim, İstanbul 1973.
- 83- _____, Atatürk Biyografisinin Esasları ve Belgeler, Atatürk Devrimleri, 1.Milletler Arası Sempozyumu Bildirileri, İ.Ü.Atatürk Devrimleri Araştırma Ens. Yay. Rektörlük Yay. No:1967, Enstitü Yayınları No:5
- 84- Us Asım, Gördüklerim, Duyduklarım, Duygularım, Meşruiyet ve Cumhuriyet Devirlerine Ait Hatıralar ve Tetkikler, Vakit Matbaası, İstanbul, 1964.
- 85- Uran Hilmi, Hatıralarım, Ankara 1959.
- 86- Weiker Walter F., Political Tutelage and Democracy in Turkey-The Free Party and Its Aftermath: E.J.Brill, Leiden 1973.
- 87- Yalman Ahmet Emin, Yakın Tarihte Gördüklerim Geçirdiklerim, 3.Cilt, İstanbul 1970.
- 88- Yazman Aslan Tufan, İstiklal Savaşının 50. Yılı Hatırası-Atatürk'le Beraber, Devrimler, Olaylar, Anılar (1922-1938), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları,1969.
- 89- Yetkin Çetin, Serbest Cumhuriyet Fırkası Olayı, Karacan Yayınları:109, Dizi Dışı, Şubat 1982.
- 90- _____, Türkiye'de Tek Parti Yönetimi (1930-1945), Bilimsel Sorunlar Dizisi, Altın Kitaplar Yayınevi, 1.Basım, Nisan 1983.

91- Yücel Hasan Ali, Hürriyete Doğru, Köşemden:1, Gün

Basımevi, İstanbul 1954.

Sürelî Yayınlar

- Cumhuriyet
- Milliyet
- Akşam
- Akım
- Son Posta
- Yarın
- Hizmet
- Yeni Asır
- Politika
- Vakit
- Halkın Sesi
- Hürriyet
- Serbest Cumhuriyet
- Akbaba

TBMM Zabıt Cerideleri

1930-1931 Yılı TBMM Zabıt Cerideleri